

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BOLAYIRLI ŞEYH SİNÂN EFENDİ’NİN
RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ TERCÜMESİ
(İnceleme-Metin)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice AKDEMİR

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

ANKARA, 2023

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BOLAYIRLI ŞEYH SİNAN EFENDİ’NİN
RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ TERCÜMESİ
(İnceleme-Metin)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice AKDEMİR

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Kenan ÖZÇELİK

ANKARA, 2023

ONAY SAYFASI

Hatice AKDEMİR tarafından hazırlanan “**Bolayırılı Şeyh Sinân Efendi’nin Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi (İnceleme-Metin)**” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi			Kurumu	İmza
(Danışman) Doç. Dr. Kenan ÖZÇELİK			Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul	☒	Red		
Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK			Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	
Kabul	☒	Red		
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÖZEN			Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul	☒	Red		

Tez Savunma Tarihi: 28/09/2023

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı**’nda **Yüksek Lisans** tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezde yer alan tüm bilgileri etik kurallara uygun olarak elde ettiğimi, tezimde kullandığım bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve tezin planlanma aşamasından yazımına dek telif ve patent haklarını ihlal edecek bir davranışta bulunmadığımı beyan ederim.

28/09/2023

Hatice AKDEMİR

TEŞEKKÜR

Yüksek lisansa başladığım ilk günden itibaren bilgi ve birikiminden istifade ettiğim, büyük emek vererek her aşamada yanımda olan, öğrencisi olmaktan son derece mutluluk ve onur duyduğum saygıdeğer hocam Doç. Dr. Kenan ÖZÇELİK'e minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

Süreç boyunca değerli bilgileri ile katkı sağlayan ve manevi desteğini her zaman hissettiğim Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÖZEN hocama ve kıymetli zamanlarını ayırarak Arapça ibarelerin okunması ve anlamlandırılmasında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Mutlu GÜL ve Doç. Dr. Tahsin YURTTAŞ'a teşekkür borçluyum. Tez konumun belirlenme aşamasında yardımcı olarak eserin nüsha görüntülerini paylaşan Prof. Dr. Sadık YAZAR'a ve değerli bilgileriyle katkıda bulunan Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK'e saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum. Ve daima her konuda en büyük desteğim, sevgili ablama sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Bolayırlı Şeyh Sinân Efendi'nin Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi (İnceleme-Metin)

İmam Kuşeyrî, 438/1046 yılında kaleme aldığı *Risâle-i Kuşeyrî* ile tasavvufun bir ilim dalı olarak tesis edilmesine ve terminolojisinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Bu yönüyle haklı bir üne kavuşan *er-Risâle*, tasavvuf klasikleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Eserin kendinden sonraki birçok mutasavvıf üzerinde etki bıraktığı ve tercümeler yoluyla İslam toplumunun geneline yayıldığı söylenebilir. İlk Türkçe tercümesi Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn b. Hasan Cân (öl. 1008/1599) tarafından yapılan eserin yurt dışındaki bir kütüphanede başka bir tercümesi daha bulunmuştur. 1025/1616 yılında kaleme alınan bu tercüme Bolayırlı Uşşakî şeyhi Sinân Efendi'ye ait *Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi*'dir. Şeyh Sinân Efendi, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir Osmanlı âlimi ve mutasavvıftır. Bu çalışmada İmam Kuşeyrî ile Şeyh Sinân Efendi'nin hayatları ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, tercüme tanıtılarak kaynak metinle karşılaştırılmıştır. İki eserin yazılış amaçları incelenmiş ve mütercimnin ön plana çıkardığı hususlara dikkat çekilmiştir. Sinân Efendi'nin tercüme yöntemi üzerinde durularak tercümedeki özetleme, genişletme gibi tercihlerinin muhtemel sebepleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda ise *Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi*'nin metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Tercüme, Risâle-i Kuşeyrî, 17. yüzyıl, Bolayırlı Şeyh Sinân Efendi

ABSTRACT

Sheikh Sinân Efendi of Bolayır's Translation of al-Risâla al-Qushayrî (Examination- Text)

Imam al-Qushayrî contributed to establishing Sufism as a branch of science and forming its terminology with his *Risâla al-Qushayrî* written in 438/1046. Having gained a well-deserved reputation in this respect, *al-Risâla* ranks first among the classics of Sufism. It can be said that the work impacted on many Sufis and spread throughout Islamic society through translations. It was translated into Turkish for the first time by Sheikh al-Islâm Hoca Sa'îd al-Dîn b. Hasan Can (d. 1008/1599), and another translation was found in a library abroad. The *Translation of Risâla al-Qushayrî* written in 1025/1616, belongs to Sinân Efendi, an Ushshaki sheikh from Bolayır. Sheikh Sinân Efendi is an Ottoman scholar and sufi who lived from the second half of the 16th century – the first half of the 17th century. This study provides information about the lives and works of Imam al-Qushayrî and Sheikh Sinân Efendi, introduces the *Translation of Risâla al-Qushayrî* and compares it with the source text. Considering the purposes of writing the two works, attention was drawn to the issues that Sinân Efendi brought to the fore. By focusing on the translator's translation method, the possible reasons for the translator's preferences such as adding, summarizing, and expanding the translation were tried to be determined. At the end of the study, the text of the *Translation of Risâle-i Kuşeyrî* is given.

Keywords: Classical Turkish Literature, Translation, Risâla al-Qushayrî, 17th century, Bolayırlı Şeyh Sinân Efendi

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ÖN SÖZ.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ: KAYNAK METNİN YAZARI VE ESERİ: İMAM KUŞEYRÎ VE RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ	
1. İMAM KUŞEYRÎ.....	1
1.1. Hayatı	1
1.2. Eserleri	3
2. RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ.....	5
I. BÖLÜM: ŞEYH SİNAN EFENDİ VE RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ TERCÜMESİ.....	8
1. ŞEYH SİNAN EFENDİ	8
1.1. Hayatı	8
1.2. Eserleri	10
2. RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ TERCÜMESİ.....	12
2.1. Eserin Yazılış Amacı ve Muhtevası	12
2.2. İmla, Dil ve Üslup Özellikleri	15
2.3. Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi'nde Şeyh Sinân'ın Bazı Uygulamaları	19
2.4. Kaynak Metinle Karşılaştırma	22
II. BÖLÜM: RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ TERCÜMESİ'NİN METNİ	43
1. ESERİN NÜSHASINA DAİR BİLGİLER.....	43
2. METİN HAZIRLANIRKEN DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR.....	44
3. YAZI ÇEVİRİMİ ALFABESİ	45
4. METİN	46
SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA	121
EK: NÜSHA GÖRÜNTÜLERİ.....	124

ÖN SÖZ

İslam dünyasında tasavvuf geleneğinin oluşumu sufilerin örnek hayatlarının yanı sıra alanla ilgili yazılan eserlerle gerçekleşmiştir. Bu kültürün farklı toplumlara yayılmasında ise tasavvuf alanındaki eserlerin o toplumların dilinde yapılan tercümeleri son derece etkili olmuştur. Özellikle bu geleneğin oluşumuna belirleyicilik yönüyle katkı sağlayan temel eserlerin tercüme edilmesi, Müslüman toplumlarda özenle yerine getirilen bir faaliyet olagelmıştır.

İmam Kuşeyrî'nin (ö. 465/1042) tasavvufun ıstılah ve makamlarını tanıtmaya gayesiyle kaleme aldığı *er-Risâle* adlı eseri, yazıldığı tarihten itibaren alanında başvuru kaynağı olarak görülmüştür. Bu eserin Avrupa ve Asya arasında önemli bir geçiş noktası olan ve tasavvufi çeşitliliğin çok fazla olduğu Gelibolu'da Türkçe'ye tercüme edilmesi tasavvufun esaslarını daha geniş bir kitleye ulaştırma ve öğretme noktasında önemli görülmelidir. Şeyh Sinân Efendi *er-Risâle*'yi tercüme ederken talebelerinin ve toplumun istifadesini öncelemiş bununla birlikte sanat yönü yüksek bir eser ortaya koymuştur.

Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi üzerine yaptığımız bu çalışma ile yakın zamanda Almanya'da bulunan eserin tanıtılması ve mütercimnin tercih ettiği bazı uygulamaların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında kaynak eserin müellifi İmam Kuşeyrî ve eseri hakkında bilgi verilerek *er-Risâle*'nin tasavvuf geleneğindeki yeri ve yazılış amacına değinilmiştir. Birinci bölümde Şeyh Sinân Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında ulaşılabilen bilgilere yer verilmiş ve tercüme ettiği eserin muhtevası belirtilmiş aynı zamanda dil ve üslup özelliklerine dair dikkat çeken yönler incelenmiştir. Mütercimnin tercümedeki tavrı ve başvurduğu uygulamaların tespit edilmeye çalışıldığı kısımda ise metinden örnekler verilerek tercüme ile kaynak eser karşılaştırılmıştır. İkinci bölüm eserin metnine ayrılmıştır. Bu bölümde nüsha bilgilerinin ardından metin hazırlanırken dikkat edilen hususlar ifade edilmiş ve yazı çevirimi alfabesine aktarılan metin verilmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçların belirtilmesi ile çalışma tamamlanmıştır.

Hatice AKDEMİR

Ankara, Eylül 2023

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn (oğlu)
bk.	: Bakınız
c	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
H.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
Ktp.	: Kütüphane
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm Yılı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
trc	: Tercüme
vd.	: ve diğerleri
yay.	: Yayınevi

GİRİŞ: KAYNAK METNİN YAZARI VE ESERİ: İMAM KUŞEYRÎ VE RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ

1. İMAM KUŞEYRÎ

1.1. Hayatı

Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklarda İmâm Kuşeyrî'nin adı Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik b. Talhâ b. Muhammed el-Kuşeyrî (ö. 465/1072) olarak belirtilmektedir. Şâfiî müfessir, muhaddis ve fukahânın önde gelen isimlerinden olup tasavvuf ehlinin büyüklerindendir. 376/986 yılı Rebîülevvel ayında, İran'ın Horasan bölgesinde yer alan Nîşâbur yakınındaki Üstüvâ beldesinde dünyaya gelmiş; baba tarafı İran'ın müslümanlarca fethedilmesiyle Horasan'a göç eden Arap kabilelerinden Kuşeyr bin Kilâb kabilesine mensup olduğu için ilmî çevreler tarafından "Kuşeyrî" nisbesiyle tanınmıştır.¹ Künyesi Ebu'l-Kâsım, lakabı "Zeynü'l-İslâm"dır. "İmâmu'l-eimme" ve "Şeyhü'l-meşâyih" gibi lakaplarla da anılması ulemâ arasında seçkin bir yerinin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.²

Kaynaklarda ailesi hakkında fazla bilgiye rastlanmamakla birlikte babasının küçük yaşlarda vefat ettiği, yakınlarından Ebu'l-Kâsım el-Yemânî'nin himâyesinde büyüdüğü ve ondan Arapça ve edebiyat dersleri aldığı belirtilmektedir.³ Daha sonra hesap ilmi öğrenmek için gittiği Nîşâbur'da meşhur mutasavvıf Ebu Ali ed-Dekkak (ö. 405/1015)⁴ ile tanışmış ve sohbet halkasına katılmak istemiş, ancak onun ilk önce zahirî ilimleri tahsil etmesini tavsiyesi üzerine de Ebu Bekir Muhammed et-Tûsî'den fıkıh dersleri almıştır. Şâfiî fikhını öğrenerek bu alanda derinleşen İmam Kuşeyrî, et-Tûsî'nin yönlendirmesiyle büyük kelâm ve usûl âlimi Ebû Bekir Muhammed b. Hüseyin b. Fûrek'in (ö. 406/1015) derslerine katılmış, hem kelâm hem de usûl-i fıkıh alanında ileri seviyede ilim tederrüs etmiştir.⁵

¹ Süleyman Akkuş, *Kuşeyrî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelâmî Görüşleri*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 16; Süleyman Uludağ, "Kuşeyrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 26/473; Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Dilaver Selvi, (İstanbul: Semerkand, 2005), 21; Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2020), 16.

² Akkuş, *Kuşeyrî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelâmî Görüşleri*, 16; Uludağ, "Kuşeyrî", 26/473; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Dilaver Selvi, 21.

³ Uludağ, "Kuşeyrî", 26/473

⁴ Ebû Ali Hasen b. Ali b. Muhammed ed-Dekkak, Nîşâbur'da yaşamış meşhur bir mutasavvıftır. Ehl-i sünnet çizgisindeki Şâfiî ulema ile yakınlık kurmuş, Kuşeyrî'nin tasavvufi kimliğinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Geniş bilgi için bk. Recep Uslu, "Ebû Ali Dekkâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 9/112.

⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "İbn Fûrek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 19/495.

Ebû Bekir b. Fûrek'in vefatı sonrası Kuşeyrî, Ebû İshak-ı İsferâyînî'nin (ö. 418/1027)⁶ ilim meclislerine katılmıştır.⁷ Ders sırasında hiç not almayıp sadece dinlemekle iktifa ettiği için hocasının dikkatini çekmiştir. İsferâyînî'nin neden yazıdan istifade etmediğini sorması ve dinlemenin ilim için yeterli olmayacağını ifade etmesi üzerine Kuşeyrî, o güne dek dinlemiş olduğu bütün dersleri hocasına ezberden okumuştur. Hocası bu duruma hayret ederek onun ilmî kabiliyetini takdir etmiş ve artık kendi derslerine ihtiyacı olmadığını söyleyerek usûlünü takip etmesinin yeterli olacağını belirtmiştir. Kuşeyrî de iki büyük üstâdı, kelâm ve usûl hocaları İbn Fûrek ile İsferâyînî'nin metodlarını bir araya getirmiş ve kelâm alanında Eş'arî bakış açısını benimsemiştir.⁸

Kuşeyrî, kendi döneminde yaşayan başka ilim erbâbından da faydalanmış, ilim ve tasavvuf halkalarına katılmıştır. Horasanlı sûfî ve müfessir Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn es-Sülemî (ö. 412/1021), Eş'arî kelâmının önde gelen isimlerinden şâfiî fakihî Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38) ve İbn Süreyc Ebu'l-Abbas b. Şerîh (ö. 306/918) gibi âlimlerin talebesi olmuş ayrıca ünlü kelâmcı ve mâlikî fakihî Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkîllânî (ö. 403/1013)'nin eserlerinden de istifade etmiştir.⁹ Böylece şer'î ilimlerde yetkin hâle gelen İmam Kuşeyrî bir taraftan da mürşidi Ebû Ali ed-Dekkak'ın derslerine katılarak tasavvuf alanında da ilerlemeye gayret etmiş ve üstadının en seçkin talebelerinden biri olmuştur. ed-Dekkak'ın kızı ile evlenen Kuşeyrî'nin bir kızı ve altı oğlu olmuştur. Çocukları da onun ilmî mirasına sahip çıkmışlar, zahirî ve manevî ilimleri öğrenerek topluma faydalı olacak eserler vermişlerdir.¹⁰

Hocası Ebû Ali ed-Dekkak'ın vefatından sonra (ö. 405/1015) Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Sülemî'ye intisap eden Kuşeyrî tasavvuf yolunda ilerleyişini sürdürmüştür. Onun manevî silsilesi Ebû Ali ed-Dekkak, Nasrâbâdî, Ebû Bekir eş-Şiblî yoluyla Cüneyd-i Bağdâdî'ye, oradan da ashâb-ı kirâmdan Enes bin Mâlik'e ulaşır.¹¹

İmam Kuşeyrî, Sülemî'nin vefatının ardından eser yazmaya ve ilim halkaları kurarak irşad faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir. Sohbetleri ile halkın muhabbet ve güvenini kazandığı bilinen İmam Kuşeyrî'nin etkili hitabeti hakkında *Dümyetü'l-Kasr* adlı eserin

⁶ Ebû İshak-ı İsferâyînî'nin hayatı ile ilgili geniş bilgi için bk. Mehmed Gündoğdu, *Ebû İshak el-İsferâyîni ve Akâid Risalesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.

⁷ Akkuş, *Kuşeyrî'nin Hayatı*, s. 22.

⁸ Uludağ, "Kuşeyrî", 26/473.

⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Dilaver Selvi, 23.

¹⁰ Akkuş, *Kuşeyrî'nin Hayatı*, s. 18.

¹¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Dilaver Selvi, 25.

sahibi Ali b. Hasan el-Bâharzî (467/1075), onun taşâ hitap etse dahi eriteceğini ve şâyet vaaz meclisine İblis getirilip bağlansa tövbe edeceğini söylemiştir.¹²

Kuşeyrî, Nîşâbur'da bulunduğu sıralarda “mihne olayları”¹³ ile karşılaşmış ve Şâfiî-Eş'arî savunuculuğuna hayatı boyunca devam etmiştir. Selçuklu Devleti kurulduğu ve Tuğrul Bey İran'ı fethettiği sıralarda veziri Amîdûlmülk Kündürî, Şiî-Mutezili düşünceye sahip olduğundan Eş'arî mezhebini bid'at ehli ilan etmiş ve onu savunan âlimlerle mücadele ederek İmam Kuşeyrî başta olmak üzere birçok âlimin haspe atılmasına sebep olmuştur. Hapisten kurtulunca Bağdat'a gitmek zorunda kalan âlimler Sultan Alparslan'ın (ö. 465/1072) tahta geçmesi ve Nizâmûlmülk'ün (ö. 485/1092) vezir olmasıyla rahat bir nefes almışlardır. İmam Kuşeyrî ise yeniden Nîşâbur'a dönmüştür. 437/1045 yılında başladığı hadis derslerine ömrünün sonuna kadar devam eden ve son yıllarını özellikle ilim halkaları kurarak talebe yetiştirmekle geçiren Kuşeyrî 464/1072 yılında vefat etmiştir.¹⁴

1.2. Eserleri

İmam Kuşeyrî'nin birçok ilim dalında kendini yetiştirdiği ve bunun neticesinde tasavvuf başta olmak üzere tefsir, hadis, akâid gibi farklı sahalarda eserler kaleme aldığı bilinmektedir. Bu eserleri şöyle sıralayabiliriz:

1.2.1. Tasavvufî Eserleri

a) er-Risâle

Çalışmamıza konu olan tercümenin kaynak eseri olan *er-Risâle* hakkında daha sonra geniş bilgi verilecektir.

b) Kitâbu'l-Cevâhir

Kuşeyrî bu eserinde yüce Allah'ın sonsuz kudretine ve sabrın önemine vurgu yapmaktadır.¹⁵

c) Tertîbü's-Sülûk fî Tarîkillâh

Zikir âdâbını konu edinen ve zikir ehlinin yolculuğunu anlatan bir eserdir.¹⁶

d) Kitâbu Ahkâmî's-Semâ

Semâ ile ilgili hükümleri içerir.

¹² Uludağ, “Kuşeyrî”, 26/473.

¹³ Hayrettin Yücesoy, “Mihne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 30/26-28.

¹⁴ Uludağ, “Kuşeyrî”, 26/473.

¹⁵ Akkuş, *Kuşeyrî'nin Hayatı*, s. 41.

¹⁶ Akkuş, *Kuşeyrî'nin Hayatı*, s. 46; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Dilaver Selvi, s. 31.

e) en-Nahvu'l-Müevvel (Nahvu'l-Kulûb)

Arapça nahiv kuralları tasavvufî kurallar çerçevesinde yorumlanmıştır.¹⁷

f) Risâle fî't-Tevbe ve Ahkâmihâ

Tövbeye dair sorulan soruların cevaplandığı ve hükümlerin açıklandığı bir risaledir.¹⁸

g) Mensûru'l-Hitâb fî Meşhûri'l-Ebvâb

Bu eserde tasavvufî istilahlar özetlenerek anlatılmıştır.¹⁹

h) Makâmâtü's-Selâse

Tasavvuf, tevhid ve muhabbetten müteşekkil üç manevi makam anlatılmaktadır.²⁰

i) Risâle fî Beyani's-Sülûk

Mutasavvıfların dikkat etmesi gereken hususlar bu eserde açıklanmıştır.²¹

j) Kitâbü'l-Erba'în fî'l-Hadis

Ahlakî konuları merkeze alan kırk hadis kitabıdır.²²

k) Uyûnü'l-Ecvibe fî Fünuni'l-Es'ile

Bazı konular hakkında verilen manzum cevaplardan oluşmaktadır.²³

l) el-Muhtasar min Âdâbi's-Sûfiyye

Sûfilerin dikkat etmesi gereken hususları anlatan bir eserdir.²⁴

1.2.2. Tefsirleri

a) et-Tefsîrû'l-Kebîr (et-Teysîr fî İlmi't-Tefsîr)

b) Rivayet tefsiri olarak değerlendirilebilecek bu eser tefsir ilmine dair bilgilerle başlar; genel olarak kıraatteki farklılıklara, esbab-ı nüzûle ve kelimelerin gramer özelliklerine yer verir.²⁵

c) Letâifu'l-İşârât

434/1042 yılında yazılan bu tefsir tasavvufî tefsirler arasında yerini almış kıymetli bir eserdir. Kuşeyrî'nin üstadı Sülemî'nin *Hakâ'iku't-Tefsîr*'ini örnek alarak ve kendi

¹⁷ Akkuş, *Kuşeyrî' nin Hayatı*, s. 50; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Dilaver Selvi, s. 32.

¹⁸ Akkuş, *Kuşeyrî' nin Hayatı*, s. 51; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Dilaver Selvi, s. 32.

¹⁹ Akkuş, *Kuşeyrî' nin Hayatı*, s. 51; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Dilaver Selvi, s. 32.

²⁰ Akkuş, *Kuşeyrî' nin Hayatı*, s. 51.

²¹ Akkuş, *Kuşeyrî' nin Hayatı*, s. 53.

²² Akkuş, *Kuşeyrî' nin Hayatı*, s. 53.

²³ Akkuş, *Kuşeyrî' nin Hayatı*, s. 55.

²⁴ Akkuş, *Kuşeyrî' nin Hayatı*, s. 56.

²⁵ Akkuş, *Kuşeyrî' nin Hayatı*, s. 56; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Dilaver Selvi, s. 31.

anlayışıyla harmanlayarak yazdığı bu tefsirin ondan daha kapsamlı ve düzenli olduğu kabul edilmektedir. Ayetlerin zahirî tefsirlerine ek olarak iş'arî izahları da esere eklenmiştir.²⁶

1.2.3. Kelâm ve Akâ'id ile İlgili Eserleri

- a) Akîdetü'l-Kuşeyriyye
- b) el-Fusûl fî'l-Usûl
- c) el-Lümâ' fî'l-İ'tikâd
- d) Bülğâtü'l-Makâsîd fî't-Tasavvuf
- e) el-Kasîdetü's-Sûfiyye
- f) Kitâbü'l-Mi'râc
- g) Şikayetü Ehli's-Sünne bi Hikayeti mâ Nâlehum mine'l-Mihne
- h) et-Tahbîr fî't-Tezkîr ve Şerhu Esmâi lillahi'l-Hüsna²⁷

Bunlar dışında İmam Kuşeyrî'nin tabakât kitaplarında *Nâsihu'l-Hadîs ve Mensûhuh*, *Kitâbu'l-Münâcât*, *el-Münteha fî Nûketi li'n-Nühâ*, *et-Temyîz fî İlmi't-Tezkîr*, *İstifadâtu'l-Muradât* gibi günümüze ulaşmayan eserlerinden de bahsedilmektedir.²⁸

2. RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ

Tasavvufî geleneğin önemli eserlerinden ve hatta klasiklerinden biri olan *er-Risâle* 438/1046 yılında Nîşâbur'da yazılmış ve müellifinin adına nispetle meşhur olmuştur.²⁹ Tasavvufî doktrinleri ve manevî öğretileri tanıtan eser Allah'a ulaşma yolundaki aşamaları ve o yolda mücadele vermiş İslam büyüklerinin hâl ve yaşantılarını konu edinir. Tasavvufun bir ilim dalı olarak görülmesinde ve kavramlaştırılmasında önemli bir etkiye sahip olan *er-Risâle*, kendinden sonra bu alanda kaleme alınmış birçok esere kaynaklık etmesiyle de ünlüdür.³⁰ Bir mukaddime, akâide dair esasların bulunduğu bölüm ve üç ana bâbdan oluşmaktadır.³¹ Kuşeyrî, mukaddimesinde risalesini, İslam beldelerinde bulunan sûfi topluluğa yazdığını, zaman geçtikçe bozulan ve gevşeklik gösteren tasavvuf anlayışının

²⁶ Eserin Türkçe tercümesi için bk. Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, çev. Mehmet Yalar (İstanbul: İlkharf, 2012)

²⁷ Akkuş, *Kuşeyrî'nin Hayatı*, s. 38.

²⁸ Akkuş, *Kuşeyrî'nin Hayatı*, s. 61.

²⁹ Süleyman Uludağ, "er-Risâle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 35/122.

³⁰ Uludağ, "er-Risâle", 35/123.

³¹ Abdulkarîm b. Hevâzin e-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2020)

düzeltilmesi; bu bozulmayı görenlerin, önceki büyüklerin de bu yoldan gittiklerini sanmamaları ve yola girmek isteyenler için manevi bir destek olması için hazırladığını belirtir.

Eserin itikad ve tevhide dair unsurların yer aldığı bölümünde yüce Allah'ı ve sıfatlarını doğru bir şekilde tanımanın öneminden bahsedilmiştir.³² Kuşeyrî'nin yaşadığı dönem ve bölge dikkate alındığında Mutezilî düşüncenin siyaset kanalıyla güçlendiği görülmektedir. Bu durum bazı itikadî tartışmaları ortaya çıkarmış, zâtî ve fiilî sıfatların nasıl anlaşılacağı, Kur'ân'ın mahluk olup olmadığı gibi konularda fikir ayrılıkları meydana gelmiştir. Müslümanların ve özellikle sûfîlerin bu görüş karmaşasının içinde kalması, Kuşeyrî başta olmak üzere Ehl-i Sünnet inanışındaki âlimleri harekete geçirerek bu alanda eser yazmaya sevketmiştir. Nitekim *er-Risâle*'nin ilk bölümü de bu amaca hizmet etmekte ve Mutezile'nin savunduğu bazı görüşlere reddiye niteliği taşımaktadır.

İslâm'ın ikinci asrından itibaren eserin yazıldığı döneme kadar yaşayan sûfîlere ayrılan ilk bâbda seksen üç mutasavvıfın biyografisi anlatılmaktadır. Bu şahısların ilmî seviyelerinin, şahsiyet özelliklerinin ve yaşadıkları bazı hadiselerin ele alındığı bu bölümde bahsi geçen sûfîlerin özlü söz ve nasihatlerinden de örnekler verilmiştir. İsimler ölüm tarihi ya da alfabetik sıra gibi bir kriter gözetilmeksizin sıralanmıştır.

Tasavvuf terminolojisine yer verilen ikinci bâbda yirmi sekiz başlık altında ıstılahların incelendiği görülür. Bu başlıklar bazen müstakil olarak ele alınmış bazen de “Tevâcüd-Vecd-Vücûd”, “Gaybet-Huzur”, “Kabz-Bast” örneklerinde olduğu gibi benzerlik veya zıtlık ilişkisi dikkate alınarak tek başlık altında toplanmıştır. Sûfîlerin diliyle tanımlanan bu tabirler bazı hikâye ve şiirlerle zenginleştirilerek açıklanmıştır.

En kapsamlı bölüm olan üçüncü ve son bâb sûfîlerin hâl ve makamlarına ayrılmıştır. Elli iki başlık altında sıralanan makamlarla ilgili bilgi vermeye, konuya dair ayet ve hadislerle başlanır, sûfîlerin nasihatleri ve hayatlarından örneklerle devam edilir. “Tövbe” konusunun en başta yer aldığı bölüm “Hak Yolcularına Nasihatler” ile son bulur.

Muhtevası hakkında verilen bu bilgilerden sonra *er-Risâle* üzerinde yapılmış çalışmalara bakıldığında birçok hâşiye ve tercümenin bulunduğu görülmektedir. *er-Risâle* üzerine yazılmış şerhlerden ilki Sedîdüddin Ebû Muhammed Abdülmü'tî b. Mahmûd'un kaleme aldığı *ed-Delâle fî fevâ'idî'r-Risâle* adlı eserdir.³³ Başka bir şerh Zekerîya b. Muhammed el-Ensârî tarafından yapılan ve *er-Risâle*'nin en iyi şerhlerinden biri olarak

³² Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 84-99.

³³ Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 999'da kayıtlıdır.

görülen *İhkâmu'd-delâl alâ tahrîri'r-Risâle*'dir.³⁴ Bu şerhi aynı şârihin oğlu Zeynelâbidîn el-Ensârî özetlemiş ve eserine *Tehzîbü'd-delâle alâ tenkîhi'r-Risâle* ismini vermiştir. Mustafa b. Muhammed el-Arûsî ise Zekeriya el-Ensârî'nin eserine *Netâ'icu'l-efkâri'l-kudsiyye fî me'ânî şerhi'r-Risâleti'l-Kuşeyriyye* adını verdiği geniş bir hâşiye yazmıştır.³⁵

Eserin ilk tercümesi Kuşeyrî'nin talebesi Ebû Ali Hasan b. Ahmed tarafından Farsça'ya yapılmıştır.³⁶ Eserin mütercimi bilinmeyen farklı bir Farsça tercümesi daha vardır.³⁷ Batı dillerine de tercüme edilen *er-Risâle*'nin tasavvuf terminolojisi bölümü Olga de Lebedev tarafından Fransızca'ya çevrilmiş (Roma 1911); "Hak Yolcularına Tavsiyeler" adlı son bölümün tamamı ile kalan kısmın özetlenmiş Almanca tercümesi Richard Hartmann tarafından yapılmıştır (Berlin 1914). Richard Gramlich ise eserin tamamını Almanca'ya tercüme etmiştir (Wiesbaden 1989). *er-Risâle*'nin Friederich von Schlegel tarafından yapılan İngilizce tercümesinde (Berkeley 1990) itikad bölümünden sonra yer alan mutasavvıfların hayatı ile ilgili kısım bulunmamaktadır.³⁸

er-Risâle'nin ilk Türkçe tercümesini tarihçi yönüyle tanınan *Tâcü't-Tevârîh* yazarı Hoca Sa'deddin b. Hasan Can (ö. 1008/1599) 1002/1593-94 yılında yapmıştır. Bu tercümede eserdeki başlıklar korunmuş ancak râvi ve senet zincirleri tercümeye dahil edilmemiştir.³⁹ Şeyh Sinân Efendi'nin tercümesi dışında eser, Seyyid Muhammed Tevfik,⁴⁰ Abdünnâfi,⁴¹ Tahsin Yazıcı,⁴² Ali Arslan,⁴³ Süleyman Uludağ⁴⁴ ve Dilaver Selvi⁴⁵ tarafından da Türkçe'ye tercüme edilmiştir.⁴⁶

³⁴ Abdülkerîm Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi* çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yay., 1991), 62.

³⁵ Uludağ, "er-Risâle", 35/123.

³⁶ Bu tercüme Bedüzzaman Fûrûzanfer tarafından *Terceme-i Risâle-i Kuşeyriyye* adıyla Tahran'da neşredilmiştir. Nûsha için bk. Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 120.

³⁷ Nûsha için bk. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2977.

³⁸ Akkuş, Kuşeyrî'nin Hayatı, s. 44; Uludağ, "er-Risâle", 35/123.

³⁹ Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi, *Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Mehmet Günyüzlü, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2005).

⁴⁰ Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, trc. Mehmed Tevfik, Beyazıt ktp. N. 3303, 1-171.

⁴¹ Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, trc. Abdünnâfi, (İstanbul: 63 nolu Matbaa, 1890)

⁴² Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, trc. Tahsin Yazıcı, (Ankara: MEB yay., 1966)

⁴³ Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, trc. Ali Arslan, (İstanbul: Arslan Yayınları, 1978).

⁴⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ.

⁴⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Dilaver Selvi.

⁴⁶ Uludağ, "er-Risâle", 35/122-123.

I. BÖLÜM: ŞEYH SİNAN EFENDİ VE RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ TERCÜMESİ

1. ŞEYH SİNAN EFENDİ

1.1. Hayatı

Biyografik kaynaklarda doğum tarihi tam olarak verilmeyen ancak 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tespit edilen Bolayırılı Şeyh Sinân Efendi'nin hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Öncelikle *Osmanlı Müellifleri*'nde Bursalı Mehmet Tahir, Sinân Efendi'den kısaca bahsetmiş, dönemindeki diğer Sinân ismindeki kişilerden ayırmak için onu “Âlim Sinân Efendi” başlığı altında ele almıştır.⁴⁷ *Tuhfe-i Nâilî*'de “Şeyh Sinân” adıyla bahsedilen⁴⁸ ve “Gelibolulu” olarak da tanınan Sinân Efendi kendi eserlerinden edindiğimiz bilgiye göre Muğla'ya bağlı Leyne Köyü'nde dünyaya gelmiştir ve babasının adı Hüsâmeddin Fakîh'tir:

Diyâr-ı Menteşe'dendir ki⁴⁹ Leyne hâkidür hâküm

Hüsâmüddîn Fakîh oğlu Sinân adum ebu't-taksîr⁵⁰

Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla iyi bir tahsil görmüş olan Şeyh Sinân, manzum akâid tercümesinde birçok beldeyi ziyaret ettiğini söyler. Muhtemelen ilim için olan bu yolculuklar Mısır, Halep, Şam ve Irak bölgelerine yapılmıştır:

Meşâyıhdan budur nakl [ü] rivâyet

Getürdüm Türkî dilce kıl dirâyet

Gezüp Mısır [u] Halep Şâm u Irâkî

Bulınmaya bu nusha ittifâkî

Gelibolı⁵¹ Bolayırdan Sinânı

Du'â-i hayr ile yâd it sen anı⁵²

Osmanlı topraklarında tasavvufun 16. yüzyılda hem ulema hem de halk arasında yaygınlaştığı ve birçok önemli mutasavvıfın bu dönemde yetiştiği bilinmektedir. Özellikle

⁴⁷ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M. A. Yekta Saraç, (Ankara: TÜBA, 2016), 1/87.

⁴⁸ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 1/1889.

⁴⁹ Bu kelimeyi “dergeh” şeklinde okumak mümkün iken Mehmet Güler vezin gereği “dir ki” şeklinde okumanın daha uygun olduğu görüşündedir: Mehmet Güler, (2017), “Şeyh Sinân Efendi'nin Manzum Tecvid Tercümesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/52 (2017), 146-171.

⁵⁰ Nüsha için bk. Şeyh Sinân Efendi, *Tercüme-i Mesâbih*, Manisa İl Halk Ktp., No: 45 Ak Ze, 333a.

⁵¹ Gelibolı: Gelibolılı

⁵² Âlim Sinan b. Hüsâmeddin Fakih el-Muğlavî el-Gelibovî el-Halvetî, *Terceme-i Akâid*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa No: 613, 136a-146a.

13. yüzyılda baş gösteren Moğol istilasının etkisiyle fethedilen yeni yerlere göç etmek zorunda kalan Orta Asyalı sûfiler için Rumeli’de Gelibolu ve Bolayır önemli merkezler hâline gelmiştir.⁵³ Özellikle Halvetiye tarikatının etkili olduğu bu bölgeye Sinân Efendi 988/1580-81 senesinde gelmiş ve *Mesâbih Tercümesi*’nde bunu “Bu fakîr-i hakîr-i kesîrû’l-hatâ ve’t-taksîr mahrûsa-i Gelibolî muzâfâtından Kasaba-i Bolayır’da tokuz yüz seksen sekiz târîhinden otuz yıla karîb tavattunumda...”⁵⁴ şeklinde belirtmiştir. Otuz yıl civarı Bolayır’da ikamet ettiğini ifade eden Şeyh Sinân bölgenin manevi birikiminden istifade ederek Halvetiye tarikatına bağlı Ahmediye koluna intisap etmiş, bu kolun Uşşâkîler ismiyle meşhur olmuş şubesinde mürşidlik postuna oturmuştur.⁵⁵ Şeyh Sinân’ın Şeyh Ömer Karîbî Bolayırî’den el aldığı bilinmektedir.⁵⁶

17. yüzyılla birlikte toplumda şer’î ilimler başta olmak üzere tasavvuf ilminin de yeterli düzeyde öğrenilmediği ve bu yetersizliğin sosyal hayatta bozulmaları ortaya çıkarak birtakım bid’atlerin baş gösterdiği, aynı zamanda medrese-tekke münakaşasının yayılmaya başladığı bir döneme geçilmiştir. Yaşadığı toplumdaki sorunlara duyarsız kalmayan Sinân Efendi medreseli bir mutasavvıf olarak özellikle şeriat ilminin ve tasavvufun harmanlanarak hayata geçirilmesi için çaba sarfetmiş, halk arasında gördüğü eksiklikleri giderebilmek için eserlerinin çoğunu Türkçe olarak kaleme almayı tercih etmiştir. *Manzum Tecvîd Tercümesi*’nde bölge halkının hâline üzüldüğünü şöyle dile getirir:

Ey dirîgâ kim Bolayır ehline
Düşmedi sevdâ basâ’ir ehline
Bunca yıllardır ki Kur’ân kadrini
Hiçbiri bilmedi Furkân kadrini
Bir gün olup diyeler vâ fırkatâ
Zâyî itdik ömrümüz vâ hasretâ⁵⁷

Kendisinden sonra halifeler bırakan Şeyh Sinân’ın en meşhur halifesi telifat sahibi Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas’tır.⁵⁸ Kuloğlu, *Dîvân-ı Mesâbih* adlı eserinde Sinân Efendi için “*Fahru’s-sulehâ zübdetü’l-urefâ Hazret-i Şeyh Sinân Efendi a’nî azîz-i men*” başlığıyla bir

⁵³ Halil İnalcık, “Rumeli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 35/232-233.

⁵⁴ Güler, “Şeyh Sinân Efendi’nin Manzum Tecvid Tercümesi”, 146.

⁵⁵ Selami Şimşek, “Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu’da Tarikatlar ve Tekkeler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22 (2007), 260.

⁵⁶ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 87.

⁵⁷ Güler, “Şeyh Sinân Efendi’nin Manzum Tecvid Tercümesi”, 146.

⁵⁸ *Osmanlı Müellifleri*’nde Kuloğlu’nun adı Mustafa olarak kaydedilmiş ise de Bünyamin Taş burada hata yapıldığını ve Kuloğlu’nun isminin İlyas olduğunu belirtir: Bünyamin Taş, *Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas Bağ-ı Behişt (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 25.

medhiyye yazmıştır.⁵⁹ Diğer halifeleri ise Dimetokalı Hasan Efendi, Gelibolulu Nûh Efendi, Keresteci Mustafa Efendi, Selanikli Mahmûd Efendi ve Dramalı Muhammed Keşanî'dir.⁶⁰

Sinân Efendi'nin 17. yüzyıl ortalarında vefat ettiği düşünülmektedir. Kabrinin nerede olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte Bolayır'da ya da Keşan'da olduğu tahmin edilmektedir.⁶¹

1.2. Eserleri

Hayatı ile ilgili bilgiler arttıkça ilmî düzeyi daha iyi anlaşılan Şeyh Sinân Efendi sûfî yönüyle ön plana çıkmakla birlikte İslamî ilimlerde eğitim almış, Arapça'ya vâkîf, nesirlerinde secili ve sanatkârâne üslubu ile dikkat çeken bir müelliftir. Yakın zamana kadar hadis alanında kaleme aldığı *Mesâbih Tercümesi* ve kelâma dair yazdığı *Manzum Akâid Tercümesi* dışında eseri bilinmeyen Sinân Efendi'nin Almanya Milli Kütüphanesi'nde tespit edilen külliyyatı ile başka eserlerine ulaşılmış, bazılarının da varlığı hakkında bilgi edinilmiştir. Yedi eseri hâvi olan bu külliyyatta Sinân Efendi eserlerinden şöyle bahsetmektedir:

Pes anun-çün *Terceme-i Tefsîr-i Amme* ve *Tebâreke* ve *Yâsîn* ve *Terceme-i Hulâsa-i Mesâbih* ve *Nazm-ı Terceme'i Akâ'id* ve *Nazm-ı Terceme-i Manzûme-i Cezerî* makûlesi tekellüfât ihtiyâr itdüm ki... (48b)

Cümleden a'zam kütüb-i ehâdîsden *Mesâbih*'i bi-iznillâhi azze ve celle bi-tarîki'l-intihâb terceme kılmaga mütesaddî olup bi-hamdillâh itmâm müyesser olupdur. Şöyle kim, vech-i arzda fî-mâ beyne'l-meşrikayn nazîri oldugı nâ-ma'lûmdur ve terceme-i tefsîr *Yâsîn* ve *Tebâreke* ve *Amme*, *Tefsîr-i Innâ Fetahnâ* ve *Şeyh Abdülkerîm Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî Risâlesi* ki meşhûredür intihâb ve tercüme ve tertîb olunupdur.⁶²

...ve *Tercüme-i Ehâdîs-i Erba'in-i Fezâ'ilü'l-Cihâd* ve *Etvâr-ı Seb'a-i Manzûme* ve *Cem-i Furuk-ı Manzûme* ve on iki fasl üzere müterettibe *Mecmû'a-i İlâhiyyât* ve

⁵⁹ Şeyh Hacı İlyas, *Dîvân-ı Mesâbih*, Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi, No:43 Ze 362, 3b.

⁶⁰ Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarikatlar ve Tekkeler", 261.

⁶¹ Mehmet Güler, "Şeyh Sinân Efendi'nin Manzum Tecvid Tercümesi", 147.

⁶² Şeyh Sinân Efendi, *Risâle fî Tahkiki Cevâzi'n-Nazmi'l-İlâhî*, Almanya Milli Ktp., Arşiv No: Ms. Or. Oct. 2912, 89a-89b.

Arabî dilce *Silsile-i Meşâyih* ve *Burhân-ı Sûfiyye* ve *Burhân-ı Halvetiyye* bu cümle her biri nüsha-i müfide olupdur.⁶³

Sinân Efendi'nin eserlerinin büyük çoğunluğunu tercümeler oluşturmaktadır. Türkçe tercümeler dışında *Silsile-i Meşâyih-ı Kirâm*, *Burhân-ı Sûfiyye* ve *Burhân-ı Halvetiyye* adlı eserleri Arapça olarak kaleme alınmış, *Cem 'i Furuk-ı Manzûme*'nin ise nüshasına ve hangi dilde yazıldığına dair bilgiye ulaşılamamıştır. Şeyh Sinân'ın eserleri konularına göre şöyle gruplandırılabilir:

Tefsir alanında yazdığı eserler: *Terceme-i Tefsîr-i Amme*⁶⁴, *Terceme-i Tefsîr-i Tebâreke*⁶⁵, *Terceme-i Tefsîr-i Yâsîn*⁶⁶, *Tefsîr-i Innâ Fetahnâ*⁶⁷.

Hadis alanındaki eserleri: *Terceme-i Hulâsa-i Mesâbih*⁶⁸, *Hulviyyât-ı Ramazân*⁶⁹, *Tercüme-i Ehâdîs-i Erba 'în-i Fezâilü 'l-Cihâd*⁷⁰.

Tasavvuf alanında kaleme aldığı eserler: *Silsile-i Meşâyih-i Kirâm*⁷¹, *Burhân-ı Sûfiyye* ve *Burhân-ı Halvetiyye*⁷², *Terceme-i Risâle-i İmâm Kuşeyrî*⁷³, *Risâle fî Tahkîki Cevâzi'n Nazmi 'l-İlâhî*⁷⁴, *Mecmû'a-i İlâhiyyât*⁷⁵, *Etvâr-ı Seb'a-i Manzûme*⁷⁶, *Cem 'i Furuk-ı Manzûme*⁷⁷, *Terceme-i Menâzilü's-Sâ'irîn*⁷⁸.

Kelama dair eseri: *Nazm-ı Terceme-i Akâ'id*⁷⁹.

Kıraata dair eseri: *Nazm-ı Terceme-i Manzûme-i Cezerî*⁸⁰.

⁶³ Şeyh Sinân, *Risâle fî Tahkîki Cevâzi'n-Nazmi 'l-İlâhî*, 89b.

⁶⁴ Almanya Milli Ktp., Arşiv No: Ms. Or. Oct. 2912, 1b-5b.

⁶⁵ Mütercimnin varlığını haber verdiği bu eserin nüshasına henüz ulaşılamamıştır.

⁶⁶ Eserin nüshasına henüz ulaşılamamıştır.

⁶⁷ Eserin nüshası tespit edilememiştir.

⁶⁸ Manisa İl Halk Ktp., Arşiv No: 45 Ak Ze 261/1, 1b -245a.

⁶⁹ Bu eser *Mesâbih Tercümesi*'nin içinde yer almakta ve 22 fasıldan oluşmaktadır. Nüsha için bk. Âlim Sinan Efendi, *Tercüme-i Mesâbihü's-Sünne*, Manisa İl Halk Ktp., Arşiv No: 45 Ak Ze 149b.

⁷⁰ Cihadın faziletine dair 40 hadis tercümesi olan bu eserin nüshası henüz bulunamamıştır.

⁷¹ Almanya Milli Ktp., Arşiv No: Ms. Or. Oct. 2912, 12b-18a.

⁷² Almanya Milli Ktp., Arşiv No: Ms. Or. Oct. 2912, 19a-47b.

⁷³ Almanya Milli Ktp., Arşiv No: Ms. Or. Oct. 2912, 47b-88a.

⁷⁴ Almanya Milli Ktp., Arşiv No: Ms. Or. Oct. 2912, 88b-91a.

⁷⁵ Almanya Milli Ktp., Arşiv No: Ms. Or. Oct. 2912, 91b-112a.

⁷⁶ Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Koleksiyonu, No. 1604, 6b-11a.

⁷⁷ Eserin varlığı müellif tarafından haber verilmiş ancak nüshası tespit edilememiştir.

⁷⁸ Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Arabi /4332, 99a-115b.

⁷⁹ Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa No: 613, 136b-146b.

⁸⁰ Almanya Milli Ktp., Arşiv No: Ms. Or. Oct. 2912, 6b-11b.

2. RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ TERCÜMESİ

Tasavvuf düşüncesinin gelişmesinde ve bu alanda ıstılahların yerleşmesinde büyük rolü olan *er-Risâle*'nin ilk Türkçe tercümesinden yirmi üç yıl sonra Şeyh Sinân Efendi tarafından kaleme alınan *Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi* mensur bir eserdir. Kaynak metinden muhtasar olarak tercüme edilen bu eser, Almanya'da kısa süre önce bulunan Şeyh Sinân Efendi'ye ait külliyat içinde yer almaktadır.

Burada öncelikle eserin muhtevası hakkında bilgi verilerek mütercimın kaynak eseri seçme sebepleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra imla, dil ve üslup özelliklerine dair dikkat çeken hususlara değinilecektir. Tercüme ile kaynak metnin mukayese edildiği kısımda ise eserin muhtasar oluşu da göz önünde bulundurularak mütercimın tasarrufları tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Eserin Yazılış Amacı ve Muhtevası

Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi, sûfilîğe dair kavram ve makamları kapsamlı bir şekilde ele alan *er-Risâle*'ye kıyasla oldukça özet bir eserdir. Tercümesini Gelibolu'ya bağlı Bolayır Kasabası'nın Kadı Köyü'nde ve muharrem ayında kaleme aldığını belirten mütercim, eserine Arapça hamdele ve salvele ile başlar. Ardından yazma amacını da Arapça olarak belirtir:

فان هذه الرسالة المجموعة المختصرة خلاصة رسالة الامام القشيري المشهورة المعتبرة جمعتها لبعض اولادي
الطلاب ليتوسلوا الي الحقايق المتمسك بها السلف الصالح وتوصلوا فلا يضلوا عن جادة الهدى و لا يفتنوا عن
سواء الطريق. وفي المشبهة بمؤلاء من اولي الفتنة والضلال فريق و ما اولئك سبحانه الله الا المتهاونين بالسنة
والكتاب المبين و بالاجماع المنعقد علي نصوص الشرع القويم الثابت المتين حسبنا الله و نعم الوكيل و هو
الهادي سواء السبيل.⁸¹(47b)

Şeyh Sinân Efendi burada İmam Kuşeyrî'nin meşhur eserini, bazı talebeleri için tercüme ettiğini ve özetlediğini bildirir. Onların yanlış yollara sapmadan, ilk dönem sûfilerinin

⁸¹ “Konumuza gelirsek: Muhtasar bilgileri bir araya getiren bu risale, İmam Kuşeyrî'nin meşhur ve muteber *Risale*'sinin hulasasıdır. Bu risaledeki bilgileri selef-i salihinin yapıştığı hakikatlere yönelip onlara vasıl olsunlar; böylece hidayet yolundan sapıtmayıp dosdoğru yoldan da ayrılmasınlar diye talebe evlatlarımdan bazıları için seçtim ve bir araya getirdim. Fitne ve sapıklığa düşenlere benzeyen bir topluluk vardır. Sübhanallah! Bu kimseler, sünneti ve apaçık kitabı, sağlam sabit ve güçlü şeriatın naslarına dayanan icmayı küçümseyen kişilerdir. Allah bize yeter, o ne güzel vekildir ve dosdoğru yola ulaştırandır.”

hidayet yolu üzerinde olmalarını sağlamak amacıyla eseri yazdığını söyler ve elbette bir mutasavvıf olarak toplumun doğru bir tasavvuf anlayışı edinmesinin gerekliliğine, bunun yolunun da şer’î ilimleri öğrenip onlara ittiba etmekten geçtiğine vurgu yapar.

Telifatının büyük çoğunluğu tercümelerden oluşan Sinân Efendi, Türkçe eser yazmayı oldukça önemsemiştir. Dinî ilimlerde yazılan eserlerin dilinin çoğunlukla Arapça olduğunu ancak yaşadığı bölge halkının dili Türkçe olduğu için din kardeşlerine hatta ilim ehline ve böylece İslam’a yardım etmek gayesiyle (83a) “ifâde-i âimme ve istifâde-i tâimme ola diyü Türkî dilde terceme kıldum” (48a) diyerek eseri kaleme aldığını belirtir.

Eserini *Tezkiretü’l-Evliyâ* ve *Avârifü’l-Ma‘ârif*’e benzeten Sinân Efendi tarikat usullerini ve hakikat nurlarını ihtiva etmesi yönüyle de eserin *Fütûhât-ı Mekkiyye* ve *İhyâ’u Ulûm*’dan alâmetler taşıdığını ifade eder: “İşbu tesvîdüm *Tezkiretü’l-Evliyâ* makûlesi belki tâ ki hattâ ‘*Avârifü’l-Ma‘ârif* makûlesi *Fütûhât-ı Mekkiyye*’den ve *İhyâ’u Ulûm*’dan nişân virür tibyân-ı etvâr-ı tarîkat ve unvân-ı envâr-ı hakikat oldugı bi-lâ-reybdür.” (47b)

Eser mukaddime ile elli üç fasıldan oluşmaktadır. Mütercim mukaddimesinde eser hakkında bilgi verdikten ve insanlara faydalı olacak eser bırakmanın önemine değindikten sonra elli üç başlık altında topladığı fasılların isimlerini tek tek verir ve tercümesini kaynak metinden farklı olarak yeni bir şekilde düzenlediğini ifade eder. Devamında mütercim bu tercümesi ile Abdullah Ensari’nin *Menâzilü’s-sâirîn* adlı eserinin yine kendisi tarafından yapılan manzum tercümesinin eş değerde olduğunu söyleyerek iki eserinin de benzerinin yazılmadığını ve ikisinin de gönüllere şifa olup tarikat yoluna dair ilimleri yeterli miktarda ihtiva ettiğini belirtir (47b-48a).

Şeyh Sinân Efendi, mukaddimeden sonraki “Fasl fi’l-İ’tisâm bi’l-İlmi’z-Zâhir” başlıklı ilk fasılda *er-Risâle*’de yer alan inanç esaslarını özetlemiş ve bu esasların müminler için kurtarıcı olduğunu belirtmiştir. Burada Kuşeyrî’nin tevhide dair sözlerine yer veren mütercim, İslam toplumunda Allah’ın emrini yerine getiren bir topluluğun daima bulunacağını bildiren hadisi⁸² naklederek bu topluluğun âlimler ve sûfî tâifesi olduğunu vurgular (49a). İslam’ın garip başladığını ve yine garip durumuna döneceğini⁸³ ancak hidayet üzere olanların garip olmayacağını söyler ve “Ümmetimin âlimleri İsrailoğullarının nebîleri gibidir”⁸⁴ hadisini delil gösterir (49a). Sûfilerin istikamet yolunda sabit olmaları ise sünnete bağlılık ve bid’atlerden uzak kalmakla mümkündür (49b). Daha sonra Cüneyd-i Bağdâdî, Zünnûn el-Mısırî, Şeyh Şiblî, Ebû Osman-ı Mağribî ve Şeyh Vâsitî’nin akaidle ilgili

⁸² Buhârî, “Menâkıb”, 28; “Tevhîd”, 29.

⁸³ Müslim, “İmân”, 232.

⁸⁴ Râzî, *Tefsir*, 8/302; *Keşfu’l-Hafâ*, 2/64.

sözleri yer almaktadır. Ardından Yüce Allah'ın tasavvurdan münezzehtir olduğu, künhünün vasfedilemeyeceği, cevâhir ve ecsâmın yaratıcısının Allah olduğu ifade edilmiştir. Her iş, her amel hatta iman ve küfür Allah'tandır ve Allah'adır. Bu temel esaslar ortaya konulduktan sonra ayrı bir başlık açılmadan ilk dönem sûfîlerinin sözlerinin bulunduğu bölüme geçilir. Sinân Efendi bu bölüme, İmam Kuşeyrî'nin İslam'ın ilk asrından itibaren salihler için kullanılan isimleri verdiği cümlesiyle başlar:

Sâhibü'r-*Risâle* şeyh-i azîz İmâm Kuşeyrî ~rahimehullâh~ eydür: Asr-ı evvel ehli katında sohbet-i Resûl'den eşref haslet-i hamîde olmadığı-çün ashâb ve sahâbe tesmiye olındılar. Asr-ı sâni katında ashâb-ı Resûl'e mütâba'atdan eşref haslet-i hamîde olmadığı-çün tâbi'în tesmiye olındılar. Asr-ı sâlis ehli katında tâbi'îne mütâba'atdan eşref haslet-i hamîde olmadığı-çün ittibâ-i tâbi'în tesmiye olındılar. Ve ba'de hâzâ havâss-ı ehl-i sünnet ubbâd ve zühhâd tesmiye olındılar ve ekâbir-i selef ism-i sûfiyye birle tesmiye olunmagı hicretten kable'l-mi'eteyn ihtiyâr kıldılar tâ ki hattâ ba'de'l-mieteyn sûfiyyûn iştihâr buldılar (49b-50a).

Böylece tasavvufun Hz. Peygamber'in yolunun devamını olduğunu belirten mütercim, selefın büyüklerinden seçtiği bazı kişilerin menkıbelerini anlatmaya başlar. İbrahim bin Edhem'in Allah yoluna yönelme hadisesi, Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî'nin zühd hayatı ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin âbidliğinden bahseder. Ardından büyük sûfîlerin, şeriatın hududunu korumanın önemi ile Kur'an ve sünnet çizgisinden uzaklaşmanın tehlikelerine dair sözlerine genişçe yer verir (50a-51a). Bu sûfîler arasında Ebû Süleyman-ı Dârânî, Hâtem-i Esam, Yahya bin Muaz, Ebu Turâb-ı Nahşebî ve Mansur bin Ammâr gibi tanınmış kişiler bulunmaktadır (50a-51b). Elli üç sûfînin söz ve nasihatlerine kısaca değinilen bu bölümde genel olarak tasavvuf ilminin temelini şer'î ilimler üzerine inşâ etmenin gerekliliği üzerinde durulmuştur (49a-54b).

En hacimli bölüm olan tasavvufa dair makam ve hâllerin bulunduğu kısım, ikinci ve elli ikinci fasıllar arasında yer almaktadır. “Tevbe Faslı” ile başlayan bu bölüm, elli ikinci fasıl olan “Fasl fî Hıfzı Kulûbi'l-Meşâyih” ile tamamlanmıştır (54b-84b). Konuyla ilgili ayet ve hadislerle başlanan her fasılda, sûfîlerin bahsedilen hâl ya da makamla ilgili söz ve nasihatleri aktararak tasavvuf yolcusunun öğrenmesi gereken edepler açıklanmıştır. Bölümde yer alan fasıllarda, dinî yaşantının merkezinde yer alan tövbe, dua, şükür gibi kavramlara tasavvufî açıdan bakabilme; verâ, zühd, keramet gibi tasavvufî kavramları ise şeriat çerçevesinde değerlendirme amaçlanmıştır.

Tercümedeki son fasıl tasavvufa dair terminolojinin yer aldığı “Fasl fî Istılâhatı'l-Meşâyih” adlı bölümdür (84b-88a). Kaynak metne göre oldukça kısa tutulan bu fasılda

ıstılahlar tanımlanmış ve sūfîlerin bunlarla ilgili sözlerinden alıntılar yapılmıştır. Mütercim, âlimlerin zâhirî ilimler hakkında kavramlar kullanmalarına benzer biçimde sūfîlerin de bazı gizli manalara rumuz olması amacıyla çeşitli ıstılahlar kullandıklarını ifade eder. İlk olarak “vakt” kavramını tanımlayan Sinân Efendi, hemen hemen bütün ıstılahlardan birkaç cümle ile bahsetmekle yetinir. Bununla birlikte bazı kavramları tanıtırken ilk dönem sūfîlerinin kaynak eserinde bulunan sözlerine yer vermiş, bazen de *er-Risâle*’den konuyla ilgili beyitleri seçerek tercümesine almıştır. Kaynak metindeki sıralamadan farklı olarak mütercimin “şariat” kavramını sona alması ve ıstılahlar bölümünü şeriatten uzaklaşmaktan Allah’a sığınarak bitirmesi, bu konuya verdiği önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Son olarak “hâtime” kısmında tasavvufun gerekliliğine ve ilim ehli bir mürşid bulunamadığında zahirî ilimlere ittiba etmenin şart olduğuna değinen mütercim, sapkın inanışlara düşülmesini önlemek için nice âlimin eserler yazdığını ve kendisinin de bu amaçla külfetlere katlanarak tercümeler kaleme aldığını belirtir. Kur’an, sünnet ve şariat ilminin dinin esası olduğunu tekrarlayarak eserini tamamlar (88a).

2.2. İmla, Dil ve Üslup Özellikleri

Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi’nin elimizde bulunan nüshası müstensih hattı olduğu için bazı imla özelliklerinin mütercime mi yoksa müstensihe mi ait olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Ancak telif edildikten yaklaşık elli yıl sonra istinsah edilen eserin dil özelliklerini büyük oranda koruduğunu düşünmek mümkündür. Nüshada imla ve dil özellikleri bakımından dikkat çeken hususlar şöyle sıralanabilir:

Arapça ya da Türkçe, hâ-i resmiye (◌) ile biten bazı kelimelerde belirtme hâli eki hemze “ı” ile gösterilmiştir: dîniyye’i (60a), nesne’i (62a), cümle’i (67a). Bu örnekler dışında çoğunlukla belirtme hâli eki “y” (◌) ile yazılmıştır: kendüyi (69b-76b), giceyi (72a), kimesneyi (84b) vd.

Başka nüshalarda da sıkça görülen -**Up** zarf-fiil ekinin “ب” ile yazılması durumu nüshamızda da karşımıza çıkmaktadır. Bunun tek istisnası ise “olup” kelimesinin bir yerde (77a) “پ” ile imla edilmesidir.

Nüshada bazı Arapça kelimelerde yazım yanlışları görülmektedir. Mesela “Ḥayru’n-Nessâc” yerine “Ḥayru’n-Nettâc” (71b), “Ḥudrî” yerine “Ḥudrî” (65a), “ḥizmet” yerine “ḥizmet” (65a) vs. yazılmıştır.

Nüshada Farsça izafet terkinin “y” (◌) ile gösterildiği bir örnek görülmektedir: dâr-ı na‘îm (54b).

Metinde bulunma hâli ekinin kullanılması beklenirken yönelme hâlinin tercih edildiği bazı farklı kullanımlar karşımıza çıkmaktadır: bir gün bir meclise hâzır olup (56a), meclisine niçe müddet hâzır olup (86a). Yine, “hâsta göre varurdı (65a)” ifadesi yaygın olmayan kullanımlar arasındadır. İlgi çekici bir kullanım da genellikle “hiçbir zaman” anlamına gelen Farsça “hergiz” kelimesinin cümlede “sürekli” anlamında kullanılmasıdır:

“Ve ‘Ömer bin ‘ Abdül‘ azîz ~rahîmehullâh~ hergiz toprağ üzere secde kılurdu” (65b).

“Ey âdem oğlanı! Ben seni zîkr idem, sen beni unudasın; ben seni hâzretüme da‘ vet idem, sen gayra gidesin ve hergiz senden belâyâyı def idem, sen hâṭâyâda olasın” (69a).

Nüshada bazen aynı kelimenin farklı şekillerde yazıldığına da rastlanılır. Mesela “gâ‘ib” kelimesi hemze (ء) ile de (54a, 54b, 86a), “gâyib” şeklinde “y” (ي) ile de imla edilmiştir (56a, 77a). Aynı şekilde “demir” kelimesinin iki farklı şekilde yazıldığı görülmektedir: “دمر” (83a), “تيمور” (83a).

Bir dönem “ذ” ile yazılmış, sonraları “د” ile kullanımı yaygınlaşmış bazı Farsça kelimelerin önceki kullanımları nadiren nüshada bulunmaktadır: yâhûz (77b).

Metinde Eski Anadolu Türkçesi’nin karakteristik bir özelliği olan Türkçe eklerde yuvarlaklaşmaya büyük ölçüde uyulduğu görülmektedir. Ancak özellikle son varaklarda, aynı eklerde bilhassa şahıs ve tamlayan eklerinde düzleşmenin yaygın olduğu göze çarpmaktadır: çıkmadıñ (71b), idiñ (82b), şeyḥ-i ‘ azîzleriñ (82b), bunlarıñ (83a), müsâfirinñ (83a), anlarıñ (82a). Bir örnekte de dönüşlülük zamirinin düz ünlülü hâli görülür: kendimi (82b). Bu durum, konuşma dilinin yazıya yansımaları olarak da görülebilir. Nüshada bu çerçevede değerlendirebileceğimiz başka örnekler de bulunmaktadır. Mesela “gömlek” kelimesi metinlerde genellikle “ñ” (ن) ile yazılırken, muhtemelen konuşma dilindeki hâli ile yani “m” (م) harfiyle yazılmıştır (63b, 65b). Benzer bir kullanım “iğne” kelimesinde de vardır. “k” (ك) ile yazılan bu kelime metinde “y” (ي) ile imla edilmiştir.

Metinde “-Ar” geniş zaman sıfat-fiil eki genellikle “ol-” yardımcı fiiliyle birlikte kullanılmıştır: vaz‘ ider olmaya (84a), iktifâ ider ola (51a), gıybet ider olsam (56a), gider olduğumda (71a), sever ola (72b), tekellüf ider oldu (82b). Benzer bir kullanım sıfat-fiil eklerinden “-mİş” ile de bulunmaktadır: kalmış ola (51a), kılmış ola (53a), bırakmış ola (56a), göndermiş ola (71b).

Zarf-fiil eki olan “-IcAk”, “-dığı takdirde, -ar ise, -ınca” gibi anlamlarda kullanılmıştır: buyurılıcağ (55a), viricek (57a), olıcağ (57a), olmayıcağ (65a), idicek (74b), dinilicek (81a). Küçültme eki olarak kullanılan “-cAgIz” ise bir yerde geçer: sucağız (58b).

Metinde arkaik kelimelerin kullanıldığı da görülmektedir: olgıl (62a), benven (68b), kayusu (51b), idevüz (52a-57b), bulısar (63b), kanqısı (62b).

Birkaç örnekte teklik-çokluk uyumuna riayet edilmediği ve tekil kullanımın uygun olduğu yere çokluk eki getirildiği görülür: işbu iki âyet-i kerîmelerdür ki (61b), işbu iki hâletler (85b), ol iki elmaları (71a), işbu iki beytleri (81a).

Edebî eserlerde kullanılan dil ve üslubun okuyucuya doğrudan tesir ettiği ve metnin sanat değerini belirleyici olduğu bilinmektedir. Özellikle tercüme esnasında kaynak kültürün bağlamından kopmamak, konunun anlaşılabilirliğini sağlamak, bu aşamada eserin estetik öğeleri ve derinliğinden ödün vermemek son derece önemlidir. Bunu başarmak da mütercimnin ilmî düzeyinin yüksekliği ve her iki dildeki yetkinliği ile mümkün olsa gerektir. Telif eser yazmak gibi müstakil hareket etme imkânı olmasa da mütercimnin eserinde kendine has dil kullanımı ile üslubunu yansıtan tasarruflarda bulunduğu bir gerçektir.

Şeyh Sinân Efendi âlim ve şair bir şahsiyet olarak eserinde sanat yönü yüksek, süslü bir anlatım tercih etmiştir. Arapça ve Farsça terkipleri ustaca kullanmış, böylece anlatımda akıcılığı korumayı başarmıştır. Seci ve aliterasyonu da sıkça kullanan mütercim, eserini estetik yönünden zengin ve ahenkli hâle getirmiştir. Metindeki seci ve aliterasyon örneklerinden bazıları şöyle sıralanabilir:

“Şöyle kim kıdve-i ulemâ’-i dîn, üsve-i meşâyih-ı ehl-i yakîn İmâm Kuşeyrî ~tâbe serâhû~ Hazretleri’nün *Risâle*’sin hîç kimesne bu makûle terceme kılduğı nâ-ma’lûmdur” (47b).

“*Fütûhât-ı Mekkiyye*’den ve *İhyâ’u Ulûm*’dan nişân virür tibyân-ı etvâr-ı tarîkat ve unvân-ı envâr-ı hakikat olduğu bi-lâ-reybdur” (47b).

“...belki mahz-ı dîne nusret olduğu zâhirdür ve nusret-i dîn nusret-i Resûl ve nusretullâh olduğu bâhirdür” (48a).

“...çün murâdum dâ’î-i sünnet-i Seyyid-i mürselîn ve râ’î-i sîret-i selef-i sâlihîn olmakdur” (48a).

“Sâhibü’r-*Risâle*, şeyh-i azîz İmâm Kuşeyrî ~rahimehullâh~ buyurduğu gibi, tâ’ife-i sûfiyye fi’l-vâki hulasâ-i sellâk-i sübûl-i reşâd ve ba’de’r-rüsûl hayr-ı hıyâr-ı ibâd oldukları bi-lâ-hilâfdur ki mu’âmelât-ı dekkâ’ik-ı ubûdiyyet ve mükâşefât-ı hakâ’ik-ı ehadiyyet birle küdûrât-ı beşeriyyet ve safâ-i neyyirât-ı rübûbiyyet bulduklarımız gayr-i iştibâhdur” (49a).

“Meşâyih-ı selef usûl-i akâ’idlerin vâzih-ı delâ’il-i nusûs ve lâyih-ı şevâhid-i husûs birle ihkâm u istihkâm kıldılar ki sıhhat-i ilm ü ma’rifet safâ-i’ibâdâta ve safâ-i tevhîde bâ’isedür” (49b).

“Ve-lâkin meşâyih fark-ı mâ-beyn eylemişlerdür ki mürîd mübtedîdür ve murâd müntehîdür ve mürîd mütehammildür ve murâd mahmûldür ve mürîd sâ’irdür ve murâd tâ’irdür ve mürîd ba’de’l-mücâhedât muvaffakdur ve murâd kable’l-mücâhedât muvaffakdur” (61a).

“Kankısı müyesser olursa müstahsendür, gerçi ta’allukdan tevekkül ahsendür” (62b).

“...tevekkül esbâbdan bi’l-küllîyye hurûcdur ki mertebe-i evc-i rûhâniyyete urûcdur” (63a).

“Ve dinilmiş ki yakîn mükâşefedür ve feyz-i nûr-i mükâşefe gâh olur izhâr-ı kudretdür ve gâh olur ihbâr-ı Hazret’dür ve gâh olur ilhâm-ı hikmetdür ve gâh olur beyne’l-yakaza ve’n-nevm isbât-ı rû’yetdür” (74a).

Yakın ve zıt anlamlı kelimelerin bir arada kullanılmasının da metne ahenk kattığı ve anlatımı zenginleştirdiği görülmektedir:

“Evlâ vü elyak”, “belâ ve mihnet”, “âh u enîn ü bükâ”, “karîn ve karîb”, “mendûb ve mergûb”, “celîs ve enîs”, “ilm ü ma’rifet”.

“Mesûbât-ı ‘uzmâ ve rahmet-i vâsi’a”, “mesâvî ve mehâsin”, “sekînet ve haşyet”.

Mütercimim Arapça’ya hakimiyetini ve ilmi düzeyini göstermesi bakımından ilgi çekici bir üslup özelliği de Arapça ibareleri açıklarken yine Arapça kelime ve terkiplerden yararlanmasıdır:

“Rabbü’l-izzet ~celle şânühû~ “**Ve hâfûni in kuntum mu’mînîn**” ya’nî, eyyühe’l-mü’mînün, tahkîk bî-şek ehl-i îmân oldunuz ise benüm ikâbumdan havf idersiz, diyü buyurdugında...” (56b).

“Ve hadîs-i Resûl ki “**Lâ yedhulu’n-nâra men bekâ min haşyeti’llâh**” ya’nî havf-ı ukûbet-i Hak’dan aglayan nâr-ı cehenneme girmeye, diyü buyurılıpdu” (56b).

Mütercimim üslubunu bazen kaynak metnin belirlediği ve tercüme yaparken Arapça cümledeki secili ifadeyi koruma gayretinde olduğu görülmektedir:

"الشريعة: أمر بالتزام العبودية، والحقيقة: مشاهدة الربوبية. فكل شريعة غير مؤيدة بالحقيقة غير مقبول، وكل حقيقة غير

مقيدة بالشريعة غير محمول." (٢٨٢) ⁸⁵

“Ve “şerî’at” kim dinilür ‘ubûdiyyetdür ve hakikat-i rubûbiyyetdür ve iltizâm-ı şerî’at kim anda müşâhede-i rubûbiyyet olmaya, noksân olur ve müşâhede-i rubûbiyyet ki anda iltizâm-ı ‘ubûdiyyet olmaya, husrân olur” (88a).

⁸⁵ “Şeriat kullukta daim olmaktır; hakikat rububiyeti müşahade etmektir. Hakikatle desteklenmemiş hiçbir şeriat makbul olmaz. Şeriatle kayıtlanamamış hiçbir hakikatin de getirisi yoktur.”

İmam Kuşeyrî burada “şeriat” kavramını anlatırken secili bir üslup kullanmış, mütercim de kaynak metindeki sanatı tercümesine yansıtmaya çalışmıştır.

Tercümede Sinân Efendi’nin muhtemelen kaynak metinde muğlak olduğunu düşündüğü bir ifadeyi açıkladığı yerlere de rastlanmaktadır:

"قال الله تعالى: والذين يؤمنون بما أنزل إليك وما أنزل من قبلك وبالآخرة هم يوقنون." ⁸⁶

“Rûz-ı mahşere îkân ya’nî kemâl-i îmân götürürler diyü “**ve bi’l-âhirati hum yûkinûn**”⁸⁷ buyurulduğunda işâret olunur ki yakîn sıfât-ı îmandan bir sıfatdur” (74a).

Mütercim burada “...ahirete de kesin olarak iman ederler” mealindeki ayetin, yakînin imanın sıfatlarından biri olduğuna işaret ettiğini söyleyerek ilave bir açıklamada bulunmuştur.

Tercümede kaynak metnin etkisi ile açıklanamayacak ve erek dilin söz dizimine uymayan Farsça yapıların kullanıldığı da olmuştur:

“Cüneyd ve Sehl ve Mimşâd makûlesi ekâbirden sabr u kitmân rivâyeti şöyle kim, her ne denlû vârid-i kavî olsa adem-i izhâr-ı vecd hikâyeti makûlesi oldur ki kıyâsa mahmûl olmaya. Anun-çün kim emzice ve tibâ müttehîde degüldür, ne müttehîde belki ihtilâfât birle muhtelifedür” (80b).

2.3. Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi’nde Şeyh Sinân’ın Bazı Uygulamaları

Bir ifadenin yazıldığı dilden başka bir dile aktarılması anlamına gelen “tercüme” ya da “terceme” kelimesi dilimize Arapçadan geçmiş Arami kökenli bir kelimedir.⁸⁸ Klasik edebiyatımızda “tercüme” denilince günümüzde yapılandan daha geniş kapsamlı bir faaliyetin anlaşılması gerekmektedir. Çünkü birebir tercümeden başlayarak telif sayılabilecek özgünlüğe ulaşabilen eserler bulunması bu alandaki yelpazenin genişliğine işaret eder.

Agâh Sırrı Levend *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde edebiyatımızdaki tercüme şekillerini tasnif etmiş ve dört grupta toplamıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kelime kelime yapılarak aslı korunan tercümeler
2. Aslına uygun olan ancak kelime kelime olmayan tercümeler
3. Konusu aktararak yapılmış tercümeler

⁸⁶ “Yüce Allah buyurdu ki: *Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve ahirete de onlar kesin olarak inanırlar.*” *Kur’ân Yolu Meâli*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), el-Bakara Sûresi 2/4.

⁸⁷ “...ve ahirete de onlar kesin olarak inanırlar.” el-Bakara 2/4.

⁸⁸ Cemal Demircioğlu, *Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından “Terceme” ve “Çeviri” Kavramlarını Yeniden Düşünmek*. *Journal of Turkish Studies* (Türklük Bilgisi Araştırmaları), 33/1 (2009), 160.

4. Genişletilerek yapılmış tercümeler⁸⁹

Levend'in bu tasnifini Sadık Yazar iki grupta değerlendirerek ilk iki maddeyi “sadık tercüme”, son iki maddeyi ise “serbest çeviri” olarak isimlendirmiştir.⁹⁰ Serbest çevirinin tercüme geleneğimizde özetleme, genişletme, ekleme, intihab etme, derleme ve eksiltme gibi yollara başvurularak yapıldığı bilinmektedir.⁹¹ Mütercim bazen bu noktaya, giriş ya da sonuç bölümlerinde değinerek eserini nasıl yazdığını belirtir ve tasarrufunu okuyucuya bildirir.

Serbest tercüme meselesi araştırmacılar arasında tek bir sözle anlatılamayacak kadar ihtilaflıdır. Bu hususta farklı tanımlar kullanmayı tercih etmişler, çeviri olarak ifade edilemeyecek özgünlüğe sahip eserleri “telif-tercüme”, “genişletilmiş tercüme”, “nazîre”, “yeniden yazım” ve “çeviri yollu telif eser” gibi ifadelerle tanımlamayı uygun görmüşlerdir.⁹²

Çalışmamıza konu olan *Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi*'ni bahsedilen çerçevede inceleyebilmek için mütercimin eserle ilgili verdiği bilgileri dikkate almak önem arz etmektedir. Aynı külliyatta yer alan *Risâle fî Tahkîki Cevâzi'n-Nazmi'l-İlâhî* adlı küçük risalesinde eserlerini tanıtırken konumuz olan tercüme eseri hakkında: “...ve **Şeyh Abdulkerîm Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî Risâlesi** ki meşhûredür intihâb ve tercüme ve tertîb olunupdur.”⁹³ diyen Şeyh Sinân Efendi eseri intihab ederek derlediğini ifade etmektedir. Bu seçim ve tertip, tercümenin kaynak metne göre şekil açısından farklar taşımasının yanında mütercimin tercüme esnasında çeşitli uygulamalarda bulunduğu da işaret etmektedir. Bu bağlamda tercümenin kaynak metinle mukayesesini yapmak suretiyle tespit edebildiğimiz uygulamalar aşağıda gösterilecektir.

Levend'in tasnif ettiği tercüme şekilleri dikkate alındığında Sinân Efendi'nin tercümesi hakkında söylenebilecek ilk söz eserin birebir tercüme olarak görülemeyeceği ve özgün bir eser izlenimi uyandırdığı olacaktır. Konu başlıkları ve anlatılan menkıbeler özelinde ele alındığında eserin tercüme olduğu ortadadır. Ancak bu, muhtemelen kaynak metnin mütercim tarafından incelenerek akılda kalan, faydalı görülen kısımlarının kendi cümleleri ile yeniden yazıldığı bir tercümedir. Aynı zamanda *Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi* anlam aktarımı ile sınırlı kalınmadan mütercimin gerekli gördüğü yerlere ekleme yaptığı,

⁸⁹ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998), 1/80.

⁹⁰ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011).

⁹¹ Bk. Kenan Özçelik, *Âşık Çelebi Ravzatü's-Şühedâ Tercümesi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022), 48.

⁹² Saliha Paker, *Terceme, Te'lif ve Özgünlük Meselesi* (H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, S. S. Kuru, A. E. Özyıldırım. Ed.) *Metnin hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh* (2014), 36-71.

⁹³ Almanya Milli Ktp., Arşiv No: Ms. Or. Oct. 2912, 89a-89b.

dikkat çekmek istediği hususları istediği yere ilave ettiği, telif-tercüme mahiyetinde bir eserdir.

Mütercimın özetleme, intihab etme gibi tercüme metoduna dair fikir veren uygulamalarının ve kendini kaynak metne bağılı kalmak zorunda hissetmediğini düşündüren ilave ve tasarruflarının yanında bazı farklı kullanımlarının olduğu da görölmektedir. Bunlardan ilki bazı cümlelerde kaynak dildeki söz dizimine bağılı kalmasıdır. Bu durum Arapça söz diziminin tercümeğe yansıtıldığı řu örneklerde açıkça görölmektedir:

“Cüneyd-i Bagdâdî ~rahimehullâh~ eydür: “Mülâhaza-i ni‘metden ve mülâhaza-i taksîrden bir hâlet zuhûr itse ana dinilür hayâ.” Fudayl bin İyâz ~rahimehullâh~ eydür: “Alâmât-ı şekâvetdür kuvvet-i kalb ve kılet-i bükâ ve kılet-i hayâ ve ragbet-i dünyâ ve tûl-i emel” (66b).

“Sehl bin Abdullâh ve Ebû Bekr-i Verrâk ~rahimehumallâh~ eydürler: Yakîn didükleri kemâl-i îmândur ve kalb kim anda gayra sükûn ola, haramdur anda yakîn ola” (74a).

“...Hazret-i Bârî’den ziyâde gayretlü yokdur, “**ve min gayretihî harrame’l-fevâhişe mâ-zahera minhâ ve mâ-batane**”, gayretinden harâm kıldı fevâhişden âşikâreleri ve gizlûleri, diyü hadîs-i Resûl vârid olupdur” (75a).

“Eyyühe’n-nâs! Sizün ilâhunuz ilâh-ı vâhiddür, hattâ kayyûmdur ki, yirde ve gökde ve evvel ve âhir ilâh-ı ma’bûd-ı lâ-yezâl hiç degül illâ oldur ki, rahmân ve rahîm sıfâtludur ki dünyâda rahmeti mü’mine ve kâfire âmmedür, ukbâda rahmeti mü’mine hâssadur” diyü buyurılıpdur” (74b).

“Cüneyd-i Bagdâdî ~rahimehullâh~ eydür, huşû’dan sü’âl olındukda: “**Tezellulu’l-kulûbi li-allâmi’l-guyûbi**” buyurdı” (65b).

Bu örneklere ilave olarak mütercimın bazen kaynak dildeki söz dizimini bağlaçlarıyla birlikte koruduğu göröölür:

“Mukaddemâ ma’rifet dinilür, ba’dehâ yakîn dinilür, ba’dehû tasdîk dinilür, ba’dehû ihlâs dinilür, ba’dehû şehâdet dinilür, ba’dehâ müşâhede dinilür, ba’dehâ tâ’at dinilür” (74a).

Eserde dikkat çekici kullanımlara rastlanmaktadır. Mesela “tahkîk” kelimesinin “inne” edatının karşılığı olarak verildiği göröölür:

“**Hassinu’l-Kur’âne bi-esvâtikum**”, “Eyyühe’l-mü’mînûn! Siz Kur’ân[’ı] hüsn-i esvâtınızla tahsîn idün”, “**fe-inne’s-savte’l-hasene yezîdu’l-Kur’âne husnen**” “ki tahkîk hüsn-i savt Kur’ân’un hüsnin ziyâde kıılır” diyü hadîs-i Resûl mervîdür” (79a-79b).

Olumsuzluk edatı “degül”ün sıfat yerine kullanıldığı örnekler de tercümede dikkat çeken bir tercihtir:

“Nitekim Şeyh Şiblî silsilesinden Abdülkâdir-i Geylânî tarîki oldur ki, sarîh kitâba ve sarîh sünnete ve icma-ı ümmete muhâlif degül husûslarda niçe re’y-i müstakil meşâyıhdan mervîdür” (83b).

“...ve galebe-i hâl olmadukça hareket-i vecd sıhhat bulmazdur. Ve kendi menâzilesi degül hâlden haber virürse ancak âlim dinilür, sâlik dinilmezdir” (84b).

2.4. Kaynak Metinle Karşılaştırma

Kaynak eser ile tercümesi arasında yapılacak karşılaştırmalar, kaynak dilden erek dile aktarımında farklı ve benzer yönlerin belirlenmesine olanak sağlar. *er-Risâle* gibi tasavvufî terimlerin ön planda olduğu bir eser tercüme edilirken özellikle kavramların nasıl aktarıldığını ve mütercimnin yapmış olduğu uygulamaları tespit etmek ayrıca önem arz etmektedir.

Şeyh Sinân Efendi mukaddimede tercümesini tanıtırken kaynak eseri farklı bir şekilde ele aldığını ve aslına birebir bağlı kalmayarak değişiklik yaptığını belirtir: “üslûb-ı tertîb-i fusûl-i kitâb, tertîb-i ebvâb-ı asl-ı kitâb gibi olmayup nev-i âhar olduğu mercûdur” (49a). *er-Risâle*’nin daha önce bu türde bir tercümesinin yapılmadığını ise şöyle ifade eder: “Şöyle kim kıdvê-i ulemâ-i dîn, üsve-i meşâyıh-ı ehl-i yakîn İmâm Kuşeyrî ~tâbe serâhû~ Hazretleri’nün risâlesin hiç kimesne bu makûle terceme kıldugı nâ-ma’lûmdur” (47b). Eserini kaynak metne nispetle muhtasar olarak oluşturan mütercim bu farklı tertiple insanlara faydalı olmayı böylece Allah’ın rızasını kazanmayı amaçladığını söyler (48a).

Kaynak eserdeki mukaddimeyi tercüme etmeyerek kendi mukaddimesini yazan Sinân Efendi diğer bazı tercümelerinin ismini söyledikten sonra fasıl isimlerini sayarak tercümeye başlar (48b).

Kuşeyrî’nin ayrı bir bölüm olarak sûfîlerin inanç esaslarına dair yazdığı giriş bölümü⁹⁴ tercümede Fasl-fi’l-İ’tisâm bi’l-‘İlmi’z-Zâhir” başlığı ile birinci fasıl olarak verilmiştir (49a). Bu fasılda mütercimnin kaynak metne bağlı kalmadığı, müellifin bazı cümlelerini tercüme etmekle ve giriş bölümünde bahsettiği sûfîlerden birkaçının sözlerine yer vermekle yetindiği görülmektedir. Akabinde itikadla ilgili kaynak eserde yer almayan bir kısım bulunmaktadır:

⁹⁴ Bk. Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 84-99.

Fe-emmâ ehâdîs-i Resûl'den ~sallallâhu 'aleyhi ve sellem~ **“Lâ-yezâlu min ummetî ummetun kâ'imetun bi-emrillâhi ta'âlâ”**⁹⁵ buyurulduğu gibi nevâhî-i ekâlîm-i dâr-ı İslâm'da ehl-i şerî'at bulındukça lâ-cerem ehl-i tarîkat bulunurdur ki silsile-i meşâyih bi-kaderî'l-hâl kesilür degüldür. Fe-emmâ ehâdîs-i Resûlden: **“Bede'e'l-İslâmu garîben ve seye'ûdu kemâ bede'e garîben ve fetûbâ lil-gurabâ'i”**⁹⁶ buyurulduğu gibi fi'l-vâki kemâ yenbegî ehl-i tarîkat gurebâdur, eyle olıcak fi'l-vâki kemâ yenbegî ehl-i tarîkat gurabâdur ve fî külli'l-izmân husûsan fî hâze'z- zemân ulemâ-i şerî'at eger ulemâ-i tarîkat fi'l-vâki gurabâ oldukları garîb olmazdur ki her bir ehl-i ilm mâdâm sâlih-i mütediyyin olup dâ'î ile'l-hayr hâdî ile'l-hakk olduğınca şebîh-i Peygamberdür. Nitekim: **“Ulemâ'u ummetî ke-enbiyâ'i benî İsrâîl”**⁹⁷ buyurılıpdur. Pes vech-i mâ-yenbegî oldur ki seyr-i selef-i sâlihi'l-ebed istimâ olunup ittibâ olına. ^[49b] Nitekim: **İttebi'û velâ tebtedi'û**⁹⁸ diyü emr-i ittibâ nehy-i ibtidâ ashâbdan rivâyet olunurdur (49a-49b).

Bu bölümde özellikle ilmin önemine ve Allah'a ulaştıran tasavvufî anlayışın Kur'an ve sünnete ittibadan geçtiğine vurgu yapan Sinân Efendî, âlimlerin kıymetine ve bidatten uzak kalmanın gerekliliğine işaret etmiştir. Daha sonra kaynak eserden seçtiği sûfîlerin sözlerini de doğru itikadın bidatten ve sünnete muhalif hâllerden uzak kalmakla mümkün olacağına delil olarak göstermiştir.

er-Risâle'de ilk bâb olarak yer alan seksen üç sûfînin hayatlarının anlatıldığı ve sözlerinin derlendiği bölüm⁹⁹ tercümede ayrı bir fasıl olarak alınmamış ve itikad esaslarının anlatıldığı ilk fasla eklenmiştir (50a). Seksen üç sûfînin otuz kadarını eserine almayan mütercim aynı zamanda hayatları hakkında verilen bilgileri de bir iki istisna haricinde bölüme dahil etmemiş; sadece bazılarının hoca ya da talebelerinin isimlerinden kısaca bahsetmiştir. Mütercim sûfîlerle ilgili kaynak eserdeki sıralamaya kısmen uysa da çoğu zaman bu sıralamayı takip etmemiştir.

Sinân Efendî tercümeye dahil etmediği otuz kişiyi neden eserine almadığına dair bir açıklamada bulunmamıştır. Ancak bu bölüme aldığı elli üç kişinin sözleri incelendiğinde

⁹⁵ “Ümmetimden Allâh'ın emrini yerine getiren bir topluluk sürekli bulunacaktır.” Buhârî, “Menâkıb”, 28; “Tevhid”, 29.

⁹⁶ “İslâm garîp başladı, başladığı gibi (bir duruma) dönecektir. Gariplere ne mutlu!” Müslim, “İmân”, 232.

⁹⁷ “Ümmetimin âlimleri İsrâiloğullarının nebîleri gibidir.” Râzî, *Tefsir*, 8/302; *Keşfu'l-Hafâ*, 2/64.

⁹⁸ “Sünnete sarılın ve bidat çıkarmayın.” Abdullah ibn Mes'ud'a ait olarak rivayet edilen bu söz Hayatu's-Sahabe' de geçmektedir: Kandelevî, Muhammed Yusuf, *Muhtasar Hayatu's-Sahabe*, s. 498.

⁹⁹ Bk. Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 100-230.

dikkat çeken ortak özellik hepsinde de Kur'an ve sünnete bağlılık ve şer'i ilimleri öğrenerek hududuna riayet etmenin öneminden bahsedilmesidir. Bu hususta şu örnekler verilebilir:

Abdullâh Tüsterî şöyle demiştir: “Sünnete ittibâ olunmayup ölen amel-i lâ-büd muktezâ-yı hükm-i hazz-ı nefis olur” (50a).

“Ebû Süleymân-ı Dârânî-i Dimaşkî ~rahimehullâh~ eydür: “İhsân-i vazîfe-i nehâr kifâyet-i leyl olurdur ve ihsân-i vazîfe-i leyl kifâyet-i nehâr olurdur.” Buyururdu kim: “Nikât-ı sûfiyyeden bir nûkte görsem ki zâhir-i şerî‘atda nev’an mün’akis ü münkir nesnedür, makbûlüm degüldür; tâ meger Kitâbullâh’dan ve sünnet-i Resûl’den şehâdet ola” (50a-50b).

“Mansûr bin Ammâr-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahimehullâh~ huzûr-ı Hazret’e mülâkât olduğunda; ‘Yâ İlâhî! Her meclis kim kıldum, mukaddem sana tahiyyât kıldum ve andan Resûlüne salavât kıldum ve andan kullaruna nasîhat kıldum ki kitap ve sünnet ahkâmların isbât kıldum’ didügi birle hitâb-ı ‘izzet geldi ki: ‘Gerçek söyledün yâ Mansûr, nitekim beyne ibâdî beni temcîd kıldun, kezâlik beyne melâ’iketî beni temcîd kıl’ diyü ‘Mansûr’a bir âlî kürsî vaz idün’ emri vârid oldu” (50b).

Şeyh Cüneyd-i Bagdâdî şöyle demiştir: “...Cenâb-ı Hazret’e hep yollar mesdûd olup bağlanupdur, meger şol kişi üzere mesdûd ve baglu olmaya ki Resûl-i Kibriyâ izin izleyüp kafâsınca iktifâ ider ola. Şol şahs-ı za‘îm kim ehl-i Kur’ân ve ehl-i hadîs degüldür, lâ-büd ana ittibâ olınmaya ki bizüm‘ilm-i tarîkumuz kitâb u sünnet birle mukayyed ü müşeyyed olupdur” (51a).

“Ebû Osmân-ı Nisâbûrî-nâm şeyh-i azîz ~rahimehullâh~ eydür: ‘Sohbet-i Resûl alâmeti ittibâ-i sünnetdür ve lüzûm-ı ilm-i zâhirdür” (51a).

“Ahmed bin Ebi’l-Havârî-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahimehullâh~ eydür: ‘Şol amel kim sünnete muvâfık olmaya, bâtıldur ve şol vakt kim anda sünnete muvâfakat olmayup geçe efdal-i bükâ ol vakt üzere bükâdur” (51b).

“Ebû Yezîd-i Bistâmî-i Tayfûr-nâm şeyh-i azîz-i meşhûr ki iki yüz altmış bir yâ otuz dört senesinde vefât idüptür, buyurupdur ki: ‘Otuz yıl ibâdetümde mücâhedât kıldum, ilm-i dînden ve ilm-i dîne mutâba‘atdan a‘zam nesne görmedüm ve bulmadum” (51b).

Esere alınmayan otuz kişinin kaynak metindeki sözleri incelendiğinde ise yukarıdaki örneklerde yer alan ilim ve şeriat vurgusunun bulunmadığı görülmektedir. Bu durum Âlim Sinân Efendi’nin otuz sûfiyi bu sebeple tercümeyle dahil etmediği fikrini akla getirmektedir.

Kaynak eserde tasavvuf ıstılahlarının anlatıldığı bâb¹⁰⁰, tercümenin en sonunda “Fasl fî Istılâhatı'l-Meşâyih” başlığıyla verilmiştir (84b). Tasavvufî tabirlerin sıralanışı son birkaç başlık dışında kaynak metinle örtüşmektedir. Farklı olan başlıklar ise şöyle sıralanabilir: Kaynak metinde “zevk” ve “şûrb” kavramları birlikte açıklanmış¹⁰¹, mütercim “rayy” kavramını da buraya dahil ederek üçünü birlikte ele almıştır (86b). Yine kaynak metinde “setr ve tecellî” kavramları aynı başlık altında ayrı ayrı açıklanırken¹⁰² Sinân Efendi “tecellî”yi ayrı bir kavram olarak almamıştır (86b). Kaynak metindeki “vârid”i¹⁰³ de “hâl” kavramının içinde (85a) inceleyen mütercim, *er-Risâle*'de bulunan “sır” başlığını¹⁰⁴ ise tercümesine dahil etmemiştir. “Bevâdih” ile birlikte açıklanan “hücûm” kavramının da tercümede “hevâcim” olarak isimlendirildiği görülmektedir (87a). Bu kavramlara kaynak eserde genişçe bir yer ayrılmış ve ıstılahlar açıklanırken sûfilerin menkıbeleri de anlatılmıştır. Ancak tercümede, ıstılahlar sadece tanımlanmış ve kaynak eserde bulunan menkıbelere yer verilmemiştir.

Tercümenin ana bölümü sayılabilecek makamların, sûfilerin hâl ve tavsiyelerinin anlatıldığı fasıllar (54b-84b) kaynak eserde üçüncü bâbda¹⁰⁵ yer almaktadır. Burada sıralamaya uyulmamakla birlikte başlıkların hepsi korunmuş sadece kaynak eserde iki ayrı başlık olan “Sûfilerin Sefer Âdâbı”¹⁰⁶ ve “Sohbet”¹⁰⁷ bölümü tek başlık altında birleştirilerek “Fasl fî Ahkâmî's-Sefer” adı altında tercüme edilmiştir (82b).

er-Risâle'de hadis-i şerifler, sahabe ve tâbiin sözleri senedleri ile yer almış, zaman zaman sayıları dokuza ulaşan ravi zinciri “ahberanâ”, “haddesenâ”, “an”, “kâle” sözleriyle metne alınmıştır. Tercümede ise ravi zincirlerinin çıkarıldığı ve sadece ilk ravinin ismi ile yetinildiği görülmektedir.

Kaynak eserde yer alan şiirler seçilerek alınmış ve çoğunluğu tercümeyle dahil edilmemiştir. Alınanların bazıları da kısaltılmıştır.

Kaynak metin ve tercümesinde ele alınan konuların yerlerine bakıldığında mütercimin bu hususta yaptığı düzenleme kolaylıkla görülebilmektedir:

¹⁰⁰ Bk. Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 231-294.

¹⁰¹ Bk. Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 263.

¹⁰² Bk. Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 267-268.

¹⁰³ Bk. Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 287.

¹⁰⁴ Bk. Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 293.

¹⁰⁵ Bk. Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 295.

¹⁰⁶ Bk. Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 601-609.

¹⁰⁷ Bk. Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 610-616.

er-Risâle-i Kuşeyrî

Mukaddime
Giriş: İnanç Esasları
1.Bâb: İlk Dönem Sûfilerinin Hayatları ve Sözleri (83 kişi)
2.Bâb: Tasavvuf İstilahları
3.Bâb: Sûfilerin Makam ve Hâlleri (52 Bâb)

Tercüme-i Risâle-i Kuşeyrî

Mütercimın Mukaddimesi	
53 Fasil	1.Fasil: Fasl fi'l-İ'tisâm bi'l-'İlmi'z-Zâhir -İnanç Esasları -İlk Dönem Sûfilerinin Sözleri (53 Kişi)
	2-52. Fasil Arası: Sûfilerin Makam ve Hâlleri
	53. Fasil: Fasl fi'l-İstılâhâtı'l-Meşâyih

Tercümenin kaynak metinden ayrılan özelliklerini ifade ettikten sonra iki eserin karşılaştırılması neticesinde tespit edilen hususlara geçebiliriz. Mütercimın özetleme, genişletme, ayetleri ya da yerlerini değiştirme ve ekleme gibi tasarrufları gösterilirken öncelikle kaynak metinden seçilen pasaj verilecek ardından tercümede yer alan karşılığı yazılacaktır. Bazı örneklerde hem özetleme hem de ekleme yapıldığından ya da ayet değişikliği ve genişletme gibi uygulamalar bir arada bulunduğundan pasajlarda grupta yapılamamıştır. Ancak her pasajın altında tespit edilen uygulamalar belirtilmiştir.

I)

“**Ve mâ erselnâ min Rasûlin illâ bi-lisâni kavmihi li-yubeyyine lehüm**”¹⁰⁸ buyurulan nazm-ı kerîm mazmûnınca *Tefsîr-i Keşşâf* ve *Te'vîl-i Kâşânî* şehâdetleriyle isbât olunur ki münâsib-i lisân-ı tibyan ola diyü, terceme-i ilm-i dîn muktezâ-yı nass-ı kitâbdur” (48b).

Şeyh Sinân Efendi tercümesinin mukaddimesinde İbrahim Suresi'nin 14. ayetini açıklarken *Tefsîr-i Keşşâf*'ı ve *Te'vîl-i Kâşânî*'yi sözüne delil göstermiş ve yer yer Zemahşerî'den iktibasta bulunmuştur (56a, 69b). Bu üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Çünkü Sinân Efendi *Burhân-ı Sûfiyye* adlı eserini, *Keşşâf*'ta yer alan bazı görüşleri reddetmek için kaleme almıştır.¹⁰⁹ Bu eserinde, tasavvuf ehlinin zikir hâlinde

¹⁰⁸ “İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın...” İbrâhîm, 14/4.

¹⁰⁹ Almanya Milli Ktp., Arşiv No: Ms. Or. Oct. 2912, 19a-47b.

yaşadığı vecdin ve istiğrak hâlinin cehâlet sebebiyle ve Allah'ı tanımamaktan kaynaklandığını söyleyen Zemahşerî'ye karşı yedi makale ile cevap vermiştir. İmam Kuşeyrî'nin de Mutezile taraftarı devlet adamları tarafından maruz kaldığı sıkıntılar ve Ehl-i Sünnet mücadelesi göz önünde bulundurulduğunda *er-Risâle* gibi tasavvuf klasiği bir eserin tercümesinde Mutezilî görüşe sahip Zemahşerî'den ve tefsirinden bahsedilmesi ilginçtir. Sinân Efendi'nin mutasavvıf kimliğinin yanında ilim ehli oluşu, ona daha geniş bir perspektiften bakma imkânı kazandırmış, sonuçta da farklı görüşlerden istifade edip uygun gördüklerini eserlerine yansıtabilmiştir. Zemahşerî sûfîlerin bazı uygulamalarını gayr-i İslamî görse de onun tevhid akîdesini savunması, takva merkezli yaşamının gerekliliğine vurgu yapması, Sinân Efendi'nin ona eserinde yer vermesini sağlamış olabilir. Kâşânî'nin hemen ardından zikredilmesi de bu noktada önemlidir. İbn Arabî'nin geliştirdiği tasavvufi kavramları merkezde tutan *Te'vîl-i Kâşânî* ile *Tefsîr-i Keşşâf*, yöntem bakımından birbirine aykırı eserler gibi düşünülebilir. Sinân Efendi belki farklı görünen bu tefsirlerin temelde birleştikleri husus olan tevhid akidesine bağlılığı okuyucuya göstermeyi hedeflemiş, aynı zamanda bu bakış açılarına vukufiyetini ve ilmî düzeyini ortaya koymak istemiş olabilir.

II)

"أحد أئمة القوم؛ ومن لم يكن له في وقته نظير في المعاملات والورع، وكان صاحب الكرامات. لقي ذا النون المصري بمكة سنة خروجه إلى الحجى.

(...)

فمضيت إلى كتاب، و حفظت القرآن وأنا ابن ست سنين او سبع سنين، و كنت أصوم الدهر وقوتي خبز الشعير اثني عشرة سنة، فوقعت لي مسألة وأنا ابن ثلاث عشرة سنة، فسألت أهلي أن يبعثوا بي الي البصرة أسأل عنها، فجننت البصرة وسألت علماءها، فلم يشف عني احد شيئاً. فخرجت إلى عبادان إلى رجل يعرف بأبي حبيب حمزة بن عبد الله العباداني، فسألته عنها، فأجابني، فأقمت عنده مدة انتفع بكلامه وأتأدب بآدابه. ثم رجعت إلى تستر، فجعلت قوتي اقتصاراً على أن يشتري لي بدرهم من الشعير العزق،

فيطحن و يخبز لي، فأفطر عند السحر كل ليلة على أوقية واحدة بحتاً بغير ملح ولا إدام، فكان يكفيني ذلك الدرهم

سنة. ثم عزمت على أن أطوي ثلاث ليال، ثم أفطر ليلة ثم خمساً، ثم سبعاً ثم خمساً و عشرين ليلة،

و كنت عليه عشرين سنة. ثم خرجت أسبح في الأرض سنين، ثم رجعت إلى تستر، ما كنت أقوم الليل كله.

...قال سهل بن عبد الله: كل فعل يفعله العبد بغير اقتداء طاعة كان او معصية فهو عيش النفس، بكل فعل يفعله

بالاقتداء فهو عذاب علي النفس. " (١٣١-١٣٢) ¹¹⁰

“Zünnûn el-Mısrî-nâm şeyh-i azîze mülâkât itmekle vech-i reşâd bulanlardan Sehl bin Abdullâh-ı Tüsterî-nâm şeyh-i azîz mazhar-ı mezîd-i inâyet olup tâ ki hattâ beyne ehli’t-tarîk imâm-ı muhtâr olanlardan ashâb-ı kerâmet ve bî-nazîr-i fî’l-mu‘âmelât zümresinden olduğu oldur ki sinni sitte veyâ sinni seb’a müddetünde hâfız-ı l-Kur’ân olup ancak arpa etmegi-le on iki yıl sıyâm-ı dehrden sonra üç günde bir yidi. Günde bir iftâra başlayup yigirmi yıl yigirmi beş günde bir iftâr iderdi. Ba‘de hâzâ niçe yıllar seyâhate çıkup âkibet yine vatan-ı aslîsi Tüster’e gelüp ilâ âhiri’l-ömr her gice kıyâm-ı temâm-ı leyle âzim olmuş idi. Ve buyururdu kim: ‘Sünnete ittibâ olunmayup olan amel lâ-büd muktezâ-yı hükm-i hazz-ı nefis olur.’ Ba‘zı kibâr-ı selef eydür: ‘Kimesneyi ehl-i kerâmet görüp havâda uçar görsenüz i’tibâr kılmayasız; tâ meger hıfz-ı hudûd-ı şerî’atla imtihân idesiz’” (50a).

Sûfîlerin hayat hikayeleri ve sözlerinin anlatıldığı bâbdan aldığımız bu pasajın hem iki metnin karşılaştırılması hem de mütercimmin tercümedeki tavrını yansıtmaları bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu pasaj kaynak metinde Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî’ye ayrılan kısmın bir bölümü, tercüme eserde ona ayrılan kısmın ise tamamıdır. Mütercim Sehl bin Abdullah’ın hayat hikayesini oldukça özetlemiş; dayısıyla geçen diyalogu, onun on üç yaşında zor bir mesele ile karşılaşp çözümünü için Basra’ya ve sonra Âbâdan’a gitmesi, oruç tutarken yemeği aşama aşama azaltarak nefsin terbiye etme süreci gibi konuları eserine dahil etmemiştir. Son cümlede Sehl bin Abdullah’a ait sözde “iktidâ” kelimesi dikkat çekicidir. “Tâbi olma, uyma” anlamlarına gelen bu kelimeyi Sinân Efendi “sünnete ittibâ” olarak tercüme etmiştir. Devamındaki “ba‘zı kibâr-ı selef eydür: ‘Kimesneyi ehl-i kerâmet

¹¹⁰ “Sûfîlerin imamlarından biridir. Kendi döneminde amel ve verâda benzeri yoktu. Keramet sahibi idi. Hacca gittiği yıl Zünnûn-i Mısrî ile Mekke’de görüştü” (...) “Böylece okula başladım, altı ya da yedi yaşında hafız oldum. On iki yaşına gelinceye kadar sadece arpa ekmeği ile her gün oruç tuttum. On üç yaşına geldiğimde önemli bir mesele ile karşılaştım. Cevabını bulamayınca ailemden beni Basra’ya göndermelerini istedim. İzin alarak Basra’ya geldim ve sorumu oradaki âlimlere sordum ancak onlardan hiçbiri bana şifa olmadı. Ben de çıkıp Âbâdan’a geldim. Ebu Hubeyb Hamza bin Abdullah el- Âbâdanî’yi bularak sorumu ona sordum ve cevabımı aldım. Onun yanında bir süre kaldım, kendisinden istifade edip edepleriyle edeplendim. Sonra Tüster’e döndüm. Yiyeceğimi daha da azalttım, bir dirheme arpa alıp onu ekmek yapıyordum ve ondan her seherde bir ukiyye ağırlığında ekmek yiyordum yanında tuz veya başka bir şey de yoktu. Bu dirhemle aldığım bir sene yetiniyordum. Sonra üç gece bir şey yememeye azmettim ve sonraki gece iftar ettim. Daha sonrasında beş sonra yedi ve yirmi beş gün yemeden durmaya başladım. Böylece yirmi yıl geçti. Sonra çıktım, yeryüzünü dolaştım ve yine Tüster’e döndüm. Tüm geceyi ibadetle geçiriyordum. (...) Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî der ki: “Kulun dine tabi olmadan yaptığı bütün işler taat ya da günah olsun; nefsin hayatıdır. Dinin emirlerine uyarak yaptığı işler ise nefse sıkıntı verir.” Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 131-132. (Kaynak metinden alınan pasajların Türkçe’ye aktarılmasında Dilaver Selvi’nin tercümesinden istifade edilmiştir: Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Dilaver Selvi.)

görüp havada uçar görsenüz i'tibâr kılmayasız. Tâ meger hıfz-ı hudûd-ı şerî'atla imtihân idesiz” cümlesi ise kaynak eserde bulunmayıp tamamen mütercim tarafından ilave edilmiştir. Tercümenin geneline yansıyan, şeriat dairesinde yaşama ve sünnete tâbi olma vurgusu burada da açıkça görülmektedir. Yaşadığı dönemde toplumda bu konuda eksiklikler gören mütercimin, ilim ehli olmasının verdiği gayretle bu hususu ön plana çıkarmaya çalıştığı düşünülebilir.

III)

"كان بعض المشايخ يصلي في مسجده في الصف الأول سنين كثيرة، فعاقه يوماً عن ابتكار الي المسجد عائق، فصلّى في الصف الأخير، فلم ير بعد ذلك مدة، فسئل عن السبب، فقال: كنت اقضي صلاة كذا و كذا سنة صليتها في الصف الأول و عندي أني مخلص فيها لله عز وجل، فداخلي يوم تأخري عن المسجد من شهود الناس اياي في الصف الأخير نوع خجل، فعلمت أن نشاطي طول عمري إنما كان على رؤيتهم، فقضيت صلواتي." (٣.٩)¹¹¹

“Ve rivâyetdür ki ba‘zı selef-i sâlih kaç yıllar namâzlarında nev-i hazz-ı nefis mülâhaza itmegin, ol denlü müddet-i tavîle namâzların i‘âde idüpdür” (58a).

Kaynak metinde meşayıhten bir zatın mescide gecikmesi ve namazı son safta kılmak zorunda kalması neticesinde kalbindeki niyeti sorgulaması ve bunun üzerine o durumda kıldığı bütün namazları kaza etmesi anlatılmaktadır. Tercümede ise bu hadiseye yer vermeden konu özetlenmiş sadece bazı müşidlerin nefsin lezzet aldığı durumları tespit edip namazda buna ayrılan paya bedel olarak o namazları iade ettikleri söylenmiştir.

IV)

"سمعت محمد بن الحسين يقول: سمعت أحمد بن علي بن جعفر يقول: سمعت الحسن بن علويه يقول: قال أبو يزيد: كنت اثنتي عشرة سنة "حداد نفسي، و خمس سنين كنت مرآة قلبي، و سنة أنظر فيما بينهما؛ فإذا في وسطي زنار ظاهر، فعملت في قطعه اثني عشرة سنة، ثم نظرت فإذا في باطني زنار، فعملت في قطعه خمسة سنين انظر كيف أقطع،

¹¹¹ “Meşayıhten bazıları çok seneler mescitte ilk safta namaz kılarlardı. Onlardan birinin bir gün bir mazereti çıktı ve mescide erken gelip ilk safta duramadı. Böylece geciktiği için son safta namaza durdu. Sonra bir müddet ortalıkta görünmedi. Bunun sebebi kendisine sorulduğunda dedi ki: Ben şu kadar yıllık namazımı kaza etmekle meşguldüm. Onları Allah için kıldığımı sanıyordum. Bir gün mescide geciktim. Namazı son safta kıldım ve insanların beni son safta görmelerinden dolayı utandım. Böylece anladım ki benim yıllarca ilk safta namaz kılmaya çalışmam insanlar beni gördüğü içinmiş. Bunu anlayınca o şekilde kıldığım bütün namazlarımı kaza ettim.” Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 309.

فكشف لي، فنظرت إلى الخلق، فرأيتهم موتى فكبرت عليهم أربع تكبيرات. " (٣٠٧)¹¹²

“Bâyezîd-i Bistâmî ~rahimehullâh~ buyurduğu beyânun netîcesi oldur ki buyurupdur: ‘Otuz beş yıl kadar tâkât-i mücâhede itdüm ki tashîh-i İslâm idem’” (58a).

Burada Bâyezîd-i Bistâmî’nin yıllar boyu süren nefis mücahadesi anlatılmaktadır. Kaynak metinde on iki yıl çaba göstermesi ardından beş yıllık farklı bir mücadele ve devamında yine yıl yıl yaşadığı süreç anlatılırken mütercim bu detaylara yer vermemiş; toplamda otuz beş yıl devam eden nefis terbiyesini bir cümle ile özetlemiştir. Tercümenin tamamında olduğu gibi burada da ravi zinciri aktarılmamıştır.

V)

...عن ابن مسعود : أنَّ النبيَّ صلى الله عليه و سلم قال: ثلاثٌ هنَّ أصلُ كلِّ خطيئةٍ، فاتقوهنَّ واحذروهنَّ:

إياكم والكبر؛ فَإِنَّ إبليسَ حملهُ الكبرُ على الأيسجدَ لآدمَ. وإياكم والحرصَ ؛ فَإِنَّ آدَمَ حملهُ على أنْ أكلَ مِنَ الشجرةِ

وإياكم والحسدَ ؛ فَإِنَّ ابني آدَمَ إنما قتل أحدهما صاحبهُ حسداً. " (٣٩٥)¹¹³

“‘Abdullâh ibn Mes’ûd-nâm sahâbî ~radiyallâhu anh~ rivâyet kılur kim, Hazret-i Fahr-i Âlem ~salavâtü’llâhi aleyhi ve selâmühû~ buyurupdur: ‘Usûl-i hatıyyât üçdür: Sıfât-ı seyyi’âtdur anlardan ki ittikâ ve hazer idesin ki birisi kibr sıfatıdır, birisi hırs sıfatıdır ve birisi hased sıfatıdır’” (55b).

Kaynak metne bakıldığında hataların aslı olan üç vasfın sayıldığı ve ardından bunlarla ilgili örneklerin verildiği görülmektedir. Burada örneklerin Hz. Âdem’le ilişkilendirilmesiyle okuyucunun zihninde konunun kalıcı olmasının hedeflendiği düşünülebilir. Mütercim ise bu örnekleri eserine almamış, sadece hataları saymakla yetinmiştir. Bu sebeple mütercimin yaptığı özetlemenin, kaynak metindeki etkiyi azalttığını söylemek mümkündür.

¹¹² “Muhammed bin Hüseyin, Ahmed bin Ali bin Ca’fer’den, o da Hasan bin Alevî’den rivayetle der ki: Bâyezîd-i Bistâmî şöyle demiştir: On iki yıl nefsimin başında demirci oldum (yumuşatıp pasını gidermek için çalıştım), beş yıl kalp aynamı parlatmak için çalıştım. Ardından bir yıl nefsimle kalbimin arasına girerek onların hallerini gözetledim. Sonra baktım ki belimde zünnar vardır (tevhide aykırı hallerimi gördüm). On iki yıl boyunca da onu temizlemek için uğraştım. Sonra yine baktım, bu kez de iç âlemimde zünnar gördüm. Yine beş yıl onu temizlemekle uğraştım, bunu nasıl yapacağıma baktım, nasıl yapacağım bana gösterildi ve insanlara baktım, hepsini ölümler olarak gördüm. Üzerlerine dört tekbir getirerek cenaze namazlarını kıldım (kalbimden halka ait ne varsa hepsini silip attım).” Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 307.

¹¹³ “Hataların temeli olan şu üç şeyden sakının: 1) Kibirden sakının. Şüphesiz şeytanın Hz. Âdem’e secde etmesine kibri engel oldu. 2) Hırstan sakının. Hz. Âdem’in yasaklanmış ağaçtan yemesine hırsı sebep oldu. 3) Hasetten sakının.Hz. Âdem’in oğlu Kâbil’in kardeşi Hâbil’i öldürmesine haseti sebep oldu.” Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 395.

VI)

"عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن من خير معاش الناس لهم: رجلاً آخذاً بعنان فرسه في سبيل الله؛ إن سمع فزعة أو هيعاً. كان على متن فرسه يبتغي الموت أو القتل في مكانه، أو رجلاً في غنيمة له في رأس شعبة من هذه الشعاف أو بطن وادٍ من هذه الأدوية، يقيم الصلاة، ويؤتي الزكاة، ويعبد ربه حتى ياتيه اليقين، ليس من الناس إلا في خير." (٣١٣) ¹¹⁴

“İşbu bâbda Ebû Hureyre ~radiyallâhu anh~ rivâyet kılduğî hadîs-i Resûl’ün netîcesi oldur ki, hayru’n-nâs iki nefer kimesnedür, birisi gâzî-fi-sebilillâh kişidür ve birisi kadr-i kifâyetle halkdan tenhâ rûz [u] şeb ibâdetinde olan kişidür” (59b-60a).

Müslim rivayeti olan bu hadiste rızkını temin yolunda çalışan kişilerin en hayırlıları anlatılmaktadır. Kaynak metinde bu kişilerin ilki, Allah yolunda savaşa giden, korkutucu hâllerden kendini sakınmayıp şehit olmanın ya da düşmanına gelip gelmenin yollarını arayan kimsedir. Diğer hayırlı kişinin mal çokluğu ile aldanmayan, onlarla ilgilenmesi kendisini namaz, zekât gibi ibadetlerden alıkoymayan kimse olduğu söylenmiştir. Tercümede ise “hadîs-i Resûl’ün netîcesi oldur ki” denilerek bu iki kişinin vasıfları anlatılmadan kısaca Allah yolunda savaşan ve insanlardan uzakta rızkını kazanırken gece gündüz ibadet eden kimse olduğu belirtilmiş, hadis özetlenerek alınmıştır.

VII)

"وقيل: نظر عبد الواحد بن زيد إلى غلام من أصحابه وقد نحل بدنه، فقال: يا غلام ؛ تديم صوم؟ فقال: ولا أديم الإفطار، فقال: تديم القيام بالليل؟ فقال: ولا أديم النوم. فقال: فما الذي انحلكت؟ فقال: هويّ دائم، وكنمان دائم

¹¹⁴ “Ebu Hureyre’nin (Radiyallahu Anh) anlattığına göre Rasulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurdu: İnsanların geçimini tayin etme yönünden en hayırlıları şu iki kişidir: İlki atını mahmuzlayarak Allah yolunda savaşa gider. Bir düşman tehlikesi ya da korkutucu bir haber gelirse hemen atına atlar ve tehlikeli gördüğü yere doğru koşar. Çünkü tek amacı Allah yolunda şehit olmak ya da düşmanını öldürmektir. Diğer kişi ise dağ başlarında ya da vadilerde bir sürü koyunu ile meşgul olur, namaz kılar zekât verir ve ölüm kendisine gelinceye dek Rabbine ibadet eder. İşte insanlardan hayırda olan ancak bu iki kişidir.” Müslim, İmâre, 125; İbn Mâce, Fiten, 13; Ahmed, *Müsned*; 2/443. Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 313.

عليه ، فقال عبد الواحد: اسكتُ فما إجرأك! فقام الغلام و خطا خطوتين و قال: إلهي إن كنت

صادقا...فخذني فخر ميتاً". (٤٨٤) 115

“Abdolvâhidî bin Zeyd ~rahimehullâh~ bir tâze gulâm-ı za‘îfû’l-mizâc dervîşe: ‘Yâ gulâm! Çün müdâm sâ‘imü’n-nehâr ve müdâm kâ‘imü’l-leyl degülsin, bu za‘îf mizâc niçündür?’ didüğünde gulâm cevâb virüp ‘Sebeb-i za‘fûm hevâ-yı dâ’imdür ve kitmân-ı dâ’imdür’ diyüp: ‘Îlâhî! Katunda tahkîk sâdık isem al beni’ didügi birle düşüp cân virdi” (64a).

Metinde Abdülvahid b. Zeyd ile bir gencin konuşması verilmiştir. Kaynak eserde genç, zayıflığının sebebinin kalbindeki Allah aşkı ve bu sırrı içinde tutması olduğunu söyleyince İbn Zeyd onu susması için uyarır ve bu sözün büyük bir iddia olduğunu söyler. Bunun üzerine genç, sıdkını ispat etmek amacıyla sözünde sadık ise canını alması için Allah’a dua eder ve duası kabul edilerek vefat eder. Tercümede ise Abdülvahid b. Zeyd’in gence susmasını söyleyerek bunun büyük bir iddia olduğu konusundaki uyarısı bulunmamaktadır ve bu eksiklik, anlatımda çarpıcılığın kaybolmasına sebep olmuştur. Çünkü İbn Zeyd bu sözü söylemese genç de sıdkını ispata ihtiyaç duymaz ve böyle bir duada bulunmazdı.

VIII)

"وقد اختلف العراقيون والخراسانيون في الرضا، هل هو من الأحوال، او من المقامات؟ فاهل خراسان قالوا: الرضا من

جملة المقامات؛ وهو "نهاية التوكل، و معناه يؤول إلى أنه مما يتوصل اليه العبد باكتسابه. وأما العراقيون، فإنهم قالوا:

الرضا من جملة الأحوال، وليس ذلك كسبا للعبد، بل هو نازلة تحل بالقلب كسائر الأحوال. و يمكن الجمع بين اللسانين

فيقول: بداية الرضا مكتسبة للعبد، وهي من المقومات، و نهايته من جملة الأحوال، وليست بمكتسبة." (٤٥٣) 116

115 “Abdülvahid b. Zeyd müridlerinden çok zayıflamış bir genci gördü. Ona: ‘Ey genç! Oruç mu tutuyorsun?’ diye sordu. Genç: ‘Sürekli tutmuyorum’ dedi. İbn Zeyd: ‘Peki gece sürekli kıyamda mısın?’ diye sorunca genç: ‘Bazen uyuyor bazen de ibadet ediyorum’ dedi. Bunun üzerine Abdülvahid b. Zeyd: ‘Öyleyse seni zayıflatan nedir?’ dedi. Genç: ‘İçimdeki Allah aşkı ve onu gizlemem beni bu hâle getirdi’ diye cevap verince İbn Zeyd: ‘Sus! Bu çok cesurca bir söz ve ne büyük bir iddia!’ dedi. Bunun üzerine genç ayağa kalkarak birkaç adım attı ve ‘İlahi! Eğer sözümde sadık isem beni katına al’ dedi ve hemen düşüp vefat etti.’ Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 484.

116 “İraklı ve Horasan’lı sûfîler rızanın hâllerden mi yoksa makamlardan mı kaynaklı olduğu hakkında ihtilaf ettiler. Horasan ehli dedi ki: ‘Rıza makamlar cümlesindendir ve o tevekkülün sonudur.’ Bunun manası, rızanın kulun gayret ve çabasıyla ulaşacağı bir makam olmasıdır. Iraklılar ise şöyle dediler: ‘Rıza haller cümlesindendir; kulun çalışmasıyla bir ilgisi yoktur aksine diğer haller gibi kalbe verilen bir haldir.’ Bu iki görüşün arasını birleştirmek mümkündür ve şöyle söylenebilir: Rızanın başlangıcı kulun gayreti ile olur ve bu yönüyle o, makamlardandır. Rızanın sonu ise hallerden olup burada kulun çalışma ve gayretinin etkisi olmaz.” Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 453.

“İrâkîyyûn katında rızâ ahvâlden bir hâldür ki anda sun-ı abd yokdur, mahz-ı sun-ı Hak’dur. Horâsânîyyûn katında makâmâtndan bir makâmdur ki kesbîdür” (71b).

Rıza Faslı’nda yer alan bu bölüm oldukça kısa tercüme edilmiş ve kaynak eserdeki karşılık tam olarak verilememiştir. İmam Kuşeyrî, Irak ve Horsa ehli mutasavvıfların, rızanın makam mı yoksa hâl mi olduğuna dair farklı görüşlerine yer verdikten sonra bu iki zıt görüşü sentezlemiş ve rıza konusunda yeni bir görüş ileri sürmüştür. Mütercim ise sadece bu iki zıt görüşü sunmakla yetinmiş ve Kuşeyrî’nin düşüncesine yer vermemiştir. Bu anlatım, konunun yarım kaldığı izlenimi uyandırmaktadır.

IX)

"وقال الكتاني أيضا: رأيت النبي صلى الله عليه وسلم في المنام، فقلت: ادع الله ألا يميت قلبي، فقال: قل كل يوم أربعين مرة: يا حي يا قيوم؛ لا اله الا أنت." (٧٠٧)¹¹⁷

“Ba’zı meşâyıh eydür: Fahr-i âlem hazretin vâkı’amda görüp: ‘Yâ Resûlallâh! Bana bir du‘â ta’lîm kıl ki kalbüm hayât bula’ didüm. ‘Yâ Hayyu yâ Kayyûm, yâ Ze’l-celâli ve’l-ikrâm, yâ lâ ilâhe illâ ente’ di, diyü buyurdu” (82a).

Ebû Bekir Kettânî’den rivayet edilen bu bölüm onun rüya âleminde Hz. Peygamber’le görüşmesini anlatmaktadır. Mütercimin tercümede Kettânî’nin ismine yer vermediği görülmektedir.

Kaynak eserde, bahsedilen duanın her gün kırk kez okunması söylenmiş ve “Yâ Hayyu ya Kayyûm, lâ ilâhe illâ ente” şeklinde yazılmışken, tercümede her gün kırk kez okunması belirtilmemiş ve duaya “Yâ Ze’l-Celâli ve’l-İkram” sözü eklenmiştir.

X)

"وقال محمد بن الفضل: الحبة: سقوط كل حبة من القلب إلا حبة الحبيب." (٦٥٥)¹¹⁸

“Muhammed bin Fadl ~rahimehullâh~ eydür: “Hakikat-i mahabbet oldur ki, gönülden mahabbet-i gayr ihrâc ola, tâ ki hattâ mülâhaza-i mahbûbda hükmi ve ilmi fenâ bula” (73a).

Muhabbet Faslı’nda geçen bu cümle tercüme edilirken genişletme yapıldığı görülmektedir. Kaynak metinde muhabbet kavramı, sevgili dışındaki bütün sevgileri kalpten

¹¹⁷ “Kettânî (rahimehullâh) yine demiştir ki: ‘Hz. Peygamberi rüyamda gördüm; kendisinden kalbimin ölmemesi için bana dua etmesini istedim. Buyurdu ki: Her gün kırk kez ‘Yâ Hayyu yâ Kayyûm, lâ ilâhe illâ ente’ diye söyle.’” Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 707.

¹¹⁸ “Muhammed bin Fadl şöyle demiştir: Muhabbet, kalpten sevgili dışında bütün sevgileri çıkarmaktır.” Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 655.

çıkarmak olarak tanımlanmışken mütercim, kalpteki bu arınmanın sevgilide hükmen ve ilmen fena bulmakla sonuçlanana dek süreceği nitelenmiştir.

XI)

"...سمعت بعض الفقهاء يقول: لما اشرف على الموت يحيى الاصطخري. جلسنا حوله، فقال له رجل منا: قل:

اشهد أن لا اله الا الله، فجلس مستويًا، ثم أخذ يد واحد منا وقال: قل: أشهد أن لا إله إلا الله،

ثم أخذ بيد الآخر، حتى عرض الشهادة على جميع الحاضرين، ثم مات." (٦٢٩) ¹¹⁹

"Yahyâ bin Fülân-nâm şeyh-i azîz ~rahimehullâh~ hâlet-i ihtizârında ba‘zı huzzâr-ı meclis şeyhe kelime-i şehâdeti arz idüp ‘Kul eşhedu en lâ ilâhe illallâh’¹²⁰ didüğü birle anda olanların her birinün birer birer ellerine yapuşup ‘Kul eşhedu en lâ ilâhe illallâh’ dedi ki: ‘Kelime-i şehâdete tahkîkinde benüm işkâlüm yokdur, işkâl sizündür’ diyü îhâm itdi” (81a).

Sûfîlerin vefatının anlatıldığı bölümde bahsedilen kişi, İran’ın güneyinde yer alan İstahr şehrinden Yahyâ isimli bir sûfidir. Kaynak eserde adı memleketine nispetle “el-İstahrî” nisbesiyle yazılmışken tercümede memleketinden bahsedilmemiş ve babası hakkında bilgi bulunmadığı için “ibn fülân” şeklinde isimlendirilmiştir.

XII)

"و سئل أبو سليمان الداراني عن السماع، فقال: كل قلب يريد صوت الحسن فهو ضعيف يداوي كما يداوي الصبي إذا

أريد أن ينام، ثم قال أبو سليمان: أن الصوت الحسن لا يدخل في القلب شيئًا، إنما يحرك من القلب ما فيه."

(٦٩٥) ¹²¹

"Ve çün Ebû Süleymân-ı Dârânî buyurduğı gibi mücerred hüsn-i savta meyl alâmet-i za‘fdur. Fî-zemâninâ hâzâ mücerred nagamât-ı ilâhiyyât semâ’ı semâ’-ı hak degüldür, sûret-i hakda bâtıldur, gaflet olunmaya” (80b).

¹¹⁹ “Sufilerden bazıları şöyle anlatıyor: Yahyâ-i İstahrî ölüm döşeginde iken çevresinde toplandık. Bizden bir adam ona “Eşhedü en la ilahe illallah” de, dedi. Bunun üzerine o doğrulup oturdu sonra bizden birinin elini tutarak ona “Eşhedü en la ilahe illallah” de, dedi. Sonra başka birinin elini tutup ona da aynı şeyi söyledi. Nihayet orada bulunan herkese kelim-i şehadeti söyledi, daha sonra da vefat etti.” Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 629.

¹²⁰ “De ki: Allah’tan başka ilah olmadığına şahitlik ederim.”

¹²¹ “Ebu Süleyman-ı Dârânî’ye semâ’ın durumu sorulduğunda şöyle söyledi: O güzel sesi isteyen her kalp zayıftır, uyumak isteyen çocuğun ninni ile uyutulması gibi kalplerin de güzel sese ihtiyacı vardır. Ebu Süleyman yine dedi ki: Güzel söz kalbe dışarıdan bir şey sokmaz, o sadece kalpte olanı hareketlendirir.” Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 695.

Ebû Süleymân-ı Dârânî'nin semâ ile ilgili görüşlerinin anlatıldığı bu bölümde mütercim değişiklik yapmış ve onun sözlerinin sadece ilk cümlesini yazarak sonrasına kendi düşüncelerini eklemiştir. Kaynak esere bakılmadığında Ebû Süleymân'ın sözü gibi anlaşılan bu cümlede mütercim kendi zamanını semâ konusunda eleştirmekte ve hak sûretinde görünen bu batıla karşı dikkatli olmaları için okuyucuyu uyarmaktadır.

XIII)

وقيل: لا يصله السماع إلا لمن كانت له نفس ميتة و قلب حي، فنفسه ذبحت بسيوف المجاهدة،

"وقلبه حي بنوري موافقة." (٦٨٣)¹²²

“Ve dinilmiş ki envâr-ı muvâfakatla kalb-i hay ve süyûf-ı mücâhede birle nefs-i meyyite bulmayan, semâ'a sâlih olmazdur. Pes bizüm zemânumuz ehl-i semâ'ına fi'l-hakîka semâ-ı sûfiyye kandan müyesser olur ki, gâliben gönüllerinde olan kasd-ı semâ'dur” (79b).

Semâ ile ilgili benzer bir örnek burada da görülmektedir. Kaynak eserde semânın kimler için uygun olduğu söylenmiştir. Mütercimin ise sözü yorumlayarak metne ilave yaptığı ve kendi zamanındaki semâ ehlinden bu vesile ile yine şikâyet ettiği görülmektedir.

XIV)

"و سئل حمدون عن التوكل، فقال: تلك درجة لم أبلغها بعد، وكيف يتكلم في التوكل من لم يحص

له حال الإيمان؟! (٤١٦)¹²³

“Ba‘zı meşâyih eydür: ‘Tevekkül derece-i ulyâdur; henüz ben ana dahı irmedüm” (63a).

Bu pasajda dikkat çeken husus, kaynak eserin Tevekkül Faslı’nda Hamdun el-Kassar’a ait bir sözü mütercimin “ba‘zı meşâyih eydür” şeklinde isim vermeden tercüme almasıdır. Burada akıllara Melâmiliğin ilk temsilcisi olan el-Kassar’ın bazı ilim erbâbı tarafından kabul edilmeyen görüşleri gelmektedir. Bilindiği gibi Melamiyye, Ehl-i Sünnet çizgisinde bulunmakla birlikte velilerin günah işlemesi konusuna bakışı, ibadet ve iyiliklerin gizli, günah ve hataların ise açıktan işlenmesini savunmak¹²⁴ gibi farklı düşünceleri sebebiyle bazı âlimler tarafından eleştirilmiştir. Bu akım Kuşeyrî’nin memleketi Horasan’da

¹²² “Denilmiştir ki: Semâ sadece nefsi ölmüş ve kalbi diri olan kişi içindir. Onun nefsi mücahede kılıcıyla kesilmiş ve kalbi marifet nuruyla diridir.”

¹²³ “Hamdun Kassar’a: Tevekkül nedir? diye sorulduğunda şöyle cevap verdi: “Bu, yüksek bir derecedir ancak ben ona henüz ulaşamadım. Daha imanı sahih olmayan birisi tevekkül hakkında nasıl söz söyleyebilir?”

¹²⁴ Mustafa Kara, “Melâmetiye”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43 (1987), 562.

ortaya çıkmış ve zamanla İslam beldelerine yayılmıştır.¹²⁵ Yakın temas hâlinde olmasına rağmen Kuşeyrî'nin de nadir örnekler dışında el-Kassar'dan alıntı yapmaması ve Melamiyye'den eserinde hiç bahsetmemesi bu hassasiyetten kaynaklanmış olabilir. Tercümesinde ilmi öne çıkarma ve Kur'an-Sünnet çizgisinde bir tasavvuf anlayışını savunma gayesi açıkça görülen Şeyh Sinân'ın bu amaca uygun olarak daha titiz davrandığı ve el-Kassar'ın ismini zikretmediği düşünülebilir. Ayrıca bu örnekte mütercimnin sözün devamını almayarak özetleme yoluna gittiği görülmektedir.

XV)

"الشريعة: أمر بالتزام العبودية، والحقيقة: مشاهدة الربوبية. فكل شريعة غير مؤيدة بالحقيقة فغير مقبول، وكل حقيقة غير

مقيدة بالشريعة فغير محمول." (٢٨٢)¹²⁶

"Ve "şerî'at" kim dinilür 'ubûdiyyetdür ve hakikat-i rubûbiyyetdür ve iltizâm-ı şerî'at kim anda müşâhede-i rubûbiyyet olmaya, noksân olur ve müşâhede-i rubûbiyyet ki anda iltizâm-ı 'ubûdiyyet olmaya, husrân olur. Ebû Bekr-i Verrâk ~rahimehullâh~ eydür: 'Bir def'a hâtıruma geldi kim hakikat şerî'atden ayru ola'. Fi'l-hâl hâtifden âvâz gelüp 'hakikat kim ana şerî'at tâbi'a olmaya, ol küfrdür' diyü buyurıldı. Ma'âza'llâhu min-zâlik" (88a).

Tasavvufî tabirlerin anlatıldığı bölümde "şeriat" kavramı tanımlanırken kaynak metinle tercümenin mana yönünden benzer oldukları görülmektedir ancak Ebû Bekr-i Verrâk'ın sözü kaynak eserde yer almamaktadır. Mütercimnin, ıstılahlar bölümünde çoğunlukla özetlemeyi tercih ettiği ve sûfilerin sözlerinden çok az alıntı yaptığına bakılacak olursa, burada el-Verrak'ın şeriate dair sözünü eklemek ve aynı zamanda şeriatle hakikatin bir bütün olduğunu vurgulamakla "şeriat" kavramını ön plana çıkarmak istediği düşünülebilir.

XVI)

"وقيل: رأيي اوزاعي في المنام، فقال: ما رأيت ها هنا درجة ارفع من درجة العلماء، ثم درجة الخزونين." (٧٦٥)¹²⁷

¹²⁵ DİA, "Melâmiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/25.

¹²⁶ "Şeriat kullukta daim olmaktır; hakikat rububiyeti müşâhede etmektir. Hakikatle desteklenmemiş hiçbir şeriat makbul olmaz. Şeriatle kayıtlanmamış hiçbir hakikatin de getirisi yoktur.

¹²⁷ "Evzâ'î (rahimehullah) rüyada görüldü ve şöyle dedi: Burada ben âlimlerin derecesinden daha yüksekte bir derece görmedim, onlardan sonra kalbi hüznü olan mahzunların derecesi geliyor." Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 765.

“Evzâ’î ~rahimehullâh~ vâkı‘ada görüldükde eyitdi: ‘Erfa-i derecât ulemâ derecesidür ve andan mahzûnlar derecesidür, andayam”” (82b).

Kaynak metinde Abdurrahman el-Evzâ’î’nin rüya âleminde söylediği sözde “andayam” ifadesinin karşılığı bulunmamaktadır. Bu cümle Faslı fi’l-Menâmât’ın son örneği olup hemen ardından “bu makûle niçe ve niçe selef-i sâlihden şeyh-i azîzlerin bişâretleri ve işâretleri haberlerin istimâ hüsn-i âkıbet tama’ına tahrîk itdig[i] oldur ki hüsn-i tâ‘at tama’ına tahrîk ide ki tarîk oldur” (82b) cümlesi gelmektedir. “Andayım” ifadesi Evzâ’î’nin sözüne eklenmiş olabileceği gibi düşük bir ihtimal de olsa âlim olması hasebiyle mütercimnin kendine dair söylediği bir ifade olarak da anlaşılabilir.

XVII)

“...عن أبي هريرة: قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا أبا هريرة كن ورعا، تكن أعبد الناس، وكن قنعا، تكن أشكر الناس، وأحب للناس ما تحب لنفسك، تكن مؤمنا، وأحسن جوار من جاورك، تكن مسلما، وأقل الضحك، فإن كثرة الضحك تميت القلب.” (٤٠٣)¹²⁸

“**Kun kâni’an tekun eşkura’n-nâsi**”¹²⁹ ‘kâni’ olgıl kim halk içre ziyâde şükr ıssı olasıñ’, diyü buyurulupdur. Bu hadîs-i şerîf işâret kılur ki kanâ’at nev’-i istiğnâdur ve rızk-ı maksûma temâm-ı şükrândur” (62a).

Kanaat Faslı’nda yer alan bu hadiste şüpheli şeylerden sakınmak, kanaat sahibi olmak, kendisi için istediğini başkası için de istemek gibi hasletlerin güzel sonuçları anlatılmaktadır. Tercümeyle ise hadisin sadece kanaat ile ilgili kısmı alınmış, kanaatin zenginlik çeşitlerinden biri ve kişinin kendisine verilmiş rızka hakkıyla şükretmesine vesile olduğu ifade edilmiştir. Böylece hadisin şerh edildiği ve kaynak metindeki ifadelerin genişletildiği görülmektedir.

¹²⁸ “Şüpheli şeylerden sakın ki, insanların en çok ibadet edeni olasıñ. Kanaat sahibi ol ki, insanların en şükredenisi olasıñ. Kendin için istediğini insanlar için de iste ki, gerçek mümin olasıñ. Komşuna iyilik et ki, gerçek müslüman olasıñ. Ve çok gülme! Çünkü çok gülmek kalbi öldürür.” Beyhakî, *Şuâbü’l-Îmân*, 11127; Süyûtî, *es-Sagîr*, 6422. Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 403.

¹²⁹ “Kanaat sahibi ol ki, insanların en çok şükredenisi olasıñ.” Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ*, 10/365; Beyhakî, *Şuâbü’l-Îmân*, nr. 11127; Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihâb*, 1/639; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 6422.

XVIII)

"وقيل: وضع الله تعالى خمسة أشياء في خمسة مواضع: العز في الطاعة، والذل في المعصية، والهيبة في قيام الليل،

والحكمة في البطن الخالي، والغني في القناعة." (٤٠٥) ¹³⁰

"Ve dinilmiş ki Rabbü'l-'izzet ~celle şânühû~ beş nesneyi beş nesnede kıldı: 'İzzeti tâ'atde kıldı ki mutî' lâ-büd 'azîzdür ve zilleti ma'siyetde kıldı ki 'âsî lâ-büd zelifdür ve heybeti kıyâm-ı leyde kıldı ki müteheccid lâ-büd mehâbet ıssıdur ve hikmeti açlıkda kıldı ki mürtâz lâ-büd ma'rifet ıssıdur; ve gınâyı kanâ'atde kıldı ki kâni' lâ-büd müstagnîdür" (62a)

Kaynak metne göre yine Kanaat Fası'nda geçen bu pasaj izzetin itaatte, zilletin gûnahta, heybetin gece ibadetinde, hikmetin açlıkta ve zenginliğin kanaatte olduğunu ifade etmektedir. Tercümede ise her cümleden sonra sayılan vasıfları hâiz olanların ulaştıkları netice de eklenerek itaat edenin aziz, âsi olanın zelil, gece kâim olanın heybetli, açlığa alışanın marifet ehli ve kanaat ehlinin ihtiyaç sahibi olmayacağı belirtilmiş ve böylece genişletme yoluna gidilmiştir.

XIX)

Mütercimnin fasıl başlarındaki ayetleri eserine alırken bazı tasarruflarda bulunduğu görülmektedir. Bazen konuya dair girişteki ayeti tercümeyle dahil etmeyerek kendi seçtiği başka bir ayetle fasla başlamış bazen de Kuşeyrî'nin en başa aldığı ayet ya da hadisi daha ilerideki bir kısma, sonlara aldığını da fasıl başına koymayı tercih etmiştir. Mesela İrade Fası'nda ayetler açısından kaynak eser-tercüme farkı oldukça barizdir:

"قال الله عز وجل: "فلا تطرد الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي يريدون وجهه."

"أخبرنا علي بن أحمد بن عبدان قال: أخبرنا أحمد بن عبيد قال: حدثنا هشام بن علي قال: حدثنا الحكم بن أسلم

قال: حدثنا إسماعيل بن جعفر، عن حميد، عن أنس: أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: إذا أراد الله بعبد خيراً.

استعمله، ففيل له: كيف يستعمله يا رسول الله؟ قال: يوفقه لعمل صالح قبل الموت." (٤٦٥) ¹³¹

¹³⁰ "Denilmiştir ki: Yüce Allah beş şeyi şu beş şeyin içinde kılmıştır. İzzeti itaatte, zilleti gûnahta, heybeti gece ibadetinde, hikmeti aç karında ve zenginliği kanaatte kıldı." Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 405.

¹³¹ "Yüce Allah şöyle buyurmuştur: Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma!" el-En'âm 6/52. "...Enes'den (Radiyallahu Anh) rivayet edildiğine göre Rasulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurdu: "Yüce Allah bir kula hayır murad ettiği zaman onu hayır yolunda kullanır". "Bu nasıl olur ya Rasulullah?" diye sorulunca Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: "Onu ölmeden önce salih amel işlemeye muvaffak kılar." Tirmizî, Kader, 8; Ahmed, *Müsned*, 3/106; Hâkim, *Müstedrek*, 4/339-340; Begavî, *Şerhü's-Sünne*, 4098. Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 465.

“Gerçi makâmât-ı sülûkden makâm-ı irâdet cümleden akdem görünürdür ki lafz-ı irâdet ma’nâsı, mücerred kasd ma’nâsıdır. Ve-lâkin meşâyih i’tibârında irâdet didükleri ayruk terk-i ‘âdâta ve fi’l-i ‘ibâdâta ve tahammül-i meşâkka ve tebdîl-i ahlâka ‘azîmetdür, tâ ki hattâ Cenâb-ı ‘izzet’den gayrıya iltifâtdan inkıtâ’dur. Ve tenzîl-i Hak içre ‘Yâ Muhammed ~’aleyhi’s-selâm~! Ümmetünden şunlar ki vech-i rızâ isteyü Cenâb-ı Hazret’e yüz tutup rûz [u] şeb ‘ibâdât kılurlar, sen seni anlarınla sâbir kıl’ diyü ‘**Va’sbir nefseke me‘allezîne yed‘üne Rabbehum bi’l-gadâti ve’l-aşıyyi yurîdûne vecheh**’¹³² buyurılan nazm-ı kerîmden ma’nâ-yı irâdet-i hak münfehimdür. Anun-çün dinilmiş ki ‘irâdet sıhhat bulmazdur, tâ meger yigirmi yıl sâhib-i şimâl yazmaga hatıyye bulmaya” (61a).

Kaynak metinde İrade Faslı’na En’âm Sûresi’nin 51. ayetiyle başlanmış ve sayıları yediye ulaşan ravi zinciri verilerek konuyla ilgili bir hadis eklenmiştir. Tercümenin ise bu girişten oldukça farklı olduğu görülmektedir. Mütercim öncelikle iradenin makamlar arasındaki önemine ve önceliğine dikkat çekmiş ardından muhtemelen irade konusu için daha doğru bir örnek olduğunu düşündüğü Kehf Sûresi’nin 28. ayetinin tercümesini ve aslını vermiş, son olarak da ayetten anladığı bâtinî maksadı açıklamıştır. Kuşeyrî’deki ayet ve hadisi ise esere dahil etmemiştir. Bu örnek İrade Faslı’nın ilk kısmının tercümesinde, konu başlığı dışında benzerlik bulunmadığını göstermesi ve burada tercümenin ne kadar özgün yapıldığı hakkında fikir vermesi bakımından mühimdir.

XX)

"قال الله تعالى: فمن كان يرجو لقاء الله فإن أجل الله لآت." (٣٥٨) ¹³³

“Şol kimesne kim huzûr-ı Hazret’i derûnî hüsn-i recâ ide, pes gerekdür kim lâ-büd bî-şirk ‘amel-i sâlih ide, diyü “**Fe-men kâne yercû likâ’e rabbihî fe’l ya’mel ‘amelen sâlihan**”¹³⁴ buyurılıpdur” (56b).

Reca Faslı’na kaynak eserin müellifi Ankebût Sûresi’nin 5. ayeti ile, mütercim ise bu ayeti ilgili bölüme almayarak Kehf Sûresi’nin 110. ayeti ile başlamıştır. İki ayet de Allah’a kavuşmayı umanlarla ilgili olsa da mütercimin seçtiği ayet salih amellere yönelttiği için tercih edilmiş ve daha istifadeli görülmüş olabilir.

¹³² “Rızasını dileyerek sabah akşam Rablerine dua edenlerle olmak için elinden gelen çabayı göster...” el-Kehf 18/28.

¹³³ “Kim Allah’a kavuşmayı arzu ederse bilsin ki Allah’ın belirlediği sürenin sonu mutlaka gelecektir.” El-Ankebût 29/5 Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 358.

¹³⁴ “Artık her kim Rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın.” el-Kehf 18/110.

XXI)

"قال الله عز وجل: يا أيها الذين آمنوا اذكروا الله ذكرا كثيرا." (٤٩٨) ¹³⁵

“Kur’ân-ı ‘Azîm içre zikrullâh tergîb ider [bir]kaç âyât-ı kerîme buyurılıp dur, cümleden ‘Fe’zkurûnî ezkurkum’¹³⁶ ya’nî eyyühe’l-mü’mînûn, siz beni zikr idün, ben dahı sizi zikr idem, diyü buyurılıp dur. Ve rivâyet olunur ki *Tevrât*’da ve *İncil*’de ve sâ’ir kütüb-i münzelede âyet-i mezkûre¹³⁷ makûlesi âyet nüzûl itmiş degüldür.” (68a/b).

Zikr Faslı’ndan alınan bu bölüme görüldüğü üzere tercümede Bakara: 152. ayetle başlanmış ve inzal buyurulan kitaplarda benzeri bir ayetin bulunmadığı söylenmiştir. Kaynak eserde ise ilgili bölüme Ahzab: 41. ayetle başlanmış ve Bakara: 152. ayet ilerleyen kısma dahil edilse de önceki kitaplarla ilgili tercümedekine benzer bir bilgi verilmemiştir. Üstelik yakın manada bir ayetin İncil’de geçtiği söylenerek şöyle bir pasaja yer verilmiştir:

"و في الإنجيل : اذكرني حين تغضب. أذكرك حين أغضب ، وارض بنصري لك ؛ فإن نصرتي لك

خير من نصرتك لنفسك." (٥٠٤) ¹³⁸

“Beni anın ki ben de sizi anayım” şeklinde olmasa da “kızdığınızda beni an ki ben de kızdığınızda seni anayım” şeklinde bir ayetin İncil’de varlığından söz edilmesi kaynak metinle tercüme arasındaki farkı göstermesi açısından dikkate değerdir.

XXII)

"قال الله عز وجل: رضي الله عنهم و رضوا عنه." (٤٥٢) ¹³⁹

“Zikre ve tâ’ate mutma’inne olan nefse hitâben ‘İrci’î ilâ rabbiki râdiyyeten merdiyyeh’¹⁴⁰ buyurıldığı işaret olur ki keyfe mâ-kân rızâ nefsi mutma’inne hâlidür” (71b).

Konuyla ilgili başka bir örnek de Rıza Faslı’nda geçmektedir. Burada mütercimim kaynak metinde olmayan bir ayeti tercümesine eklediği fakat eserde bulunan ayeti almadığı görülmektedir. Kuşeyrî, Beyyine Sûresi 8. ayeti Şeyh Sinân ise Fecr Sûresi 28. ayeti eserine

¹³⁵ “Ey iman edenler! Allah’ı çok çok anın.” el-Ahzâb 33/41.

¹³⁶ “Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım.” el-Bakara 2/152.

¹³⁷ mezkûre: mezkûresi

¹³⁸ “İncil’de şöyle denilmiştir: (Ey kulum!) Sen gazap anında beni hatırla, ben de kızdığınızda seni zikreleyim. Sana olan yardımına razı ol. Muhakkak benim sana olan yardımım, senin kendine olan yardımından daha hayırlıdır.” Bu sözün kaynağı için bk. Ahmed, “Zühd”, 279; Ebû Na’im, “Hilye” 65/3. Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 504.

¹³⁹ “Allah onlardan râzı olmuş, onlar da Allah’tan râzı olmuşlardır.” el-Beyyine 98/8.

¹⁴⁰ “Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.” el-Fecr 89/28.

almıştır. Ayetlerin manaları birbirine yakın olsa da mütercimnin kaynak metinden farklı tercihte bulunması kayda değerdir.

XXIII)

İmâm Kuşeyrî'nin sûfîlerin makam ve hâlleri ile ilgili bölümde bâblara başlarken ilk cümle olarak:

"قال الله عز و جل..."

"قال الله تعالى..."

ifadelerini kullanarak konuyla ilgili ayetleri en başa aldığı ve başka bir giriş cümlesi kullanmadığı görülür. Mütercim ise genellikle bir iki cümle ile konuya giriş yapmaktadır. Böylece okuyucunun dikkatini konuya çekmek amaçlanmış olabilir. Örnek olarak Sefer Faslı'na kaynak metin ve tercümede nasıl başlandığına bakabiliriz:

"قال الله عز و جل: "هو الذي يسيركم في البر والبحر"

اخبرنا علي بن احمد... (٦٠١) ¹⁴¹

“Meşâyıhdan niçeler ibtidâda ve niçeler intihâda ve niçeler mutlakâ seyr [ü] sefer ihtiyâr itmişlerdür ki, ‘Eyyuhe’n-nâs! Rabbü’l-‘izzet ~celle şânühû~ oldur ki, berde ve bahrde sizi seyr [ü] sefere tahrîk kılur’ diyü ‘**Huvellezî yuseyyirukum fi’l-berri ve’l-bahr**’,¹⁴² buyurılan ma’nâ sûretin tahkîk itmişlerdür” (82b/83a).

Görüldüğü gibi kaynak eserde ilk olarak konuyla alakalı ayet, hemen ardından da “ahbaranâ” denilerek hadis rivayeti verilmiştir. Tercümede ise öncelikle şeyhlerin yolculuklarından bahsedilmiş ardından da ayet iktibas edilerek tercümesi verilmiştir. Benzer bir örneği Fütüvvet Faslı’ndan verebiliriz:

"قال الله تعالى: "إنهم فتية آمنوا بربهم وزدناهم هدى."

قال الأستاذ: "أصل الفتوة: أن يكون العبد أبدا في أمري غيره."

قال صلى الله عليه وسلم: "... (٥٠٦) ¹⁴³

¹⁴¹ “Allah azze ve celle buyurdu ki: “*Karada ve denizde yol alıp ilerlemenizi sağlayan O’dur...*” Yûnus 10/22. Ali bin Ahmed bize haber verdi...” Kuşeyrî, *er-Risâletü l-Kuşeyriyye*, 601.

¹⁴² “*Karada ve denizde yol alıp ilerlemenizi sağlayan O’dur...*” Yûnus 10/22.

¹⁴³ “Allah azze ve celle buyurdu ki: “...*Hakikaten onlar Rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk...*” el-Kehf 18/13. Üstad şöyle dedi: Fütüvvetin aslı kulun daima başkasının işinde olmasıdır (Allah için başkasının işinde koşturmasıdır). Rasûlullah Sallallâhu Aleyhi ve Sellem dedi ki: ...” Kuşeyrî, *er-Risâletü l-Kuşeyriyye*, 506.

“Asl-ı fütüvvet ashâb-ı kehf vasf olındukları sıfât mecmû’ıdır ki Rabbü’l-’izzet’e îmândur ve Cenâb-ı Kuds’ine ihtidâdur ve itmînândur ve tevhîd-i Hak ve hicrân-ı halk üzere sebât-ı kalb bulup gönül bağlamakdur. Nitekim ‘**İnnehum fityetun âmenû bi-rabbihim ve zidnâhum hudâ ve rabetnâ ‘alâ kulûbihim**’¹⁴⁴ buyurılıpdu” (68a).

Kuşeyrî’nin yine “Yüce Allah buyurdu ki” cümlesiyle giriş yaptığı bâba mütercim Ashâb-ı Kehf’in şahsında önce fütüvveti tanımlamakla başlamış daha sonra ayete yer vermiştir.

XXIV)

“قال الله تعالى: والذين يؤمنون بما أنزل إليك وما أنزل من قبلك وبالآخرة هم يوقنون.

...عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: لا ترضين احدا بسخط الله، ولا تحميدن أحدا على فضل الله، ولا تذمن

أحدا علي ما لم يؤتك الله؛ فإن رزق الله لا يسوقه إليك حرص حريص، ولا يرده عنك كراهية كاره؛ وأن الله بعدله

وقسطه جعل الروح والفرح في الرضا واليقين، و جعل الهم و الحزن في الشك والسخط.” (٤٣١) ¹⁴⁵

“Rûz-ı mahşere îkân ya’nî kemâl-i îmân getürürler” diyü “**ve bi’l-âhirati hum yûkinûn**”¹⁴⁶ buyurıldugında işâret olunur ki yakîn sıfât-ı îmândan bir sıfatdur, anun-çün “**ud’ullâhe ve entum mûkinûn**”¹⁴⁷, eyyühe’l-mü’minûn, Rabbü’l-’izzet’e du’â idün, ol halde kim mü’minsiz, diyü buyurılıpdu” (74a).

Yakîn Faslı’na başlarken Kuşeyrî’nin yazdığı ayeti mütercimin de aldığı görülmektedir. Ancak Sinân Efendi ayetin tamamını almayıp konuyla ilgili kısmını fasla dahil etmiştir. İlave olarak da kaynak metinde bulunmayan “yakîn sıfât-ı îmândan bir sıfatdur” ifadesini eklemiştir. İki eserde de konuya hadisle devam edilirken mütercim kaynak metinden farklı bir hadisi eserine almayı tercih etmiştir. Sinân Efendi’nin seçtiği hadisin kaynak eserdeki hadise göre yakîn konusuyla daha çok bağlantılı olduğu görülmektedir.

¹⁴⁴ “...Hakikaten onlar rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk...ve onların yüreklerini güçlendirdik...” el-Kehf 18/13-14.

¹⁴⁵ “Yüce Allah buyurdu ki: Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve âhirete de onlar kesin olarak inanırlar.” el-Bakara 2/4. “Hz. Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurmuştur: Yüce Allah’ın gazaplanacağı bir şeyle kimseyi memnun etmeye gayret etme. Yüce Allah’ın sana olan iyiliklerine karşılık kimseyi övmeye çalışma. Allah Tealâ’nın sana vermediği bir şey için başkalarını kötüleme. İyi bil ki hırslanan kişinin hırsı Allah’ın dilemediği bir rızkı sana ulaştırmaz. İstemeyen kişi de nimeti senden uzaklaştıramaz. Muhakkak yüce Allah, ferahlığı ve rahatı rıza ve yakîne koydu; hüznü ve kederi ise şüpheye ve kızgınlığa yerleştirdi.” Taberânî, *el-Kebîr*, 10514; Beyhakî, *Şuabu’l-Îman*, 208; Ebu Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ*, 4/121. Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 431.

¹⁴⁶ “...ve âhirete de onlar kesin olarak inanırlar.” el-Bakara 2/4.

¹⁴⁷ “Allah’a kesin bir biçimde inanmış olarak dua edin!” Tirmizî, *Da’avât*, 66/517.

Tercüme ile kaynak metnin karşılaştırılması sonucunda dikkatimizi çeken ve yukarıda örnekleri verilen uygulamalar Şeyh Sinân Efendi'nin tercüme esnasında kendini kaynak metne bağımlı hissetmediğini göstermektedir. Âlim bir şahıs olmasının ve tasavvuf geleneğinde yetişmesinin bu şekilde davranmasında etkili olduğu kanaatindeyiz. Yukarıdaki örnekler bağlamında dikkat çekilen hususlar, klasik dönemdeki benzer birçok tercüme için de geçerli olabilecek niteliktedir. Dolayısıyla Şeyh Sinân Efendi'nin mevcut ortamdaki tercüme anlayışını bu eserinde yansıttığı rahatlıkla ifade edilebilir.

II. BÖLÜM: RİSÂLE-İ KUŞEYRÎ TERCÜMESİ'NİN METNİ

1. ESERİN NÜSHASINA DAİR BİLGİLER

Almanya Devlet Kütüphanesi'nde Ms. Or. Oct. 2912 arşiv numarasıyla kaydedilmiş olan Şeyh Sinân Efendi'ye ait külliyyatın tek nüshası, birkaç yıl önce tespit edilmiş ve İSAM tarafından temin edilmiştir. Sadık Yazar bir makale ile külliyyatı tanıtmış, müellif ve eserleri hakkında oldukça kıymetli bilgiler vermiştir.¹⁴⁸

Külliyyat yüz on iki varaktan oluşan, kapağının kenar kısımları ve sırtı kahverengi deri, dışı ebru ile kaplanmış miklebli bir cilt içindedir. Cildinin ortası ve kenar uçları da ebru ile kaplı, dip kısmı ise düz olan külliyyatta yedi eser bulunmaktadır. Zahriyesinde sekiz eserden müteşekkil olduğu belirtilmiş ise de bu eserlerden *Etvâr-ı Seb'a-i Manzûme* külliyyatta yer almamaktadır.

Külliyyatın bilinen tek nüshası, istinsah yılı 1076 (1665-66) olarak kaydedilen ve zahriyede “ketebe hâze'l-kitâbe li-nefsihî Muhammed bin Mahmûd bin Yahyâ bin el-Hâc Mahmûd es-Selânîkî ‘ufiye ‘anhum... sene 1076” ifadesiyle belirtildiği üzere Selânîkî Muhammed bin Mahmûd bin Yahyâ tarafından kendisi için istinsah edilmiştir.¹⁴⁹

Sinân Efendi tarafından 1025/1616 yılında kaleme alınan *Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi* külliyyatın 47b-88a varakları arasında yer almaktadır. Nüsha, harekesiz nesih hat ile yazılmıştır. Her sayfasında yirmi bir satır bulunmaktadır. Eserdeki “fasıl” kelimeleri ve metne yazılması unutulup altına ilave edilen “sallallâhu aleyhi ve sellem, radiyallâhu anh” gibi ifadeler kırmızı mürekkeple yazılmış, ayet ve hadisler ile şahıs isimlerinin üzeri de yine kırmızı çizgi ile gösterilmiştir. Metinde bazı Arapça cümleler ile özel isimlerin bir kısmı ve farklı şekillerde okunması mümkün olan birkaç kelime harekelenmiştir.

Nüshada “sah” kayıtları ve derkenarlar bulunmaktadır. Aynı kalemle yazılma ihtimali yüksek olan bu ilaveler bazen eksik kalan manayı tamamlamak bazen de harekelenmiş bir ismin imlası hakkında bilgi vermek için not edilmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Sadık Yazar, “Uşşâkî Şeyhi Bolayırî Şeyh Sinân Efendi'nin Külliyyâtına Dair”, *Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi* / Prof. Dr. M. Orhan Okay Özel Sayısı (Aralık 2020), s. 598-625.

¹⁴⁹ Külliyyat hakkında detaylı bilgi için bk. Yazar, “Uşşâkî Şeyhi Bolayırî Şeyh Sinân Efendi'nin Külliyyâtına Dair”, 598-625.

¹⁵⁰ Almanya Milli Ktp., Arşiv No: Ms. Or. Oct. 2912, 60b,73b,74b.

2. METİN HAZIRLANIRKEN DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR

1. Nüshada yer alan sayfa numaraları köşeli parantezle [x.a/b] şeklinde ve koyu karakterle gösterilmiştir.
2. Kelime içerisinde bulunan harf eksikliği ya da anlam eksikliğine sebep olabilecek hâl eki, kelime ya da bağlaç eksiklikleri gibi tamir gerektiren durumlarda yapılan ekleme ve düzeltmeler köşeli parantez içinde gösterilmiştir: “Kırmîsî[nî]”, “vec[he]tin”, “şâlih[i]”, “misk[i]nleri”, “[veyâ]”, “kerîme[de]”
3. Açık bir şekilde yanlış yazıldığı görülen Arapça ve Farsça kelimelerde tamir yoluna gidilmemiştir. Mesela “istiğrâğ” olarak imla edilen kelime “istiğrāk”, “hoş” şeklinde hatalı yazılan kelime “hoş”, “hālî” kelimesi “hālî” olarak yazılmıştır.
4. Nüshada yazıldığı şekli ile anlam bütünlüğü sağlamayan sözcük ya da söz öbeklerinin doğrusu yazılarak metindeki hâli aparatta gösterilmiştir: “şun^c: şanî^c”, “tûli’l-ḥisâb: tûli’l-ḥasenât”, “şaliḥden: şaliḥden merven”
5. Tamiri mümkün olmayan ve yazıldığı şekliyle manası anlaşılamayan kelimelerden sonra parantez içinde soru işareti konulmuştur: “bir andası(?)”
6. Nüshadaki Arapça-Farsça iklemelerde kelimelerin arasına konulmayan atıf vavı köşeli parantez kullanılarak eklenmiştir: “rûz [u] şeb”, “cûd [u] şehâ” gibi.
7. Nüshada genellikle “ub, -üb” şeklinde “ب” ile imla edilen zarf-fiil ekleri “up, üp” olarak (olup, buyurilup, görüp...) yazılmıştır.
8. Nüshada bazı isimler ve Arapça ibâreler kırmızı olarak harekelenmiştir. Bu harekeler genellikle doğru ise de tanınmış şahıs isimlerinde yapılan hareke hataları dikkate alınmamıştır.
9. Metinde yer alan ayet ve hadisler ile Arapça ve Farsça ifadeler yazı çevirimi alfabesi ile ve koyu karakterde yazılmıştır. Ayrıca bu ifadelerin Türkçe karşılıkları, ayetlerin sûre adı ve numarası, hadislerin de tesbit edilebildiği kadarıyla kaynakları dipnotta verilmiştir.
10. Metinde yer alan şiirlerden vezinleri tespit edilebilenlerin kalıpları, şiirden önce parantez içinde belirtilmiştir.
11. Metinde geçen eser isimleri italik şekilde yazılmıştır.

3. YAZI ÇEVİRİMİ ALFABESİ

ا	:	A, a; E, e; Ā, ā
ء	:	ʾ
ب	:	b, p
پ	:	p
ث	:	Ṣ, ṣ
ج	:	c, ç
چ	:	ç
ح	:	H, h
خ	:	H, h
ذ	:	Z, z
ص	:	Ṣ, ṣ
ض	:	D, d; Ž, ž
ط	:	T, t
ظ	:	Z, z
ع	:	ʿ
غ	:	Ġ, ġ
ق	:	Q, q
ك	:	K, k; G, g; Ñ, ñ
و	:	V, v; O, o; Ö, ö; U, u; Ü, ü; Ū, ū; ʷ
ھ	:	H, h; A, a; E, e
ی	:	Y, y; I, i; Ĭ, ĭ; Ī, ī

4. METİN

[47b] Bismilāhirrahmānirrahīm ve bihī este'īnu.

El-ḥamdu lillāhi'l-hādī subule reşādihi'llezī men şā'e hedā ve men şā'e eḍalle ve huve'l-kāhiru fevka 'ibādihi'llezī men şā'e e'azze ve men şā'e ezelle fe-teḱarrabe ileyhi men hedā ve e'azze ve'tteşale ve tezahzeḱa 'anhu men eḍalle ve ezelle ve'nfeşale yef'alu'llāhu mā yeşā'u ve lā yus'elu ammā yef'alu ve men ye'teriz 'ale'llāhi fi şey'in illā men yechelu.¹

Ve'ş-şalātu ve's-selāmu 'alā Muḥammedin mā e'azze şānuhū ve mā ecelle seyyidi sādāti hudāti'l-halkı ile'l-haḱḱı 'azze ve celle ve rıḱvānu'llāhi 'alā ālihī ve aşḱābihi'l-muṭahharīne 'ani'z-zeyḱı ve'z-zeleli ḱayri ummetin uḱricet li'n-nāsi ye'murūne bi-ḱayrāti ḱayri'l-mileli.²

Ve ba' dehū: Fe-inne hāzihi'r-risālete'l-mecmū' ate'l-muḱtasarate ḱulāşatu Risāleti'l-İmāmi'l-Ḳuşeyrī el-meşhūreti'l-mu'teberati cema'tuhā ve'nteḱabtuhā li-ba'ḱi evlādī't-tullābi li-yetevesselū ile'l-haḱā'ıḱı el-mutemessiki bihā es-selefu'ş-şāliḱu ve yeteveşşalū fe-lā yeḱallū 'an cāddeti'l-hudā ve lā yuftenū 'an sevā'i't-ṭarīḱı. Ve fi'l-muteşebbiheti bi-hā'ulā'i min uli'l-fitneti ve'ḱ-ḱalālī ferīḱun ve mā ulā'ike subḱāne'llāhi ille'l-mutehāvenīne bi's-sunneti ve'l-kitābi'l-mubīni ve bi'l-icmā'ı'l-mun'aḱıdı 'alā nuşūşı'ş-şer'ı'l-ḱavīmi'ş-şābiti'l-metīni ḱasbuna'llāhu ve ni'me'l-vekīlu ve huve'l-hādī sevā'e's-sebīli.³

Maḱrūse-i Gelibolu'ya tābi'a Ḳasaba-i Bolayır'dan Ḳarye-i Ḳāzī'ye hicretümde ba'de'l-elf ve'l-ıṣırın tesvīdātumdan sene-i ḱāmise Muḱarreminde işbu tesvīdüm *Tezḱiretü'l-Evliyā* maḱūlesi belki tā ki ḱattā *'Avārifü'l-Ma'ārif* maḱūlesi *Fütūḱāt-ı Mekkiyye*'den ve *İḱyā'u 'Ulūm*'dan nişān virür tibyān-ı etvār-ı ṭarīḱat ve 'unvān-ı envār-ı

¹ “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla başlarım ve O’ndan yardım dilerim. Bütün övgüler, dilediğine hidayet veren ve dilediğini saptıran, kurtuluş yollarına iletici Allah’a olsun. O dilediğini yücelten dilediğini alçaltan, kulları üzerinde mutlak güç sahibidir. Hidayet ve izzet verdiği ona yaklaşmış ve O’na kavuşmuştur; saptırdığı, zelil ettiği ise sapıtmış ve O’ndan ayrı düşmüştür. Allah dilediğini yapar, yaptığından mesul tutulmaz. Herhangi bir hususta ancak cahil kimseler itiraz eder.”

² “Salat ve selam şânı yüce ve değeri yüksek olan, bütün mahlukatı Allah’a (cc) ulaştıran efendilerin efendisi Hz. Muhammed’dir. Allah’ın rızası onun ailesi ve eğrilik ve zilletle lekelenmemiş, dinlerin en mükemmeli olan İslam’ın hayırlarını emretmek suretiyle insanlar içinde ümmetinin en iyileri olan aṣhabı üzerine olsun.”

³ “Konumuza gelirse: Muhtasar bilgileri bir araya getiren bu risale, İmam Kuşeyri’nin meşhur ve muteber Risale’sinin hulâsasıdır. Bu risaledeki bilgileri selef-i salihinin yapıştığı hakikatlere yönelip onlara vasıl olsunlar; böylece hidayet yolundan sapıtmayıp doğru yoldan da ayrılmasınlar diye talebe evlatlarından bazıları için seçtim ve bir araya getirdim. Fitne ve sapıklığa düşenlere benzeyen bir topluluk vardır. Sübhanallah! Bu kimseler, sünneti ve apaçık kitabı, sağlam sabit ve güçlü şeriatın naslarına dayanan icmayı küçümseyen kişilerdir. Allah bize yeter, o ne güzel vekildir ve dosdoğru yola ulaştırandır.”

ḥaḳīḳat olduğı bi-lā-reybdür. Şöyle kim kıdve-i ‘ulemā’-i dīn, üsve-i meşāyih-ı ehl-i yakīn İmām Kūşeyrī ~ṭābe şerāhū~ Ḥazretleri’nün *Risāle*’sin hiç kimesne bu maḳūle terceme kılduğı nā-ma‘lūmdur. Nitekim deryā-yı ‘ummān-ı ma‘rifet, reh-nümā-yı dīvān-ı ḥazret, şadrü’l-efāḍıl, bedrü’l-feḍā’il, şeyḥ-i ‘azīz Şeyḥ ‘Abdullāh-ı Enşārī ~ḳuddise sirruhū~ Ḥazretleri’nün *Menāzil-i Sā’irīn*-nām maḳāmāt-ı sülūkın terceme ^[48a] ve nazm kılduğum manzūmenün nazīri olduğı nā-ma‘lūmdur ki her biri ‘ilel-i ḥilāfdan şifā’-i şadr virür şāfiyelerdür ve ‘ulūm-ı tarīḳden kifāyet virür kāfiyelerdür. Cā’iz ki ifāde-i āmme ve istifāde-i tāmme ola diyü Türkī dilde terceme kıldum ve çün murādum dā’i-i sünnet-i Seyyid-i mürselīn ve rā’i-i sīret-i selef-i şālīḥīn olmaḳdur. Anuñ-çün mes’ul-i me’mul olan melḥūzum oldur ki Rabbü’l-‘izzet ~celle şānühū~ izḥār-ı luṭf idüp nev’-i ināyet ide ve i‘ānet ide ki bu şun’-ı⁴ bedī‘um nev’-i rābıṭa-i ḳurb-ı Ḥazret ide ve nev’-i vāsıṭa-i zuḥr-ı āḫiret ide.

Ve bi-ḥamdillāhi te‘ālā **“Ete’murūne’n-nāse bi’l-birri ve tensevne enfusekum”**⁵ ḥiṭābı ‘umūmında duḥūl-i māni‘-i belāğ degüldür. Nitekim Ḥasan-ı Başrī maḳūlesi şikāt-ı selef-i şālīḥden⁶ **“Bi’l-ḥayri ve in lem tef’alū”**⁷ mervīdür. Pes netice-i istiḥārem anuñ-çün **“Ḳul ḥasbiyallāh”**⁸ olup bunca vüfur-ı ḳuşūruma bakmayup fe-hāze’l-ān şürü‘a müteşaddī oldum. Ve-lākin şaḥīḥ-i imlādan ve istiḥrāc-ı ma‘nādan ve feşāḥat-i edādan ve seyr [ü] sülūk-ı tarīḳ-i ehl-i şafādan ḥālī ṭalib-i müstefīde naşīḥatüm oldur ki mücerred kendü bilgüsine i‘timādın koyup lā-büd ḳanda bulursa bir ehl-i dil, ehl-i ‘ilm, ehl-i tarīḳ şeyḥ-i ‘azīze mürāca‘atdan ve muṭāba‘atdan ve ‘arz-ı ḥācetden müstağnī olmaya. Ve cümleden a‘zām-ı mu‘azzām bā’is-i tesvīdātum **“Men delle ‘alā ḥayrin fe-lehū mişlu ecir fā’ilihi”**⁹ buyurılan ḥadiş-i Resūl’dür ki ‘ale’l-‘itlāk ḥayra delālet dā’iye-i ecr-i fā’iliyyet olduğın imzā birle **bi-vec[he]tin-mā-delīlun ‘ale’l-ḥayr**¹⁰ olmağa terğīb-i Nebevī vārid olupdur. Ve çün kütüb-i ‘ulūm-ı dīniyye lisānı cemī‘an lisān-ı ‘Arabīdür, bu diyārlarda ekşer ḥalkuñ lisānı ancak lisān-ı Türkīdür. Eyle olsa ba‘zı kütüb-i dīniyye Türkī dili kılduğı ma‘ūnet-i iḥvān-ı dīn olduğından ğayrı, aşḥāb-ı te’līf olan ‘ulemā’-i dīne belki maḥz-ı dīne nuşret olduğı zāhirdür ve nuşret-i dīn nuşret-i Resūl ve nuşretullāh olduğı bāhirdür. Kütüb-i şer‘iyyeden *Hidāye*’de beyān-ı şarīḥ üzere ^[48b] terceme’-i mā-‘adā-yı Ḳur’ān bi-lā-şek şaḥīḥ

⁴ şun’ : şanī‘

⁵ *“Siz kitabı (Tevrat’ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz?”*, el-Bakara Sûresi 2/44.

⁶ şaliḥden: şaliḥden merven(?)

⁷ *“İşleyemeseniz bile hayırdan ayrılmayın.”*

⁸ *“De ki: Allāh bana yeter.”*

⁹ *“Bir iyiliğe öncülük eden kimseye o iyiliği yapanın eciri gibi sevap vardır.”* Müslim, “İmāre”, 133; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 115; Tirmizî, “İlim”, 14.

¹⁰ *“Bir şekilde hayra yönlendiren”*

[u] mer' idür. “**Ve mā erselnā min Rasūlin illā bi-lisāni kavmihī li-yubeyyine lehum**”¹¹ buyurulan nazm-ı kerim mazmūnınca *Tefsīr-i Keşşāf* ve *Te'vīl-i Kāşānī* şehadetleriyle işbāt olunur ki münāsib-i lisān-ı tibyān ola diyü, terceme-i 'ilm-i dīn muktezā-yı naşş-ı kitābdur. Pes anuñ-çün *Terceme-i Tefsīr-i 'Amme ve Tebāreke ve Yāsīn* ve *Terceme-i Hulāşa-i Meşābih* ve *Nazm-ı Terceme-i 'Aķā'id* ve *Nazm-ı Terceme-i Manzūme-i Cezeri* maķūlesi tekellūfāt ihtiyār itdüm ki “**Ḥayru'n-nās men yenfe'u'n-nās**”¹² buyurılıp dur. Ve **mā hüve'l-ḥaķķ**¹³ budur ki nef' u'l-ğayr bā' iş-i du'ā-i ḥayr olurdur. Nitekim “**İnnallāhe ve melā'iketehū ve ehlu's-semāvāti ve'l-arḍi li-yuṣallūne 'alā mu'allimi'n-nāsi el-ḥayr**”¹⁴ rivāyet olunurdur. **Vallāhu'l-muste'ān ve 'aleyhi't-tekalān ve billāhi't-tevfīķ ve minhu't-taḥķīķ**.¹⁵

Faṣl fi'l-i' tişām bi'l-'ilmi'z-zāhir, faṣl fi't-tevbe, faṣl fi muḥālefeti'n-nefs, faṣl fi'l-ḥased, faṣl fi'l-ğıybet, faṣl fi'l-ḥavf, faṣl fi'r-recā', faṣl fi'l-ḥūzn, faṣl fi'l-mücāhede, faṣl fi'l-cū', faṣl fi'z-zühd, faṣl fi't-taķvā, faṣl fi'l-vera', faṣl fi'l-'uzlet, faṣl fi's-şamt, faṣl fi'l-'ubūdiyyet, faṣl fi'l-irāde, faṣl fi'l-istikāmet, faṣl fi'l-ķanā'at, faṣl fi't-tevekkül, faṣl fi'l-faķr, faṣl fi's-şabr, faṣl fi's-şıdķ, faṣl fi'l-iḥlāş, faṣl fi'l-ḥuşū', faṣl fi'l-edeb, faṣl fi'l-ḥayā', faṣl fi'l-ḥuluk, faṣl fi'l-cūd, faṣl fi'l-fütüvvet, faṣl fi'z-zıkr, faṣl fi's-şükr, faṣl fi'd-du'ā', faṣl fi'l-murāķabe, faṣl fi'l-firāset, faṣl fi'r-rızā, faṣl fi's-şevķ, faṣl fi'l-maḥabbet, faṣl fi'l-ma'rifet, faṣl fi'l-yakīn, faṣl fi't-tevhīd, faṣl fi'l-ğayret, faṣl fi'l-ḥurriyyet, faṣl fi'l-velāyet, faṣl fi'l-kerāmet, faṣl fi't-taşavvuf, faṣl fi's-semā', faṣl fi-aḥvāli'l-mevtā, faṣl fi'l-menāmāt, faṣl fi aḥķāmi's-sefer, faṣl fi'l-veşāyā, faṣl fi-hıfzı ķulūbi'l-meşāyih, faṣl fi-iştılāḥāti'l-meşāyih.¹⁶

[49a] **Eyā eyyuhe'l-iḥvān min uli'l-'ilmi ve'l-'irfān!**¹⁷ Üslüb-ı tertīb-i fuşul-i kitāb, tertīb-i ebvāb-ı aṣl-ı kitāb gibi olmayup nev'-i āḥar olduğı mercūdur vech-i müstaḥsen ola. Ve şol tertīb ki işlāḥa muḥtācdur ve ķābildür işlāḥ olsa, yaḥtemildür, nev'-i sebeb-i ecr-i ḥasen ola.

Faṣl fi'l-i' tişām bi'l-'ilmi'z-Zāhir

Şāhibü'r-*Rişāle*, şeyḥ-i 'azīz İmām Kuşeyrī ~raḥimehullāh~ buyurduğı gibi, tā'ife-i şūfiyye fi'l-vāķi' ḥulaşā-i sellāk-i sübül-i reşād ve ba'de'r-rüsül ḥayr-ı ḥıyār-ı 'ibād oldukları bi-lā-ḥilāfdur ki mu'āmelāt-ı deķā'ik-ı 'ubūdiyyet ve mükāşefāt-ı ḥaķā'ik-ı eḥadiyyet birle ķüdürāt-ı beşeriyyet ve şafā'-i neyyirāt-ı rübūbiyyet bulduklarımız ḡayr-i

¹¹ “İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın...” İbrāhīm, 14/4.

¹² “İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.” Buhārī, “Mağâzî”, 35.

¹³ “gerçek olan”

¹⁴ “Şüphesiz Allāh, melekleri, gök ve yer ehli insanlara hayrı öğretenlere dua ederler.” Tirmizî, “İlim”, 19.

¹⁵ “Yardımlı istenecek olan Allāh'tır, tevekkül O'nadır, başarı ve sonuç O'ndandır.”

¹⁶ Metinde fasılların hangi sayfada olduğı rakamlarla isimlerinin altına tek tek eklenmiştir.

¹⁷ “Ey ilim ve irfan sahibi kardeşler!”

iştibâhdur. Ve-lâkin şâhibü'r-*Risâle* şeyh-i 'azîz İmâm Kuşeyrî ~rahîmehullâh~ buyurduğu gibi, “**fi-hâzîhi'l-emşâr bel-fi-hâzîhi'l- a' şâr**”¹⁸ inkırâz-ı kavm-i ahîyâr ve izmihlâl-i ekser-i âşâr-ı muktezâ-[i] terk-i ihtirâm-ı şerî' at ve müsted'â-[i] tarh-ı ihtişâm-ı derî' at olduğu-çün hafî ve nihân degüldür. Lâ-seyyimâ bu söz ki şeyh-i 'azîz buyurupdur: “Dört yüz otuz tokuz târihinden beş yüz seksen altıncı yıldır mulâhaza olına ki 'âmen- fe 'âmen belki şehran-fe şehran belki yevmen-fe yevmen za'f-ı dîn kuvvet bulur olduğu mu'âyindür.” Fe-emmâ eḥādîş-i Resûl'den ~şallallâhu 'aleyhi ve sellem~ “**Lâ-yezâlu min ummeti ummetun kâ'imetun bi-emrillâhi ta'âlâ**”¹⁹ buyurıldığı gibi nevâhî-i eḳâlîm-i dâr-ı İslâm'da ehl-i şerî' at bulındukça lâ-cerem ehl-i tarîkat bulunurdur ki silsile'-i meşâyih bi-kaderi'l-hâl kesilür degüldür. Fe-emmâ eḥādîş-i Resûlden: “**Bede'e'l-İslâmu ğarîben ve seye'ûdu kemâ bede'e ğarîben ve fetûbâ lil-ğurabâ**”²⁰ buyurıldığı gibi fi'l-vâkı' kemâ yenbeği ehl-i tarîkat ğurebâdur, eyle olıcağ fi'l-vâkı' kemâ yenbeği ehl-i tarîkat ğurabâdur ve fi külli'l-ezmân huşûşan fi hâze'z- zemân 'ulemâ'-i şerî' at eger 'ulemâ'-i tarîkat fi'l-vâkı' ğurabâ oldukları ğarîb olmazdur ki her bir ehl-i 'ilm mādām şâlih-i mütedeyyin olup dâ'î ile'l-ḥayr hādî ile'l-ḥaḳḳ olduğınca şebîh-i Peyğamberdür. Nitekim: “**Ulemâ'u ummeti ke-enbiyâ'i benî İsrâîl**”²¹ buyurılıpdur. Pes vech-i mâ-yenbeği oldur ki seyr-i selef-i şâlihî'l-ebed istimâc olunup ittibâc olına. [49b] Nitekim: “**İttebi'û velâ tebtedi'û**”²² diyü emr-i ittibâc nehy-i ibtidâc aşḥâbdan rivâyet olunurdur.

Şâhibü'r-*Risâle* şeyh-i 'azîz İmâm Kuşeyrî ~rahîmehullâh~ buyurduğu gibi kudemâ-i şüyüh-ı şüfiyye esrâr-ı 'ilm-i tevḥîde vuḳûflarında 'aḳîdelerin ve 'amellerin nev'-i meyl-i bid' addan ve ḥilâf-ı ehl-i sünnetden temâm-ı tecrîd ü tenzîh birle ḳavâ'id-i emr-i dînlerin uşûl-i şâhîḥa-i şâbite üzere teşbîṭ ü te'yîd kılmışlardır. Seyyidü't-tâ'ife Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî ~rahîmehullâh~ eydür: “Meşâyih-ı selef 'uşûl-i 'aḳâ'idlerin vâzîḥ-ı delâ'il-i nuşûş ve lâyıḥ-ı şevâhid-i huşûş birle ihḳâm u istiḥḳâm kıldılar ki şihḥat-i 'ilm ü ma'rifet şafâ'-i 'ibādâta ve şafâ'-i tevḥîde bâ'isedür.” Şeyh Zünnün el- Mısrî ~rahîmehullâh~ eydür: “Her ne kim vehm [ü] ḥayâl taşavvur kıılır, Ḥaḳ andan münezzeḥdür. Pes vaşf-ı ḥaḳîḳat ancak vaşf-ı şerî' at olmak gerekdür.” Şeyh Şiblî ~rahîmehullâh~ buyurur: “Celle'l-Vâḥidü'l-ma'rûf ḳable'l-ḥudûd ve'l-hurûf olup künh-i Zât-ı Ḥaḳ mevşûf olur degüldür.” Şeyh Ebû 'Osmân-ı Mağribî ~rahîmehullâh~ didüğü gibi: “Ḳavâlib-i ḥalḳ nitekim mebâdî-i ḳudretdür,

¹⁸ “Bu şehirlerde hatta bu devirlerde”

¹⁹ “Ümmetimden Allâh'ın emrini yerine getiren bir topluluk sürekli bulunacaktır.” Buhârî, “Menâkıb”, 28; “Tevhid”, 29.

²⁰ “İslâm garîp başladı, başladığı gibi (bir duruma) dönecektir. Gariplere ne mutlu!” Müslim, “İmân”, 232.

²¹ “Ümmetimin âlimleri İsrâiloğullarının nebîleri gibidir.” Râzî, *Tefsîr*, 8/302; *Keşfü'l-Hafâ*, 2/64.

²² “Sünnete sarılın ve bidat çıkarmayın.” Abdullah ibn Mes'ud'a ait olarak rivayet edilen bu söz Hayatu's-Sahabe' de geçmektedir: Kandelevi, Muhammed Yusuf, *Muhtasar Hayatu's-Sahabe*, s. 498.

kezâlik mecârî-i şerî' atdır.” Şeyh Vâsîti ~rahîmehullâh~ didügi gibi: “Rabbü'l-‘izze celle şânühü nitekim hâlik-ı cevâhirdür ya'ni hâlik-ı ecsâmdur, kezâlik hâlik-ı a' mâldür. Anuñ-çün her şey' hatta imân u küfür ve tâ'at u ma'şiyet minallâhdur ve ilallâhdur.”

Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî ~rahîmehullâh~ eydür: “Enbiyâ ve 'ibâd-ı şulehâ birle ma'yyet-i Hâk ma'yyet-i ihâţadur ve ma'yyet-i nuşretdür. Feemmâ kâffe-i nâs birle ma'yyet-i Hâk ancak ma'yyet-i ihâţadur.” İbn-i Şâhin-nâm şeyh-i 'azîz ~rahîmehullâh~ bu sözi hoş görüp: “Yâ Cüneyd! Senüñ gibi olıcağ delil-i halk 'ale'l-Hâk olmağa lâıykdur” diyü tahşin kıldı. Şâhibü'r-*Risâle* şeyh-i 'azîz İmâm Kuşeyrî ~rahîmehullâh~ eydür: 'Aşr-ı evvel ehli katında şöbet-i Resûl'den eşref haşlet-i hamîde olmaduğı-çün aşhâb ve şahâbe tesmiye olındılar. 'Aşr-ı şânî katında aşhâb-ı Resûl'e mütâba' atdan eşref haşlet-i hamîde olmaduğı-çün tâbi'în tesmiye olındılar. 'Aşr-ı sâlis ehli katında tâbi'îne mütâba' atdan eşref haşlet-i hamîde olmaduğı-çün ^[50a] ittibâ' -i tâbi'în tesmiye olındılar. Ve ba'de hâzâ havâşş-ı ehl-i sünnet 'ubbâd ve zühhâd tesmiye olındılar ve ekâbir-i selef ism-i şüfiyye birle tesmiye olınmağı hicretten qable'l-mi'eteyn ihtiyâr kıldılar tâ ki hattâ ba'de'l-mieteyn şüfiyyün iştiâr buldılar. Ve işbu risâlede nev'an zıkr olınan meşâyıh-ı selef menâkıbı oldur ki ebnâ'-ı i mülûk-ı Belh'den İbrâhîm bin Edhem-nâm şeyh-i 'azîzün ibtidâ'-i intibâhı şöyle nakl olunur ki: Bir gün şikâra çıkup sa'leb veyâ erneb şayd iderken hâtiften: “**E-li-hâzâ hulikte?**”²³ hitâbı gelüp ba'de hû: “**Vallâhi mâ-li-hâzâ hulikte?**”²⁴ hitâbı geldükde karar itmeyüp atından inüp ittifâkan fi'l-hâl babası çobanlarından bir çobana rast gelüp atın ve cümle esbâbın çobana virüp çoban libâsın kendü giyüp müteveccih-ilallâh olduğı seyâhatinde Mekke-i Mükerreme'de 'ulemâ'-ı şikâtdan Süfyân-ı Sevrî-nâm şeyh-i 'azîze ~rahîmehullâh~ ve Fuḍayl bin 'İyâz-nâm şeyh-i 'azîze ~rahîmehullâh~ rast gelüp birez anlarıñ hizmetlerinde olup gâh orağ çekmek ve gâh büstân beklemek maḳûlesin sebeb-i ma'îşet kılurdi.

Zünnün el-Mısrî-nâm şeyh-i 'azîze mülâkât itmekle vech-i reşâd bulanlardan Sehl bin 'Abdullâh-ı Tüsterî-nâm şeyh-i 'azîz mazhar-ı mezîd-i 'inâyet olup tâ ki hattâ beyne ehli't-tarîk imâm-ı muhtâr olanlardan aşhâb-ı kerâmet ve bî-naẓîr-i fi'l-mu'âmelât zümresinden olduğı oldur ki sinni sitte veyâ sinni seb'a müddetünde hâfız-ı'l-Kur'ân olup ancak arpa etmegi-le on iki yıl şıyâm-ı dehrden soñra üç günde bir yidi. Günde bir iftâra başlayup yigirmi yıl yigirmi beş günde bir iftâr iderdi. Ba'de hâzâ niçe yıllar seyâhate çıkup 'âkıbet yine vatan-ı aşlisi Tüster'e gelüp ilâ âḫiri'l-ömr her gice kıyâm-ı temâm-ı leyle 'âzim olmış idi. Ve buyururdi kim: “Sünnete ittibâ' olunmayup olan 'amel lâ-büd muḳteẓâ-yı hükm-i hazz-ı nefis olur.”

²³ “Bunun için mi yaratıldın?”

²⁴ “Vallahi bunun için yaratılmadın!”

Ba‘zı kibār-ı selef eydür: “Kimesneyi ehl-i kerāmet görüp havāda uçar görseñüz i‘ tibār kılmayasız; tā meger hıfz-ı hudūd-ı şerī‘atla imtiḥān idesiz.” Ebū Süleymān-ı Dārānī-ı Dimaşkī ~raḥimehullāh~ eydür: “İḥsān-ı vazīfe-i nehār kifāyet-i leyl olurdu ve iḥsān-ı vazīfe-i leyl ^[50b] kifāyet-i nehār olurdu.” Buyururdu kim: “Nikāt-ı şūfiyyeden bir nükte görsem ki zāhır-i şerī‘atda nev‘an mün‘akis ü münkir nesnedür, maḳbūlüm degüldür; tā meger Kitābullāh’dan ve sünnet-i Resūl’den şehādet ola.” Ve hikāyet kılar kim, bir gice virdüm ḳalup uyḫuya varduğumda bir ḫavrā-yı ‘aynā-yı cemīle zāhire olup “beş yüz yıldur ben senüñ-çün tertīb olunuram, sen ḡaflet idüp uyḫuya varursın” diyü ḫitāb-ı ‘itāb itdi.

Şaḳīḳ-ı Belḫī-nām şeyḫ-i ‘azīz ki telāmizinden Ḥātem-i Eṣam-nām şeyḫ-i ‘azīz ki Aḥmed bin Ḥaḍraviyye-nām şeyḫ-i ‘azīzün üstādı oldur buyurur ki: “Kimesne meşāyīḫ tarīḳine sālik olıcaḳ lā-būd ḫüsn-i ḫulḳ ve cū‘ u ‘amel-i ḫāliṣ gerekdür.” Yaḫyā bin Mu‘āz-ı Rāzī-nām vā‘ız-ı nāṣih ‘ārif-i billāh meşḫūr [u] müte‘ārif şeyḫ-i ‘azīz ~raḥimehullāh~: “**El-fevtu eşeddu mine’l-mevt**”²⁵ diyü buyurduğı oldur ki fevt Ḥaḳḳ’dan inḳitā‘dur, mevt ḫalḳdan inḳitā‘dur. Manşūr bin ‘Ammār-nām şeyḫ-i ‘azīz ~raḥimehullāh~ ḫużūr-ı Ḥazret’e mülākāt olduğında; “Yā İllāhī! Her meclis kim kıldum, muḳaddem saña taḫiyyāt kıldum ve andan Resūlüñe şalavāt kıldum ve andan ḳullaruña naṣiḫat kıldum ki kitap ve sünnet aḫḳāmların işbāt kıldum” didüğü birle ḫitāb-ı ‘izzet geldi ki: “Gerçek söyledüñ yā Manşūr, nitekim beyne ‘ibādī beni temcīd kılduñ, kezālīk beyne melā’iketī beni temcīd kııl!” diyü “Manşūr’a bir ‘ālī kürsī vaz‘ idüñ” emri vārid oldı.

Ebū Turāb-ı Naḫşebī-nām şeyḫ-i ‘azīz ~raḥimehullāh~ eydür: “Dervīş-i faḳīr kim pelās [veyā] libās-ı muraḳḳa‘ giye sā’ildür, anuñ-çün kim nev‘an ‘arż-ı ḫāl kılırdu, ve mescid ve ḫānḳāh maḳūlesinde otura sā’ildür ve āşikāre cehr-ile zıḳru’llāh ide ve Ḳur’ān okuya sā’ildür” diyü buyurdu ki aḫlaş-ı iḫlāşa işāret kılırdı. Pes kişi kim bu maḳūle selef-i şāliḫ[i] sīreten zabt ide deracāt-ı ricālden teḫallüfine ve taḳşirine lā-būd vāḳıf olurdu. Ebū Şāliḫ-nām şeyḫ-i ‘azīz ~raḥimehullāh~ eydür: “Kişiye ol vaḳt tekellüm ‘ale’n-nās cā’iz olup vā‘ızlıḡa müsteḫaḳ olur ki Cenāb-ı ‘izzet’den emr-i vā‘ız müte‘ayyin ola.”

Seriyy-i Saḳatī ve Ḥāriş-i Muḫāsibī-nām şeyḫ-i ‘azīzlere mensūb-ı maşḫūb Şeyḫ Cüneyd-i Bağdādī ki Seyyidü’t-tā’ife ve İmāmü’l-ḳavm dinilürdür, ba‘de’l-ḫicret ^[51a] üçüncü yüzyılda gelüp toḳsan yedi senesine deḡin mu‘ammer olupdu, buyurur ki: “Biz tarīḳi ḳıl [ü] ḳālden aḫz itmedük belki cū‘dan ve terk-i dünyādan ve ḳat‘-ı me’lūfātadan ve hicr-i mā-lā-ya‘niyyātadan aḫz itmişüzdür. Ehl-i tarīḳatden kimesne olmaz ki ‘ibādāt-ı zāhire ḫareḳātından ḳalmış ola ve şol ki ehl-i tarīḳden iskāt-ı ‘amele ḳā’ildür, sırḳa[t] ve zinā ehli

²⁵ “Ayrılık ölümden şiddetlidir.”

andan aḥsenü'l-hâldür.” Ve buyurur ki: “Biñ yıl ‘ömrüm olsa ‘özü-i mâni‘ -i şer‘î olmaduḡça hiç a‘ māl-i ḡayrdan zerre naḡş itmek melḡūzum degüldür. Ve kimesne kim biñ kerre biñ yıl iḡbāl idüp ba‘ dehü bir laḡza idbār ide, lâ-büd anuñ ḡaşılından zāyi‘ i ekşer olurdu, Cenāb-ı Ḥazret’e hep yollar mesdüd olup bağlanupdur, meger şol kişi üzere mesdüd ve bağlu olmaya ki Resül-i Kibriyā izin izleyüp ḡafāsınca iḡtifā ider ola. Şol şahş-ı za‘îm kim ehl-i Ḳur’ân ve ehl-i ḡadīş degüldür, lâ-büd aña ittibā‘ olunmaya ki bizüm ‘ilm-i ḡarīḡumuz kitāb u sünnet birle muḡayyed ü müşeyyed olupdur.”

Ve rivāyetdür ki şeyḡ-i ‘azīz Cüneyd-i Bağdādī ~raḡimehullāh~ her gün dört yüz rek‘at namāz kııurdu ve her gün tilāvet-i Ḳur’ân kııurdu. Şöyle ki ḡālet-i nez‘a ḡarīb ḡatm-i Ḳur’ân idüp tekrār ibtidā‘-i ḡatm itdüḡinde Süre-i Bakara’dan yetmiş āyet miḡdārı tilāvet kıııduḡı sâ‘at teslim-i rûḡ itdi. Ebü ‘Oşmān-ı Nisābüri-nam şeyḡ-i ‘azīz ~raḡimehullāh~ eydür: “Şoḡbet-i Resül ‘alāmeti ittibā‘-i sünnetdür ve lüzüm-ı ‘ilm-i zāhirdür.” Ebu’l-Ḥüseyn en-Nürî-nām şeyḡ-i ‘azīz ki Cüneyd-i Bağdādī mu‘āşırlarından ve aḡrānından ḡüsn-i şān ve ḡüsn-i lisān birle mevşūfdur, buyurur ki: “E‘azz-ı eşyā iki nesnedür. Birisi ‘ālim-i ehl-i şer‘atdur ve birisi ‘ārif-i ehl-i ḡaḡīḡātdur.” Ve buyurur kim: “Rabbü’l-‘izzet Ḥazreti ile şol kim ḡüsn-i ḡāl iddi‘ā ider, ma‘a-hāzā ḡadd-i ‘ilm-i şer‘iden ḡurūc ide, lâ-büd siz aña yaḡın olmayasız ki aña ittibā‘ olunur degüldür.”

Aḡmed bin Haḡraveyh-nām şeyḡ-i ‘azīzün ḡālet-i iḡtizārında aşḡābından birisi bir mes‘eleden sü‘āl kıııduḡında aḡlayup: “Ey oḡul! Toksan beş yıldur bir ḡapu ḡalaram ki açıla, fî-hāzihi ‘l-ḡāl açılır, bilmezem sa‘ādet ḡapusu açılır yoḡsa şeḡāvet ḡapusu açılır, baña şimdi ne cevāb [51b] ḡayusı!” diyü buyurdu. Aḡmed bin Ebi’l-Havārî-nām şeyḡ-i ‘azīz ~raḡimehullāh~ eydür: “Şol ‘amel kim sünnete muvāḡıḡ olmaya, bāḡıldur ve şol vaḡt kim anda sünnete muvāḡaḡat olmayup geḡe efḡal-i бүкә ol vaḡt üzere бүкәdur.”

Ebü Ḥaḡş-ı Nisābüri-nām şeyḡ-i ‘azīz ki sādātdan imām-ı muḡtārdur, buyurur kim: “Ḥüsn-i edeb-i bāḡın ‘unvānı ḡüsn-i edeb-i zāhirdür. Şöyle kim kimesne her ne deñlü şehīr-i bî-naḡir-i aḡsenü’l-ḡāl olursa mecmū‘-ı etḡvārın mizān-ı şer‘atle vezn itmeye, ricālullāh dīvānına ḡatılmazdur.”

Ebü Muḡammed Ruveym-i Bağdādī-nām şeyḡ-i ‘azīz ~raḡimehullāh~ ki üç yüz üçüncü sene vefāt idüptür, mu‘allim-i Ḳur’ân ‘ālim-i faḡīḡ zāhid-i müteverri‘ olup buyurur: “Kişi iḡvānına tevsī‘ itdüḡi ittibā‘-ı ‘ilmdür; kendü nefesine cefā virüp taḡyīḡ itdüḡi ḡükm-i vera‘dur. Ve her bir ḡā‘ife şoḡbeti şoḡbet-i şūfiyyeden eslemdür ki şūfiyyün ancaḡ rüsüm-ı şer‘at ehli degüldür, belki ma‘a-hāzā ḡaḡīḡat ve kemāl-i vera‘ ve devām-ı aşḡaḡ ehlidür. Şol kim birez müddet-i şūfiyyün şoḡbetine ḡoşup ba‘ dehü nev‘an muḡāleḡet ide Rabbü’l-

‘izzet ~celle şānühū~ anuñ gönlünden imān nūrın nez‘ ide. Ve kemāl-i taşavvuf bezl-i rūḥdur ve illā türrehāt-ı şūfiyye maḳūlesine maḡrūr olmak kemāl degüldür.”

Ebū Yezīd-i Bistāmī-i Tayfūr-nām şeyḥ-i ‘azīz-i meşhūr ki iki yüz altmış bir yā otuz dört senesinde vefāt idüptür, buyurupdur ki: “Otuz yıl ‘ibādetümde mücāhedāt kıldum, ‘ilm-i dīnden ve ‘ilm-i dīne mutāba‘ atdan a‘zam nesne görmedüm ve bulmadum.” Rivāyet olunur ki Bāyezīd-i Bistāmī’de cemī‘-i Ḳur’ān-ı ‘Azīm muntazam olmuş idi. Ve ol deñlü ‘ilm-i şer‘a temessük kılırdı ki sünen-i Resūl’dan eḳall-i ḳalīl nev‘i sünnet terki ḳatında enker-i münkerāt idi.

Semnūn Ebu’l-Ḳāsım-nām şeyḥ-i ‘azīz ~raḥimehullāh~ mezīd-i ḡaleyān-ı maḥabbeti ve kemāl-i şıḍḳ-ı ‘azīmeti muḳteżāsından nev‘-i iddi‘ā’-i şabr kılduḡı birle mübtelā olduḡı beliiyesinde şabra mülāzemet kılmışken görür kim izhār-ı cez‘ ü tazarru‘ ve du‘ā’ ü istimdād efḑaldür ki ol muḳteżā-yı ‘ubūdiyyetdür ve setr-i ḥāldür. Şeyḥ-i ‘azīz-i mezkūr ḥaḳḳında rivāyet olunur ki Bağdād ehlinden bir ḡanī-i mütemevvil ehl-i ḥayr kimesne [52a] kırk biñ aḳça taşadduḳ kılduḡın istimā‘ idicek “Bizüm aḳçamuz yoḳ ki taşadduḳ idevüz!” diyü kırk biñ rek‘at namāz kılmāḡı iltizām kıldı.

Ebū Turāb-ı Naḥşebī-nām şeyḥ-i ‘azīz aşḥābından Beg-zāde Şāh-ı Kirmānī-nām şeyḥ-i ‘azīz ~raḥimehullāh~ eydür: “Alāmet-i taḳvā vera‘dur ve ‘alāmet-i vera‘ shehevāt-ı nefis ḥarekāt itdükçe vuḳūfdur. Ve kimesne kim terk-i shehevāt ve ḡaḍḍ-ı başar ve devām-ı murāḳabe ve ekl-i ḥelāl ve ittibā‘-i sünen ehli ola lā-būd anuñ firāset[i] rāst olup ḥaṭā itmezdür.

Zünnūn el-Mısrī ~raḥimehullāh~ ve Ebū Turāb-ı Naḥşebī ~raḥimehullāh~ aşḥābından Yusūf bin el-Ḥüseyn-nām ‘ālim-i edīb şeyḥ-i ‘azīz ~raḥimehullāh~ eydür: “Taşannu‘dan bir zerre benüm ḳatında aḳbehdür. Ve mürīd kim ruḥşatlara mā’il ola andan ḥayr gelmezdir. Ve tāze civānlar ve ḥilāf-ı cins olanlar ve ‘avretler şoḡbeti dervīş-i ehl-i ṭarīḳa āfet-i mühlīkdür.” Ebū Sa‘īd-i Ḥarrāz-nām şeyḥ-i ‘azīz ~raḥimehullāh~ eydür: “Bir gice vāḳı‘a ‘āleminde İblīs ~‘aleyhi mā-yesteḥīḳḳu~ zāhir oldu. Baña yakın yürimeyüp ıraḡ yürüdi. ‘Gel beru, gel’ didüm. Nev‘an bī-ḥuzūrlıḳ gösterüp ‘Ben sizüñ yanuñuzda ne işledüm ki ḥaḳḳa dünyā birle muḡāda‘a kılıram. Siz dünyāyı ṭarḡ itdünüz ve lākin benüm-çün size bir vesīle vardur ki ol tāze genç yaşlularla mu‘āşeretdür’ didi.”

Aḥmed bin Ḥaḍraveyh-nām şeyḥ-i ‘azīz ki mu‘allim-i ḥayr olup Ḳur’ān-ı ‘Azīm’e muta‘allıḳ çok teşānif yazmış idi ve Ebū Bekr-i Tirmizī-nām şeyḥ-i ‘azīz ~raḥimehullāh~ kezālik mu‘allim-i ḥayr olup riyāzata müte‘allıḳ teşānif yazmış idi ki ḡaraḑları te’sīs-i ṭarīḳat ola. Ebū ‘Abdullāh-ı Maḡribī-nām şeyḥ-i ‘azīz ~raḥimehullāh~ mücāhid-i müceddid-i ‘acībi’ş-şān idi ki kaç yıllar zemān-ı ṭavīl ādem eli yapışduḡın yimeyüp ot otlar idi ve

buyururdu kim: “Halk içinde cümleden ziyāde ezell-i zelil şol dervîş-i fakîrdür ki ğanî kişiye müdāhene ide veyā tevāzu‘ ide. Halk içre cümleden ziyāde e‘azz-i ‘azîz şol ğanîdür ki fuķārāya tezellül ide ve hürmet ide.” Ehl-i tarîkatdan Aḥmed bin Mesrûk-nām şeyḫ-i ‘azîz ~raḥimehullāh~ eydür: “Kimesne ki gizlû ḥaṭarâtında Rabbü’l-‘izzet’i murākabe ide, Rabbü’l-‘izzet anı zāhir ^[52b] ḥarekâtında muḥāfaẓa ide.” Ve buyurur kim: “Mü’minlere hürmet Rabbü’l-‘izzet’e hürmetdür.”

Ebu’l-Ḥasan-ı İṣbahānî-nām şeyḫ-i ‘azîz ~raḥimehullāh~ eydür: “Tā‘ata müsāra‘at tevfiķ ‘alāmetidür ve muḥālefâtıdan teḥavvüz ḥüsn-i ri‘āyet ‘alāmetidür. İzhār-ı da‘vā baķıyye-i beşerıyyet ‘alāmetidür.” Ebū Muḥammed Aḥmed-i Ḥarîrî-nām şeyḫ-i ‘azîz ki Cüneyd-i Bağdādî ve Sehl bin ‘Abdullāh tevābi‘ indendür, buyurur kim: “Mağlûb-i shevāt olan kişi esîr-i nefsdür ve maḥḥûr-ı hevādur. Anuñ-çün ol kelām-ı Ḥaķ’dan lâ-büd lezzet ve ḥalāvet bulmazdur.”

Ebu’l-‘Abbās Aḥmed-nām şeyḫ-i ‘azîz ki İbnü’l-‘Aṭā demekle ma‘rûfdur, ‘ulemā’-i meşâyıḫ-ı şüfiyyedendür, buyurur kim: “İltizām-ı ādāb-ı sünnet²⁶ bā‘iş envār-ı ma‘rifetdür ve Resûl-i Kibriyā evāmirine ve ef‘āline ve aḥlāķına mutāba‘at eşref-i maḳāmātdur.”

Şeyḫ Cüneyd ve Şeyḫ Nürî ~ḳaddesallāhu sirrahume’l-‘azîz~ aķrânından Ebî İṣḫāķ İbrāhîm-i Ḥavvāş-nām şeyḫ-i ‘azîz ki tevekkülde ve riyāzâtıda bî-naẓîr maḳûlesidür, āḫîr-i ‘ömrinde marāz-ı batna mübtelā olup ma‘a-hāzā dā’imü’l-vuḍû‘ olmağın tîz tîz ābdeste muḥtāc olup tā gice ḥattā bir kerre daḫı ābdest alup mescide dāḫil olduķda teslim-i rûḫ itdi, buyurur kim: “Ehl-i ‘ilm keşret-i rivāyāt ehli degüldür, belki ‘ilm-i isti‘māl ve sünen-i Resûl’e ittibā‘ ehlidür.” Ve buyurur kim: “Beş ḫıṣāl-ı ḥamîde ḳalbe cilā virürdür. Birisi ekl-i ḥelāldür ve birisi ḳırā‘at-ı Ḳur‘ān’dur ve birisi ḳıyām-ı leyldür ve birisi ‘inde’l-esḫār tazarru‘dur ve birisi mücālese-i şāliḫîndür.”

Ebu’l-Ḥasan el-Vāsıṭî-nām şeyḫ-i ‘azîz ~raḥimehullāh~ eydür: “Ecell-i aḫvāl-i şüfiyye dört nesnedür: Ma‘işetde Rabbü’l-izzet’e ittikāldür ve birisi istiḥkām-ı aḥkām-ı şerî‘atdur ve birisi mürā‘ât-ı sırr-ı Ḥazret’dür ve birisi iki cihāndan bile istiğrāķdur.” Ebū Ḥamza-i Bağdādî-nām şeyḫ-i ‘azîz ~raḥimehullāh~ eydür: “Kimesne kim tarîķ-i ḥaķ murād ide sülûk müyesser ola ve hergiz sülûk müyesser olmaya tā meger kişi ḳavlen ve fî‘len ve ḥālen Resûl’e mutāba‘at ide.”

Kibār-ı ^[53a] meşâyıḫ-ı Şām’dan İbrāhîm-nām şeyḫ-i pîr-i ‘azîz ki üç yüz yigirmi altı sene mu‘ammer olduğı rivāyetdür, buyurur kim: “Maḥabbetullāh ‘alāmeti tā‘at-i Allāh’dur, mutāba‘at-ı Resûl’dür.” Mîmşād ed-Dîneverî-nām şeyḫ-i ‘azîz ~raḥimehullāh~ eydür:

²⁶ sünnet: sünnete

“Mürîd kim şeyh-i ‘azîzi huzûrında kendü muḳtezâ-yı nefsinden geçmeye, şeyhüñ berekâtından mahrûmdur.” Buyurur kim: “Mürîdüñ âdâb-ı mühimmesi iltizâm-ı hûrumât-ı meşâyîḥdur ve hizmet-i ihvân-ı tarîḳdür ve terk-i esbâb-ı ma‘âşdur ve hıfz-ı hudûd-ı şerâyi‘dür.”

Ebûbekr-i Şiblî-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ gicelerde uyḥususuzluḡa ve ibādâta ḳâ’im olmak için niḫe zemân sâ’ât-i leyâlîde gözlerine tuz çekerdî ve hergiz Ramazân geldükde Rabbü’l-‘izzet ~celle şânühû~ ta’zîm ḳılduḡı aydur diyü ta’zîm idüp mezîd-i tâ’ate raḡbet gösterürdî. Seksen yedi sene mu‘ammer olup üç yüz otuz dördünci senesinde vefât eyledi.

Ebû Muhammed Mürte‘îş-i Nisâbüri-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “İrâdet didükleri murâdâtından nefsi ḥabsdür ve evâmir-i şer‘a iḳbâldür ve mevârid-i ḳazâya rızâdur.” Ve buyurur kim: “Hava yüzinde yürimekten hevâ-yı nefse muḥâlefet a‘zâmdur.” Ebû ‘Aliyy-i Rûdbârî-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Şûfiyy-i müdde‘î kim kendüyi rûtbe-i maḳâm-ı vahdet-i maḥzâda ḳıyâs idüp ‘baña melâhî vü ihtilâf-ı ecdâl kâr itmez’ diye, hîḫbir derecede degüldür; meger derekât-ı nâr-ı saḳardadır.”

Şeyḡu’l-melâmiyye Ebû Muhammed ‘Abdullâh-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Kimesne kim ferâ’îzden bir ferîza taẓyî‘ ide Rabbü’l-‘izzet ~celle şânühû~ anı taẓyî‘-i sünnet birle mübtelâ ide ve şol kim taẓyî‘-i sünnet birle mübtelâ ola yakîn olur ki bid‘atla mübtelâ ola.” Şeyḡ Ebû Hafş-ı Nisâbüri ~rahîmehullâh~ aşḡabından Ebû Muhammed ‘Abdülvehhâb eş-Şaḳafî-nâm şeyh-i ‘azîz ki imâmu’l-vaḳt idi, buyurur kim: “Kişi her ne deñlü ‘ulûm ehli olsa ve her ne deñlü tavâ’if-i şâlihîne muḳârin olsa meblâḡ-ı ricâle irmezdür, tâ meger kim bir şeyh-i kâmilden icâzet-i riyâzat ḳılmış ola ve şol kim anuñ bir şeyh-i ^[53b] üstâd-ı kâmil mu‘allimi ve müeddibi olmayup kendüden müteşeyyîḡ ola taşḡih-i mu‘âmelâtı, ḳande kim ḳaṭ‘-ı merâtıbdı, aña ittibâ‘ olunmazdur.”

Şaḡib-i kerâmet şaḡib-i firâset Ebu’l-Ḥayr-ı ‘Aḳta‘-ı Maḡribî-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Kimesne hîḫbir vech-ile ḥüsn-i ḥâl bulmaḡ olmaya tâ meger şoḡbet-i şâlihîn ve edâ’-i ferâ’îz ve murâ‘ât-ı şerâyi‘ ve âdâb-ı sünen birle ola.” Ebû Ya‘ḳûb İshâḳ-ı Nehrecûrî-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Efḏal-i aḡvâl ‘ilm-i dîne muḳârin olan ḥâldür ki hîḫ vaḳt diyânetten ḥâlî geçmeye.” Sehl bin ‘Abdullâh-ı Tüsterî ve Cüneyd-i Bağdâdî aşḡabından Ebu’l-Ḥasan el-Müzeyyen-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Kimesne kim Rabbü’l-‘izzet ~celle şânühû~ hizmetinde ola, niḫeler daḡı anuñ hizmetinde ola.”

Ebû ‘Abdurrahmân-ı Sülemî-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Dervîş-i faḳîr-i tâlib-i Ḥaḳ oldur ki hergiz anda raḡbet-i dünyâ olmaya. Olursa lâ-büd ḳadr-i

kifâyetden ziyâde olmaya.” Ebû İshâk İbrâhîm bin Şeybân-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Kimesne kim fenâyı bekdân fark idüp hûlûş-ı vahdâniyyet ve şihhat-i ‘ubûdiyyet bulmaya, lâ-büd mügâliþ ve zendeķa vâdisinde olurdur.”

Urmiye ehlinden Ebû Bekir Hüseyn bin ‘Alî-nâm şeyh-i ‘azîz ki taşavvufda maşşûş-ı şâhib-i tarîkat[dur], buyurur kim: “Fazalât-ı mālāya‘ niyyât maķûlesinden el çeküp huzûr-ı kalb-i ma‘allāh bulmadukça maħabbetullāh tama‘ında olma ve ‘inde’n-nās menzilet tama‘ında olduğınca ‘indallāh menzilet tama‘ında olma ve ğayr ile me’nūs olduğınca Rabbü’l-‘izzet’le me’nūs olmak tama‘ında olma.”

Cüneyd ve Nürî ve Ebû ‘Osmân ve Havvâş-ı Ruvey-m-nâm meşâyıh-ı ‘izâm aşhâbından Ebû ‘Ömer bin İbrâhîm-nâm şeyh-i ‘azîz ki üç yüz kırk sekiz târihinde vefât idüptür, kaç yıllar Mekke-i Mükerrreme’de mücâvir olup harem-i Mekke’ye ihtirâm idüp her kazâ-i hâcetinde haremnden taşra tâ ki hadd-i hille çıkardı. Her namâz tekbirinde ‘gerçek tekbîr-i haķ kıldum mu’ diyü haşyete düşüp müteğayyiru’l-levn olurdu ve buyururdu: “Kimesne kim kendü hâli degül hâlden haber vire lâ-büd ol hâle irmezdir ve anuñ her sözi [54a] maħzâ da‘ vâdur ve fitnedür.”

Şeyh Vâsîti telâmizinden Ebu’l-‘Abbās-ı Seyyārî-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Tarîkât-ı riyâzat evâmir-i şer‘ üzere ıstıbârdur ve menâhîden ictinâbdur ve şöhet-i şâlihîndür ve hizmet-i fuķarâdur.” Ebû ‘Amr ‘İsmâ‘îl bin Nuceyd-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Kimesne kim bir vaķt farîza ‘amel tażyî‘ ide zemân-ı tavîl ol farîzanuñ lezzetin bulmaya. Taşavvuf kim dinilür emr-i şer‘ ve nehy-i şer‘ altında şabr itmekdür.”

Cüneyd ve Harîrî ve İbn ‘Aţâ maķûlesi meşâyıh-ı ‘izâm aşhâbından Ebû ‘Abdullāh-ı Şirâzî-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Muvâfaķat-ı rızāya mülâzemet sende Haķķ’a ķurb ‘alâmet[i]dür ve hayrâta devâm tevfiķ-i Haķ’dan saña ķurb ‘alâmetidür.” Ve buyurur kim: “İbtidâlarumda rek‘at-ı vâhidede on biñ sûre-i İhlâş okurdum, ğah olurdu rek‘at-ı vâhidede hatm-i Qur‘ân iderdüm. Gündüz ğah olurdu ikindüye deĝin biñ rek‘at namâz kıldurdum. Şimdilerde zâ‘îf olup kıyâmdan ‘âciz oldum. Ayaĝın tûrup kılduĝum her bir rek‘at yerine iki rek‘at kılur oldum. Meselâ yüz rek‘at namâz yerine ķâ‘iden iki yüz rek‘at namâz kılur oldum.”

Ebu’l-Hüseyn bin el-Hüseyn Bûndâr-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Ehl-i bid‘at şöhet-i lâ-cerem Haķ’dan i‘râza dâ‘idür.” ‘İlminde ve hâlinde ferîdü’l-vaķt Ebû Bekr-i Tamistânî-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Kitâb ve sünnet ehline tarîķ-i haķ vâziħdur ve fazl-ı şahâbe huşûşan fazl-ı enşâr u muħâcirîn ma‘lûmdur. Kimesne kim

kitāb ve sünnet birle ‘amel ide halkdan el çeküb tā ki kendü nefsinden el çeküb sırr-ı kalbi sırr-ı hâzrete muhâceret ide ol şâdıkdur ve muşîbdür.”

Yûsuf bin Hüseyn ve İbn ‘Aţâ ve Harîrî aşhâbından ‘âlim-i ‘ârif fâzıl-ı kâmil vâ‘ iz-i nâşih Ebu’l-‘Abbās Aḥmed-i Deynûrî-nâm şeyḥ-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Libās-ı zâhir ḥukm-i bâtını tağyîr kılmazdur. Anuñ-çün dinilmişdür bâtın ki zâhire muḥâlifdür ol bâtıldur.” Ve buyurur kim: “Zikirde ednâ mertebe zikirde gayrıyı unutmağdur ki kalb ancak zikre hâzır olmağdur, a‘ lā mertebe mâ-‘adâ’-i zikirden ve ma‘ nâ-yı zikirde gâ’ib olmağdur. Ve fi-zemâninâ hâzâ şüfiyyûn ḥilâf-ı [54b] ‘ibârât ve işlâḥât ve esâmî ve de‘âvî itdiler” diyü buyuduğı vâkı‘dür ki şeyḥ-i ‘azîz-i Nisâburî Nisâbur’dan Semerkand’a intikâlinde dördüncü yüz evâsında vefât idüptür ki ol ḳarn-ı râbi‘, ḳarn-ı evvel belki ḳarn-ı şânî belki ḳarn-ı şâlis gibi degüldi. Şöyle kim ‘aşr-ı Resûl’dan berü ânen-fe-ânen şıfât-ı ḥasene ve aḥlâḳ-ı ḥamîde lâ-cerem tegayyür üzeredür. Huşûşan fi-hâze’l-ân etvâr-ı şahâbe ve tâbi‘în bulunursa eḳall-i ḳalîl bulunurdur.

Şiblî ve Ebû ‘Aliyy-i Rûdbârî ve Mürte‘iş-nâm meşâyıḥ-ı kirâm telâmizinden şeyḥ-i Ḥorâsân şeyḥ-i ehl-i ḥadîṣ Ebû Ḳâsım İbrâhîm bin Muḥammed Naşrâbâdî-nâm şeyḥ-i ‘azîz ki ḳarn-ı râbi‘ ehlinden üç yüz altmış senesinde vefât idüptür, buyurur kim: “Müşâhedât-ı vahdet-i Ḥazretten nev‘-i müşâhede istiğrâḳında tevḥîd-i şırf ḥâşıl olup cümle eşyâ lâ-şey’ göründükde zâhir bu ol vaḳt tedârik-i dîn ḥukmî ref‘ olup ne dâr-ı na‘îm ve ne dâr-ı caḥîm mülâḥaza olunmazdur ve-lâkin ol vaḳt zâ’il ve muḫmaḥil olduğda lâ-büd muḳteżâ-yı kitâb ve muḳteżâ-yı sünnet ta‘zîm ü murâ‘ât olunmağ gerekdür.” Şüfiyy-i müdde‘î kim genç ‘avratlar ve tâze civânlar mücâlesesinde ‘ben ma‘şûmam bende ḥarekât-ı shehevâniyye yokdur’ diye; şer‘an mû‘temed nesne degüldür ki mâ-dâm rūḥ bedende ḳâ’imdür, emr ü nehy ve tahlîl ü tahrîm ḥukmî lâ-yenḳatı‘dur. Fi’l-‘aşl taşavvuf didükleri muḳteżâ-yı kitâba ve sünnete mülâzemetdür ve hevâ vü bid‘at maḳûlesinden mücânebetdür ve ruḫşat u te’vîl semtine ḳillet-i istimâletdür ve meşâyıḥ-ı ehl-i tarîḳa siyyemâ selef-i şâliḥe mütâba‘atdur ve ḥürmetdür ki şıfât-ı ḥaseneleri ve aḥlâḳ-ı ḥamîdeleri ve ḥüsn-i mu‘âmelâtı ve aḥkâm-ı şer‘ate ri‘âyetleri ve diyânâtlarında gayretleri zikr olındı ve ilâ-âḥiri’r-Risâlet[i] daḫı zikr olunur inşâ’llâhu ta‘âlâ.

Faṣl fi’t-Tevbe

Cemî‘-i mü’minîne ḥiṭâben “**Ve tûbû ilâ’llâhi cemî’an eyyuhe’l-mu’minûne le’allekum tufliḥûn**”²⁷ buyurıldığı ‘alâ tarîḳı’l-icâb işâret olur ki her mü’min ṭabaḳasınca ḥâline göre günâhından ve nev‘-i taḳşîrinden istiğfâr idüp Rabbü’l-‘izzet’e tevbe ide ki, eyle

²⁷ “...Ey müminler! Hepiniz Allah’a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz.” en-Nûr 24/31.

olsa ^[55a] mercûdur, nev'-i felâh bulup mezîd-i lutfâ zafer bula. “İnna'llâhe yuhibbu't-tevvâbine ve yuhibbu'l-mutaṭahhirîn”²⁸ ya' nî taḥḳîḳ Rabbü'l-‘izzet ~celle şânühü~ şol me' âşiden tevbe idüp tevbelerinde şâbit-ḳadem olanları severdür ve muṭlaḳ fevâhişden pâklık tekellüfinde olanları severdür, diyü buyurılıcaḳ, ma' lûm olunur ki tâ'ib mine'z-zenb ve tâhir ‘ani'l-faḥşâ’ maḥbûb-ı Hâḳ’dur ve tâ'ib mine'z-zenb ki gerçec tâ'ib ola, bî-günâh gibi olurdur. Nitekim “Et-tâ'ibu mine'z'-zenbi kemen-lâ zenbe lehu”²⁹ buyurılıpdur. “En-nedemu e't-tevbetun”³⁰ buyurıldıḡı münhefîm olur ki mu' azzam-ı erkân-ı tevbe nedâmetdür ve ma' nâ-yı tevbe mezmûm-ı şer' den maḥmûd-ı şer'a rücû'dur ve lâ-bûd tâ'ib kişîye hicrân-ı ihvân-ı şürûr gerekdür ki ayruḳ şürûra sevḳ olınmaya ve bi-ḳadri'l-imkân edâ'-i ḥuḳûḳ irzâ'-i ḥuşûm gerekdür ki mezâlimden berâ'et ola ve tevbe-i şihḥat bula. Ba'zı meşâyihdan taḥḳîḳ oldur ki tâ'ib şıfatı mübtedî şıfatındandır, münîb şıfatı mutavaşşıṭ şıfatındandır, evvâb şıfatı muntehî şıfatındandır. Şeyḡ Zünnûn el-Mısrî ~raḥimehullâh~ eydür: “Tevbe-i ‘avâm ma' şıyetden tevbedür, tevbe-i ḥavâş nev'-i taḳşîrden ve ḡafletden tevbedür, tâ ki ḥattâ mâ-sivâdan tevbedür”. Anuñ-çün dinilmişdür: “Tâ'ib ol[d]ur ki ḥasenâta iltifâtdan tevbe ḳılır.” Şeyḡ Vâsiṭî ~raḥimehullâh~ eydür: “Tevbe-i naşûḥ oldur ki tâ'ibde eṣer-i ma' şıyet ḳomaya.”

Yahyâ bin Mu'âz ~raḥimehullâh~ eydür: “Ba' de't-tevbe zelle-i vâhide ḳable't-tevbe yetmiş zellâtdan aḳbaḥdur.” İbn ‘Atṭâr ~raḥimehullâh~ eydür: “Tevbe iki nev' dür: Birisi ḥavf-ı ‘uḳûbetden tevbe-i inâbetdür ve birisi ḥayâ'-i Hâzret'den tevbe-i isticâbetdür.” Ebû Hâfş ~raḥimehullâh~ eydür: “Tevbe fazl-ı Hâḳ’dur yoḡsa fazl-ı tâ'ib degüldür.” Nitekim Râbi'a ~raḥimehallâh~ eydür: “Hâḳ’dan tevbe-i irâdet gerekdür ki tâ'ibden tevbe-i irâdet ola.”

Faṣl fî Muḥâlefeti'n-nefs

Şol kim rûz-ı maḥşer maḳâm-ı sü'âl-i Rabbü'l-‘izzet ḥavfına düşüp hergiz nefsin hevâsından men' ide, pes ‘âḳıbet lâ-bûd cennet anuñ menzilidür, diyü “ve³¹ emmâ men ḥâfe maḳâme rabbiḥî ve nehe'n-nefse ‘ani'l-hevâ fe-inne'l-cennete hiye'l-me'vâ”³² buyurılıpdur. Ümmetüm üzere ziyâde ḳorḳduḡum hevâ-yı nefse ittibâ' dur ^[55b] ve uzun, uzak dünyevî ârzûdur, diyü “Aḥvefe mâ eḡāfu ‘alâ ummetî ittibâ'u'l-hevâ ve ṭûlu'l-emel”³³

²⁸ “...Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.” el-Bakara 2/222.

²⁹ “Günahından tam olarak dönüp tövbe eden, onu hiç işlememiş gibidir.” İbn Mâce, Zühd 30; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/150

³⁰ “Pişmanlık tövbedir.” İbn Hanbel, I, 423.

³¹ ve: fe

³² “Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefsinde kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınaḡı da şüphe yok ki cennetin ta kendisidir.” en-Nâziât 79/40-41.

³³ “Ümmetimin hakkında en korktuḡum şey hevâ ve uzun emeldir.” İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/316; Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr.161

buyurupdur. Pes re's-i ibādāt nefse muhālefetdür, nitekim meşâyıhdan bi'l-ittifāk ol rivāyetdür. Zünnün el-Mısrî ~rahimehullāh~ eydür: “Miftāh-ı ‘ibādet fikretdür ve fikrete bā‘ iş işābet-i nefse muhālefetdür ve efkār-ı nefis lā-cerem hicābāt-ı envār-ı Hāzret’dür.” Ebū Hafş ~rahimehullāh~ eydür: “**Ve mā uberri’u nefsi inne’n-nefse le-emmāretin bi’s-sü**”³⁴ ya‘nī ben nefsum tenzih idüp şehvātdan berā’etle vaşf itmem ki taḥkik nefis kendü tab‘ından bed-hü olup dem-ā-dem mesāwī emrinden ve hergiz kabāyıha harekātından ḥāliye degüldür, diyü Yūsuf ~‘aleyhi’s-selām~ kendüyi nezih biri görmeyüp nev‘-i faşl-ı kabīha müte‘arriz göricek, şol kim nefsinı töhmetlü bulmayup hevāsına muhālefet itmeyüp şehvetin ve benligin istihsān ide lā-büd mağrurdur ve gāfildür. Ba‘zı dervīşān meşâyıhdan birine, “Hacc-ı şerife ‘āzim oldum ne vaşıyyet buyurursız?” didüğinde buyurmuş kim: “Evvelā kalbün sehvdan mücerred kıl ve andan nefsün hevādan mücerred kıl ve lisānuñ lağvdan mücerred kıl, ba‘dehü her nice dilerseñ ‘azimet kıl.” Dāvūd ~‘aleyhi’s-selām~a vahy-i Rabbānī nāzil olup buyurılıpdur ki, “Şehvāta, nefse ta‘alluk iden kulūbda ‘uḳūl la-büd dergāh-ı ‘İzzet’den maḥcūbedür.”

Faşl fi’l-Ḥased

‘Abdullāh ibn Mes‘ūd-nām şahābī ~raḍiyallāhu ‘anh~ rivāyet kıılır kim, Hāzret-i Faḥr-i ‘Ālem ~şalavātu’llāhi ‘aleyhi ve selāmühü~ buyurupdur: “Uşul-i ḥaṭıyyāt üçdür: Şıfāt-ı seyyi’ātdur anlardan ki ittikā ve ḥazer idesin ki birisi kibr şıfatıdır, birisi hırş şıfatıdır ve birisi ḥased şıfatıdır. Ḥasedün nişānı oldur ki maḥsūdın gördükde temelluk idüp yüze güler, gā‘ib olduğda mekrūhāt söyleyüp ğıybet³⁵ ider; maḥsūdına nev‘-i muşibet irişdükde sevinüp feraḥ-nāk olur.” Ba‘zı kütüb-i münzelede Rabbü’l-‘izzet ~celle şānühü~ buyurmuş kim: “Ḥāsıd benüm ni‘metüme ‘adūdur.” Aşma‘i-nām ehl-i ‘ilm eydür: “Yüz yigirmi yaşında bir ‘Arabī gördüm, ‘Ne ‘acep ‘ömrün ‘ömr-i ṭavīl olmış!’ didüm. Eyitdi kim: ‘Ben hergiz [56a] ‘ömrümde ḥasūd olmadum ‘acep midür ‘ömrüm ‘ömr-i ṭavīl ola?’” Rivāyet olunur ki Mūsā ~‘aleyhi’s-selām~ mā-ḥavli-i ‘arşda bir kimesne görüp, “‘acep bu maḳāma ne ḥaşletle irişdi ola’ didüğü birle hātıftan bir āvāz gelüp, ‘hergiz kimesne ni‘metine ve mertebesine ḥased kıılmazdı, anıñ-çün bu maḳāma irişüpdür’, diyü buyurıldı.

Faşl fi’l-Ğıybet

Ḳur’ān-ı ‘Azīm’de “**E-yuḥıbbu eḥadikum en ye’kule laḥme eḥihi meyten**”³⁶ ya‘nī sizün hiç birinüz ister mi ki meyyit etin yiye, diyü buyurıldığı Şāḥibü’l-*Keşşāf* didüğü gibi

³⁴ “Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder.” Yūsuf 12/53.

³⁵ ğıybet: ğaybet

³⁶ “Herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?” el-Hucurāt 49/12.

kerâhet-i gıybetle özge işaret olupdur. Bu nazm-ı kerîme muvâfık rivâyet olunur ki bir def a meclis-i Resûl'den bir şahâbî kâlkup gitdüğü birle ba' zı huzzâr-ı meclis ol kimesne hakkında söyleyüp, "niçün gitdi", "benden 'âciz oldı gitti" didüklerinde 'Kardeşinüzün etin yidüñüz' diyü buyurıldı. Pes gâybâne kimesne hakkında her mekrûh söz gıybetdür veyâ bühtândur. **"Ve lâkin men elķā cilbābe'l-hayā'i fe-lā gıybetle lehū"**³⁷ mażmûnınca şol kim temām bî-edeb olup hicāb-ı hayāyı bırakmış ola anuñ-çün gıybet yokdur ki 'aybları söylense 'ayb olmaya. Evlā vü elyağ oldur ki cümleden keff-i lisān ola ki kıttāl-ı meşhûr Haccāc bin Yūsuf hikāyetlerinden söylemek gıybet olur diyü İbn Sîrîn ~rahîmehullāh~ men' idüpdür. İbrāhîm bin Edhem ~rahîmehullāh~ bir gün bir meclise hâzır olup anda hâzır degül bir kimesne söylenüp 'Ağır kişidür anuñ-çün gelmedi' dinildükde kâlkup gitdi ve keffâret ola diyü üç gün ta'âm yimedi. **"Men uġtibe bi-gıybetin ġafera'llāhu lehū nişfe zunūbihî?"**³⁸ Şol kimesne kim bir dürlü gıybetle gıybet olına, Allāh ~tebāreke ve te'ālā~ ol kimesnenüñ günāhlarınuñ yarısın yarlıgaya, diyü buyurılıpdur. Ve dinilmiş ki, rûz-ı maşşerde çok kimesneler defterlerinde niçe ġasenāt-ı ġayr-i ma'mûle bulup 'bu ġasenāt ne ġasenātudur ki biz bunları 'amel itmedük', didüklerinde, 'siz bilmezsiz; sizi gıybet idenleriñ ġasenātlarıdır', diyü cevāb virüle. 'Abdullāh bin Mübārek ~rahîmehullāh~ eydür: "Eger ben gıybet ider olsam babamı ve anamı gıybet iderdüm ki ġasenātum almağa cümleden ziyāde lâyıqlardur." Yaġyā bin Mu'az ~rahîmehullāh~eydür: "Çün bir mü'min kardeşüne menfa'at ^[56b] virmezsin, bārî mazarrat virme; mesrûr itmezsin, bārî ġam-nāk itme; medġ eylemezsin, bārî zemm itme."

Faşl fi'l-Ĥavf

Rabbü'l-izet ~celle şānühū~ **"Ve ġāfūni in kuntum mu'minīn"**³⁹ ya'nî, eyyühe'l-mü'minūn, taġķik bî-şek ehl-i imān olduñuz ise benüm 'ikābumdan ġavf idesiz, diyü buyurduğında ġavf şıfatı levāzım olduğı işaret olunupdur. Ve ġadış-i Resûl ki **"Lā yedġulu'n-nāra men bekā min ġaşıyeti'llāh"**⁴⁰ ya'nî "ġavf-ı uķûbet-i Ĥaķ'dan ağlayan nār-ı cehennem girmeye", diyü buyurılıpdur; kezālik Ĥaķ'dan ġavfa terġib vārid olupdur. Ve dinilmiş ki "alāmet-i ġavf, ġavf-ı dā'imdür." Ve dinilmiş ki "Ĥaķ'dan ġorķan Ĥaķ'a şıġınurdur ki Ĥāzret'den Ĥāzret'e firār kılırdur." Ĥātem-i Eşam ~rahîmehullāh~ eydür: "Her nesnenüñ zîneti vardur; mü'min kimsenüñ zîneti ġavfdur ve ġavfuñ 'alāmeti ġaşr-ı emeldür." İbrāhîm bin Şeybān ~rahîmehullāh~ eydür: "Ĥavf-ı Ĥaķ kim gönülde yirleşüp ġarār ide, lâ-cerem

³⁷ "Fakat her kim hayâ elbisesini atarsa artık onun gıybeti yoktur." Beyhakî, Şuâbü'l-İmân, 9664; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/355; Suyûtî, *es-Saġîr*, 8525.

³⁸ "Kimin gıybeti yapılırsa Allāh onun günāhının yarısını bağışlar."

³⁹ "...mümin iseniz benden korkun." Âl-i İmrân 3/175.

⁴⁰ "Allah korkusundan ağlayan ateşe girmez." Tirmizî, Fezâ'ilü'l-Cihād, 8; İbn Mâce, Cihād, 9; Nesâî, Cihād, 8; Ahmed, *Müsned*, 2/256, 340.

şehvet-i nefsi ihrāk ide.” Ebū Süleymān-ı Dārānī ~raḥimehullāh~ eydür: “Hergiz gönülde hük-m-i recādan ḥavf ğālib gelüpdür ki şalāḥ andadur, ğalebe-i recā⁴¹ lā-büd fesāda mü’eyyide olmasa, olmazdur.” Ebū Ḥafş-ı Nīsābūrī ~raḥimehullāh~ eydür: “Kırk yıldur kırkaram ki müsteḥakk-ı ğaḏab olam.” Ebū ‘Aliyy-i Dekḳāk ~raḥimehullāh~ keşīran-mā işbu şi‘ri inşād kılurdu.

[Nazm]:

(?)

Aḥsente’z-zanne bi’l-eyyāmi iz ḥasunet

Ve lem teḥaf sū’e mā ye’tiye’l-ḳaderu

Ve selāmetuke’l-leyālī fe’ġterte biḥā

Ve fi şafveti’l-leyālī yaḥduşu’l-kederu⁴²

Nazm Terceme:

(mefā’îlün, mefā’îlün, mefā’îlün, mefā’îlün)

Şafā’-i ḥüsn-i eyyāma ḳılursın ḥüsn-i zann ammā

Gerek ḳorḳu ki ḳorḳmazsın ire sū’-i ḳader mehmā

Leyālī kim selāmetle geḳüp maġrūr olursın sen

Mükedder şafvet-i leyle nite mesrūr olursın [sen]

Faşl fi’r-Recā

“Şol kimesne kim ḥuzūr-ı Ḥazret’i derūnī ḥüsn-i recā ide, pes gerekdür kim lā-büd bī-şirk ‘amel-i şāliḥ ide,” diyü “**Fe-men kāne yercū liḳā’e rabbiḥi fe’l ya’mel ‘amelen şāliḥan**”⁴³ buyurılıpdu. Ve Ebu’d-Derdā ~raḍiyallāhu ‘anh~ rivāyetiyle mervī ḥadīş-i ḳudsī vārid olupdu ki: “Yā ‘abdī! Mādām ki sen baña ‘ibādet idesin ve hergiz baña şirk itmeyesin, sende olan taḳşīrātuñ üzere seni maġfūr idem” diyü buyurılıpdu. Temennādan recānuñ farkı oldur ki mütemennī kişi keselden ^[57a] ḥālī olmazdur ve ğālibā bezl-i cehd ü cid ḳılmazdur; fe-emmā şāḥibü’r-recā lā-büd mücidd-i sâ’idür.” Nitekim Şāḥ-ı Kirmānī ~raḥimehullāh~ eydür: “‘Alāmet-i recā ḥüsn-i tā’ atdür.” Ebū “‘Aliyy-i Rūdbārī ~raḥimehullāh~ eydür: “Ḥavf [u] recā cenāḥān hük-mündedür; birisi eksük olsa, olmazdur.” Yaḥyā bin Mu‘āz

⁴¹ recā:

⁴² “İyi olduġu sürece sen günleri iyi sandın/ Kaderin getireceġi kötülüklerden korkmadın/ Geceler seni rahatsız etmediġi için onlara aldandın/ Hâlbuki keder gecenin en saf oluġu zamanda gelir.”

⁴³ “...Artık her kim Rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın...” el-Kehf 18/110.

~rahimehullāh~ eydür: “Ḥasenātum üzere rahmet recā kılduğumdan, seyyi’ātum üzere mağfıret recā kılduğum gālıbdür.”

Hikāyat: Fezā’il-i recādan birisi oldur ki İbrāhım bin Edhem ~rahimehullāh~ eydür: “Bir gice tenhā ḥarem-i Ka’be’de tavāf iderken “**Allāhumme a’şımnı**”⁴⁴ didüğüm birle hātıfden bir āvāz geldi ki: ‘Yā İbrāhım! Sen ‘ışmet istersin, pes ben kime rahmet idem’, diyü ḥiṭāb-ı ‘izzet nāzil oldı.”

Ve bir hikāyet daḥı: İbrāhım Peyğamber ~‘aleyhi’s-selām~ bir gice bir Mecūsı kâfirı konuqlığa almaduğı-çün hātıfden āvāz irişdi ki, “biz anı yetmiş yıldur it’ām kıluruz sen bir gice it’ām kılsan nice olurdu”, diyü vahy-i İlāhı nāzil oldı ve bu ḥaber Mecūsı’ye ‘aks olıcak, ‘arz-ı İslām idüp imān getürdi.

Ve bir hikāyet daḥı: Bir gün bir şırrīb-i fissik şahş gulāmına dört aqça virüp meclis içün yemiş almağa bāzāra gönderdükde ittifākan Manşūr bin ‘Ammār-nām şeyḫ-i ‘azıze rāst gelüp bir fakır içün sadağa murād idüp “her kim baña dört aqça virürse aña dört dürlü du‘ā kılam” didüğü birle gulām ol dört aqçayı şeyḫe teslim idüp şeyḫ, gulāma dört dürlü du‘ā kıldı: Evvelki du‘asında “Ḥaḫ te‘ālā seni āzād ide”, diyü du‘ā kıldı. İkinci, “ol dört aqça kim virdün Ḥaḫ te‘ālā ‘ivażlar eyleye”, diyü du‘ā kıldı. Üçünci, “Ḥaḫ te‘ālā efendüne tevbe ve istiğfār naşib ide”, diyü du‘ā kıldı. Dördünci, “Ḥaḫ te‘ālā saña ve efendüne ve ol kavme ve Şeyḫ Manşūr’a mağfıret ide”, diyü du‘ā kıldı. Pes gulām efendisine gelüp mācerāyı ḥaber viricek gulāmı āzād eyledi ve dört biñ aqça bahşış eyledi ve fışkıdan tevbe ve inābet eyledi ve ol gice vākı’asında hātıfden āvāz geldi ki, “seni ve gulāmuñı ve ol kavmi ve Şeyḫ Manşūr’ı ^[57b]yarlıgadum”, diyü buyurıldı.

Faṣl fi’l-Ḥüzn

Şol fuḫarā’-i şahābe ki tarīḫ-i gāzāda infāka ‘adem-i iktidārlarına ve maḥmil bulımaduqlarında gözyaşı döküp maḥzar-ı Resül’den ağlaşurak gitdilerdi. Ḥaḫ ~celle ve ‘alā~ anlaruñ ḥüznlerin ve ḥüznlerinden bükāların maḥmūd [u] meşkūr tutup “**Tevellev ve e’yunuhum tefıdu mine’d-dem’i hazenen ellā yecidū mā yunfiḫūn**”⁴⁵ buyurılıpdu. Pes ma’lūm olur ki noḫşān-ı dīn ve fevāt-ı ḥayr maḫūlesi üzere maḥzūn olmaḫ mergūbdur. Ḥadıṣ-i Resül vārid olupdu ki, mü’min kişiye her vaşab ve her naşab ve ḥüzn ve her ḡam keffāret ola. Rivāyetdür ki Resülullāh Ḥazreti ~‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām~ dā’imü’l fıkı idi; mütevāşılı’l-aḫzān idi. Ebū ‘Aliyy-i Dekḫāk ~rahimehullāh~ eydür: “Sālik-i ḥālī-zihni ‘ani’l-ḥüzn niçe yıllarda ḫat’ itmedüğü mesāfeyi sālik-i ḫazın bir anda ḫat’ itmek olurdu.”

⁴⁴ “Allāh’ım! Beni koru!”

⁴⁵ “*Harçayacak bir şey bulamamanın üzüntüsünden göz yaşları dökerek geri dönenlere de günah yoktur.*” et-Tevbe 9/92.

Hikāyet olunur ki, Ḥasan-ı Başrī ~raḥimehullāh~ hergiz bir belāya ve mihnete uğramış gibi maḥzūn idi. Fuḍayl bin ‘İyāz ~raḥimehullāh~ eydür: “Her nesnenüñ zekātı vardur; ‘aqluñ zekātı, tūl-i ḥüzndür.” Ba‘zı meşāyih her sefere giden müsāfire vaşıyyet idüp “her ne yirde ḥazīn görürseñ benden aña selām kıl”, diyü buyururdu. Süfyān bin ‘Uyeyne ~raḥimehullāh~ eydür: “Ḥazīnü’l-ḳalb-i şādıḳu’l-vecd ki du‘ā ide, Rabbü’l-‘izzet ~celle şānuhū~ anuñ du‘āsın müstecāb ide.” Ve dinilmiş ki “çün kişi nev‘-i taḳşīrden ḥālī degüldür, şol nev‘-i mażarratdan ḥālī degül kişi gibi ḥüznden ḥālī olmaya.” Ve dinilmiş ki “āh u enīn ü bükā ve terk-i ta‘ām maḳūlesi muḳteżā-yı ḥüzndür.”

Faṣl fi’l-Mücāhede

“Şunlar kim bizüm liḳāmuz talebi eclinden muḥālefet-i nefis-i emmāre-i bi’s-sū’ mücāhedesinde bezl-i mechūda ‘azīmet ideler, lā-būd biz anları sübül-i vücūh-ı tātümūze hidāyet idevüz” diyü “**Velleżine cāhedū finā le-nehdiyyennehum subulenā**”⁴⁶ buyurılıpdur. Ebū Sa‘īd-nām şahābī ~raḍiyallāhu ‘anh~ ağlayuraḳ ḥaber virüp “**Efdālu’l-cihādi kelimetu ‘adlin ‘inde sultānin cā’ir**”⁴⁷ buyurılan ḥadıṣ-i Resūl’i rivāyet kılur ki cihādaruñ efdali sultān-ı cā’ir ḳatında kelime-i ‘adldür. Ve lā-būd mücāhede miftāḥ-ı bāb-ı müşāhededür, [58a] anuñ-çün dinilmiş ki bidāyetinde mücāhede itmeyen nihāyetinde vaḳār ıssı olmaya, belki tarīḳatında ḳarār ıssı olmaya. Nitekim bu ma‘nā Ebū ‘Oşmān-ı Mağribī’den ve Ebū ‘Aliyy-i Dekḳāḳ’dan rivāyetdür. Ve dinilmişdür ki, “meydān-ı mücāhede harekāt-ı zavāhir, berekāt-ı serā’irdür.” Serī es-Saḳaṭī ~raḥimehullāh~ naşihat idüp: “Ey güçlü kuvvetlü tāze yigitler! Gücünüñ kuvvetünüñ var-iken sa‘y idüñ, mücāhede idüñ; soñra bencileyin za‘īf olursız ki ol vaḳt çok taḳşīrāt kılursız”, diyü buyurduğında, rivāyetdür ki tāze yigitlerden ziyāde ‘ibādāt kılurdu.

Ve dinilmiş ki “nefsine ḥürmet iden dīnine ḥürmet itmezdür, nitekim nefsin istiḥsān iden ‘uyūb-ı nefse muṭṭalī’ olmazdur.” Ve dinilmiş ki “muḳteżā-yı tabī‘at ve mülāzemet-i ‘ādet ve fesād-ı şoḥbet ümmühāt-ı āfātdur.” Zünnūn el-Mısrī ~raḥimehullāh~ eydür: “‘İzzet-i nefis zilletdür ve zillet-i nefis ‘izzetdür.” Ve rivāyetdür ki ba‘zı selef-i şāliḥ kaç yıllar namāzlarında nev‘-i ḥazz-ı nefis mülāḥaza itmegin, ol deñlü müddet-i ṭavīle namāzların i‘āde idüpdür. Bāyezīd-i Bisṭāmī ~raḥimehullāh~ buyurduğu beyānuñ neticesi oldur ki buyurupdur: “Otuz beş yıl ḳadar tāḳat-i mücāhede itdüm ki taşḥīḥ-i İslām idem.”

⁴⁶ “Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz.” el-Ankebūt 29/69.

⁴⁷ “Cihadın en faziletlisi, zalim sultana hakkı söylemektir.” Ebū Dāvūd, Melāhim, 17; Tirmizî, Fiten, 13; Ahmed, Müsned, 3/19; İbn Mâce, Fiten, 20.

Faṣl fi'l-Cū'

Haḡ ~celle ve 'alā~ nev'-i ḡavf u cū' ve naḡş-ı emvāl, naḡş-ı enfüs ve naḡş-ı şemerāt maḡūlesi birle ḡulların imtiḡān idüp, şunlar ki şabr ehli ve teslim ehli mü'minlerdür, anlara meşübāt-ı 'uzmā ve raḡmet-i vāsī'a bişāret buyurup **“Ve le-nebluvennekum bi-şey'in mine'l-ḡavfi ve'l-cū'i”**⁴⁸ buyurılduḡında faẓl-ı cū'a nev'-i işāret olunupdur ki ve **kemā hüve'l-vāḡi'**⁴⁹ rivāyet olunur ki Resūlullāḡ ḡazreti ~'aleyhi'ş-şalātü ve's-selām~ cū' ehli idi. Cümleden rivāyet olunur ki Fāṡıma binti Resūl ~raḡiyallāhu 'anhā~ bir ḡün arpadan bir poḡaça bişürüp Resūlullāḡ ~şallallāhu 'aleyhi ve sellem~ ḡazretine bir miḡdār poḡaça pāresi götürdükde, “Üç ḡünden berü babaññ eñ evvel ṡa'āmı bu poḡaça pāresi olsun” diyü ḡabül idüp ḡoş gördi. Pes imdi cū' ya'nī açlık 'unvān-ı ehl-i ṡarīkatdur ki ḡillet-i ekle ve cū'a i' tiyād ile derūnlarından yenābī'-i ḡikmet bulmuşlardur; anuñ-ḡün müntehā-yı vus'-ı ṡāḡate varınca taḡlil-i ekl ve şıyām-ı dehr ve ḡaç^[58b] ḡünde bir ifṡār mu' tādıdır.

Ebü Süleymān-ı Dārānī ~raḡimehullāḡ~ eydür: “Aḡşam ifṡārumda ṡa'āmumdan bir loḡma kim naḡş idem ol baña iḡyā'-i leylden ḡayrdur.” Yaḡyā bin Mu'āẓ ~raḡimehullāḡ~ eydür: “Açlık nūrdur, toḡluk nārdur. Bāẓarda açlık şatılır olsa ṡullāb-ı āḡiret açlıḡdan ḡayrı nesne almayalardı.” Sehl bin 'Abdullāḡ eydür: “ḡünde bir kerre yimeḡ şıddıḡlar işidür; iki kerre yimeḡ mü'minler işidür; üç kerre yimeḡ ḡayvānlar işidür. Naḡl olunur ki Sehl bin 'Abdullāḡ ~raḡimehullāḡ~ Ramaẓān-ı Şerīf'de bir kerre ekl iderdi ve-lākin her ḡice sucaḡız ile ifṡār iderdi ki sūnnet-i Resūl'e ri'āyet ola.

Faṣl fi'z-Zühd

Ḳur'ān-ı 'Azīm'de zühd-fi'd-dünyāya müte'allıḡa ḡoḡ āyāt-ı kerīme buyurılupdur. **“Ḳul metā'u'd-dunyā ḡalīl”**⁵⁰ bu cümledendür ya'nī metā'-ı dünyā her deñlü olsa şey'-i ḡalīldür; merḡūb nesne degüldür, diyü işāret olunupdur. **“İẓā ra'eytumu'r-racule ḡad ütiye zuhden fi'd-dunyā”**⁵¹ ḡaçan kim kimesneyi metā'-ı dünyādan zāhidlik ve ferāḡ-destlik virilmiş göresiz, **“fa'ḡteribū minhu”**⁵² siz aña yaḡın olasız **“fe inneḡū yeleḡḡanu'l-ḡikmete”**⁵³ ki ṡaḡḡik ol 'ilm-i ḡikmet telḡin olunurdur, diyü ḡadıṡ-i şerīf vārid olupdur. Süfyān-ı Sevrī ~raḡimehullāḡ~ eydür: “ḡaḡīḡat-i zühd, 'abā ve pelāş ḡiymek ve ḡalīẓ u ḡalīl ṡa'ām yimeḡ degüldür; belki dünyādan ḡaşr-ı emeldür ve ḡaṡ'-ı ṡama'dur.” Şöyle kim **“Li-key lā te'sev**

⁴⁸ “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla...eksiltmekle sınayacağız.” el-Bakara 2/155.

⁴⁹ “Olduḡu gibi.”

⁵⁰ “...Onlara de ki: Dünya menfaati önemsizdir...” en-Nisā 4/77.

⁵¹ “Dünyāda kendisine zühd verilmiş bir kişiyi görürseniz...” İbn Māce, Zühd, 1; Ebü Ya'lā, *Müsned*, nr. 6803; Beyḡakī, *Şu'abu'l-İmān*, nr. 10524.

⁵² “...ona yaḡın olun...” İbn Māce, Zühd, 1; Ebü Ya'lā, *Müsned*, nr. 6803; Beyḡakī, *Şu'abu'l-İmān*, nr. 10524.

⁵³ “...gerḡekten ona ḡikmet verilmiştir.” İbn Māce, Zühd, 1; Ebü Ya'lā, *Müsned*, nr. 6803; Beyḡakī, *Şu'abu'l-İmān*, nr. 10524.

‘alā mā-fātekum ve lā tefrahū bimā-ātākum”⁵⁴ buyurulduğu gibi dünyevî nesnenüñ ne yokluğuna mahzûn ola, ne varlığına ferhân ola, kısmet-i ezele rızâ virüp Hâk ~celle ve ‘alâ~ kadr-i hâcetden ziyâde her ne deñlü rızq-ı helâl virürse kabûl idüp şûkr ide ve illâ, şabr ide. Ebû ‘Aliyy-i Dekkāk ~rahimehullāh~ didüğü gibi zühd mahzâ ferâğ-ı kalbdür, hattâ tekye ve zâviye binâ idem ve mescid ma‘ mûr idem dise zâhidlik olmazdur ki nev‘ an dünyevî takayyud ve iştiğâl olupdur.

Ebû Süleymân-ı Dārānî ~rahimehullāh~ eydür: “Şuğl-i Hâk’dan nev‘ -i şâgil ki ola zühd anı terk itmekdür ki zâhid şâfi-dil ola.” Fuḍayl bin ‘Îyâz ~rahimehullāh~ eydür: “Ḥubb- i dünyâ miftāḥ-ı bâb-ı küll-i şer olduğu gibi zühd-i dünyâ miftāḥ-ı küll-i ḥayrdur; nitekim ol fehvâ-yı ḥadiş-i Resûldür.”^[59a] Ebû ‘Osmân-ı Mağribî ~rahimehullāh~ didüğü gibi vâkt olur ki Hâk ~celle ve ‘alâ~ râğıblardan zâhidlere ziyâde virür. Yaḥyâ bin Mu‘âz ~rahimehullāh~ eydür: “Dünyâ-yı denî bir cemîle ‘ avrat gibidür, tâlib-i dünyâ ol ‘ avratuñ başın tarayup hoş tutup dürlü tezyîn iden gibidür; ve-lâkin zâhid ol ‘ avratuñ yüzine tükürüp saçan ve giysüsin pâreleyen gibidür. Fe-emmâ ‘ ârif ancak Rabbü’l-‘ izzet’le meşğul olup dünyâya ve hiç ğayre iltifât kılar degüldür.

Faşl fi’t-Taḳvâ

Şol cümleden ittiḳâ-yı nâsdur taḥḳîḳ ol ḥuzûr-ı Hazret’de ekrem-i nâs olduğu “İnne ekramekum ‘indallāhi etḳākum”⁵⁵ buyurulan naẓm-ı kerîm imzâ idüpdür ki her ‘ abd-i taḳî taḳvâsı miḳdârınca ‘ indallāh kerîmdür ve her ‘ abd-i zekiyy-i naḳıyy-i şafiyy-i taḳî âl-i Resûl mesâbesinde olduğına ḥadiş-i Nebevî vârid olupdur ki “Kullu naḳıyyin taḳıyyin fe-huve ileyye”⁵⁶ buyurılıpdur. Ve bir ḥadiş-i şerîf maẓmûnı, mecmû‘ -ı ḥayrât-ı dîn taḳvâdadur ve rahbâniyyet-i mü’min ğazâdadur ve nûrâniyyet-i kulûb zıkrullâhdadır. “İtteḳullāhe ḥaḳḳa tuḳâtihi”⁵⁷ tefsîrinde dinilmiş ki “ḥaḳḳa tuḳât”⁵⁸ tâ‘ atdür ki ma‘ şiyet olmaya ve zıkrdür ki nisyân olmaya ve şükrdür ki küfrân olmaya. Ve dinilmiş ki “şöyle kim taḳvâ ve murâḳabe muḥkem olmaya, keşf ü müşâhede fetḥ olmazdur.”

Sehl bin ‘Abdullāh ~rahimehullāh~ eydür: “Cenâb-ı Rabbü’l-‘ izzet’e mu‘ in yine kendüsidür ve delîl-i Resûlullāh’dur ve zâd-ı taḳvâdur.” İbn ‘Atṭâr ~rahimehullāh~ eydür: “Taḳvânuñ zâhiri muḥafaẓa-i ḥudûd-ı şerî‘ atdur, bâtını ihlâş-ı niyyetdür.” Zünnûn el-Mışrî

⁵⁴ “Kaybettiklerinize üzülmeyesiniz ve O’nun size verdikleriyle şıarmayasınız diye (böyle yapmıştır) ...” el-Hadîd 57/23.

⁵⁵ “...Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır...” el-Hucurât 49/13.

⁵⁶ “Her temiz taḳvâ sahibi benimledir.” Hadis, kaynaklarda bu şekilde yer almamaktadır. Kaynak metinde Hz. Enes (ra)’den rivâyetle: “Hz. Peygamber’e (sav) “Muhammed’in âli kimdir?” diye sorulunca Efendimiz: “Bütün müttâkilerdir” buyurdu.” şeklinde geçmektedir. Taberânî, *es-Sagîr*, nr. 318; *el-Evsât*, nr. 3332; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/269.

⁵⁷ “...Allah’a karşı gereği gibi saygılı olun...” Âl-i İmrân 3/102.

⁵⁸ “Gereği gibi saygı duymak”

~rahimehullāh~ eydür: “Hiçbir t̄a’ifenüñ ‘ayşî ‘ayş-ı mergüb degüldür, t̄a meger şol ricālullāh t̄a’ifesinüñ ‘ayşî ‘ayş-ı mergübdur ki taqvāda qarār ve fikrullāhda vaqār bulmuşlardur. Ve derecāt-ı taqvā gerçi ğayr-ı münhaşıradur ve-lākin cümleden evvel şirkden ve envā’-ı küfrden ittikādur ve ba’de-hāzā kebā’ir ü şaġā’ir-i seyyi’ātdan ittikādur. Anuñ-çün İbn Sīrīn ~rahimehullāh~ birkaç küp yağ alup ittifākan küplerüñ birinden bir fāre çıkup kangı küpden çıkduġın bilmedüġi eclden cümlesin döküpdür. Ve anuñ-çün İbrāhīm bin Edhem ~rahimehullāh~ Başra’da bir baqqālda ħurma alduġında mizāndan taşra bir ħurma müsāmahası olur. Beytü’l-Mağdis’e ^[59b] geldüġinde bir gice tenbīh olınupdur. Şöyle kim “derecemden düşdüm t̄a ki varup ol ħurmayı Başra’da baqqāla reddidüp tekrār Beytü’l-Mağdis’e geldüġümde dereceme geldüm”, diyü hikāyet kılırdur. Ve anuñ-çün Bāyezīd-i Bistāmī ~rahimehullāh~ bir kerre ‘aşāsın yire diküp ittifākan ‘aşā dölenmeyüp bir kimesnenüñ ‘aşāsına tokunup düşürdüġi eclden “kesr-i ħātır itdüm”, diyü i’tizār ve istihlāl idüpdür.

Faşl fi’l-Vera’

Ebū Zer-nām şahābī rivāyet kılduġı “**Min ħusni İslāmi’l-mer’i**”⁵⁹ kimesnenüñ ħüsn-i İslāmındandır, “**terkuhū mā-lā-ya’ nihi**”⁶⁰ kendüye nāfi’ olmayan nesneyi terk itdüġi, diyü buyurılan ħadīs-i Resūl vera’a işāretdür. Ve ħaqqat-i vera’ fevt-i taqvādur ki terk-i şübühātdur ve terk-i fażalātdur ve terk-i mā-lā-ya’ niyyātdur. Anuñ-çün “**Kun veri’an tekun a’budu’n-nāsi**”⁶¹ ya’ nī “hergiz dünyādan ve hevādan geçüp vera’ ıssı ol ki ‘ibādetde aĥlaş-ı nās olasın”, diyü ħadīs-i Resūl buyurılıpdur.

Hikāyet olunur ki “**Kullu qarzin cerra nef’an fe-huve ribā**”⁶² ya’ nī her ödünc virülen nesne ki ödünc alan kimesneden nev’an menfa’at iktizā ide, ol ribādur diyü mervī olan mażmūnınca rivāyet olunur ki Ebū Ħanīfe ~rahimehullāh~ borçlusı kimesnenüñ ağacı gölgesine oturmıyupdur. Bāyezīd-i Bistāmī ~rahimehullāh~ kaftānın yuyup kimesnenüñ bağı dīvārına ve ağacına sermeyüp yaş giysüsin arķasında ħurudurdı, diyü naql olunur. Ebū Şālīh ~rahimehullāh~ bir gice bir dostı kimesnenüñ ħālet-i nez’ine ħāzır olup ittifākan ol sāt vefāt itdükde sirāc ve ğayrı mā-melek vārişlere intikāl itdi, diyü şeyḫ çerāġı söyündürdi. Ba’zı selef-i şālīh bir dürlü kāġıd yazup kendü mülki degül dīvārdan ancaķ yazı

⁵⁹ “...kişinin İslāmının güzelliġindendir.” Tirmizî, Zühd, 11; İbn Māce, Fiten, 12; Mālik, Husnū’l-Huluk, 3; Ahmed, *Müsned*, 1/201.

⁶⁰ “Mālāya’niyi terketmesi...” Tirmizî, Zühd, 11; İbn Māce, Fiten, 12; Mālik, Husnū’l-Huluk, 3; Ahmed, *Müsned*, 1/201.

⁶¹ “Verā sahibi ol (harama düşme şüphesi olan şeylerden de kaçın) ki insanların Allah’a en iyi kulluk edeni olasın.” İbn Māce, Zühd, 24; Beyhakî, *Şuābu’l-İmān*, 5750; Kudāi, *Müsnedü’s-Şihāb*, 1/639; Süyütî, *es-Saġîr*, 6422.

⁶² “Her menfaat sağlayan borç, faizdir.” Feyzü’l-Kadir, 5:27. Hadis No:6336.

kurutmağa bir miqdār toprak aldığı-çün hātifden hitāb-ı ‘itāb irişüp “**Se-ya‘lemu’l-mustehıffu bi’t-turābi mā yelkāhu ğaden min tūli’l-ħisāb**”⁶³”⁶⁴ dinildi. Ve işbu bāb-ı vera‘ da dinilmiş ki cümle vera‘lardan müşkil vera‘-ı (?) riyāsetden vera‘dur ve bir dürlü fāsıd ğaraızlu ‘ibāretten vera‘dur.

Faşl fi’l-‘Uzlet

İşbu bābda Ebū Hureyre ~raḥimehullāh~ rivāyet kılduĝı ḥadīs-i Resūl’üñ neticesi oldur ki, ḥayru’n-nās iki nefer kimesnedür, birisi ğāzī-fi-sebīlillāh ^[60a] kişidür ve birisi qadr-i kifāyetle ḥalkdan tenhā rüz [u] şeb ‘ibādetinde olan kişidür. Cüneyd-i Bağdādī ~raḥimehullāh~ eydür: “İşbu zemān ‘avām-ı nāsdan vaḥşet zemānidur, ‘āķil oldur ki bu maķūle zemānda vaḥdet ihtiyār ide.” Pes şol kim selāmet-i dīn veistirāhat-i qalb murād ide, gerek kim ḥalkdan i‘tizāl ide. Ba‘zı selef-i şāliḥ ~raḥimehullāh~ eydür: “Muḥālaṭa-i nās ehli lā-būd mudārāt ehlidür; mudārāt ehli lā-būd murāyāt ehlidür.” “Kişi diyānetinde müflis olmak ‘alāmeti nedür?”, dinildükde Şeyḥ Şiblī ~raḥimehullāh~ buyurmuş kim: “Nās ile istīnās ‘alāmet-i iflāsdur.” Ba‘zı selef-i şāliḥe sü’āl olınup, “Bu tenhāda kimüñle istīnās kılursın?” dinildükde elin uzadup muşḥāf-ı şerīf getürüp, “Bundan evlā münis-i evfā olur mı?” diyü buyururdu.

Nazm:

(?)

Ve āyu’l-Ḳur’āni lā tufāriķu mażca‘ i

Şifā’un li’llezī ene kātımın⁶⁵

Devā’-i qalb nedür, diyü ‘Abdullāh bin Mübārek’e sü’āl olındukda cevāb buyurmuş ki: “Ḳillet-i mülākāt-ı ḥalk devā’-i marāz-ı qalbdür” diyü buyurmuş ki Rabbü’l-‘izzet ~celle şānühū~ şöyle kim, bir kulin zūll-i ma‘şiyetden ‘izz-i tā’ate ihṛac idüp vaḥdetle me’nūs ide ve qanā’atle ğanī ide ve kendü nefsi ‘uyübına başıṛ ide, lā-cerem anda ḥayrāt-ı dü cihānı cem‘ ide. Ebū Ya‘ķūb-ı Sūsī ~raḥimehullāh~ eydür: “Münferidlikden maḥzūz olan aķviyādur ve emşāl-i ricāldür.” Anuñ-çün Zünnün el-Mıṣrī ~raḥimehullāh~ eydür: “Kişi ol vaķt şıḥḥat-i ‘uzlet bulur ki shevātdan nefsi ‘uzlet ide.” Ebū ‘Aliyy-i Dekķāk ~raḥimehullāh~ eydür: “Kemāl-i ‘uzlet oldur ki ḥalk ne giyerlerse anı giyüp ve ne yirlerse

⁶³ tūli’l-ħisāb: tūli’l-ħasenāt

⁶⁴ “Bugün toprağı hafife alan kimse, yarın uzun bir hesapla karşılaşacak ve bunun ne kadar mesuliyetli olduğunu bilecektir.”

⁶⁵ “Kur’ân’ın ayetleri benim yanımdan ayrılmaz/ Onlar içimde gizlediklerimin şifasıdır.”

anı yiyüp fi-mā-beynehüm münferid-bi's-sır ola ki halk ile, Hâk'dan muhtecib olmayup belki halkdan muhtecib ola.” Ve dinilmiş ki “mu‘tezil-‘ani’n-nās kişiye muḳaddemen ‘ulūm-ı i‘tikādiyye ve ‘ulūm-ı aḥkām-ı dīniyyeyi⁶⁶ istiḥkāmı gerekdür, bünyân-ı ‘uzletin esās-ı muḥkem üzere binā ide.”

Faṣl fi’s-Şamt

Ebū Hureyre ~raḍiyallāhu ‘anh~ rivāyet kılduḡı ḥadīs-i şerīfün maẓmūn-ı meymūnı oldur ki buyurılıpdu: “Kimesne kim Rabbū’l-‘izzet’e ve rüz-ı āḥirete imān getüre, gerek kim goñşusına nev‘-i ezā kılmaya ve kimesne kim Rabbū’l-‘izzet’e ve rüz-ı āḥirete imān getüre, gerek kim konuḡa ḳadr-i ṭāḳat ikrām ide ve kimesne kim Rabbū’l-‘izzet’e ve rüz-ı āḥirete imān getüre, gerek kim ^[60b] her söz söyledükde ḡayr söyleye ve illā, tınmayup şamt ide.”

Rivāyet olunur ki Ebū Bekr-i Şiddīḳ ~raḍiyallāhu ‘anh~ kaç yıllar aḡzına taş koyurdu ki çok söylemeye. ‘Abdullāh bin Mes‘ūd ~raḍiyallāhu ‘anh~⁶⁷ eydür: “Cümleden lisān zindāna ve ḡabse elyaḳdur.” Ebū Bekr-i Fārisī ~raḡimehullāh~ eydür: “Şamt ancak lisāna lāzım vaşf degüldür, belki ḳalbe ve cümle cevāriḡa lāzımdur.” Kişi faẓalāt-ı mā-lā-ya‘niyyātdan şāmit olmaduḡa dili şāmit olsa gönli şāmit olmazdur. Anuñ-çün Sehl bin ‘Abdullāh ~raḡimehullāh~ eydür: “Ḥalvet ve inḳitā‘ munḳatı‘ olmaduḡa şamt müteḡaḳḳıḳ olmaya.” Bişr bin el-Ḥāris ~raḡimehullāh~ eydür: “Ḳaçan kim saña tekellüm ḡoş gelür ol vaḳt şamt it; ḳaçan kim saña şamt ḡoş gelür ol vaḳt tekellüm it.” Ebū ‘Aliyy-i Dekḳāk ~raḡimehullāh~ eydür: “Şamt ādāb ḡazretindendür.⁶⁸ Anuñ-çün vaḳt-i ḳırā‘at-i Ḳur‘ān-ı ‘Azīm’inde bā‘iş-i raḡmet ola diyü ḡüsn-i istimā‘ ve inşāt emr olunup “**ve izā ḳuri’e’l-Ḳur‘āne fe’stemi’ū lehū ve enşitū le’allekum turḡamūn**”⁶⁹ buyurılıpdu. Pes şamt olursa bir dürlü mā-hüve’l-ḡaḳ ḡaraḡ-ı şaḡiḡ için olurdu. Anuñ-çün “muḡteẓā-yı şerī‘at olan sözden ke-mā-hüve’l-ḡaḳ şāmit-i sākit olan şeytān-ı aḡrasdur”, dinilüpdür.

Faṣl fi’l-‘Ubūdiyyet

Ebū ‘Aliyy-i Dekḳāk ~raḡimehullāh~ eydür: “‘**Subḡāne’lleẓi esrā bi’abdiḡi**’⁷⁰ ve daḡı ‘**fe-evḡā ilā ‘abdiḡi**’⁷¹ maḳūlesi nazm-ı kerīmden münfehim olunur ki vaşf-ı ‘ubūdiyyetden eşref vaşf olsa Rabbū’l-‘izzet ~celle şānühū~ Ḥabīb-i Ekrem’in anuñ-ıla vaşf

⁶⁶ Belirtme hāli eki hemze ile gösterilmiştir:

⁶⁷ “kaç...raḍiyallāhu ‘anh” Derkenar, sah işareti vardır.

⁶⁸ ḡazretindendür: ḡazretindendür

⁶⁹ “Kur‘ān okunduḡu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nāil olasınız.” el-A‘rāf 7/204.

⁷⁰ “...kulunu...ḡötüren Allah eksikliklerden münezzehtir...” el-İsrā 17/1.

⁷¹ “...kuluna vahyetti.” en-Necm 53/10.

buyururdu.” Pes nitekim Rabbü’l-‘izzet ebedâ rubûbiyyetle mevşûfdur, kezâlik ‘abd-i mü’min ebedâ ‘ubûdiyyetle mevşûfdur.”

Sehl bin ‘Abdullâh ~rahîmehullâh~ eydür: “‘Ubûdiyyet mü’mine zînetdür; ‘ubûdiyyetden ‘ārî kişi bî-zînetdür.” Anuñ-çün Hâbîb-i Ekrem’e hîṭâben, “tâ ki saña yakîn gelince Rabbüñe ‘ibâdet kıl”, diyü “**va‘bud Rabbeke hattâ ye’tiyeke’l-yakîn**”⁷² buyurılıpdur. Ba‘zı meşâyıḥ didügi gibi açlık ve ‘uryânlık ve faqr u zül ihtiyâr itmeyen, ‘ubûdiyyet iddi‘â etmek olmazdur.” Zünnûn el-Mıṣrî ~rahîmehullâh~ eydür: “‘Ubûdiyyet şıḥḥat bulmaz, tâ ki Rabbü’l-‘izzet her gâh Rab olduğı gibi, her gâh ‘abd olmayınca.” Ebû ‘Aliyy-i Dekḳâḳ ~rahîmehullâh~ eydür: “Kimüñ ve nenüñ mağlûbı ve esîri olursañ anuñ ‘abdi olursın; esîr-i nefis olursañ ‘abd-i nefis olursın; esîr-i dünyâ olursañ ‘abd-i dünyâ [61a] olursın.” Nitekim bu ma‘nâyı mü’eyyid⁷³ ḥadîṣ-i Resûl vârid olupdur. Anuñ-çün Harîrî ~rahîmehullâh~ eydür: “‘Abîd-i ni‘met çok bulunurdur ve-lâkin ‘abd-i Haḳ katı az bulunurdur.” İ‘tibârât-ı meşâyıḥda dinilmiş ki “vaşf-ı ‘ibâdet ‘avâm içündür; vaşf-ı ‘ubûdiyyet ḥavâş içündür; vaşf-ı ‘ubûdet ḥavâşş-ı ḥavâş içündür.” Ve dinilmiş ki “vaşf-ı ‘ibâdet ‘ilm-i yakîn ehli olanlarıñdur.”

Faṣl fi’l-İrâde

Gerçi maḳâmât-ı sülûkden maḳâm-ı irâdet cümleden aḳdem görinürdür ki lafz-ı irâdet ma‘nâsı, mücerred ḳasd ma‘nâsıdır. Ve-lâkin meşâyıḥ i‘tibârında irâdet didükleri ayruḳ terk-i ‘âdâta ve fi‘l-i ‘ibâdâta ve taḥammül-i meşâḳḳa ve tebdîl-i aḥlâḳa ‘azîmetdür, tâ ki hattâ Cenâb-ı ‘izzet’den ğayrıya iltifâtıdan inḳıṭâ‘dur. Ve tenzîl-i Haḳ içre “Yâ Muḥammed ~‘aleyhi’s-selâm~! Ümmetüñden şunlar ki vech-i rızâ isteyü Cenâb-ı Haḳret’e yüz tutup rûz [u] şeb ‘ibâdât kılurlar, sen seni anlarıñla şâbir kıl” diyü “**Va’şbir nefseke me‘ allezîne yed‘üne Rabbehum bi’l-ğadâti ve’l-‘aşıyyi yurîdüne vecheh**”⁷⁴ buyurılan nazm-ı kerîmden ma‘nâ-yı irâdet-i haḳ münfehimdür. Anuñ-çün dinilmiş ki “irâdet şıḥḥat bulunmazdur, tâ meger yigirmi yıl şâhib-i şimâl yazmağa ḥaṭıyye bulmaya.”

Cüneyd-i Bağdâdî ~rahîmehullâh~ eydür: “Mürîd kim Cenâb-ı Rabbü’l-‘izzet’e irâdetin taşḥîḥ ide, ayruḳ şoḥbet-i ḳurrâdan ve mücâlese-i ‘ulemâ’-i zâhirînden nesne menfa‘at hisse-dâr olmaya.” Ve gerçi her mürîd-i Haḳ murâd-ı Haḳ’dur ki irâdet-i ‘abd irâdet-i Haḳ’a tâbî‘dür, kezâlik her murâd-ı Haḳ lâ-cerem mürîd-i Haḳ’dur. Ve-lâkin meşâyıḥ fark-ı mâ-beyn eylemişlerdür ki mürîd mübtedîdür ve murâd muntahîdür ve mürîd

⁷² “Kesin olan şey gelinceye kadar rabbine kulluk et.” el-Hicr 15/99.

⁷³ mü’eyyid: mü’eyyed

⁷⁴ “Rızâsını dileyerek sabah akşam Rablerine dua edenlerle olmak için elinden gelen çabayı göster...” el-Kehf 18/28.

mütehammildür ve murād maḥmūldür ve mürīd sā'irdür ve murād tā'irdür ve mürīd ba' de'l-
mücāhedāt muvaffaḥdur ve murād ḳable'l-mücāhedāt muvaffaḥdur. Şöyle kim niçe
mürīdān-ı aşḫāb-ı riyāzāt sinīn-i keşire riyāzatlarından vāşıl olmadukları menzile, ba' zı
murādān ibtidā'-i emrde vāşıl olmak olurdur. Ve ba' de-hāzā ḡālib ü lāyık budur ki nev'-i
mücāhededen ve riyāzatdan ḡālī olmaya. Ebū ' Aliyy-i Dekḳāk ~raḥimehullāh~ didügi gibi
[61b] mürīd ve murād farkında bürhān-ı bāhir işbu iki āyet-i kerīmelerdür ki Mūsā ~'aleyhi's-
selām~ şerḥ-i şadr isteyü **“Rabbi’ş-rahli şadri”**⁷⁵ diyü du' ā kıldı; Ḥazret-i Fahr-i' Ālem'[e],
“senün-çün şadruñı şerḥ itmedük mi”, diyü **“E-lem neşrah leke şadrak”**⁷⁶ buyurıldı. Mürīd
eger murād-ı bī-iḥtiyār olup teslīm-i küll birle fenā-yı maḥz olup meczüb-ı nā-murād
olmayınca murāda irmezdir.

Faṣl fi'l-İstikāmet

Tevḥīd-i şırf⁷⁷ birle istikāmet sebeb-i tenzīlāt-ı melā'ike-i raḥmet olduḡın taḥḳīḳ birle
“İnnellezīne ḳālū Rabbuna'llāhu ṣumme'stekāmū tetenezzelu 'aleyhimu'l-melā'ikeh”⁷⁸
buyurılıpdir. Ebū ' Aliyy-i Dekḳāk ~raḥimehullāh~ eydür: “Muḳaddemā vech-i istikāmet
nüfūs-ı nāḳışayı te'dībdür ve ba' de-hāzā ḳulüb-ı tāhireyi tehzībdür ve ba' de-zālik esrār-ı
laṭıfeyi dergāh-ı ' İzzet'e takrībdür. Anuñ-çündür **“İstekīmū velen tuḥşū”**⁷⁹ diyü ḥadīs-i Resūl
vārid olupdur ki her ne deñlü istikāmet ḳılsañuz istikāmetde olan ḥışāl-ı ḥamīdeyi iḥşāya
ṭāḳat getürmezsiz, diyü buyurılıpdir. Pes mertebe-i istikāmet oldur ki temām-ı diyānāt
andadır ve nizām-ı ḥayrāt ve mücāhedāt-ı bidāyāt andadır ve müşāhedāt-ı nihāyāt andadır.
Anuñ-çün, “Süre-i Ḥūd beni ḳocaltdı” diyü ḥadīs-i Resūl mervīdür ki anda **“Fe'stekīm kemā
umirte”**⁸⁰ ve **men tābe me'ake ve lā tetḡav”**⁸¹ buyurılıpdir. Anuñ-çün “istikāmete meger
ekābir-i etḳıyā ṭāḳat getüre”, dinilüpdür. Ve dinilmiş ki “aḳvālde istikāmet terk-i ḡıybetdür
ve a' mālde istikāmet terk-i bid' atdür ve aḥvālde ve esrārda istikāmet terk-i mā-sivā-yı
Ḥazret'dür.”

Faṣl fi'l-Ḳanā'at

“Kimesne kim erkek eger dişi lā-cerem mü'min-i şādık olduḡı ḥāldde lā-yenḳatı'
'amel-i şālīḥ ide, taḥḳīḳ biz anı ḥayāt-ı ṭayyibe birle lā-būd iḥyā iderüz”, diyü **“Men 'amile**

⁷⁵ “...Rabbim! Gönlüme ferahlık ver.” Tâhâ 20/25.

⁷⁶ “Senin kalbini açıp genişletmedik mi?” İnşirâh 94/1.

⁷⁷ Tevḥīd-i şırf : Tevḥīd-i şırf ve tevḥīd-i şırf

⁷⁸ “‘Rabbimiz Allah’tır’ deyip de dosdoğru çizgide yaşayanlar, işte onların üzerine melekler şu müjdeyle inerler...” Fussilet 41/30.

⁷⁹ “Tam olarak güç yetiremezsiniz ama istikamet üzere olmaya gayret edin.” İbn Mâce, Tahâret, 4; Ahmed, Müsned, 5/282; Mâlik, Tahâret, 4; Hâkim, Müstedrek, 1/130; Dârimî, Tahâret, 2; Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, 1/457.

⁸⁰ umirte: umirte ente

⁸¹ “Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurulduḡı gibi dosdoğru ol! Siz de azıp sapmayın...” Hûd 11/112.

şâlihân min zekerin ev unşâ ve huve mu'minun fe-le-nuhyiyennehû hayâten tayyiben"⁸² buyurulan nazm-ı kerîm tefsîrinde ehl-i tefsîrden cemâ' at-i keşîre "hayât-ı tayyibeden murâd kanâ' atdür", diyü tefsîr kıldılar; Allâhu a'lemu bi-murâdihî. "**Le-yerzuḡannehumu'llâhu rızḡan ḡasenen**"⁸³ ya' nî "Rabbü'l-izzet ~celle şânühû~ muḡâcirîne taḡḡik-i luṡf idüp rızḡ-ı ḡasen vire", diyü buyurulupdur. Dinilmiş ki "rızḡ-ı ḡasenden murâd kanâ' at ola". Ehl-i beyt-i Resûl ḡaḡḡında tenzîl buyurulan "**İnnemâ yurîdu'llâhu liyuzḡibe 'ankumu'r-ricze ehle'l-beyti**"⁸⁴, [62a] "ey ehl-i beyt-i Resûl! Rabbü'l-izzet ~celle şânühû~ taḡḡik murâd kıılır kim sizden riczi ya' nî buḡl ve ṡamâ' şıfatların izâle ide", "**ve yuṡahhirakum taṡṡirâ**"⁸⁵ ve murâd kıılır kim riczden sizi temâm taṡṡir ide ki seḡâ ve îşâr şıfatları envâriyla gönlünüz tenvîr ide, diyü tefsîr olınupdur. "**İnne'l-ebrâra le-fi na'im**"⁸⁶ **le-fi kanâ'atin fi'd-dünyâ**⁸⁷ "**Ve inne'l-füccâra le-fi caḡim**"⁸⁸ **le-fi ḡırşun**⁸⁹ **fi'd-dünyâ**⁹⁰ diyü tefsîr olınupdur. "**El-kanâ'atu kenzun lâ yefnâ**"⁹¹ ḡadîş-i Resûl vârid olupdur ki kanâ'at didükleri fenâsı yok ḡinâdur, diyü buyurulupdur. "**Kun ḡâni'an tekun eşkura'n-nâsi**"⁹² 'ḡâni' olgıl kim ḡaḡḡ içre ziyâde şükr ıssı olasın', diyü buyurulupdur. Bu ḡadîş-i şerîf işâret kıılır ki kanâ'at nev'-i istiḡnâdur ve rızḡ-ı maḡsûma temâm-ı şükrândur. *Zebûr*'da dinilmiş ki ḡâni' kişi aç muḡtâc daḡı olsa ḡinâ-yı ḡalb birle ḡanîdür. Ba'zı meşâyıḡ eydür: "İzz ü ḡinâ kendülere ḡarîn şâḡib isteyü gezüp cevelân iderken kanâ'ate râst gelüp ayruḡ ayrılmadılar." İbrâḡim-i Mâristânî ~raḡimehullâḡ~ eydür: "Adûdan ḡışâş birle intikâm kıılduḡuḡ gibi ḡırşdan kanâ'atle intikâm kııl." Zünnûn el-Mışrî ~raḡimehullâḡ~ eydür: "Kanâ'at ehli ehl-i istirâḡatdür ve ehl-i istiṡâletdür." Ve dinilmiş ki "Rabbü'l-izzet ~celle şânühû~ beş nesneyi⁹³ beş nesnede kııldı: 'İzzeti ṡâ'atde kııldı ki muṡî' lâ-büd 'azîzdür ve zilleti ma'şıyetde kııldı ki 'âşî lâ-büd zelîldür ve heybeti ḡıyâm-ı leylde kııldı ki müteheccid lâ-büd meḡâbet ıssıdur ve ḡikmeti açlıkda kııldı ki mürtâz lâ-büd ma'rifet ıssıdur; ve ḡinâyı kanâ'atde kııldı ki ḡâni' lâ-büd müstaḡnidür."

⁸² "Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız..." en-Nahl 16/97.

⁸³ "...Allah onları pek güzel bir nimetle ödüllendirecektir..." el-Hac 22/58.

⁸⁴ "...Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak istiyor..." el-Ahzâb 33/33.

⁸⁵ "...ve sizi tertemiz yapmak istiyor." el-Ahzâb 33/33.

⁸⁶ "İyiler elbette nimet içindedirler." el-Mutaffifin 83/22.

⁸⁷ "Kesinlikle dünyada kanaat içindeler."

⁸⁸ "Şüphesiz, günahkârlar da cehennemdedirler." el-İnfîtâr 82/14.

⁸⁹ ḡırş: ḡarîş

⁹⁰ "Kesinlikle dünyada hırs içindeler."

⁹¹ "Kanaat, tükenmeyen bir hazinedir." Taberânî, *el-Evsat*, 6918. Biraz farklı lafızla bk. Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/63; İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/191; Suyûtî, *es-Sagîr*, 6193.

⁹² "Kanaat sahibi ol ki, insanların en çok şükredeni olasın." Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10/365; Beyḡakî, *Şuâbü'l-İmân*, 11127; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/639; Suyûtî, *es-Sagîr*, 6422.

⁹³ Belirtme ḡâlî eki hemze ile gösterilmiştir:

Faṣl fi't-Tevekkül

Şol kimesne kim Rabbü'l-‘izzet’e tevekkül ide, pes Rabbü'l-‘zzet aña kâfidür ve hâmidür. “**Ve men yetevekkel ‘ale’llâhi fe-huve ḥasbuh**”⁹⁴ buyurılıp dur ki tevekküle terğib olınupdur. Ve “Rabbü'l-‘izzet üzere tevekkül idün, mü’minler iseñüz” diyü “**ve ‘ale’llâhi fetevekkelü in kuntum mu’minin**”⁹⁵ buyurıldığı tevekkül muḳteżâ-yı imân olduğına ḥüccet ibrâz olınupdur. ‘Abdullâh bin Mes‘ūd ~raḍiyallâhu ‘anh~ rivāyet kıılır ki Ḥazret-i Faḥr-i ‘Âlem ~aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm~ buyurupdur ki: “Cem‘-i keşir-i [62b] ‘acib bî-ḥad ümmetüm baña arz olındı ve temām ḥatırur[a] arzâ kıılındı ve dinildi ki ‘işbu bî-‘aded ümmetünle yetmiş biñ ‘aded ümmetün cennete bî-ḥisâb girürler ki anlar teṭayyur u ruḳye kıılmazlardur ki şafâ’-i tevḥidlerinde ğayr-i ḥazretle isti‘ânetden şâfi-dillerdür ki esbâb-ı tedârüke ta‘alluḳdan ḳalmışlardur.” Ve şöyle kim mecmû‘-ı mühimmatlarında Rabbü'l-‘izzet’e tevekkül kıılırlardı, “Yâ Resûlallâh! Ben devemi bağlamadum, Rabbü'l-‘izzet’e tevekkül iderem” diyen a‘râbiye “Deveñi bağla andan tevekkül kııl” diyü buyurıldığı gibi. Şâhibü’r-*Risâle* İmâm Kuşeyrî ~raḥimehullâh~ eydür: Tevekkül fi’l-ḥaḳîḳa gönülde i‘tişâm-billâhdur ki ḥükm-i ilâhiye ittikâldur. Eyle olsa hareket-i zâhire aşl-ı tevekküle mâni‘a olmazdur. Emr-i ma‘âş kim müşkil olup ‘asir ola taḳdîr-i Ḥaḳ’dur, dinilür. Şöyle kim def‘-i zarûret-i ḥâl kolaylık bulup yesir ola, teysir-i Ḥaḳ’dur dinilüpdür ki İbn ‘Aṭâ ~raḥimehullâh~ eydür: “Tevekkülde ednâ mertebe oldur ki esbâba nev‘-i ta‘alluḳ birle gönülde Rabbü'l-‘izzet’e ittikâl zâ’il olmaya.” Ebû Turâb-ı Naḥş[eb]î ~raḥimehullâh~ eydür: “İnkıyâd-ı Rubûbiyyet ve i‘timâd-ı kifâyet şurûṭ-ı tevekküldür.” Fergânî ~raḥimehullâh~ eydür: “İbrâhîm-i Ḥavvâş ~raḥimehullâh~ tevekkülde ne deñlü mücidd [ü] sâ‘i-ken ibriḳ ve ‘aşâ ve miḳrâz ve iplik ve iyne maḳûlesi ba‘zı esbâb-ı mühimmatdan ḥâlî olmazdı. Mesrûḳ ~raḥimehullâh~ eydür: “Tevekkül didükleri ḳazâ’-i sâbıḳa rızâdur ve istislâmdur”. Ve dinilmiş ki “tevekkül maḥz-ı ferâğ degüldür, belki tekşir ve taḳlîl mâ-beyn[i] müstevî olmaḳdur.”

Sehl bin ‘Abdullâh ~raḥimehullâh~ eydür: “Tevekkül ḥâl-i Resûl’dür ve ta‘alluḳ sebeb-i sünnet-i Resûl’dür.” Ḳankısı müyesser olursa müstaḥsendür, gerçi ta‘alluḳdan tevekkül aḥsendür. Şol kim sebebe ta‘n ide, sünnete ta‘n ider ve şol kim tevekküle ta‘n ide, imâna ta‘n ider. ‘Alâmât-ı tevekkül üç nesnedür; terk-i mes‘eledür ve ḳabûl-i ‘atıyyedür ve ‘adem-i iddiḥârdur. Ve tevekkül murâdullâh olan ḳismete tefvîzdür ve istirsâldür.

Ḥâriş-i Muḥāsibî ~raḥimehullâh~ eydür: “Mütevekkil kişiye ṭabî‘at ṭarîḳından ba‘zı ḥaṭarât-ı ṭama‘ ḥuṭur itmeye olmazdur ve-lâkin aşl-ı tevekküle zarar virmezdir. İşkât-ı taleb-

⁹⁴ “...Kim Allah’a dayanıp güvenirse Allah ona yeter...” et-Talâk 65/3.

⁹⁵ “...Eğer mü’minler iseniz ancak Allah’a güvenin.” el-Mâide 5/23.

i mezîd [63a] kâfidür.” Bîşr-i Hâfî ~rahîmehullâh~ eydür: “Fuķarâ’-i mütevekkilîn üç kısmetdür: Faķîr olur ki ârz-ı hâl idüp sü’âl kılmaz ve ‘atıyye dağı almaz; ve faķîr olur ki kezâlik sü’âl kılmaz ve-lâkin ‘atıyye alır; ve faķîr olur ki sü’âl kıılır ve ‘atıyye alır ve ķadr-i kifâyetden ziyâde şadaķa virür.”

Ba’zı meşâyığ eydür: “Tevekkül derece-i ‘ulyâdur; henüz ben aña dağı irmedüm.” Ebû Süleymân-ı Dârânî ~rahîmehullâh~ eydür: “Bi-ķamdillâh ‘ulûm-ı âhîretden fûnûn taķsîl kıldum ve-lâkin tevekkûlden şemme dânece bulmadum ki tevekkül esbâbdan bi’l-küllîyye ħurûcdur ki mertebe-i evc-i rûĥâniyyete‘urûcdur. Şöyle kim beşinci gün belki onıncı gün tekâzâ-i iftâr mezmûmdur, anuñ-ķün kim rızķ-mina’llâh tâ mine’l-ezel maķsûmdur.”

Faşl fi’l-Faķr

Şol dört yüz miķdârı muĥâcirîn aşĥâb-ı şuffe maķûlesi fukarâ ki ma’işet ĥareketine ve taķşîline istiţâ‘atları cihâd-fi-sebîlillâh ĥizmet iştiğâline iĥşâr olundılar. Nafaķâtunûz anlara infâķ idüñ diyü, “**Li’l-fuķarâ’i’llezîne uĥşırû fi-sebîlillâhi lâ yesteţî‘üne đarben fi’larđi**”⁹⁶ buyurılan nazm-ı kerimde ĥaşlet-i faķr fażîletine nev‘-i işâret olınupdur. Nitekim ĥadîş-i Resûl: “**Yedĥulu’l-fuķarâ’u’l-cennete ķable eĥniyâ’i bi-ĥamsi mi’eti ‘âmin**”⁹⁷; fuķarâ cennete aĥniyâdan evvel beş yüz yıl muķaddem girürler, diyü buyurılıpdur.

‘Ömer bin Ĥattâb ~radıyallâĥu ‘anh~ rivâyet kılduğı ĥadîş-i şerîf oldur ki, buyurılıpdur: “**Li-kulli şey’in miftâĥun**”⁹⁸, her nesnenüñ miftâĥı vardur ve “**miftâĥu’l-cenneti ĥubbu’l-mesâķîni**”⁹⁹, cennetüñ miftâĥı misk[i]nleri sevmekdür. “**Ve’l-fuķarâ’uş-şubberu**”¹⁰⁰, şabır ehli fuķarâ’; “**culesâ’ullâhi yevme’l-ķiyâmeti**”¹⁰¹, rûz-ı maĥşerde Rabbü’l-‘izzet ~celle şânühû~ ĥâzretleri celîsleridür. Bîşr bin Ĥâriş ~rahîmehullâh~ eydür: “Kabre degin faķr üzere i’tikâd-ı şabr efđal-i maķâmâtudur.” Zünnûn el-Mışrî ~rahîmehullâh~ eydür: “Kişide Allâh’dan ĥażab ‘alâmeti ĥavf-ı faķrdur.” Ebû Ĥaķş ~rahîmehullâh~ eydür: “Cenâb-ı Ĥâzret’e vesîle devâm-ı faķrdur fi cemî‘il-aĥvâl ve mülâzemet sünnetdür fi cemî‘il-aĥvâl ve ĥaleb-i ķuvvetdür min vechi’l-ĥalâl.”

⁹⁶ “Kendilerini Allah yoluna adadıklarından seyahat ve ticarete imkân bulamayan yoksullara verin.” el-Bakara 2/273.

⁹⁷ “Fakirler cennete zenginlerden beş yüz yıl önce girerler.” Tirmizî, Zühd, B. 37. Ayrıca bk., Ebû Dâvûd, İlim, B.13; İbn Mâce, Zühd, B. 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 296,343.

⁹⁸ “Her şeyin bir anahtarı vardır...” Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, 1/96; İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/112; Müttakî-i Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, 16587, Şevkânî, *el-Fevâid*, 718.

⁹⁹ “...Cennetin anahtarı da fakirleri sevmektir...” Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, 1/96; İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/112; Müttakî-i Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, 16587, Şevkânî, *el-Fevâid*, 718.

¹⁰⁰ “...Çok sabreden fakir kişiler...” Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, 1/96; İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/112; Müttakî-i Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, 16587, Şevkânî, *el-Fevâid*, 718.

¹⁰¹ “...Kıyamet günü Allah’ın konuklarıdır.” Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, 1/96; İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/112; Müttakî-i Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, 16587, Şevkânî, *el-Fevâid*, 718.

Ebū ‘Alīyy-i Rūdbārī ~rahimehullāh~ eydür: “Ba‘ zı kebā’ir-i meşāyih, ihvāndan ve sulţāndan nesne kabūl itmezdi ve ba‘ zı kebā’ir kabūl iderdi ve-lākin taşadduk kıldurdi.” Şiblī ~rahimehullāh~ eydür: “Faķır oldur ki ^[63b] Hāzret’den ğayrıya hāceti olmaya”, didügi zāhirdür. Muẓaffer-i Kırmīsī[nī] ~rahimehullāh~ eydür: “Faķır oldur ki Hāzret’e hāceti olmaya didügi, muţālebātdan ve ihtiyārātdan geçüp maḥẓ-ı kaẓā’-i sâbıka rızāda qarār ide, dimekdür.” Ebū Bekr bin Tāhir ~rahimehullāh~ eydür: “Faķırūñ ma‘ āşa lā-būd hāceti olsa gerek kim ḳadr-i kifāyetin geçmeye.” Yūsuf bin Esbāţ ~rahimehullāh~ eydür: “Kırk yıldur gömlekden artuğa mālīk olmadum.” ‘Ālem-i vāḳı‘ada Muḥammed bin Vāsi‘, Mālīk bin Dīnār’dan muḳaddem cennete girdügi müşāhede olındukda vech-i teḳaddüm oldur dinilmiş ki Mālīk bin Dīnār ~rahimehullāh~ iki gömlege mālīk idi, Muḥammed bin Vāsi‘ ~rahimehullāh~ ancak bir gömlege mālīk idi. İbnü’l-Cellā ~rahimehullāh~ eydür: “Şeref-i tevāzu‘ olmasa faķır-i miskīn, mütekebbir-i muḥtāl-i faḥūr gibi girü huyelā vü faḥr gösterü gösterü yürürdi. Faķire bu ‘izzet yeter dinilmiş ki sâ’ir müslimānlara bā’ is-i raḥmetdür ve dā’-i hayrdur.” Ebū ‘Abdullāh bin Hāfīf ~rahimehullāh~ eydür: “Kırk yıl beyne’l-ḥāş ve’l-‘ām kabūl-i ‘azīmde oldum; üzerime şadaḳa’-i fiṭr vācib kılmadum.”

Faşl fi’ş-Şabr

Faẓilet-i şabra delālet iden āyāt-ı kerīmeden “İnnemā yuveffe’ş-şābirüne ecrahum bi-ğayri ḥisāb”¹⁰² ya‘ nī şol diyānātlarında envā‘-ı meşāḳḳ u belāyā üzere şabr idenlere ecr bī-ḥisāb, bī-ḳıyās virilür, diyü buyurılan naẓm-ı kerīm kāfīdür. Hāzret-i Faḥr-i ‘Ālem’den rivāyet olunur ki buyurupdur: “Ḳıyāmet ğünü mevāzīn naşb olup namāz ehli getürülür, ecrleri meḳādīr-i mevāzīn birle tevfiye oluna ve andan belāyā ve şabr ehli getürülüp kezālik ecrleri ve andan şadaḳāt ehli ve andan ḥac ehli getürülüp kezālik ecrleri meḳādīr-i mevāzīn birle tevfiye olına ve andan belāyā ve şabr ehli getürülüp ecrleri mevāzīne sığmayup bī-ḥad bī-‘aded ki bī-ḥisāb bī-ḳıyās dürlü ecrler bulısarlardır. Şöyle kim ol vaḳt ehl-i belāyāyı ehl-i ‘āfiyet görüp, ‘n’olaydı dünyāda ecsādumuz meḳārīz birle kırkılmış olaydı’, diyü teḥassür ü ārzü ideler.” İmāndan menzile-i şabr bedenden re’s menzilesine olduğı Hāzret-i ‘Alī ~raḍıyallāhu ‘anh~ taşrīḥ idüp “Eş-şabru mine’l-īmāni bi-menzileti’r-ra’si mine’l-cesedi”¹⁰³ ^[64a] buyurılıpdur. “Ve le-necziyenne’llezīne şaberū ecrahum bi-aḥseni mā-kānū ya‘melūn”¹⁰⁴ buyurılan naẓm-ı kerīm birle istidlāl idüp Ebū ‘Oşmān-ı Mağribī ~rahimehullāh~ eydür: “Aḥsen-i cezā şabr üzere olan cezādur.” Ruveyym ~rahimehullāh~

¹⁰² “...Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir.” ez-Zümer 39/10.

¹⁰³ “Müminin sabrı, vücutta baş gibidir.”

¹⁰⁴ “...Asla kuşkunuz olmasın ki, güçlüklerle göğüs gerenlerin ecirlerini, yapmış olduklarının daha da güzeliyle vereceğiz.” en-Nahl 16/96.

eydür: “Terk-i şekvā şabrdur.” Ebū ‘Aliyy-i Dekkāk ~raḥimehullāh~ eydür: “Ḥazret-i Eyyüb ~‘aleyhi’s-selām~ **“Ennī messeniye’ḍ-ḍurru”**¹⁰⁵ didügi i‘tibār idüp eydür: “Nev‘-i iẓhār-ı veca‘ şabrı münāfi degüldür.” İbrāhīm-i Ḥāvvāş ~raḥimehullāh~ eydür: “Şabr didükleri kitāb ve sünnet aḥkāmı üzere şebātdur.”

Faṣl fi’ş-Şıdk

Maḳām-ı şıdk nübüvvete qarīn ve qarīb olduğına **“Fe-ulā’ike me‘allezīne en‘amallāhu ‘aleyhim mine’n-nebiyyīne ve’ş-şıddikīn”**¹⁰⁶ buyurılan nazm-ı kerimde işāret olunduğı gibi **“Yā eyyuhellezīne āmenū’tteḳullāhe ve kūnū me‘a’ş-şādikīn”**¹⁰⁷ buyurılan nazm-ı kerimde faẓilet-i şıdkā işāret olunupdur ki: Eyyühe’l-mü’mīnūn! Şıdk-ı imān isteyü diyānātuñuzda taḳvā ehli şādıklar olası ki taḥşil-i şıdk idesiz, diyü emr olunupdur. ‘Abdullāh bin Mes‘ūd ~raḍiyallāhu ‘anh~ rivāyetiyle mervī ḥadıṣ-i şerīfūñ maẓmūnı oldur ki, kimesne kim hergiz şıdk idüp şādıklık isteye, ḥuzūr-ı ḥazretde anuñ-çün şıddik nāmı yazılurdur ki varduğınca cemī‘-i aḳvālinde ve ef‘ālinde ve aḥvālinde şıdk ehli olurdur. İbrāhīm-i Ḥāvvāş ~raḥimehullāh~ eydür: “Şādik oldur ki hergiz ferā’iz veyā faḍā’il ‘amellerde görine, ednā mertebe şıdk-ı lisān-ı ḳalbe muvāfiḳ olmaḳdur.” Zünnūn el-Mıṣrī ~raḥimehullāh~ eydür: “Şıdk didükleri seyfullāh-ı ḳatı’dur.” Sehl bin ‘Abdullāh ~raḥimehullāh~ eydür: “Eñ evvel ḥıyāneti ḥavātır-ı nefsanıyyedür.” Feth-i Mevşilī ~raḥimehullāh~ eydür: “Şıdkdan sü’āl olınuḳda demürce ocağına elin şokup kızmış demüri çıkarup omuzında koyup ‘İşde şıdk budur’, diyü buyurdı.” ‘Abdulvāḥidī bin Zeyd ~raḥimehullāh~ bir tāze ḡulām-ı za‘ifü’l-mizāc dervīşe: “Yā ḡulām! Çün müdām şā’imü’n-nehār ve müdām ḳā’imü’l-leyl degülsin, bu za‘if mizāc niçündür?” didüğinde ḡulām cevāb virüp “Sebeb-i za‘fūm hevā-yı dā’imdür ve kitmān-ı dā’imdür” diyüp: “İlāhī! Ḳatuñda taḥḳik şādik isem al beni” didügi birle düşüp cān virdi. Yūsuf bin Esbāt ~raḥimehullāh~ eydür: “Bir gice şıdkla şādıkāne mu‘āmele-i ḥaḳ [64b] ḳılduğumuz fī-sebīlillāh ḡazādan baña ol sevgülüdür.” Ḥāriş-i Muḥāsibī ~raḥimehullāh~ eydür: “Şādik oldur ki ḥüsn-i ḥāline ittılā‘ nās ḳatında mergüb degüldür ve kezālik sü’-i ḥāline ittılā‘ nās ḳatında mekrūh degüldür.”

Faṣl fi’l-İhlāş

Niçe āyāt-ı kerimede iḥlāşa tergīb taşriḥdur, cümleden **“Ve mā umirū illā li-ya‘budullāhe muḥlişine lehu’d-dīn”**¹⁰⁸ buyurılupdur ki Rabbü’l-‘izzet’e ‘ibādet ḥāl-i iḥlāş-ı

¹⁰⁵ “Başıma bu dert geldi.” el-Enbiyâ 21/83.

¹⁰⁶ “...onlar, Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklarla... beraberdirler...” en-Nisâ 4/69.

¹⁰⁷ “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.” et-Tevbe 9/119.

¹⁰⁸ “Halbuki onlara, Allah’a kulluk etmeleri, O’na yürekten inanıp boyun eğmeleri... emredilmişti.” el-Beyyine 98/5.

din üzere olmak buyurilupdur. Enes bin Mâlik ~radıyallâhu ‘anh~ rivâyetiyle mervî hadîş-i Resûl oldur ki “**Şelâşun lâ yuğillu ‘aleyhinne qalbu muslimin**”¹⁰⁹ üç hışâl-i hamîde vardır ki anlar üzere qalb-i müslim ağılâl ya‘nî hıyânet ve fesâd bulmazdur. “**İhlâşu’l-‘ameli li’llâh**”¹¹⁰ birisi li-vechi’llâh ihlâş-ı ‘ameldür “**ve munâşahatu vulâti’l-emr**”¹¹¹ ve birisi emîr-i memleket olanlara mütâba‘atdur “**ve luzûmu cemâ‘ati’l-muslimîn**”¹¹² ve birisi evkât-ı hamsede ve her vakt cemâ‘at-i müslimîne mülâzemetdür. Ve bir hadîş-i şerîf mu‘an‘an-ı müselsel: “İhlâş¹¹³ esrârımdan bir sırdur, ben anı sevdüğüm kulum gönlünde gizli emânet kodum ki benden gayrı hiç ehad aña muṭṭali‘ degüldür.”

Ebû ‘Aliyy-i Dekkâk ~rahîmehullâh~ eydür: “İhlâş mülâhaza-i halkdan berâ’etdür, şıdk mülâhaza-i nefsdan berâ’etdür; öyle olsa muhlîş-i bî-riyâdur, şâdık-ı bî-‘acebdür.” Ebû Ya‘kûb-ı Sûsî ~rahîmehullâh~ eydür: “Muhlîş oldur ki ihlâşında ihlâş mülâhaza itmeye.” Sehl bin ‘Abdullâh ~rahîmehullâh~ eydür: “Cümleden nefse eşedd olan ihlâşdur. İhlâşda nefis için naşib yokdur.” Zünnün el-Mısrî ~rahîmehullâh~ eydür: “‘Alâmât-ı ihlâş üç nesnedür; birisi medḥ ü zem istivâsıdır ve birisi olan ‘ibādâta ‘adem-i iltifâtdur ve birisi gönülden ihrâc-ı mülâhaza-i ecrdür.”

Fuḍayl bin ‘İyâz ~rahîmehullâh~ eydür: “Halk eclinden terk-i ‘amel riyyâdur veyâ halk eclinden ‘amel şirkdür. İhlâş iki haşletden bile mu‘âfâtdur.” Serriyy-i Saḳâtî ~rahîmehullâh~ eydür: “Kimesne kim il için tezeyyün idüp izhâr-ı hüsn-i hâl ide, lâ-büd nazar-ı Hâk’dan sâkıṭ olur.” Yûsuf bin Hüseyn ~rahîmehullâh~ eydür: “E‘azz-ı eşyâ ihlâşdur.” Ve işbu haber ‘an‘ane-i müteselsile birle mervîdür ki buyurilupdur: [65a] “Şol ki kırk gün ihlâş-ı ‘amel ide, gönülden diline hikmet buñarları çıkup cereyân ide.”

Faṣl fi’l-Huşû‘

Rabbü’l-‘izzet ~celle şânühû~ “taḥkîk mü’mînler felâḥ buldılar”, diyü haber virdi “ve-lâkin şol mü’mînler felâḥ buldılar ki namâz ehlidür ve namâzlarında huşû‘ ehlidür”, diyü haber virüp “**Qad efleḥa’l-mu’mînüne’llezîne hum fi-şalâtihim ḥâşî‘ün**”¹¹⁴ buyurdi. Namâz içre eliyle şakalın oynayan kişi haḳḳında Resûl ḥazreti ~‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm~ “**Lev ḥaşe‘a qalbu hâzâ le-ḥaşe‘at cevârihuhû**”¹¹⁵ ya‘nî eger bu adamın qalbi ḥâşî‘ olsa

¹⁰⁹ “Üç grup insan hiç aldanmaz, kalbi sağlam ve hak üzeredir...” İbn Mâce, Mukaddime, 18.

¹¹⁰ “...yaptığı her şeyi ihlas ve samimiyetle yapan kişi...” İbn Mâce, Mukaddime, 18.

¹¹¹ “...ve müslümanların önderlerine nasihat eden kimse...” İbn Mâce, Mukaddime, 18.

¹¹² “...ve cemaatin gerekliliğine inanan kişi.” İbn Mâce, Mukaddime, 18.

¹¹³ İhlâş: Metinde birkaç kelime sonra yer alan “gönlünde” kelimesinin ardında yer almaktadır. Kanaatimizce bağlam gereği kelimenin burada bulunması uygundur.

¹¹⁴ “Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir ki onlar, namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar.” el-Mü’mînün 23/1-2.

¹¹⁵ “Eğer bu adamın kalbi huşûlu olsaydı, uzuvları da huşû içinde olurdu.” Hakîm-i Tirmizî, *Nevâdiru’l-Usûl*, 2/344; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/190.

cārihaları hāşî‘a olurdu, buyurduğunda üç dürlü ma‘nā münfehimdür ki vakt-i edā‘-i şalāt vakt-i huşū‘dur ve aşl-ı maḥall-i huşū‘ ḳalbdür ve ḳālib ḳalbe tābī‘dür. Pes ḳalb sākin müte‘eddib olmayıcaḳ, ḳālib hīç sākin-i müte‘eddib olmaz durur. “**Ve ‘ibādu’r-raḥmāni’l-lezīne yemşūne ‘ale’l-arḍi hevnen**”¹¹⁶ buyurılan nazm-ı kerīm delālet ider ki huşū‘ namāza maḥşūş degüldür, belki her vakt maḥmūde ḥaşletdür ki ‘ibādu’r-raḥmān hergiz vech-i arz üzere heyyinīn, leyyinīn, müteḥaşşî‘īn, mütemessikīn, mütevāzî‘īn, müterāḥimīn oldukları ḥalde yürürler, diyü ‘alā-ṭarīḳı’l-medḥ vaşf olunupdur. “Şol kim gönlünde zerre mişḳālī kibr ola, cennete girmezdir; ve şol kim gönlünde zerre mişḳālī imān ola, nār-ı cehennem girmezdir”, diyü buyurılan ḥadīs-i şerīfde işāret olunupdur ki kibr şıfatı naḳīz-ı şıfat-ı imāndur ki mü‘min mütekebbir olmazdur.

Enes bin Mālīk ~raḍiyallāhu ‘anh~ rivāyet ḳılduḡı gibi Rasūl ḥazreti ~‘aleyhi’ş-şalātü ve’ş-selām~ ḥasta göre varurdu ve cenāze namāzın ḳılurdu ve merkebe binerdi ve bir ‘abd-i memlūk da‘vet ḳılsa icābet iderdi ki huşū‘dan ve tevāzū‘dan ḥālī degüldi. Nitekim Ebū Sa‘īd-i Ḥudrī ~raḍiyallāhu ‘anh~ rivāyet ḳılur, Ḥazret-i Faḥr-i ‘Ālem ~aleyhi’ş-şalātü ve’ş-selām~ vakt olurdu, kendüsi devesine ‘alef virürdi ve ev süpürürdi ve na‘lin ve şevbin meremmāt ḳılurdu ve ḳoyun şaḡardı ve ḥizmet-kāryla ṭa‘ām yirdi ve yoruldu diyü ḥizmet iderdi ve bāzardan ne alsa kendüsi götürürdi, ve ḡanī ve ger faḳīr ḳişiye muşāfaḥa ḳılurdu ve selām virürdi ve hīç ṭa‘ām yirmezdi; cemīlū’l-ḥulḳ idi, raḳīḳu’l-ḳalb idi, ^[65b] kerīmu’t-ṭab‘ idi. Cüneyd-i Bağdādī ~raḥimehullāh~ eydür, huşū‘dan sü’āl olınduḡda: “**Tezellulu’l-ḳulūbi li-‘allāmi’l-ḡuyūbi**”¹¹⁷ buyurdu. Nitekim dinilmiş ki, huşū‘ didükleri aḡsuzın ḥaḳīḳat keşf olınduḡda ḳalbe düşen ıztırābdur. Ve dinilmiş ki huşū‘, muḳaddeme-i ḡalebe-i heybetdür ve dinilmiş ki huşū‘ ve tevāzū‘ bir ni‘metdür ki, hīç aḡa ḥased olunmazdur ve ‘ucb ve kibr bir miḡnetdür ki, hīç aḡa raḡm olunmazdur.

Bāyezīd-i Bisṭāmī ~raḥimehullāh~ eydür: “Ḥāşî‘-i mütevāzî‘ oldur ki, hīç kendüde ḥüsn-i maḳām ve ḥüsn-i ḥāl görmeye, tā ki ḥattā beyne’n-nās kendüden ziyāde şerr-i nās görmeye.” Ebū Şālīḥ Şu‘ayb ~raḥimehullāh~ eydür: “Mā-ḥavl-i Ḳa‘be’de ṭavāf iderken bir kimesne aḡsuzın beni ḳaḳdı, meger gördüm Fuḍayl bin ‘İyāz’dur, eyitdi: “Yā Ebā Sālīḥ! İşbu mevsim-i ḥacda benden ve senden artuḡ şerr-i nās olduḡın ḡann idersen sü’-i ḡandur.” Süfyān-ı Şevrī ~raḥimehullāh~ eydür: “Ālim-i zāhid, faḳīh-i şūfī, faḳīr-i şākir, ḡaniyy-i mütevāzî‘, şerīf-i sünnī e‘azz-ı nāsdur.” Rivāyetdür ki Ebū Hureyre ~raḍiyallāhu ‘anh~ emīr-i medīne olduḡın[d]a arkasına odun yüklenürdi. Ve ‘Ömer bin Ḥaṭṭāb ~raḍiyallāhu ‘anh~, ḥilāfetinde arkasına bir ḳırba şū alup enşardan bir ḥātūna ilette. Ve ‘Ömer bin

¹¹⁶ “*Raḥmān’ın has kulları yeryüzünde vakarla yürürler...*” el-Furkān 25/63.

¹¹⁷ “Kalplerin, bütün gizlilikleri bilen Allāh’a ḳarşı zillet içinde bulunmasıdır.”

‘Abdül‘azîz ~rahimehullâh~ hergiz toprağ üzere secde kılurdu ve giydüğü ÷on ve gömlek ve kaftân ve tâc ve ‘imâme ve ridâ ve edikleri ve cümle libâsı kıyâsen ancak on iki akça kıymet iderdi.

Faşl fi’l-Edeb

Leyle-i İsrâ’da mi‘râc-ı Resûl’de Resûl hakkında huzûr-ı Hazretde “**Mâ-zâğa’l-başaru ve mâ-tağâ**”¹¹⁸ ya‘nî ol vakt başar-ı Resûl ne zâyi‘ oldu ve ne tâğî oldu, diyü buyurulduğunda dinilmiş ki edeb-i Hazret’le mü’eddeb oldu, dimekdür. “**Qû enfusekum ve ehlikum nârâ**”¹¹⁹ tefsîrinde dinilmiş ki: “Eyyühe’l-mü’mînün! Enfüsünüñ ve ehliñüz nârdan viķâyet idüñ” diyü buyurulduğı ya‘nî ‘tenķiye idüñ ve te’dib idüñ’, dimekdür. Âyişe ~radıyallâhu ‘anha~ rivâyet kılduğı hadîs-i Resûl’üñ mażmûnı oldur ki, veledüñ vâlidî üzere hûķ-ı vâcibâtıdan birisi hûsn-i te’dibdür. Haķîkat-i edeb ictimâ-i‘ hışâl-i hayrdur. Pes edeb oldur ki, hışâl-i hayr cem‘ ola.

[66a] Ebû ‘Aliyy-i Dekkāk ~rahimehullâh~ eydür: “Mücerred tâ‘at sebep-i duhûl-i cennetdür ve tâ‘atı edeb sebep-i vuşûl-i Hazret’dür.” Şeyh Cülâcîl-i Mısrî ~rahimehullâh~ eydür: “Tevhîd imân iktizâ ider; imân şerî‘at iktizâ ider; şerî‘at edeb iktizâ ider.” Pes şol kim edeb yok, şerî‘at yok ve şol kim imân yok, tevhîd yok; şerî‘at yok, imân yok ve şol kim imân yok, tevhîd yok. ‘Abdullâh bin Mübarek ~rahimehullâh~ eydür: “Bizüm ‘ilme ihtiyâcımızdan edebe ihtiyâcımız ekşerdür.” Pes dervîş-i sâlike kıllet-i ‘ilmden kıllet-i edeb ziyâde ‘aybdur.

Ebû Naşr-ı Serrâc-ı Tûsî ~rahimehullâh~ eydür: “Âdâb-ı ehl-i dünyâ feşâhat u belâgat ve hûsn-i ri‘âyet maķûlesidür. Âdâb-ı ehl-i dîn hıfz-ı hudûd-ı şerî‘at u riyâzat ve terk-i şehvât maķûlesidür. Âdâb-ı ehl-i huşûş tahâret-i kalb ve hıfz-ı vakt ve idmân-ı huzûr maķûlesidür.” Şiblî ~rahimehullâh~ eydür: “Rabbü’l-‘izzet’le nice gerekse mükâleme terk-i edebdür.” Anuñ-çün niçe kibâr-ı enbiyâ mükâlemât-ı Hazret’de ne maķûle hûsn-i edebe ri‘âyet itmişlerdür, huffâz-ı Qur’ân ehl-i tefsîr ‘ulemâya ma‘lûmdur. Sehl bin ‘Abdullâh ~rahimehullâh~ eydür: “Kemâl-i edeb peygamberlerüñdür ve şiddiklaruñdur.” Harîrî ~rahimehullâh~ eydür: “Yigirmi yıldur tenhâ halvetümde ayağum uzatmadum ki ri‘âyet-i edeb-i Hazret ola.” Ebû ‘Osmân ~rahimehullâh~ eydür: “Maķabbet şihhat bulsa edeb ziyâde olur” ve-lâkin Cüneyd-i Bağdâdî ~rahimehullâh~ eydür: “Maķabbet şihhat bulsa edeb sâķıt olur.” Anuñ-çün kim haķîkat keşf olınduğda edebe ri‘âyet olunmazdur. Anuñ-çün kim vahdet-i nûr-ı Hazret ihâta idüp muķib maķbûb olurdur. Ebû Bekr ve ‘Ömer ~radıyallâhu

¹¹⁸ “Göz ne kaydı ne de hedefinden şaşı.” en-Necm 53/17.

¹¹⁹ “Kendinizi ve ailenizi (...) ateşten koruyun.” et-Tahrîm 66/6.

‘anhümā~ maḥzar-ı Resûl’de bu maḳāmda olmağın ḥayā’ ri‘āyet olunmayup ‘Oṣmān ~raḍiyallāhu ‘anh~ geldükde ri‘āyet olunupdur.

Faṣl fi’l-Ḥayā’

Gayru’llāhdan gizlenmek ve utanmak cehālet olduğın iş‘ār idüp “**Yestaḥfūne mine’n-nāsi ve lā-yestaḥfūne mina’llāhi ve huve me‘ahum**”¹²⁰ buyurılıpdur. İstiḥfāya eḥaḳ Rabbü’l-‘izzet’dür ki hergiz anlaruñla biledür. Şöyle kim hîç nesneleri anuñ ‘ilminden şaḳlu degüldür. Ḥayā kim Ḥaḳ’dan eger ḥaḳdan nev‘-i muḥāfaẓa-i edebe dā‘î ola, imāndan bir şu‘bedür. Nitekim ḥadîṣ-i Resûl [66b] “**El-ḥayā’u mine’l-imān**”¹²¹ buyurılıpdur. “**İstaḥyū mina’llāhi ḥaḳḳa’l-ḥayā’i**”¹²² ya‘nî Allāh’dan ḥaḳḳ-ı ḥayā birle istiḥyā idüñ, diyü buyurılıduğında şol kim gözin ve kulağın ve ağzın ve ḳarnın muḥarremātdan şaḳlaya ve hergiz mevti ve āfāt-ı mevti teẓekkür ide, ḥaḳḳ-ı ḥayā birle istiḥyā ehli olur, diyü buyurılıpdur. Ba‘zı ḥukemā ḥakīmāne söyleyüp eydür: “Ḳanda varsa ehl-i istiḥyā anlaruñla mücālese idüñ ki ḥayā iḥyā idesüz.” Vāsiṭi ~raḥimehullāh~ eydür: “Mā-dām baḳıyye-i nefis ola, ḥayā olmazdur.” Cüneyd-i Bağdādî ~raḥimehullāh~ eydür: “Mülāḥaza-i ni‘metden ve mülāḥaza-i taḳşîrden bir ḥālet zuhûr itse aña dinilür ḥayā.” Fuḍayl bin ‘İyāz ~raḥimehullāh~ eydür: “‘Alāmāt-ı şeqāvetdür ḳuvvet-i ḳalb ve ḳillet-i бүкә ve ḳillet-i ḥayā ve rağbet-i dünyā ve tûl-i emel.” Ba‘zı kütüb-i münzelede Rabbü’l-‘izzet ~celle şānühû~ buyurmuş: “Ḳulum inşāf itmez baña du‘ā ḳılır, ben anuñ du‘āsın redd itmekden istiḥyā iderem; bu kez ḳulum baña ‘āşî olur, benden istiḥyā itmez.”

Yahyā bin Mu‘āz ~raḥimehullāh~ eydür: “Şol kim iṭā‘atinde Allāh’dan istiḥyā ide, ‘işyānında Allāh andan istiḥyā ide.” Ebû Bekr-i Verrāḳ ~raḥimehullāh~ eydür: “İki rek‘at namāz ḳılsam ḥırsızlık itmiş gibi göñlüme ḥayā’ gelür.” Dinilmiş ki, kimesne kim ḥaḳḳa va‘z ide aña dinilür: “**İz nefseke bi-mā te‘izu bihî eḥāke**”¹²³ şol va‘z ki anı ḳardeşüñe va‘z itdüñ, anı kendü nefsüñe va‘z it. “**Ve illā fe’staḥyî min seyyidike fe-innehû yerāke**”¹²⁴ yoḥsa efendüñden istiḥyā ḳıl ki ol seni görür, ḥālühne muṭṭalî‘ olur.

Faṣl fi’l-Ḥulḳ

Resûl-i Kibriyā ~şalavātullāhi ‘aleyhi ve selāmühû~ ḥaḳḳında “**İnneke le‘alā ḥuluḳin ‘aẓîm**”¹²⁵ buyurılıduğında münfehim olur ki aḥlāḳ iki ḳısımdur: Mesāvidür ve meḥāsindür.

¹²⁰ “İnsanlardan gizlerler de (...) yanlarında olan Allah’tan gizleyemezler.” en-Nisâ 4/108.

¹²¹ “Hayâ imandandır.” Buhârî, İmân, 16, 57-58; Ebû Dâvud, Sünnet, 14; Tirmizî, Birr, 56.80; Nesâî, İmân, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 9, Zühd, 17; Ahmed, Müsned, 2/9.

¹²² “Allah’tan gerçek manada hayâ ediniz.” Tirmizî, Kıyâme, 24; Ahmed, Müsned, 1/387; Hâkim, Müstedrek, 4/323; Taberânî, el-Kebîr, 2/246.

¹²³ “Kardeşine yaptığın öğüdü önce nefsine yap!”

¹²⁴ “Ve ancak, efendinden haya et ki o seni görüyor.” Hargûşî, Tezhibü’l-esrâr fi tabakati’l-ahyâr, s. 677.

¹²⁵ “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin.” el-Kalem 68/4.

Ḥazret-i Faḥr-i ‘Ālem ~‘aleyhi’s-ṣalātü ve’s-selām~ meḥāsin-i aḥlākdan ḥulḳ-ı ‘aẓīm üzeredür. Ebū ‘Aliyy-i Dekḳāk ~raḥimehullāh~ didügi gibi, efdāl-i menākıb-ı ‘abd ḥulḳ-ı ḥasen olduğına nazm-ı kerīm-i mezkūr şāhid yeterdür ki Ḥazret-i Resūl ḥulḳ-ı ḥasen ehli olduğına maḳūle-i terkīb te’kīd birle vaşf olunupdur. Vāṣitī ve Ebū Sa‘id ve Ḥüseyn bin Manşūr-nām ‘azīzlerüñ buyurdukları beyānuñ neticesi oldur ki: Resūl-i Kibriyā anuñ-çün vaşf-ı mezkūr birle vaşf olındı ki ḳalb[i] tolu da‘vet-i ^[67a] Ḥaḳ’dur, himmet-i Ḥaḳ’dur, ğayret-i Ḥaḳ’dur. “**El-mer’u mestūrun bi-ḥulūḳihī**”¹²⁶ dinildügi ya‘nī kimesnenüñ kemāl ü māhiyyeti şüretiyle bilinmez, sīretiyle bilinür, dimekdür.

Enes bin Mālik ~raḍiyallāhu ‘anh~ rivāyet kıılır ki: “Yā Resūlallāh! Mü’minlerden ḳaṅğı mü’minüñ imān[ı] efdāldür?” didüklerinde: “Kim aḥsenü’l-ḥulḳ ise anuñ imānı efdāldür” diyü buyurıldı. “**Ve şiyābeke fe-taḥhīr**”¹²⁷ tefsirinde dinilmiş ki, taḥhīr kııl şiyābuñı demek ḥulḳuñ, ḥulḳ-ı ḥasen kııl dimekdür. Dinilmiş ki taşavvuf didükleri ḥüsn-i ḥulḳdur, pes kim ki ḥüsn-i ḥulḳda ziyādedür, ol taşavvufda ziyādedür. Fuḍayl bin ‘İyāz ~raḥimehullāh~ eydür: “Kişi her ne deñlü iḥsān ehli olsa ve-lākin tavuğına isā’et kıılsa muḥsinin zümresinden olmazdur.” Şāh-ı Kirmānī ~raḥimehullāh~ eydür: “Ḥüsn-i ḥulḳ oldur ki, kıışı kendüsi müzī olmaya ve müzīlerüñ ezālarından müteezzī olmaya.” Ebū Ḥafş ~raḥimehullāh~ eydür: “‘Afv-‘ani’n-nās ve emr-bi’l-ma‘rūf ve ḥilāf-ı cinsinden i‘rāz, mecmū-ı ḥüsn-i ḥulḳdur.” Nitekim “**Ḥuẓī’l-‘afve ve’mur bi’l-ma‘rūfi ve a’riḍ ‘ani’l-cāhilīn**”¹²⁸ buyurılıpdur. Ebū Zer-nām şaḥābiden ~raḍiyallāhu ‘anh~ ḥadīş-i Resūl mervīdür ki: “Kişi ‘inde’l-ğadaḅ ḳā’im ise otura ve andan yata, tā ki ḡadaḅı gide.” Loḳmān-ı Hakīm eydür: “Kişi ḡadaḅ vaḳtinde bilinür, şücā’ kıışı ḥarb vaḳtinde bilinür ve ḳardaşlık ḥācet vaḳtinde bilinür. Ve dinilmiş ki ḥüsn-i ḥulḳ ehli fāsık şoḥbeti, sū’-i zan ehli ‘ābid şoḥbetinden ḡayrdur. Yaḥyā bin Ziyād’uñ bir bed-ḥū ḡulāmı vardı, “anuñ-çün bu ḡulāmı tutaram ki ḡilm ve ḥüsn-i ḥulḳ ta‘allüm idem”, diyü buyurdı. Ba‘zı meşāyih eydür: “Kimesneyi sū’-i ḥulḳ ehli bilmeñ sū’-i ḥulḳdur. Cüneyd-i Baḡdādī kim İbrāḥīm bin Edhem’i ḍarb idüp izā kııldı anuñ-çün du‘ā idüp cenneti ricā kııldı ki “ben me’cūr olup ol maḳhūr olmaya”, diyü buyurdı.

Faṣl fi’l-Cūd

Ḳur’ān-ı ‘Aẓīm’de niçe ve niçe āyāt-ı kerīme[de] şadaḳāta ve infāḳa tergīb olunup cūd u seḡā ehli vaşf olunmuşdur. Cümleyi¹²⁹ cāmi‘ işbu tenzīl-i Ḥaḳ nāzil olupdur ki: “**Ve**

¹²⁶ “İnsan ahlakında gizlenmiştir.”

¹²⁷ “Elbiseni tertemiz tut.” el-Müddessir 74/4.

¹²⁸ “Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma!” el-A’râf 7/199.

¹²⁹ Belirtme hâli eki hemze ile gösterilmiştir:

men yūka şuhha nefsihī fe-ulā'ike humu'l-muflihūn"¹³⁰ ya' nī cevād-ı seḥī şahş kim nefsi[i] hırşdan maşūn olup ḥubb-i dünyādan me'mūn ola, pes ol tā'ifedür ^[67b] müflihūn ki ṭarīḳ-ı Hāḳ' da maḳşūda zafer bula, lā-cerem anlardır "fā'izūn", buyurılıpdir. **"Ve yu'sirūne 'alā enfusihim ve-lev kāne bihim ḥaṣāṣah"**¹³¹ enşār ḥaḳḳında buyurılıpdir ki şol kendülerde ḥācet ve zārūret var-iken luṭfa ve in'āma ḡayrı evlā görüp işār idenler lā-būd ḡayr ile yād olupdur. Āyişe ~raḍiyallāhu 'anha~ rivāyetiyle ḥadīs-i Resūl mervīdür ki cāhil-i saḡī ḡuzūr-ı Hāzret'de 'ābid-i baḡīl kişiden sevgülüdür. Bişr bin Hāriş ~raḡimehullāh~ eydür: "Baḡīl kişiyē nazar ḳasāvet-i ḳalb virürdür." Ba'zı selef-i şālih eydür: "Faḳīr kim 'arz-ı ḥācet ide, ırāḳdan kāḡıd yazup 'arz-ı ḥācet itdūgi ḡoş gelür ki yüzinde zūll-i ḥācet gördüm." Ebū 'Aliyy-i Dekḳāḳ ~raḡimehullāh~ eydür: "Seḡā-yı mu'teber ḡanī seḡāsı degüldür, faḳīr seḡāsıdır; hırş-ı dünyādan berā'et andadır."

İbrāhīm bin Cüneyd ~raḡimehullāh~ eydür: "Kişide dört ḡıṣāl-ı ḡamīde vardır ki hiç kimesne anlardan istinkāf ḳılmazdur: Ḳaçan kim babası gele ḳalkup ayaḡın durmak ve ḳonuk kim gele kendüsi bi-nefsihī ḡizmet itmek ve mu'allim-i ḡayr-i ehl-i 'ilm ki andan ta'allüm ide aña ḡizmet itmek ve bilmedūgi mesā'il-i dīniyyeden sü'āl itmek. Ve işbu bābda ḡāyetü'l-beyān oldur ki selef-i şālihden her biri bi-'ināyeti'llāhi te'ālā ḡubb-i dünyādan ve muḳteżā-yı hevādan belki cümle mā-sivādan şafvet-i ḳalb bulmaḡla iḡvān-ı dīne ve erbāb-ı ḡacāta ḳadr-i ṭāḳatlerin bezl idüp ta'ām ve libās ve ḡarḳlık ve bir dürlü metā' maḳūlesinde hiç nesnelerin şaḳınmadılar, tā ki ḡattā 'inde'z-zārūrāt ḡayrı işār itdiler, şol kim kendülere muḡtāc oldukları ni'meti ḡayra virmek iḡtiyār itdiler.

Hikāyet olunur ki Cüneyd-i Baḡdādī ~raḡimehullāh~ Ebu'l-Hüseyn en-Nūrī ve bunlarıñ ḡayrı ba'zı meşayih-ı kirām ḡāṣā zindīḳlardır, diyü āḡız olınduklarında Cüneyd ~raḡimehullāh~ 'ālim-i faḳīh olmaḡla ḡalāş bulup Ebu'l-Hüseyn ve ḡayrı ḡāṣā boyunları urulmak emr olındukda Ebu'l-Hüseyn ~raḡimehullāh~ cümleden evvel benüm boynum urulsun, diyü izḡār-ı mürüvvet idüp birez vaḳt ḡayāt-ı iḡvān-ı dīne işār ḳıldı ve ol işār cümlesin ḡalāṣa ba'ış oldı.

[68a] Faşl fi'-Fütüvvet

Aşl-ı fütüvvet Aşḡāb-ı Kehf vaşf olındukları şıfāt mecmū'ıdır ki Rabbü'l-'izzet'e imāndur ve Cenāb-ı Ḳuds'ine ihtidādur ve iṭmīnāndur ve tevḡīd-i Hāḳ ve ḡicrān-ı ḡalḳ üzere seḡāt-ı ḳalb bulup ḡoñül baḡlamakdır. Nitekim **"İnnehum fityetun āmenū bi-rabbihim ve**

¹³⁰ "Kim nefsinin bencilliḡinden korunursa işte kurtuluşa erecekler onlardır." et-Tegābūn 64/16.

¹³¹ "... iḡtiyāḳ içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler..." el-Ḥaşr 59/9.

zidnāhum hudā ve rabeṭnā ‘alā ḳulūbihim”¹³² buyurulupdur. Naşrābādī ~raḥimehullāh~ eydür: “Mürüvvet kim dinilür fütüvvet şu‘belerinden bir şu‘bedür ve temām-ı fütüvvet Rabbü’l-‘izzet maḥabbetinde dü cihāndan geçmekdür.” Muḥammed bin ‘Aliyy-i Tirmizî ~raḥimehullāh~ eydür: “Fütüvvet ḥüsn-i ḥulḳdur” didügi gibi, dinilmiş ki, kişide fütüvvet oldur ki, ne ḥuşūmet ide ve ne ḥuşūmet ideler; ve dinilmiş ki, fütüvvet kişide oldur ki hiç gayrı üzere kendüde hiç faẓl görmeye; anuñ-çün dinilmiş ki fütüvvet kişide taḳşīrāt-ı iḥvāndan geçüp ‘afv ide. Ebū Ca‘fer-i Fergānī, Cüneyd-i Bağdādī’den naḳl idüp eydür: “Fütüvvet Şām ehlindedür; feşāḥat ‘Irāk ehlindedür; şadaḳāt Ḥorasān ehlindedür.

İmām Aḥmed bin Ḥanbel ~raḥimehullāh~ babasından naḳl idüp eydür: “Kişide fütüvvet oldur ki, bī-‘öẓr olıcaḳ her mü’mīn veyā her fācīr kişiyle ta‘ām yimekten kaçmaya.” Sehl bin ‘Abdullāh eydür: “Fütüvvet didükleri ittibā‘-ı sünnetdür ki nefse galebe ve merdānelik oldur.” Ebū Ḥafş ~raḥimehullāh~ eydür: “Ba‘zı dervişler ile bir ḥaste dervīşi görmege varduḳda izḥār-ı fütüvvet idüp, ‘bu ḥaste dervīşüñ ḥasteligin aluñ’ didügi birle ḥaste dervīş şıḥḥat bulup bi-ḥikmeti’llāhi te‘ālā sâ’ir dervişler cemī‘ an ḥaste oldılar.

Zeyd bin Şābit-nām şaḥābī ~raḍiyallāhu ‘anh~ rivāyetiyle mervī, “‘Abd-i müslim kim bir ḳardaşı ‘abd-i müslim kimesnenüñ ḥācetinde ola, Rabbü’l-‘izzet ~celle şānühū~ anuñ ḥācetinde ola’ diyü buyurılan ḥadīs-i Resūl maẓmūnınca Ebū ‘Aliyy-i Dekḳāḳ ~raḥimehullāh~ eydür: “Fütüvvet didükleri merdānelikdür ki gayrılarıñ ḳayḡularında ma‘ūnetlerinde olmaḳdur ki anuñ ḡāyeti ve nihāyeti Ḥazret-i Faḥr-i ‘Ālem’de zāhirdür ki rûz-ı maḥşerde hep ḥalḳ ḥattā enbiyā, ‘nefsi, nefsi’ didüklerinde ol, ‘ümmeṭi ümmeṭi’ diye.”

Faṣl fi’z-Zıkr

Ḳur’ān-ı ‘Aẓīm içre zıkrullāh terḡīb ider [bir]ḳaç āyāt-ı kerīme buyurulupdur, cümleden “**Fe’zḳurūnī ezḳurkum**”¹³³ ya‘nī eyyühe’l-mü’mīnün, siz beni zıkr idüñ, ^[68b] ben daḡı sizi zıkr idem, diyü buyurulupdur. Ve rivāyet olunur ki *Tevrā’* da ve *İncī’* de ve sâ’ir kütüb-i münzelede āyet-i mezkûre¹³⁴ maḳûlesi āyet nüzûl itmiş degüldür. Ve kezālik zıkrullāh terḡīb ider eḥādīs-i Resūl’den birisi oldur ki: “**İzā merartum bi-riyāḍi’l-cenneti ferte’ū**”¹³⁵ “ḳaçan kim cennet bāḡçelerinden birine uğrayasız, yimişlerinden yiyesiz”, diyü buyurulupdur. “**Ḳīle: Ve mā riyāḍu’l-cenneti**”¹³⁶ “Yā Resūlallāh! Cennet bāḡçeleri nedür?”

¹³² “...Hakikaten onlar rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk (...) ve onların yüreklerini güçlendirdik...” el-Kehf 18/13-14.

¹³³ “Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım.” el-Bakara 2/152.

¹³⁴ mezkûre: mezkûresi

¹³⁵ “Cennet bahçelerine uğradığınız zaman, çokça istifade ediniz...” Tirmizî, Daavât, 82; Ahmed, *Müsned*, 3/150, Ebū Ya’lâ, *Müsned*, 3432.

¹³⁶ “...Cennet bahçeleri nerelerdir? Dediler...” Tirmizî, Daavât, 82; Ahmed, *Müsned*, 3/150, Ebū Ya’lâ, *Müsned*, 3432.

dinilüp sü'âl olındukda “**Ḳāle: Ḥilekuz-zıkr**”¹³⁷ “Meclis-i zıkrdür” diyü buyurılıpudur. “**Lā tekūmu’s-sā’atu ‘alā eḥadin, yekūlu: Allāh Allāh**”¹³⁸ “yeryüzinde ‘Allāh Allāh’ diyü zıkrullāh ider mü’mīn-i ehl-i tevḥīd üzere kıyāmet kopmaya” diyü buyurılıpudur.

Ebū ‘Aliyy-i Dekkāḳ ~raḥimehullāh~ eydür: “Ḥaşā’iş-ı zıkrden ḥuşuş budur ki zıkr bi’l-lisān ḥuşuşan zıkr bi’l-ḳalb namāz gibi rûz [u] şeb ancak beş kerre ve zekât gibi yılda bir kerre ve şavm gibi yılda bir ay ve hac gibi ‘ömrde bir kerre meşrû‘ degüldür, belki her ān mendübdur ve mergübdur. Kemāl-i dīn ü İslām tarīḳ-ı ḳurb-i Rabb-i enām devām-ı zıkrdür. Şöyle kim devām-ı zıkr ‘unvān-ı velāyetdür ve bürhān-ı kerāmetdür. Pes şol kim zıkrullāha muvaffaḳ ve mehdī ola, lā-büd velāyet ve kerāmet manşıbına mensübdur; ve illā mun‘azildür ve munfaşıldur.

Zünnūn el-Mıṣrī ~raḥimehullāh~ eydür: “Dervīş kim bī-ğaraż, bī-riyā ola, ḥaḳḳānī zıkrullāh ide, mezkûrdan ğayrı cümle mā-siva ḥatırından gide ve mecmû‘-ı āfâtdan şaḳlu maşûn-ı me’mûn ola; cümleden eḥaşş-ı ḥaşş-ı maṭlûb ve maḥbûb-ı Rabbü’l-‘izzet ola.” Nitekim “**Ene celīsu men zekeranī**”¹³⁹ “Beni zıkr iden zākirüñ celīsi ve enīsi benven” buyurılıpudur. Şeyḫ Şiblī ~raḥimehullāh~ buyurduğı ebyātuñ tercemesi ve neticesi budur ki zıkr olunur:

(mefāilün mefāilün feülün)

Seni zıkrüm İllāhī bī-riyādur

Ḥaḳīḳat ol ḥaḳīḳ-ı Kibriyādur

Unutmaḳdan degül tezkārüm iy dost

Kim unuda seni ol eşḳıyādur

Dilüm zıkrī gōñöldendür dem-ā-dem

Vücūduñ çün vücūdı bī-ḥafādur

Ve-lī künhüñle maḥfī bī-‘ayānsın

Şühūduñla derūnum pür-şafādur

¹³⁷ “...Zikir halkalarıdır, buyurdu.” Tirmizî, Daavât, 82; Ahmed, *Müsned*, 3/150, Ebû Ya’lâ, *Müsned*, 3432.

¹³⁸ “(Yeryüzünde) Allah Allah diye zikreden kimseler bulunduğu sürece kıyamet kopmaz.” Müslim, İman, 148; Tirmizî, Fiten, 35; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, 4284.

¹³⁹ “Ben beni zikreden meclis arkadaşımı.” Ahmed, *Kitâbü’z-Zühd*, 354; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, 61/50.

[69a] Ḥasan-ı Başrî ~rahimehullāh~ eydür: “Kişi mü’min olıcağ ḥalāvet-i ḳalbi namāzdur ve tilāvet-i Ḳur’ān’dur ve zikrullāhdur.” Sehl bin ‘Abdullāh ~rahimehullāh~ eydür ki: “Her gün Rabbü’l-‘izzet ~celle şānühü~ nidā kıılır ki: ‘Ey ādem oğlanı! Ben seni zıkr idem, sen beni unudasın; ben seni ḥāzretüme da‘ vet idem, sen ğayra gidesin ve hergiz senden belāyāyı def idem, sen ḥaṭāyāda olasın. Dergāhuma geldükde ne cevāb viresin?’”

Ebū Süleymān-ı Dārānī ~rahimehullāh~ eydür: “Kişi zikrullāh itdükçe anuñla olan melek-i müvekkel cennetde dürlü yimiş ağacları dike, kaçan ādem fāriğ ola melek daḥı fāriğ ola ve efḍal-i zikrullāh, ‘lā ilāhe illa’llāh’ olduğı icmā‘ ı ve ittifāḳı bi-lā ḥilāfdur. Ve zıkr kim meşrū‘ olmaya, zikrullāh olmazdur.

Faṣl fi’ş-Şükür

“Eyyühe’n-nās! Şöyle kim, siz benüm ni‘ metüme küfrān itmeyüp şükrān idesiz, taḥḳıḳ ben sizüñ ni‘ metüñüz ziyāde idem”, diyü “**Le-in şekertum le-ezidennekum**”¹⁴⁰ buyurılan naẓm-ı kerīme temām-ı şükre terğib olupdur. Nitekim Ḥabīb-i Ekrem ~şallallāhu ‘aleyhi ve sellem~ “**E-fe-lā ekūnu ‘abden şekūra**”¹⁴¹ ‘ya‘nī ben bunca ni‘ met-i bāṭına ve zāhire içre şükrān ıssı kul olmayayın mı!’ buyurduğı iẓhār-ı şükr ve ümmeti şükre terğib [içün] şādır olupdur ki “**İnnehü ğafūrun şekūr**”¹⁴² buyırılduğında ma‘nā-yı ğafūr zāhirdür ki ziyāde mağfiret idicidür, dimekdür. Fe-emmā ma‘nā-yı şekūr “**Ve ḳalılun min ‘ibādiye’s-şekūr**”¹⁴³ buyırılduğında münfehim olur ki, “ḳullarumdan ziyāde şükr ehli ḳalıldür”, dimekdür. Lafz-ı şekūr, aḥvālinden dā‘im şāhire iṭlāḳ olunur veyā şükr ehli olduğına şākir iṭlāḳ olunur veyā şükride ‘acze i‘tirāf iden şāhire iṭlāḳ olunur. Ve ‘alā külli hāl şol kim ni‘ meti ve mün‘imi gönül ta‘zīm ide ve iclāl ide ve dil zıkr ide ve şenā ide ve beden ḳadr-i ṭāḳat ḥizmet ide ve ṭā‘at ide, şekūr dinilürdür. Nitekim Cüneyd ve Ruveym ve Ebū ‘Osmān-ı Mağribī ve Ebū Bekr-i Verrāḳ maḳūlesi meşāyihdan rivāyet oldur.

Cüneyd ~rahimehullāh~ eydür: “Bir gün Şeyḫ Serīyy-i Saḳaṭī öñinde tıururdum ki, ol vaḳt ancağ yedi yaşında ğulām idüm, ‘Yā ğulām! Şükr nedür?’ diyü sü‘āl kııldı. ‘Şükr oldur ki ni‘ met Ḥaḳ ma‘şiyetine şarf olmaya’ diyü cevāb virdüm.” Dāvūd ~‘aleyhi’s-selām~ eydür: [69b] “İlāhī! Ben saña nice şükr idem ki şükrüñ daḥı ni‘ metdür” didüginde: “Yā Dāvūd! Şimdi ‘acze i‘tirāf kıılduğında şükr itdüñ” diyü vaḫy-i Ḥaḳ nāzil oldı. Mūsā ~‘aleyhi’s-selām~a vaḫy-i Ḥaḳ olupdur ki, “Yā Mūsā! Ehl-i belāya ve ehl-i ‘āfiyete raḥm it” diyü

¹⁴⁰ “...eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim...” İbrāhīm 14/7.

¹⁴¹ “Çok şükreden bir kul olmayayım mı?” Buhārī, Teḥcūd, 6; Müslim, Münāfikīn, 18; Tirmizī, Salāt, 187.

¹⁴² “...O çok bağışlayıcıdır, şükürün karşılığını bol bol verir.” Fāṭır 35/30.

¹⁴³ “...Kullarım arasında hakkıyla şükredenler pek azdır.” Sebe’ 34/13.

buyurılıp dur. Ehl-i belāya rahm itmek ma' nāsı zāhirdür, fe-emmā ehl-i 'āfiyete rahm itmek şükrān ehl[i] olmaduğı-çündür.

Hikāyet olunur ki bir qardaşuñ oğı ve bir qardaşuñ kıızı birbiriyle zemān-ı tavilde maḥabbet ve iştıyāk ve āteş-i iftirāk üzere olup ittifākan 'ākıbet nikāḥ müyesser olduḡda, ol gice aḡlaşup şükrler idüp birbirlerine yapışmayup şabāḡa degin 'ibādet eylediler. Ve kezālik bir andası (?) gice mülākātlarına şükrāne tā ki yetmiş yıl veyā seksen yıl ḡazḡ-ı nefsaniden kaçup her gice 'ibādet üzere 'ömr sürdiler.

Faṣl fi'd-Du'ā

Vāşıṭi ~rahimehullāh~ ve 'Abdullāh bin Mübārek ~rahimehullāh~ maḡülesi meşāyih-ı kirām katında mecmū' -ı esbāb Müsebbibü'l-esbāb 'ilmine ve ḡükmüne tefviz olunmak müstaḡsendür ki, de' avātdan ibādāta iştigāl aḡsendür. Nitekim “**Men şegalehü zikrī 'an mes'eleti**”¹⁴⁴ şol kim benüm zikrüm baña sü'ālden anı meşḡul kıldı ki du'āya vaḡt kıomayup her vaḡt 'ibādete meşḡul oldu. “**A'taytuhü efdāle mā u'ti's-sā'ilin**”¹⁴⁵, şol baña el ḡötürüp du'ā idenlere virdiḡümden aña ziyāde virem, diyü ḡadıṡ-i ḡudsī buyurılıp dur. Ve nazm-ı kerimde “**Ve men yetevekkel 'ala'llāhi fe-huve ḡasbuh**”¹⁴⁶, şol kim mecmū' -ı esbābda kendüyi Rabbü'l-'izzet'e işmarlayup teslim idüp tevekkül ide, pes Rabbü'l-'izzet lâ-büd anuñ kāfīsidür ve ḡāmīsidür, diyü buyurılıp dur. Ve gerçi Rabbü'l-'izzet ~celle şānuhü~ “**Ud'ünī estecib lekum**”¹⁴⁷, eyyühe'n-nās baña du'ā idüñ ki sizüñ-içün ḡacātuñuz kaçā idüp isticābet idem, buyurup dur ve-lākin şāḡibü'l-*Keşşāf* ba'zı şıḡāt-ı 'izāmıdan naḡl idüp eydür ki nazm-ı kerimde du'ādan murād 'ibādetdür ve isticābetden murād ecr-i 'ibādetdür. Nitekim “**Ve yestecibu'llezīne āmenü ve 'amilu's-şālihāti**”¹⁴⁸ buyurılıp dur. Ve İbn 'Abbās ~radıyallāhu 'anhümā~ nazm-ı kerimde mezkūrı “**vahḡhidünī eḡfir lekum**”¹⁴⁹ tefsir idüp efdāl-i 'ibādāt du'ādur, buyurur kim ḡadıṡ-i Resül “**Ed-du'ā'u muḡḡu'l-'ibādeti**”¹⁵⁰ [70a] vārid olup dur. Fe-emmā işbu bābda taḡḡik icmā' ı bayaḡı el ḡötürüp du'ā kıılmaḡ “**kemā huve'l-meşḡur**”¹⁵¹ şariḡ-i kitābdur ve şariḡ-i sünnetdür ki ol muḡteżā-yı ḡaḡiḡatdür. Pes isticābet daḡı olmasa mücerred tazarru' ve du'ā ve 'arz-ı ḡacet nev'-i 'ibādetdür.

¹⁴⁴ “Kim benim zikrimle meşgul olup benden istemeye vakit bulamazsa...” Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, 572-573.

¹⁴⁵ “...ona isteyenlere verdiğimden daha fazlasını veririm.” Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, 572-573.

¹⁴⁶ “...Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter...” et-Talāk 65/3.

¹⁴⁷ “...Bana dua edin, duanızı kabul edeyim...” el-Mü'min 40/60.

¹⁴⁸ “İmân edip rızasına uygun işler yapanların dualarını kabul buyurur...” eş-Şurâ 42/26.

¹⁴⁹ “Beni birleyin ki sizi bağışlayayım!”

¹⁵⁰ “Duâ, ibadetin özüdür.” Tirmizî, Duâ, 1. Tebrizî, *Mişkât*, nr. 2231; Suyûti, *es-Sağir*, 4256.

¹⁵¹ “Meşhur olduğu üzere”

Ebû Hâzım-ı A‘rec ~rahîmehullâh~ eydür: “İcâbetden mahrûm olduğum du‘âdan mahrûm olduğumdan yigdür ki du‘âdan hırmân nev‘-i ‘ubûdiyyetden hırmândur.” Ve dinilmiş ki du‘â nev‘-i ‘ibâdet olmağın vaqt olur ki icâbet te‘hîr olunur ki mezîd-i tazarru‘ ât-ı ‘abd sebeb-i merzât-ı Rab ola. Yahyâ bin Sa‘îd ~rahîmehullâh~ eydür: “Bir gice ‘âlem-i vâkı‘[a]da Rabbü’l-‘izzet’i müşâhede kılduğumda: ‘Îlâhî! Saña bunca du‘â iderem, beni mücâb kılmazsın’, didüğüm birle cevâb-ı Haq şâdır oldu ki: ‘Yâ Yahyâ! Senüñ tazarru‘uñ severem, anuñ-çün icâbetüñ te‘hîr iderem’, diyü buyurıldı.” Ve bir hadîs-i Resûl mazmûn üzere ‘âşî kimesne olur ki Rabbü’l-‘izzet’e rûz [u] şeb tazarru‘ât idüp du‘â ide, tâ ki hattâ: “Yâ melâ’iketî! Kulum çün benden gayrıya du‘â kılmaz, ben anuñ du‘âsın müstecâb kıldum, diyü buyura. Ve dinilmiş ki lisân-ı ma‘zeret burhân-ı mağfiretdür. Ve dinilmiş ki du‘â mahz-ı izhâr-ı iftikârdur. Ve dinilmiş ki şûret-i du‘â-i ‘avâm aqvâldür ve şûret-i du‘â-i zühhâd-ı ‘abbâd ef‘âldür ve şûret-i du‘â-i ‘ârifin ahvâldür. Ve dinilmiş ki “şerâ’it-i icâbet ihlâşdur ve huzûrdur ve hüznür ve tayyib-i me‘â‘imdür ve terk-i melâhîdür ve ma‘rifetdür ve ‘adem-i isti‘câldür.”

Ebû ‘Aliyy-i Dekkâk ~rahîmehullâh~ eydür: “Evkât u ahvâl muhtelifdür; vaqt ü hâl olur ki edeb anda du‘âdur ve dağı vaqt ü hâl olur ki, edeb anda sükûtdur ki ol nazar-ı dağîka ‘ârif-i şâhibü’l-vaqte tevfiğ olınupdur.”¹⁵²

[70b] Faşl fi’l- Murâkabe

‘Ömer bin Hattâb ~radıyallâhu ‘anh~ rivâyet kılduğı hadîs-i Cibrîl’de imândan ve İslâm’dan haber virildükde Cebrâ’il ~‘aleyhi’s-selâm~ yine “**Ve aḥbirmî ‘anî’l-iḥsân**”¹⁵³ ve dağı, “Yâ Muḥammed! İḥsândan haber vir”, diyüp kezâlik Resûlullâh ḥazreti cevâb virüp “**el-iḥsânu en ta‘buda’llâhe ke-enneke terâhu**”¹⁵⁴, iḥsân dinilür kuvvet-i imândur ki, ol Rabbü’l-‘izzet’e ‘ibâdet kılduğundur taḥkîk añı görür gibi, “**fe-in lem tekun terâhu**”¹⁵⁵ eger sen anı görür olmaduñsa, “**fe-innehü yerâke**”¹⁵⁶, pes taḥkîk ol seni görür, diyü buyurıldığı hergiz derûnî Rabbü’l-‘izzet’i murâkabe kılmağa ümmeti tehyîcdür. Ve nazm-ı kerimde “**fe’rteḳib innehum murteḳibûn**”¹⁵⁷ ya‘nî “Yâ Muḥammed! Dergâh-ı ‘izzetümde kâfirîne ne maḳûle dâ’ire-i muşîbet irişürdür, mürteḳib ol taḥkîk anlar size ne maḳûle dâ’ire-i nekbet

¹⁵² Müstensih muhtemelen dalgınlıkla firaset faslından yazmıştır. Birkaç cümleyi almıştır sonra farkedip zaid-ila kelimelerini yazarak durumu belirtmiştir. Bu kısım firaset faslının başı “ya‘nî... macera-i mezkurda” arasından alınmıştır.

¹⁵³ “...Bana ihsandan haber ver...” Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1; Ebû Dâvud, Sünnet, 16; Tirmizî, İmân, 4.

¹⁵⁴ “...İhsan,yüce Allah’ı görüyor gibi O’na ibadet etmendir...” Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1; Ebû Dâvud, Sünnet, 16; Tirmizî, İmân, 4.

¹⁵⁵ “...sen O’nu görmüyorsan da...” Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1; Ebû Dâvud, Sünnet, 16; Tirmizî, İmân, 4.

¹⁵⁶ “...O seni görmektedir...” Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1; Ebû Dâvud, Sünnet, 16; Tirmizî, İmân, 4.

¹⁵⁷ “*Kuşkusuz onlar bekliyorlar, sen de bekle!*” ed-Duhân 44/59.

irişür, diyü mürtekbilerdür, buyurıldığı kezâlik hâl-i murâkabe-i kalbe nev' -i tahrikdür. “**Ve kâna'llâhu 'alâ kulli şey'in rakîbâ**”¹⁵⁸ maqûlesi buyurılan âyât-ı kerîmeden her birisi Rabbü'l-‘izzet ~celle şânühû~ sırr-ı muhîf-ı a'zam olduğına hüccet-i kıt'â olıcak ihzâr-ı kalbe dâ'ie olurdur. Ve huzûr-ı kalb lâ-cerem dâ'î-i muhâfaza-i vâkıdûr ve muhâfaza-i muqaddeme murâkıbdur. Harîrî ~rahîmehullâh~ eydür: “Kimesne kim takvâ ve murâkabe ehli degüldür, bî-şek ol keşf ü müşâhede ehli degüldür.”

Zünnûn el-Mısrî ~rahîmehullâh~ eydür: “Unvân-ı maḥabbet-i murâkabe üç nesnedür ki, Rabbü'l-‘izzet ~celle şânühû~ şerâyi'inde ne kim muhtâr gördi anı muhtâr görmekdür; ve ne kim ta'zîm kıldı anı ta'zîm kılmakdur; ve ne kim tahkîr kıldı anı tahkîr itmekdür.” Naşrâbâdî ~rahîmehullâh~ eydür: “Şihḥat-i recâ tâ'ate terğîb kıılır ve şihḥat-i ḥavf terk-i ma'âşîye tahrîk kıılır; ve şihḥat-i murâkabe tûruk-ı ḥakâ'ika te'diye kıılır. Ve dinilmiş ki, “mebnâ-yı tarîkat ancak iki aşldur ki, birisi murâkabe-i bâtındur ve birisi mu'âmele-i zâhirdür.”

Faşl fi'l-Firâset

Ya'nî 'ibâdu'llâh ḥüsn-i nazar ve şihḥat-i firâset ehli nuzẓâr-ı müteferrisîn olduklarına işâret olunup “**İnne fi-zâlike le-âyatın li'l-mütevessimîn**”¹⁵⁹ buyurılıpdir. Müteferris-i müte'emmil ehl-i nazar kişîye mütevesim dinilür ki, nesnenüñ vesmeti ya'nî 'alâmeti ve nişânı ḥaḳîkatine vâkıfdur ve nâzırdur. Pes maẓmûn-ı nazm-ı kerîm: [71a] Şol şaḥîḥatü'l-efkâr ahâlîyy-i istibşâr nuzẓâr-ı müte'emmiline mâ-cerâ-i mezkûrda delâ'il-i 'ibret vardur dimekdür. Eyyühe'l-mü'minün! Âgâh olup müteferris şaḥîḥu'l-fikr şaḥîbü'n-nazar kimesnenüñ firâsetinden ihtirâz idesiz ki, işrâk-ı nûr-i keşf-i İlâhî birle muṭṭali'lerdür, diyü ba'zı ḥavâşş-ı 'ibâd-ı aşḥâb-ı kulûb firâsetinde 'amme-i mü'minin tahẓîr olunupdur. Şöyle kim ḥüsn-i mu'âmele-i 'ilm ve ḥüsn-i muhâfaza-i kalbe terğîb olunupdur ki mü'min-i nâzır-ı ehl-i firâset ittifâkan kimesnenüñ ḥâline nazar kılduḳda ḥilâf-ı rızâ nesne bulmaya. Firâset didükleri 'âlem-i melekût, kalb içre nev' -i rûḥânîdür ki me'âniyy-i ḥafîyye üzere ittılâ' olunup esrâr-ı İlâhiyyeden nuṭṭ-ı mu'âyene maqûlesi nuṭṭ olupdur.

Şâh-ı Kirmânî ~rahîmehullâh~ firâsetinde ḥaddâd olup hergiz ḥatâ kıılır degüldi, buyurur ki: “Şol kim ekl-i tayyibâta ve terk-i muḥarremâta mu'tâd olup bâtının devâm-ı murâkabe-i Ḥaḳ ve zâhirin devâm-ı ittibâ'-ı sünen-i Resûl birle ma'mûr ide; gâliben firâsetinde ḥatâ kıılmazdur.” Ahmed bin 'Âşım-ı Anṭâkî ~rahîmehullâh~ eydür: “Kaçan kim ehl-i şiddik ḥavâşş-ı 'ibâd mecâlisine varursız, lâ-büd ol vâkıd maḥẓ-ı şıḳ-ıla olasız; bî-ḥaberken gönülleriniñze girürler ve çıkarlar.”

¹⁵⁸ “...Allah her şeyi görüp gözetmektedir.” el-Ahzâb 33/52.

¹⁵⁹ “İşte bunda ibret alacak olanlar için dersler vardır.” el-Hicr 15/75.

Ebu'l-‘Abbās ~rahimehullāh~ eydür: “Dostlarumdan bir haste şeyh-i fakîri görmege varduğumda, ‘acep bu bî-kes haste fakîrûn ma‘ ünetin ve hizmetin kim görür ki, diyü hâtırım olduğu birle çağırup: “**Yâ Ebe'l-‘Abbās! Da‘ ‘anke hâzihi'l-havâtıra'd-deniyete fe-inne lillâhi eltâfen hafıyyeten**”¹⁶⁰, didi.” Ba‘ zı aşhâb-ı Şeyh Ebu'l-Hayr eydür: “Şeyhi ziyârete gider olduğumda benümle mescid kapusına degin bile çıkup eyitdi: “Sen küt-ı ma‘lûm getürmezsin, ve lâkin işbu elmaları al” diyü elüme iki elma şunup, ol elmaları alup yola girdüm. Üç gün ittifâkan ta‘âmdan nesne feth olmayup âhiru'l-emr elmalardan birisin cebümde çıkarup yidüm ve andan istedüm ki birin dahı çıkarup yiyem. Gördüm ki cebümde kemâ-kân ikisi böyle tırur, tâ ki hattâ Mevşıl kapusına varınca ol iki elmaları yiyüp ma‘ a-hâzâ hiç birisi eksilmeyüp şöyle kim yanumdan zâ'il olmayup şehr kapısı kurbında nâ-gâh bir fakîr-i ‘abâ-püş dervîş tırur gördüm, elmaları ol dervîşe virdüm ^[71b] ve hâtıruma geldi ki, şeyh elmaları benümle aña göndermiş ola; ve şeyhden bu deñlü firâset ve kerâmet bâ‘ işi ol dervîş ola.”

Enes bin Mâlik ~radıyallâhu ‘anh~ rivâyet kılur, eydür: “Bir gün ‘Osmân ~radıyallâhu ‘anh~ meclisine giderdüm, ittifâkan yolda bir cemîle hâtûn gördüm. Gönlüme anuñ cemîleliği nev‘ an hâtırı olup ‘Osmân ~radıyallâhu ‘anh~ huzûrına varduğumda ‘şunda ba‘ zîñuz gelür, yüzinde eşer-i zinâ zâhir görünür’, diyü buyurdi.” Râvî eydür: “Ba‘ de‘r-Resûl vahy nâzil olur mı?” didüğümde eyitdi kim: “Vahy degüldür, belki şıhhat-i başiretdür ve şıdk-ı firâsetdür.” Hayru’n-Nessâc eydür: “Bir gün evimde otururdum, Cüneyd kapuda olmak hâtırım olup muqayyed olmadum, tekrâr hâtırım olup muqayyed olmadum; tekrâr hâtırım olduğda kapuya çıkdum, gördüm, Cüneyd vâkıf tırur, izhâr-ı firâset idüp, ‘niçün hâtır-ı evvelde çıkmadıñ?’ didi.

Ebü ‘Osmân-ı Mağribî maḥzarında Muḥammed bin Hüseyñ el-Bişâmî, “Acep şeyhüñ nesne murâdı var mı ola?” diyü hâtırısı olduğu birle şeyh firâset idüp, ‘ben istemeyüp virdükleri yetmez, isteyüp virmek isterler’ didi. Hâşılı’l-keâm kalb kim şafâ’-i tevḥîd birle muşaffâ ola, lâ-büd anda firâset şıhhat bulurdur. Pes keyfe-mâ-kân müşâhede feth olup lâ-cerem kalb-i ‘ârif-i zî-başîret cäsüsü’l-kulüb olurdur.

Faşl fi’r-Rızâ

Zikre ve tã‘ate muṭma’inne olan nefse ḥitâben “**İrci‘î ilâ rabbiki rādıyyeten merdıyyeh**”¹⁶¹ buyurıldığı işaret olur ki keyfe-mâ-kân rızâ nefsi-i muṭma’inne hâlidür. ‘İrâkıyyûn katında rızâ aḥvâlden bir hâldür ki anda sun‘-ı ‘abd yokdur, maḥz-ı şun‘-ı Hâk’dur. Ḥorâsâniyyûn katında maḥâmâtdan bir maḥâmdur ki kesbîdür. ‘Abbâs bin

¹⁶⁰ “Ey Ebû Abbas! Böyle basit düşünceleri terket, zira Allah’ın çok gizli lütufları vardır.”

¹⁶¹ “*Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.*” el-Fecr 89/28.

‘Abdülmuṭṭalib ~raḍiyallāhu ‘anh~ rivāyet kılduğı “**Zāka ṭa‘me’l-īmāni men raḍiye bi’llāhi rabben**”¹⁶² buyurılan ḥadīṣ-i Resūl’den münfelim olur ki rızā aḥkām-ı rubūbiyyete rızādur ki ol muḳteżā-yı ṭa‘m-ı imāndur.

‘Ömer bin Ḥaṭṭāb ~raḍiyallāhu ‘anh~ Ebū Mūsā-yı Eş‘arī’yi ~raḍiyallāhu ‘anh~ görende dimiş ki, “Mecmū‘-ı ḥayrāt hep rızā içredür. İstiṭā‘atūn olursa ḥoş, ve illā şabr gerekdür.” Ḥāriṣ-i Muḥāsibī ~raḥimehullāh~ eydür: “Mecārī-i aḥkām-ı İlāhiyye taḥtında sükūn-ı ḳalbe rızā dinilürdür.” Ebū Turāb ~raḥimehullāh~ eydür: ^[72a] “Gönlünde nev‘-i ḳadr-i ḳalīl dünyā olan rızā bulmazdur.” Cüneyd-i Bağdādī ~raḥimehullāh~ ve Zünnūn el-Mıṣrī ve Ebū ‘Amr-ı Dimaşķī ve İbn ‘Aṭā ~cezāhümullāhu ‘annā ḥayran~ buyurdıkları oldur ki, her ne kim muḥtār-ı Ḥaḳ’dur, bā‘ iş-i ceza‘ daḥı olursa rızā anda terk-i ihtiyārdur ki tā ki ḥattā Rābi‘a ~raḥimehallāh~ didüğü gibi dinilmiş ki, “tamām-ı rızā-i Ḥaḳ oldur ki ni‘met gibi muşibete kezālik şekūr ola.” Ḥāzret-i Fahr-i ‘Ālem ~‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām~ “**Es’eluke’r-rıdā’ ba‘de’l-ḳazā**”¹⁶³ buyurduğunda Ebū ‘Oşmān-ı Mağribī ~raḥimehullāh~ eydür, tevcīh idüp eydür: “Ḳable’l-ḳazā rızā, rızāya ‘azīmetdür, fe-emmā ba‘de’l-ḳazā rızā maḥz-ı rızādur.” Ve dinilmiş ki, “**Lā ḥavle ve lā kuvvete illā billāhi’l-‘aliyyi’l-‘azīm**”¹⁶⁴ ḡāliben ḏīḳ-ı şadrdan nāşidür ve ḏīḳ-ı şadr ḥilāf-ı rızādur.

Ebū Süleymān-ı Dārānī ~raḥimehullāh~ eydür: “‘Ale’t-taḥḳīḳ şāhibü’r-rızā oldur ki ne cennet sü’āl ide ve ne nārdan isti‘āze ide.” ‘Utbetü’l-ḡulām ~raḥimehullāh~ bir gice maḳām-ı rızāda olup şabāḥa degin “**İn tu‘azzibnī fe-innemā ene leke muḥibbun ve in terḥamnī fe-innemā ene leke muḥibbun**”¹⁶⁵, diyü ol giceyi iḥyā kıldı. Vāṣitī ~raḥimehullāh~ eydür: “Çün aḥvāle sükūn Muḥavvil-i aḥvālden ḥicābdur.” Daḥı rızā bulmadum diyü ḳadr-i ṭāḳātūnce rızāyı isti‘māl ḳıl ki rızā birle ḳānī‘ ve mütelezziz olup ḥaḳīḳat-ı melḥūzdan maḥcūb olmayasız, anuñ-çün buyurupdur: “İstiḥlā’-ı ṭā‘at semm-i ḳātildür.”

Faṣl fi’ş-Şevḳ

Şol kim ba‘de’l-mevt mülākāt-ı Ḥāzret’e gönül virüp iştiyāḳ ide ve recā ide, taḥḳīḳā mevt ‘an-ḳarīb vāḳı‘u’l-ityāndur diyü “**Men kāne yercū liḳā’a’llāhi fe-inne ecela’llāhi le-āt**”¹⁶⁶ buyurıldığında mü’minine liḳā’-ı Ḥaḳ teşvīḳ u taḳrīb olınupdur. Ebū ‘Aliyy-i Dekḳāḳ ~raḥimehullāh~ eydür, fark-ı mā-beyn idüp eydür: “Şevḳ ibtidā’-ı nazarda zā’il olur, fe-

¹⁶² “Kim Rab olarak Allah’a râzı olursa, imanın tadını alır.” Müslim, İmân, 11; Tirmizî, İmân, 10; Ahmed, *Müsned*, 1/308; bn Hibbân, *Sahîh*, 1693.

¹⁶³ “Allah’ım! Kazâdan (takdirin gerçekleşikten) sonra senden rızâ isterim.” Nesâî, Şehiv, 62; Ahmed, *Müsned*, 5/191; Hâkim, *Müstedrek*, 1/516-517; Taberânî, *el-Kebîr*, 4803.

¹⁶⁴ “Azamet ve yücelik sahibi Allah’tan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur.”

¹⁶⁵ “(Rabbim!) Bana azap etsen de merhamet etsen de şüphesiz ben seni seviyorum.”

¹⁶⁶ “Kim Allah’a kavuşmayı arzu ederse bilsin ki Allah’ın belirlediği sürenin sonu mutlaka gelecektir...” el-Ankebût 29/5.

emmā iştīyāk zā'il olmazdur ki, kabz-ı lutf-i Hāk bī-nihāyetdür, anuñ-çün kalb-i müştāk dā'imā muhibb-i kadr ve şevk-i likā'-i maḥbūba heyecān kılupdur." Cüneyd-i Bağdādī ~raḥimehullāh~ müştāk 'inde'l-likā' ağlayup bükā kıılır, ol şiddet-i şevkden hāşıl bükā-i sürürdur. Seriyi-yi Saḳaṭī ~raḥimehullāh~ eydür: "Şevk 'ārifē maḳām-ı celīdür" ve dinilmiş ki kulüb-i müştākīn nūr-ı Hāzret'le münēverdür, kaçan kim iştīyākları hareket ide ^[72b] mā-beyne's-semā'i ve'l-arḍ nūrāniyyet tūtop meleklerle ḥiṭāb-ı 'İzzet irüşüp buyurılır kim: "Yā melā'iketī! Sizi şühedā kıılırım ki işbu kullarım baña müştāklardur, ben anlara daḥı ziyāde müştākam", diyü izhār-ı lutf olurdur. Ve işbu du'ā'-i şerīf ba'zı aşḥābdan mervīdür ki, "Allāhumme es'eluke ḥaşıyete fi'l-ğaybi ve's-şehādeti ve'r-riḍā'e ba'de'l-kaẓā'i ve es'eluke na'imen lā yebīdu ve kurrate 'aynin lā yenḳaṭı'u ve es'eluke'n-naẓara ilā vechike'l-kerīm, ve şevḳan ilā likā'ike fi dārike dāra'n-na'im"¹⁶⁷

Faṣl fi'l-Maḥabbet

"Şol tā'ife kim, ḥāşā dīnlerinden dönüp ma'āza'llāh imāndan küfre çıḳup irtidād ideler, pes Rabbü'l-'izzet ~celle şānühū~ 'an ḳarīb bir tā'ife getüre kim Hāzret anları sever ola ve anlar daḥı Hāzret'[i] sever ola", diyü "Men yertedde minkum 'an dīnihī fe-sevfe ye'ti'llāhu bi-ḳavmin yuḥibbuhum ve yuḥibbūnehū"¹⁶⁸ buyurıldığında iki cānibden bile maḥabbet işbāt olınupdur. Ve kezālik eḥādīs-i Resūl birle daḥı iki cānibden maḥabbet olınupdur: Birisi maḥabbet-i Hāk ki "yuḥibbuhum" maẓmūnıdır ki, ol Raḥmet-i Hāk maẓmūnı ḥavāş ḥaḳḳında iradet-i lutf-ı ḥāşdur. Nitekim raḥmet-i Hāk 'avām ḥaḳḳında irādet-i lutf-i 'āmdur. Pes irādet-i Hāk 'āmedür ve raḥmet-i Hāk ḥāşşadır; maḥabbet-i Hāk eḥāşş-ı ḥāşşadır. Anuñ-çün maḥbūb-ı Hāzret olanlar beyne'l-'ibād eḥāşş-ı ḥavāşdur. Ve birisi maḥabbet-i' abd ki "ve yuḥibbūnehū" maẓmūnıdır ki, ol gönülden Cenāb-ı Hāzret'e nev'-i heyecāndur ve ḡaleyāndur ve nev'-i incizābdur ve ıztırābdur ve nev'-i mūlaḥaẓa-i iftirākdur ve ihtirākdur. Şöyle kim kendüde kendü bī-şabr [u] bī-ḳarār [bī]-ihtiyārdur ve-lākin zıkr-i Hāk ve fıkri Hāk ve nev'-i cūd-ı Hāk ve şühūd-ı Hāk nev'-i istināsdur, gerçi ihāta muḥāldür ki te' ayyünden müte' āldür.

Ebu 'Aliyy-i Dekḳāk ~raḥimehullāh~ eydür: "Maḥabbet didükleri bir dürlü rūḥāniyye lezzetdür ve maḳām-ı ḥaḳīḳat-i dehşetdür ve 'ışḳ kim dinilür mücāveze-i ḥadd-i maḥabbetdür, tā ki ḥattā ḥadd-i ḡāyetdür; ve çün her vaşf-ı Hāk bī-nihāyetdür, 'ışḳ ile

¹⁶⁷ "Allah'ım! Gizli ve açık hallerde senin haşıyetini isterim., takdirinden sonra rızanı isterim. Senden tükenmeyecek bir nimet isterim ve kesilmeyecek göz aydınlığı dilerim. Kerīm cemalini görebilmeyi ve nimet diyarı olan cennetinde seninle kavuşmanın özlemini senden isterim." Nesāi, Sehv, 62; Ahmed, Müsned, 4/265; ḥākim, Müstedrek, 1/254-255.

¹⁶⁸ "...Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler..." el-Māide 5/54.

mevşûf olmak hilâf-ı ri' âyetdür.” Nitekim şâhibü'r-*Risāle* İmâm Kuşeyrî'den “**lā-yūşafu'l-Hakku ve le'l-'abdu bi'l-'aşkı**”¹⁶⁹ rivāyetdür. Sehl bin 'Abdullāh ~raḥimehullāh~ eydür: “Alāmet-i maḥabbet [73a] hergiz fi'l-i tāt'dür ve terk-i muḥālefetdür.” Bāyezid ~raḥimehullāh~ eydür: “Muḥibbe lāyık oldur ki her nice çok tāt at kılursa istiklāl ide ve maḥbūbdan her nice az luḫf olursa istiksār ide.” Muḥammed bin Faḍl ~raḥimehullāh~ eydür: “Ḥaḫīkat-i maḥabbet oldur ki, gönülden maḥabbet-i ğayr iḫrāc ola, tā ki ḥattā mülāḥaza-i maḥbūbda ḥükmi ve 'ilmi fenā bula.”

[Şi'r]:

(?)

'Acebtu li-men yekūlu zekerte Rabbī

Ve hel ensā fe-ezkuru mā-nesitu

Şeribtu'l-ḥubbe ke'sen ba'de ke'sin

Fe-mā nefide's-şerābu ve mā-raveytu¹⁷⁰

'Abdullāh bin Mübārek ~raḥimehullāh~ eydür: “Maḥabbet her ne deñlü olsa ol deñlü ḥaşyet gerekdür, ve illā kişi maḥzū'dur ve memkürdur.” Zünnün el-Mısrī ~raḥimehullāh~ katında mes'ele-i maḥabbet müzākere olındukda buyurdi kim: “Meded tınmañuz, nefis işitmesün, iddi'ā kılur.” Dāvūd'a ~'aleyhi's-selām~ vaḫy-i İlähī nāzil olmış ki, “Yā Dāvūd, şol qalb ki anda benden ğayrıya maḥabbet ola benüm maḥabbetüm aña ḥarāmdur.” Ebū Sa'id ~raḥimehullāh~ Resül ḥazretin vākı'asında görüp, “Yā Resülallāh, ḥazretüñe i'tizār iderem, saña maḥabbetden maḥabbetu'llāh beni meşğül kıldı” didüğinde buyurdi kim: “Yā mübārek kişi! Rabbü'l-'izzet'e maḥabbet baña maḥabbetdür ki, muḫaddeme-i maḥabbet-i Ḥaḫ [maḥabbet]-i Resül'dür.” Ve dinilmiş ki “mürīdün kizbi 'alāmetidür zikr-i ğayr-ı Ḥaḫ ve 'arifün fışkı 'alāmetidür rızā-i Ḥaḫ üzere kendü rızāsın ihtiyār.” Ve gerçi ferā'iz sebeb-i ḫurb-i Ḥaḫ'dur ve-lākin nevāfil sebeb-i ma'iyet-i Ḥaḫ'dur ve sebeb-i hüviyyet-i Ḥaḫ'dur.

Faḫl fi'l-Ma'rifet

“Rabbü'l-'izzet'i vech-i lāyık-ı ḫadr-ile ḫadr itmediler diyü “**Ve mā ḫaderu'llāhe ḫaḫka ḫadrih**”¹⁷¹ tefsirinde ya'nī ḫaḫk-ı ma'rifetle ma'rifet ḫılmadılar diyü tefsir olıcak taḫsīl-i ma'rifete taḫrīk ü tergīb olurdur. Ḥazret-i Faḫr-i 'ālem ~'aleyhi's-şalātü ve's-selām~

¹⁶⁹ “Allah ve kul aşk ile vasıflandırılmaz.”

¹⁷⁰ “Rabbini hatırladın mı?” diyen kişiye şaşarım/ Unutmam ki unuttuğumu hatırlayayım/ Aşk şarabını kadeh kadeh içtim/ Ne şarap bitti ne de ben kandım.”

¹⁷¹ “Onlar Allah'ı gereği gibi tanımadılar...” el-Hac 22/74.

buyurupdur ki: “Aşl-ı esās-ı dīn ma‘rifetu’llāhdur ve ‘ilm-i yakīndür ve ‘aql-ı kāmī’dür ki ol dā‘i terk-i me‘āşidür ve bā‘iş-i fi‘l-i tātādür.”

Ebū ‘Aliyy-i Dekkāk ~rahimehullāh~ eydür: “İnde ehli’l-‘ilm ma‘rifet ve ‘ilm ve ‘ārif ve ‘ālim cümlesi bir ma‘nādur. Fe-emmā ‘inde’ş-şüfiyyīn kimesne kim ‘ilm-i şifāt-ı Hāq ve ‘ilm-i zāt-ı Hāq ve ‘ilm-i tevḥīd-i Hāq ve ‘ilm-i ^[73b] esrār-ı Hāq ehli olup ahlāk-ı reddiyyātdan ve havātır-ı seyyi’ātdan qalbi taḥliye idüp ahlāk-ı tayyibāt ve havātır-ı ḥasenāt birle taḥliye ide, şöyle kim kamu māsivā’llāh’dan el çeküp rüz [u] şeb tātātinde ve riyāzatında bezl-i tākāt ide ḥulūş-ı niyyeti ve şıdık-ı ‘azīmeti berekātında firāset ve ilhām ve keşf ve yakīn ‘ulūmından ḥişşe-dār ola, aña ‘ārif dinilürdür ve maḥz-ı feyz-i Hāq olan ‘ilmine ma‘rifet dinilürdür.” Ve Ebū ‘Aliyy-i Dekkāk ~rahimehullāh~ buyurur kim: “Sekīnet ve ḥaşyet ve heybet ve ḥir[ā]set ‘alāmeti ma‘rifetdür.”

Bāyezid-i Bisṭāmī ~rahimehullāh~ eydür: “Hep ḥalk aḥvāl-i munḫalibden ḥālī degüllerdür, fe-emmā ‘ārif ḥāl-i munḫalibden ḥālīdür ki mecmū‘-ı rusūmı maḥv olmuştur tā ki ḥattā hüviyyet-i Hāq’da hüviyyet-i fenā bulmuşlardır.” Anuñ-çün Vāşıṭī ~rahimehullāh~ eydür: “Mādām kişide istiḡnā-billāh veyā iftiḫār-ıla’llāh ola, ma‘rifet şihḥat bulmazdur.” Ve anuñ-çün Ebū Hāfş ~rahimehullāh~ eydür: “Rabbü’l-‘izzet’e ma‘rifet bulaldan hergiz gönlüme ne ḥaḫ ve ne bātıl ḥuṭūr itmezdür ki inḫilāb-ı bāl¹⁷² ve teḡayyur-ı ḥāl lā-büd şol maḫām-ı ‘ārif olan istiḥlāk fi’l-vücūd veyā istiḡrāk fi’ş-şuhūd ḥükmi degüldür.”

Zünnün el-Mıṣrī ~rahimehullāh~ eydür: “Gerçi zühḥād mülūk-ı āḫiretdür ve-lākin fuḫarā’-ı ‘ārifindür ve her nesnenüñ ‘uḫūbeti vardur, ‘ārifüñ ‘uḫūbeti zikru’llāhdan inḫitā’ıdır.” Ebū ‘Aliyy-i Rūdbārī¹⁷³, Ruveym’dan naql idüp eydür: “Mürīdün ihlāşından ‘ārifüñ riyāsı efḍaldür ki cümle evḫātında ḥattā menāmātında mevcūdı Hāq’dur ve meşḥūdı Hāq’dur.” Ebū ‘Oṣmān-ı Maḡribī ~rahimehullāh~ eydür: “‘Ārif oldur ki anuñ-çün envār-ı ‘ilm-i İlāhī izā’et idüp ‘acāyib-i ḡaybı idrāk ide.” Ve-lākin dinilmiş ki nūr-ı ma‘rifeti nūr-ı vera’ın söyündürmeye ve zāhir-i ḥükme noḫşān virmeye, noḫşān virür bātın-ı ‘ilme’i timād itmeye ve ne deñlü olırsa keşret-i ni‘met-i Hāq bā‘iş-i hetk-i ḥürmet-i Hāq olmaya. Ve “‘ārif gözyaşı döküp bükā kıılır mı”, dinildükde, dinilmiş ki “Rabbü’l-‘izzet’e mürāca‘atı evḫātında bükā kıılır, şol vaḫt kim maḫām-ı ḫurbı taḫḫīḫ idüp nüzül ide tā ki ḥattā zevḫ-i sırr-ı Ḥazret’e vuşul ide, ol vaḫt bükā olmazdur.” Ve dinilmiş ki, “ne ebnā’-ı dünyā ve ne ebnā’-ı āḫiret ḫatında ‘ārif vaşf olunmazdur ki iḫlīm-i ‘ārif, iḫlīm-i ḡaybdur.” ‘Ārifüñ gözi ^[74a] ağlayup bükā kıılırsa gönli gülerdür ve ‘ārifüñ bir āyinesi vardur, her-ḡāh aña naḫar kıılduḫda Rabbü’l-‘izzet andan tecellī kıılırdur. Ve ‘ārafe mülk-i Süleymān virilse ḥiḫ şuḡl-i

¹⁷² bāl: ve bāl

¹⁷³ Derkenar: Nüşada bu isim Zūrbārī olarak imla edilmiş ve Arapça olarak bu imlanın sebebi açıklanmıştır.

şâgil olur degüldür. Ve “‘ârif ne vakt şuhûd-ı Hâk kıılır”, dinildükde dinilmiş ki, “şevâhid kıılmayup şâhid kıaldukıda şuhûd kıılırduır.”

Faşl fi'l-Yakîn

“Rûz-ı maşşere ikân ya‘nî kemâl-i imân getürürler” diyü “**ve bi'l-âhirati hum yûkinûn**”¹⁷⁴ buyurıldığında işâret olunur ki yakîn şıfât-ı imândan bir şıfatduır, anuñ-çün “**ud‘ ullâhe ve entum mûkinûn**”¹⁷⁵, eyyühe'l-mü'minûn, Rabbü'l-‘izzet’e du‘â idüñ, ol halde kim mü'minlersiz, diyü buyurılıpduır. Sehl bin ‘Abdullâh ve Ebü Bekr-i Verrâk ~rahîmehumallâh~ eydürler: “Yakîn didükleri kemâl-i imândur ve kıalb kim anda ğayra sükûn ola, harâmdur anda yakîn ola.” Ebü Ca‘fer-i Haddâdî ~rahîmehullâh~ eydür: “On altı ğün bâdiye ğezüp ne ta‘âm ve ne şu bulımadum. ‘Âkıbetü'l-emr bir bürke-i mâ üzere râst ğelüp birez oturup tefekkür kııldum ki hükmi-i ‘ilm ğalebe iderse içem, hükmi-i yakîn ğalebe iderse tatmayup ğidem, diyü mülâhazam oldu.” Ba‘zı meşâyıh maķâmât tertib idüp eydür: “Muķaddemâ ma‘rifet dinilür, ba‘dehâ yakîn dinilür, ba‘dehü taşdıķ dinilür, ba‘dehü ihlâş dinilür, ba‘dehü şehâdet dinilür, ba‘dehâ müşâhede dinilür, ba‘dehâ tâ‘at dinilür.” Ve dinilmiş ki, “yakîn huzûrdan muķaddemdür ki huzûr-i kemâl yakîndür.” Ve yakîn kıalb içre kıonulmuş vedî‘atduır, dinildüği ‘ilm-i vehbîdür, kesbî degüldür dimekdür. Ve kimesne kim ehl-i yakîn ola çokluk muķâlata kıılmaz olur ve kıatında ‘atâ ve men‘ ve medh ve zem berâber olur. Ve dinilmiş ki “yakîn mûķâşefedür ve feyz-i nûr-i mûķâşefe ğâh olur izhâr-ı kıudretdür ve ğâh olur ihbâr-ı Hâzret’dür ve ğâh olur ilhâm-ı hikmetdür ve ğâh olur beyne'l-yakâza ve’n-nevm işbât-ı rü’yetdür.”

Faşl fi't-Tevhîd

Delâ'il-i tevhîd olan nazm-ı kerîmden birisi “**ve ilâhukum ilâhun vâhid, lâ ilâhe illâ huve'r-raḥmānu'r-raḥîm**”¹⁷⁶ buyurılan nazm-ı kerîmdür ki: “Eyyühe'n-nâs! Sizüñ ilâhuñuz ilâh-ı vâhiddür, hattâ kıayyümdur ki, yirde ve ğökde ve evvel ve âḥir ilâh-ı ma‘bûd-ı lâ-yezâl hiç degül illâ oldur ki, rahmân ve rahîm şıfâtludur ki dünyâda rahmeti mü'mine ve kıâfire ‘âmmedür, ‘uķbâda rahmeti mü'mine hâşşadur” diyü buyurılıpduır. ^[74b] Ve tevḥîde müte‘allık eḥâdiş-i şerîfeden Ebü Hureyre ~raḍiyallâhu ‘anh~ rivâyet itdüği ḥadiş-i Resûl oldur ki: “Zemân-ı sâbıkda ğeçen enbiyâdan birinüñ ümmetinden birisi ancaķ mü'min-i ehl-i tevḥîd olup fi'l-i tâ‘atde ve terk-i ma‘şıyetde kıâşır olmağın Rabbü'l-‘izzet’e ziyâde ḥayâsından ehline ışmarlayup ‘ben vefât idicek, beni yakasız ve muḥkem döğüp un ğibi kül idesiz ve bir rüzğarlı ğünde nişfum deryâya ve nişfum şahrâya şavurasız’ diyü kıılduğı

¹⁷⁴ “...ve âhirete de onlar kesin olarak inanırlar.” el-Bakara 2/4.

¹⁷⁵ “Allah’a kesin bir biçimde inanmış olarak dua edin!” Tirmizî, Daavât, 66/5, 517.

¹⁷⁶ “Mabudunuz tek ilâh olan Allah’tır; O’ndan başka ilâh yoktur; O rahmândır, rahîmdir.” el-Bakara 2/163.

vaşıyyetin yirine getürdüklerinde Haq te‘ālā rūzgāra emr idüp cümlesin devşürüp cem‘ idüp ihyā ide ki, niçün bu maķūle vaşıyyet kılduğın sü‘āl ide; ‘pes ol vaqt İlāhī, senden utandum, anuñ-çün vaşıyyet itdüm’ didügi birle yarlığanup mağfired olup mücerred tevḥīdi fevz-i āḥiret ola.” dinilüpdür.

Zünnün el-Mıṣrī ~raḥimehullāh~ eydür: “Kişi ehl-i tevḥīd olıcaķ bilür kim her maşnū‘ uñ ‘illeti Haqķ’uñ sun‘ında bī-‘illetdür ve her ne kim gönülde mutaşavver u mevhüm olur, Haq andan münezzehdür ve muķaddesdür.”

Cüneyd-i Bağdādī ~raḥimehullāh~ eydür: “Tevḥīd taḥķīķ-i vaḥdāniyyetdür ve taşdıķ-i eḥadiyyetdür.”¹⁷⁷ Şöyle kim ‘ilm-i tevḥīd vücūduñ ğayrıdur, vücūd ‘ilmüñ ğayrıdur. Ve Ebū Bekr-i Şıddīķ ~raḍiyallāhu ‘anh~ buyurduğı gibi, “idrāk-i ‘acz idrāk-i ma‘rifetdür.” Ve mülāḥaza-i ma‘nā-yı tevḥīd İbn ‘Aṭā ~raḥimehullāh~ didügi gibi, “tevḥīd-i ḥaķīķī olmazdur ki maḥż-ı tevḥīd olıcaķ bi’l-küllıyye nazar-ı ğayr-ı Haq mużmaḥıl olup benlik ve senlik qalmazdur”. Anuñ-çün Ruveyym ~raḥimehullāh~ eydür: “Tevḥīd maḥv-ı āşār-ı beşeriyyetdür ve tecerrüd-i envār-ı ulūhiyyetdür”. Anuñ-çün Şıblī ~raḥimehullāh~ eydür: “Tevḥīd-i ḥaş beyānı melāḥidenüñdür kim Vāḥid-i Eḥad aķla şığmazdur ve dile gelmezdür, ve işāret olunmazdur ki söylenen sözler tevḥīd ḥavāşisi sözlerdür, yoḥsa tevḥīd-i maḥż söylenmezdür.”

Yūsuf bin el-Ḥüseyn ~raḥimehullāh~ eydür: “Şol kim deryā-yı tevḥīde düşe, anuñ şusızlığı ğitmezdür ve deryā-yı tevḥīd ihāta-i ğāyetden ve idrāk-i nihāniyyetden muķaddes ü aķdes ‘ālem-i vaḥdetdür, gerçi mecmu‘-ı ‘ālem ṭül-i āşār-ı ḳudretdür ve envār-ı Ḥazret’dür.”

Faşl fi’l-Ġayret

Şıfāt-ı Bārī’den birisi ğayūr şıfatıdur ki, ḳulları üzere ğayretinden “**ḳul innemā ḥarreme Rabbiye’l-fevāḥişe mā ḫahera** ^[75a] **minhā ve mā-baṭane**”¹⁷⁸ buyurılıp “fevāḥişden zāḥir olanları ve bāṭın olanları Rabbüm ḥaram ḳıldı” diyü, yā Muḥammed, ümmetüñe ḥaber vir” diyü emr olunupdur. Ve bu nazm-ı kerīme muvāfiķ “**mā eḥadun eġyaru mina’İlāhi**”¹⁷⁹ Ḥazret-i Bārī’den ziyāde ğayretlü yoķdur, “**ve min ğayretiḥi ḥarreme’l-fevāḥişe mā-ḫahera minhā ve mā-baṭane**”¹⁸⁰, ğayretinden ḥarām ḳıldı fevāḥişden āşıkāreleri ve gizlülери, diyü ḥadīş-i Resül vārid olupdur.

¹⁷⁷ “Cüneyd-i Bağdādī...eḥadiyyetdür.” Derkenar. Sahh kaydı vardır.

¹⁷⁸ “De ki: “*Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri...haram kılmıştır.*” el-A‘rāf 7/33.

¹⁷⁹ “Allah’tan daha gayret sahibi yoktur...” Buhārī, Tevhīd, 15, 20; Müslim, Tövbe, 32-36; Tirmizī, Daavāt, 95.

¹⁸⁰ “...O bu gayreti sebebiyle gizli ve açık bütün kötülükleri haram kılmıştır.” Buhārī, Tevhīd, 15, 20; Müslim, Tövbe, 32-36; Tirmizī, Daavāt, 95.

Ebū ‘Aliyy-i Dekkāk ~rahimehullāh~ eydür: “Ġayret ki Rabbü’l-‘izzet’e nisbet ola zıkr-i tã‘at maķūlesinde ġayruñ müşāreketin kerāhetdür ki ġizmet haķķında şirket-i ġayr eşedd-i inkār birle münker nesnedür.” **“Ve izā kara’tē’l-Kur’āne ce’alnā beyneke ve beyne’l-lezīne lā-yu’minūne bi’l-āġirati ġicāben mestūrā”**¹⁸¹ ya‘nī: “Yā Muġammed! Sen Ķur’ān okuduġuñda senūñle kāfir arasında ġicāb-ı mestūr kılduķ”, diyü buyurıldıġında Seriiyy-i Saķatī ~rahimehullāh~ eydür: “Ol ġicābdan murād ġicāb-ı ġayretdür ki şıdk-ı imān ehli olmayanlar Ķur’ān-ı ‘Azīm’den istimā‘ ve iltizāz itmek olmazdur.” Ve teşvīş-i vaķt ve ihtilāl-i ġāl vāķı‘ olduķda Ebū ‘Aliyy-i Dekkāk ~rahimehullāh~ **“hāzā ġayretun mine’l-Ĥaķ”**¹⁸², buyururdu ki, mā-beyn perde çekmek şaķınmaķdur. Ve dinilmiş ki **“İnnehū ġayūrun lā yuġibbu en yerā fi ķalbī ‘abdiġi sivā’un”**¹⁸³ taġķiķ Rabbü’l-‘izzet ġayūrdur ki kimesnenūñ ġöñlünde maġabbet ancaķ maġabbet-i Ĥaķ ola ve istimdād ancaķ istimdād-ı Ĥaķ ola. Anuñ-çün ġavāşş-ı ‘ibādı üzere izhār-ı ġayret idüp ġöñüllerinde nev‘an ġayra ‘alāķa ve meyl ve nażar vāķı‘ olduķça irġā‘-ı ġicāb ve imtiġān ve ibtilā kılırdur. Ve çün Rabbü’l-‘izzet ~celle şānühū~ ġayūrdur ki ġöñülde nev‘an ġayr olduġın ġoş ġörmezdir. Anuñ-çün **“teġallaķū bi-aġlāķi’llāh”**¹⁸⁴ mażmūnıyla ‘amel idüp ġafletle olan zıkrı ve bī-ġürmet olan tã‘ati ve ġilāf-ı rızāda ve Ĥaķ’dan ‘amāda geçen vaķti meşāyıġ ve ‘ulemā ġoş ġörmeyüp ġayret-i Ĥaķ zuhūra getürüp inkār ve ķađı iderlerdür.

Faşl fi’l-Ĥürriyyet

Cūd [u] seġā ve işār şıfatlarına tergīb vārid olan **“ve yu’sirūne ‘alā enfusihim velev kāne biġim ġaşāşah”**¹⁸⁵ buyurılan nażm-ı kerīm[de] ġürriyyet şıfatına daġı kezālik tergīb vārid olupdur ki aşġāb-ı işār lā-būd ġubb-i dünyādan aġrādur kim maķām-ı ġürriyyet maķām-ı işārdan erfa‘dur ki işār didükleri ancaķ dünyevī ķadr-i tāķat mertebesin ^[75b] kendi ġācetinden ġayruñ ġācetine bezl itmekdür. Fe-emmā ġürriyyet didükleri ferdāniyyet mertebesidür ki ne dünyeviyy-i ‘ācil ve ne uġreviyy-i ācil ve ne bir dürlü şevķ u ġācet ve ne bir dürlü zevķ u lezzet taķayyudı olmayup rütbe-i eġadiyyetden muţlaķ ġayr-ı muķayyed olmaķdur. Anuñ-çün şanılr ki ol maķāmda ‘ubūdiyyetden ķalınur ġāşā-fe-ġāşā şümme ġāşā. Ĥāzret-i Faġr-i ‘Ālem ~‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām~ **“ve‘bud Rabbeke ġattā ye’tiyeke’l-yakīn”**¹⁸⁶ ya‘nī “saña mevt gelinceye deġin Rabbūñe ‘ibādet kııl” diyü me’mūr olıcaķ muġāldür ki kimesne ‘ubūdiyyetden inġilā‘ ve insilāġ maķāmına ire.

¹⁸¹ “Kur’an okuduġun zaman seninle, āhirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çekerez.” el-İsrā 17/45.

¹⁸² “Bu yüce Allah’ın ġayretinden kaynaklanmaktadır.”

¹⁸³ “Muhakkak ki O çok ġayret sahibidir, kulunun kalbinde başkasının muġabbetini ġörmeyi sevmez.”

¹⁸⁴ “Allah’ın aġlāķıyla aġlaklanın.” Kaynaklarda bu hadise rastlanmamıştır. Kelām-ı Kibār olarak ġörölmektedir.

¹⁸⁵ “...ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler...” el-Ĥaşr 59/9.

¹⁸⁶ “Kesin olan şey gelinceye kadar rabbine kulluk et.” el-Ĥicr 15/99.

Cüneyd-i Bağdādî ~rahimehullāh~ eydür: “Kişi huzûz-ı beşeriyetden cemî‘an münhalî‘ ve münsalih olup hiç kalmayup illâ ancak bir hurmâ çekirdegi mikdârı kalsa dağı ‘ubûdiyyet hükmi anda bâkîdür ki ‘abd-i mükâtebûn bir dirhemi kalsa dağı mükâtebdür hürri-i mu‘tağ degüldür.” Hüseyn bin Manşûr ~rahimehullāh~ eydür: “Kimesne mağām-ı hürriyyetde hālâş¹⁸⁷ bulmaya tâ meger edâ’-i hûkûk-ı ‘ubûdiyyet külfetinden hālâş bula.” Bîşr-i Hâfî ~rahimehullāh~ eydür: “Kimesne kim ta‘m-ı hürriyyet zevkîn murâd ide ve meşâkk-ı ‘ubûdiyyetdenistirâhat ide, pes gerek kim beynehû ve beyna’llâh sırr-ı serîresin tahtîr ide ve tenzîh ide ki ol enbiyâ ve şiddîkûn mağâmâtından mağām-ı mu‘azzamdur ki anda ‘ubûdiyyet külfeti yokdur, gerçi hükmi-i ‘ubûdiyyet “**ilâ ecelin müsemma**”¹⁸⁸ gayr-i munkatî‘dur.

Nazm:

(?)

Mâ bakıye fi’n-nâsi [hurrun]

Ve-lâ fi’l-cinni hurrun

Qad meğâ hurrul-ferîkayni

Fe-hâlu’l-‘ayşi murrun¹⁸⁹

Ve dinilmiş ki “hürriyyet hizmet-i fuqarâdur.” Nitekim Dâvûd’a ~‘aleyhi’s-selâm~ vahy nâzil olup “**İzâ ra’eyte lî tâlîben fe kun lehû hâdimen**”¹⁹⁰, “yâ Dâvûd! Kaçan kim baña bir tâlîb göresin, pes sen aña hâdim olgıl”, diyü buyurılıpdu. Ve hadîş-i Resûl “**Seyyidu’l-kavmi hâdimuhum**”¹⁹¹ buyurılıpdu.

Faşl fi’l-Velâyet

Ebû Turâb-ı Nahşebî ~rahimehullāh~ buyurduğı gibi şol kim gayru’llâhdan el çeküp ‘ubûdiyyetde kemâlin bulup şâfi-kalb ola qadr-i hâlince zümre-i evliyâyâ lâhik olurdu. Ve çün evliyâu’llâh taht-ı zıll-ı rızâda hergiz bir muvâfaqatda olurlardur, anuñ-çün hiç lühûk-ı kerâhetden ve hiç fevât-ı ^[76a] ni‘metden anlar üzere nev‘-i havf nâzil olmazdu ve hergiz anlar mahzûn olmazlardur. Nitekim “**E-lâ inne evliyâ’allâhi lâ havfun ‘aleyhim ve lâ-hum**

¹⁸⁷ hālâş: hâş

¹⁸⁸ “...belirli bir vadeye kadar...” Nûh 71/4.

¹⁸⁹ “İnsanlar içinde hür kimse kalmadı/ Cinler içindede de hür kalmadı/ İkisnin de hür olanları geçip gitti/ Sonuçta hayat acı oldu.”

¹⁹⁰ “Bana talip olan birini görürsen ona hizmetçi ol.”

¹⁹¹ “Bir toplumun efendisi onlara hizmet edendir.” Suyûtî, *es-Sagîr*, nr. 4751-52; Beyhakî, *Şuabu’l-Îmân*, 8407.

yaḥzenūn¹⁹² buyurılıp dur. Ve dinilmiş ki “Rabbü’l-‘izzet ~celle şānühū~ bir kılina müvālāt idüp kendüye velī kılmak murād ide, lā-cerem zıkr [ü] t̄ā‘ at yolına tahrik ide, ve andan maḳām-ı kurbā ve maḳām-ı ünse ve tevḥid-i şırfa ve ferdāniyyete ve keşf-i hicāb-ı ‘izzete tahrik ide.” Ve dinilmiş ki “ḥüsn-i ‘ibadet ve şıdk ve cezbe ve zevk ‘alāmāt-ı velāyetdür. Kimesne kim veliyyullāh ola, kendüye ve ğayrıya velāyeti bilinmek şart-ı velāyet degüldür.” Ve dinilmiş ki “veliyyullāh, reyḥānullāhdur ki ol rāyiḥā-i Ḥaḳ gōñüllerde Cenāb-ı Ḥaḳret’e ‘azīmet ve ‘ubūdiyyet arturur”. Ve dinilmiş ki “ḥaşā’ış¹⁹³-ı velī firār ila’llāhdur ve şuġl billāhdur ve maḥabbetullāhdur.” Gerçi Bāyezīd-i Bisṭāmī didügi gibi: **“Huvel-evvelu ve’l-āḥiru ve’z-zāhiri ve’l-bāṭın”**¹⁹⁴ buyurılan esmā-i erba‘a ma‘ nāların mülāḥazada nev‘-i mükāşefe evliyāu’llāh şanıdır. Ve-lākin dinilmiş ki “kāmīl-i tām-m-ı şāfi-dil fikreti ancak fikret-i Ḥaḳret’dür ve netice-i fikreti tecelli-i nūr-i Ḥaḳret’dür.” Anuñ-çün kim efkār-ı şıfāt ve envār-ı şıfāt ḥuḫūzından fenā bulmuşdur. Nitekim Ebū ‘Aliyy-i Cürḳānī’den mervīdür ki Yaḥyā bin Mu‘āz ve İbrāhīm bin Edhem buyurdukları oldur ki tarīḳ-ı velāyet¹⁹⁵ ferāġ-ı ḳalbdür ve iḳbāl-i tāmdu, tā ki ḫattā bezl-i rūḫdur. Ve dinilmiş ki “nihāyāt-ı evliyā bidāyāt-ı enbiyādur.” Ve ḫatm lāzımdur ki velī ḫıfz-ı aḫkām-ı şerī‘ at üzere şābit-ḳadem ola ve illā her ne deñlü olsa mu‘teber-i mu‘temed şaḫş olmaya.

Ebū ‘Aliyy-i Deḳkāk ~raḫimehullāh~ Bāyezīd-i Bisṭāmī’den rivāyet kıılır ki velāyetle meşḫūr olup lākin ba‘zı ādāb-ı şerī‘ate ri‘āyeti olmayan şaḫsa mülāḳātında selām virmeyüpdür. Pes velī kim dinilür, fi’l-ḫaḳıka velī olmaġa lā-būd envār-ı kemāl-i ‘ubūdiyyet ve envār-ı cemāl-i rubūbiyyet anda işrāk idüp ḫiç vech-ile şer‘an maḫall-i i‘tirāz olmaya Anuñ-çün kim velīde velāyet nūrı nebiyy-i ‘aşra ḥüsn-i mutāba‘at lüm‘asıdır ve illā, felā.

Faşl fi’l-Kerāmet

Şol ‘avām-ı nāsuñ ‘ādetleri degül ve miḳdār-ı istiṭā‘atları degül ḫavāriḳ-ı ‘ādāt kim zuhūrāt-ı Ḥaḳ’dan evliyāda zuhūra gelür şıfat-ı kerīm müzāhiri olmaġın kerāmāt dinilür ki fi’l-ḫaḳıka ‘alāmāt-ı şıdk-ı ḫāldür, ^[76b] ve delā’il-i ḳudret-i Lā-yezāl’dür. Zuhūrında gerek ihtiyārı ola gerek olmaya berāberdür. Anuñ-çün velīde ġāliben ḳaşd-ı izḫār ve iddi‘ā olmazdur. Anuñ-çün kim da‘vete muḳārin degüldür, anuñ-çün tesmiyede fark-ı işṭilāḫī ola diyü mu‘cizāt dinilmezdir. Gerçi fi-nefsi’l-emr kerāmāt-ı evliyā mu‘cizāt-ı Resūl’uñ tetimmātıdır, anuñ-çün her velī şāḫib-i kerāmet olmaḳ ve şāḫib-i kerāmet kendüyi bilmek şart degüldür ve her ne deñlü olsa rütbe-i velī ḫiç nebī mertebesine irmezdir. Nitekim

¹⁹² “Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.” Yûnus10/62.

¹⁹³ ḥaşā’ış: ḥaşāyış

¹⁹⁴ “O, evvel ve āḫir, zāhir ve bātındır.” El-Hadīd 57/3.

¹⁹⁵ velāyet: vilāyet

Bāyezīd-i Bisṭāmī'den mervīdür, anuñ-çün ma'şüm degüldür ve müstaḳbel da'vete me'mūr degüldür. Ve çün velī ma'şüm degüldür, ba'zı zellāt ve ḥaṭıyyāt vāḳı' olmağ-ıla manşıb-ı velāyetden ma'zül degüldür. Nitekim Cüneyd-i Bağdādī'den mervīdür ve çün tegayyur-i ḥāl ve mekr-i Zī'l-celāl cā'izdür. Ḥavf-ı sū'-i 'āḳıbet evliyādan ğāliben ğayr-i zā'ıldür.

Pes Seriyy-i Saḳaṭī ~raḥimehullāh~ buyurduğı gibi tuyūr-ı 'ale'l-eşcār her biri lisān-ı faşih birle, 'es-selāmü 'aleyke yā veliyyallāh!' diseler memkūr olmağ maḥzūrdur. Velī kendüyi me'mūnu'l-'āḳıbet olduğın bilmek mu'azẓam-ı kerāmātdur. Keyfe-lā kimesne kim mübeşşer bi'l-cennet olup ḥuzūr-ı Ḥazret'de sa'ādet-i ebediyyesin cezm ide ve taḥḳıḳ ide ayruğ maḳşūdı kalmazdur. Pes veliyyullāhda ve her mü'minde muḳteẓā-yı şer'-i ḳavīm üzere ḥüsn-i mu'āmele-i Ḥaḳ ve ḥüsn-i mu'āmele-i ḥaḳḳ ve terk-i ḥuşūmet ve taḥammül ve 'afv ve ḳaṭ'-ı ṭama' ve ḥıfz-ı lisān ve birr ü iḥsān ve edeb ü ḥayā ve ḥuzū' u ḥuşū' maḳūlesi, ḥüsn-i ḥāl ve ḥüsn-i me'al 'alāmātıdır. Ve kerāmāt kim dinilür ḳazā-i ḥācāt-ı mühimmāt ve def'-i zarūrāt u fütūḥāt ve icābet-i de'avāt ve keşf-i sübūḥāt ve bedāyi'-i ḥayr-i mu'tādāt maḳūlesidür ki zıkr olınur inşā'allāhu te'ālā. Ve gerçi zuhūr-ı kerāmet ziyāde-i başirete ve ḳuvvet-i yakīne bā'ışdür ve-lākin ṭaleb ve meyl nā-revādur. Anuñ-çün kim velāyet-i velī zuhūr-ı kerāmetle meşrūt degüldür. Ve gerçi kerāmet cihetinden naẓar-ı başar birle ru'yetu'llāh cevāzı İmām-ı Ebū Bekr bin Fūrek'den¹⁹⁶ rivāyetdür ki Ebu'l-Hasan-ı Eş'arī'den naḳl ider, ve-lākin ol ḳavl-i icmā'i degüldür ve Ḳur'ān-ı 'Azīm içre olan ḳışsa-i Meryem ve ḳışsa-i Hızır ve ḳışsa-i Āşaf ve ḳışsa-i Zī'l-ḳarneyn her biri delīl-i cevāz-ı kerāmetdür.

İbrāhīm-i Ḥavvāş ~raḥimehullāh~ eydür: "Bir def'a [77a] ba'zı saḥārā-yı bevādide ḳaç günler aç ve şusız ḳalduğımda bir kimesne zāhir olup selām virüp 'seni selāmet yolına ḳıarmağa geldüm' diyü öñümce birḳaç ayak yürüyüp ğāyib olduğı birle fi'l-ḥāl yola ḳıḳdum, ayruğ yolu yitirmedüm ve hīç seferümde açlık ve şusızlık çekmedüm." Ebū Sa'īd ~raḥimehullāh~ eydür: "Seferlerümde luṭf-i İlāhī üç günde bir feth olmağ 'ādet-i müstemirre olup ittifāḳan bir def'a üç gün geḳüp nesne feth olmayup açlık ve şusızlık za'fı ziyāde olup ıztırārī oturuğım yirde avāz irişüp 'sebeb-i ḳuvvet mi istersin veyā bī-sebeb ḳuvvet mi istersin?' dinildükde, 'ḳuvvet isterem' didüm, fi'l-ḥāl bedenüm ḳuvvet bulup za'fım zā'il olup on iki gün gitdüm, hīç nesne ṭatmadum."

Rivāyetdür, Süheyl bin 'Abdullāh ~raḥimehullāh~ ḳaçan kim yise za'if olurdı, yimese ḳavī olurdı. Ḥikāyet olınur ki, ṭa'āmdan şabr ide şabr ide tā ki ḥattā yetmiş günde bir kerre ifṭār ḳılur olmış idi. Ebū 'Āşım-ı Başrī ~raḥimehullāh~ eydür: "Şol vaḳt ki beni aḳz

¹⁹⁶ Fūrekden: Zūrekden?

itmek isteyü Haccâc'ıñ âdemleri kapudan içerü girdiler, Cenâb-ı 'izzet'e derûnumdan şıgınuş bir def'a şiddetle pertâv kılduğum birle fi'l-hâl kendümi Mekke'de Cebel-i Ebî Kubeys üstinde buldum ve ol müddet içre her vaqt iftârumda bir 'acûze qarî ragîf getürürdi ki Başra'da iftârum anlar idi." 'Abdülvâhid bin Zeyd ki râvi-yi rivâyetdür: "Yâ Ebe'l-'Âşım! Ol her vaqt senüñ iftâruñ getüren şüret-i 'acûze şüret-i dünyâdur ki Rabbü'l-'izzet ~celle şânühü~ anı saña hizmet-kâr kıldı" [didi]. Zünnün el-Mısrî ~rahimehullâh~ ba'zı dervîşlerle giderken yorulup bir şecere-i ümmü-ğaylân altında oturduklarında dervîşlerine hoşca güldükde "oturduk, eger hurmâ ağacı olup hurmâsı olsa ne ahsen olurdu" didükleri birle Zünnün el-Mısrî tebessüm kıldı, şecere-i ümmü-ğaylânı bir kerre tahrîk idicek fi'l-hâl hurmâ yağdurdı.

Eyyüb-nâm şeyh-i 'azîz ba'zı aşhâbla giderken şusuzlık galebe itdükde bir dâ'ire çizüp fi'l-hâl şu zâhir olup içdiler. Ke-zâlik Ebü Turâb-ı Naşş[eb]î ba'zı cemâ'atle giderken şuşaduklarında yoldan taşra ayağın dârb idüp fi'l-hâl bir tatlu mâ'-i zülâl zâhir oldu, tekrârına elin dârb idüp bir güzel sırça çanak zâhir [77b] olup¹⁹⁷ şudan kındılar. Hâmid-i Esved ~rahimehullâh~ eydür: "İbrâhîm-i Havvâş ile yedi gün gidüp hiç nesne feth olmadı. Tâkatum kalmayup za'if olduğumda hattâ yürümekden 'âciz olup oturduğumda 'gönlün şu yâhûz ta'âm ister mi?' diyüp, 'şu isterem' didüğümde, 'işde şu ardunda' diyüp, bakdum gördüm bir bınar çıkmış âb-ı zülâl, kâdr-i hâcet içdüm ve âbdest aldum."

Ebü Bekr-i Hemedânî eydür: "Arz-ı Hicâz'da giderken kaç günler ta'âm bulmayup hâtırum ısıcağ etmek ve bakla ârzü kılduğı birle fi'l-hâl bir a' râbî zâhir oldu, istedüğüm ısıcağ etmek ve bakla ihzâr kıldı. 'Sen kimsin' diyü sü'âl kıldum, 'Hızır benem' diyüp turup virdi ve ga'ib oldu. İbrâhîm bin Edhem ~rahimehullâh~ bir def'a Beyti'l-Mukaddes'de bir şecere-i rummân ya'nî enâr ağacı altında vaqt-i kaylûlede duhâ namâzı kılduğında şecere-i rummândan üç dört kerre âvâz gelüp, "bizden birez enâr kıpar" diyü hitâb gelicek iki dâne enâr kıparup, birisin kendü yidi ve birisin yanında olan dervîşe virdi. Ve bir def'a gemiye girmek murâd idüp gemici bir altun navlûnın istedükde, iki rek'at namâza turup ba'de's-şalât, "İlâhî kad se'elünî mâ leyse 'indî"¹⁹⁸ didüğü birle gemi katında olan kum toprak altun oldu. Ve bir def'a birkaç dervîşlerle giderken bir arslan zâhir oldu. Arslana yakın varup "eger bizi yemege me'mûr olmaduñsa dön git" didüğü birle arslan döndi gitdi. Ve bir def'a İbrâhîm-i Havvâş bir keşîşle yedi gün bâdiyede bile olup yedinci gün keşîş acıgup: "Yâ İbrâhîm! Acıkduk, ta'âm getür" didükde, İbrâhîm du'â idüp eyitdi: "İlâhî! Beni bu kâfir katında hacil kılma" didüğü birle niçe dürlü ta'âm tolu bir tabak zâhir oldu. Ve andan yedi

¹⁹⁷ olup: oldu olup

¹⁹⁸ "Allah'ım! Bende olmayan bir şeyi istediler."

gün dağı bile gitdiler, yedinci gün İbrāhīm, keşişe: “Nevbet saña geldi, sen de ta‘ām getir” didükde keşiş ‘aşāsına ittikā idüp du‘ā kılduğı birle bu kerre dağı ziyāde niçe dürlü ta‘ām geldi, iki tabağ zāhir oldı. İbrāhīm münkesirü’l-bāl müteğayyiru’l-hāl hayrān kaldı hattā ta‘āmdan tatmadı ahıru’l-emr keşiş eyitdi: “Yā İbrāhīm! Bî-ḥuzūr olma. Saña iki dürlü muştulıgum vardır: Birisi, **eşhedü en lā ilāhe illa’llāh** ^[78a] ve **eşhedü enne muḥammeden rasūlüllāh** ve birisi ben du‘ā kılduğumda senüñ ḥürmetüne diyü du‘ā kıldum, pes bu kerāmet ḥāşā benüm değül senüñdür” diyü haber viricek ta‘āmdan yidiler ve ḥacca bile gitdiler.

‘Abdülvāhid bin Zeyd-nām şeyḥ-i ‘azīze ba‘zı fuḳarā faḳırlarından şikāyet kılduklarında yüzün göge tutup: “**İlāhī bi’smike’l kerīm ellezī tukrimu bihī men şī’te min evliyā’ike ve tulhimu ehle’s-şafā’i min eḥibbā’ike en te’tiyenā bi-rızqın min ledunke ve ente’l-ḥannānu’l-mennān**”¹⁹⁹ didüğü birle saḳf-ı beyt güröldeyüp ḥarekete gelüp yağmur yağar gibi kırmızı altın ve akça yağdı. Kendü birisini almayup fuḳarā’-i ḥużzār aldılar.

Mescid-i Şūniziyye’de Cüneyd-i Bağdādī ~raḥimehullāh~ maḥzarında ba‘zı fuḳarā “ben bir kimesne bilürem ki işbu direge nazar idüp ‘nışfi altın ve nışfi gümüş olsun’ dise olur” didüğü gibi Cüneyd direge nazar idüp, direk fi’l-hāl tebdil olup nışfi altın ve nışfi gümüş oldı. Süfyān-ı Şevrī ~raḥimehullāh~ ve Şeybān-ı Rā’ī ikisi yolca giderken bir arslan belürdi. Süfyān ḳorḳup ‘arslan var’ didükde Şeybān ḳorḳmayup arslana ḳarşu ve yakın varup ḳulağına yapışup burdı. Arslan Şeybān’a birez mırılayup ḳuyruğın bulayup döndi gitdi.

Ebū ‘Amr-ı Vāsītī ~raḥimehullāh~ eydür: “Bir def’a ḥātūnumla deryā seferine gitdük. Deryā üzerinde gemiye binüp giderken ittifaḳan gemi helāk olup niçe günler aç ve şusız bir tahta üstinde ḳalup tā ki hattā ḥātūnuma şusızlık ḡāyet ḡalebe itdükde nā-gāh gördüm ki havā yüzinde bir şahş oturmuş altın zencir bağılu yāḳūt-ı aḥmerden bir bardaḳ şalındurup, misklü ḳarlu bal şerbetinden aḥsen şerbet içüp, “Yā kişi! Kimsin?” diyü şordum. “İbādullāh’dan bir kimesneyem” diyüp fi’l-hāl ḡāyip oldı.

Bāyezīd-i Bistāmī ve Ebū Turāb-ı Naḥş[eb]ī ve Sehl bin ‘Abdullāh-ı Tüsterī ve Fuḍayl bin ‘İyāz ve Seriyy-i Saḳaṭī ~raḥimehumullāh~ maḳūlesi şahābī ve tābī’ī ve tebe’-i tābī’ī ululardan zikr olınan kerāmāt emşālī kerāmāt cümlesi cemī‘an cem‘ olsa niçe niçe mücelledāta sıgmazdur, anuñ-çün bu miḳdār birle iktifā olındı. Meşā‘ale’l-mā’ ve meşā fi’l-hevā ve ‘adem-i iḥrāk-ı nār ve istinās-ı sibā’ tā ki hattā Rūḥullāh gibi bi-izni’llāh ba‘de’l-mevt ^[78b] iḥyā ve tekellüm-i cemādāt, kerāmāt-ı evliyādan şāyi’lerdür. Kerāmāt-ı evliyāyı inkār lā-büd mu‘cizāt-ı enbiyāyı ḥāşā inkār itmek olurdur ki farḳ-mā-beyn ancaḳ mücerred iştilāḥīdur ki fi’l-ḥaḳıḳa her biri ḥavāriḳ-ı ‘ādātdur. Ve ba‘zı evliyā ba‘zı emrāza mübtelā

¹⁹⁹ “Allah’ım! Dostlarından dilediğine ikramda bulunduğun ve kendisiyle seçkin dostlarına ilham ettiğin yüce isminin ḥürmetine katından bize bir rızık ver! Sen çok merhametli ve ihsanı bol olansın.”

olup namāz ve tilāvet ve zikr vakitlerinde edā'-i hizmet idince birez şihhāt ve kuvvet buldukları nev'-i kerāmetlerdür. Cümleden Ebū 'Aliyy-i Dekkāk ~rahimehullāh~ mübtelā olup bir lahza bevlīn hapse taḥammülī yok idi. Şöyle kim ne yire gitse yanınca bile qarūrasın götürürlerdi, ve-lākin meclis-i' ilimde ve kürsīde naşihatde olduğda ne miqdār olsa bi-hikmeti'llāh tekāzā olmazdı.

Faṣl fi't-Taṣavvuf

Nitekim “**teḳammaşa Zeydun**” dinilse, “Zeyd ḳamīş geydi” demek olur, kezālik taṣavvafe ‘şūf giydi’ demek olur. Mutaṣavvifün veyā mutaṣavvıfa ve şūfiyyūn veyā şūfiyye şīğaları her biri şīğa-i cem' idür ki ‘şūf libāslu fuḳarā ṭā'ifesi’ dimekdür. Fe-emmā şuffe veyā şafā veyā şaf lafzından lafz-ı taṣavvuf iştikāk ba' id nesnedür ki luğat ve isti' māl taḥammül itmezdür. Pes gerçi ehl-i taṣavvuf fi'l-vāḳi' şahābeden ehl-i şuffe maḳūlesi olup derūnlarında gizlū ehl-i şafādur. Şöyle kim 'ubūdiyyetde belki ḥuzūr-ı Ḥazret'de şaff-ı evvel ehlidür ve-lākin şuffe ve şafā ve şaf lafızlarından lafz-ı taṣavvuf iştikākı muḳtezā-yı lafz degüldür. Ve mā-hüve'l-ḥaḳ budur ki çün taṣavvuf fi-nefsi'l-emr libās-ı faḳr ve libās-ı zül giymekdür, anuñ-çün dünyādan teferruğ ve tezeḥhüd ve tecerrüd ma' nāsınadır. Anuñ-çün taṣavvuf ve şūfi dürlü ta' rifāt birle ta' rif olunur ki ol netice-i ma' nādur, muḳtezā-yı lafz degüldür.

Cüneyd-i Bağdādī ~rahimehullāh~ eydür: “Taṣavvuf didükleri Rabbü'l-izzet ~celle şānühū~ seni senden emānet idüp ba' dehū seni kendüsiyle iḥyā kılmāḳdur, ol dünyādan geḳüp āḫiret ve Ḥazret murād ide.” Fuḳarānuñ ḥāşşasıdır ki gāyet ḳuşvā gönülden ḳat'-ı 'alāḳa itmekdür ki libās-ı faḳr ve libās-ı zül giymekden murād libās-ı taḳvā giymekdür, “**ve libāsu't-taḳvā [zālike] ḥayr**”²⁰⁰ yoḥsa mücerred libās-ı zāhirde zāhir bu fażilet yoḳdur. Ve dinilmiş ki, “taṣavvuf ictimā' dur ve istima' dur ve ittibā' dur”. Ve dinilmiş ki “taṣavvuf [79a] iftikārdur ve işārdur ve terk-i ihtiyārdur.”

Semnūn ~rahimehullāh~ eydür: “Taṣavvuf oldur ki, kişi ne mālīk ve ne memlūk olup fāriḡu'l-bāl ola.” Ebū “Aliyy-i Rūdbārī ~rahimehullāh~ eydür: “Taṣavvuf mülāzemet-i Ḥaḳ'dur.” Ve dinilmiş ki “taṣavvuf murāḳabe-i aḥvāldür ve lüzūm-ı ādābdur.” Ve dinilmiş ki “taṣavvuf aḥlāḳ-ı ḥamīdedür.” Müzeyyin ~rahimehullāh~ eydür: “Taṣavvuf itā' atdür.” Şiblī ~rahimehullāh~ eydür: “Şūfi ḥalḳdan munfaşıldur”. Nitekim “**ve'sṭāna' tuke li-nefsi**”²⁰¹ buyurılıpdur. Ve Ḥaḳḳ'a ḡayr-ı muttaşıldur, nitekim “**len terānī**”²⁰² buyurılıpdur.

Ḥüseyn bin Manşūr ~rahimehullāh~ eydür: “Şūfi vaḥdānī ve ferdānī zātdur ki kimesne anuñla muvāşıl degüldür ve ol kimesne ile muvāşıl degüldür.” Ve dinilmiş ki “şūfi

²⁰⁰ “...Takvā elbisesi, işte o daha hayırlıdır...” el-A'rāf 7/26.

²⁰¹ “Ben seni kendim için seçip yetiştirdim.” Tâhâ 20/41.

²⁰² “...Sen beni asla göremezsın...” el-A'rāf 7/143.

oldur ki anı ne taleb it'âb ide ve ne sebep iz'âc ide ki, hîç müteğayyir olmayup dâ'imü'l-vaqt ola." Ve dinilmiş ki "şûfî oldur ki me'âlim-i insâniyyet anda muẓmaḥîl ola ve maḥv ola." Anuñ-çün şûfî ehl-i fenâdur. Anuñ-çün Şiblî ~raḥimehullâh~ eydür: "Şûfîde nev'-i beḳâ'-i resm olmasa maḥv-i maḥẓ olurdu, nev'-i tesmiye ḳabûl itmek olmazdı." Pes taḳrîrlerden ma'lûm olur ki libâsı libâs-ı şûf giyüp lâkin muḳtezâsın taḥḳîḳde ḳaşır olan şûfî degüldür ve şûfî mücerred libâs-ı zâhir ehli degüldür. Libâs-ı zâhir şûfîde ancak taḳvâdur ki ol 'ale'l-vechi'l-meşrûḳ ḳavlen ve fi'len ve ḥulûḳan ḥüsn-i mu'âmeledür.

Faṣl fi's-Semâ'

Şāhibü'r-*Risāle* İmām-ı Ḳuşeyrî ~raḥimehullâh~ eydür: "**Fe-beşşir 'ibâdî'llezîne yestemi'üne'l-ḳavle fe-yettebî'üne aḥseneh**"²⁰³ buyurılan nazm-ı kerîm mutaẓammın olduğı lafz-ı ḳavle lâm-ı ta'rif içün 'umûm ve istiğrâḳ iḳtizâ ḳılurdur. Pes beyne's-şûfiyye ma'hûd olan semâ' ḳavle maḥmûl ve mütenâvil olsa ḥilâf-ı tefsîr ma'nâ olmazdur. Ve çün maḥẓar-ı Resûl'de ba'zı eş'âr inşâd olunduğı naḳl-i mütevâtîr, naḳl-i münker degüldür. Pes imdi lafz ve ma'nâ münker olmayıcaḳ ḳavl-i manẓûm u mevzûn semâ'-i münker olmaḳ ḳandan, belki müsteḥab ve muḥtâr olurdu ki 'ale'l-ittlâḳ ḥayra ve ḥüsn-i ḥâle tergîb şer'an merḡûbdur.

Berâ' bin 'Āzib ~raḍiyallāhu 'anh~ rivāyet ḳılur ki: "**Ḥassinu'l-Ḳur'âne bi-eşvâtikum**"²⁰⁴ "Eyyühe'l-mü'minûn! Siz Ḳur'an'[ı] ḥüsn-i eşvâtîñuzla taḥsîn idüñ", "**fe-inne's-şavte'l-ḥasene yezîdu'l-Ḳur'âne ḥusnen**"²⁰⁵ [79b] "ki taḥḳîḳ ḥüsn-i şavt Ḳur'an'ın ḥüsnin ziyâde ḳılur" diyü ḥadîş-i Resûl mervîdür. Pes ma'lûm olur ki şavt-ı ḥasen lâ-bûd merḡûbdur. Şol vaḳt ki Medîne'de enşâr ḥandaḳ ḳazarlardı. Ol vaḳt "**Naḥnu'llezîne bâye'ü Muḥammedâ 'ale'l-cihâdi mâ baḳînâ ebedâ**"²⁰⁶ didükleri ve Resûl ḥazret[i] ~'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm~ fi'l-ḥâl "**Allāhumme inne'l-'ayşe 'ayşeul-âḥirati fe-ekrimi'l-enşâra ve'l-muḥâcirate**"²⁰⁷ buyurduğı cevâz-ı nazm-ı eş'ara ve cevâz-ı istimâ'-ı eş'ara nev'-i delîldür. Ve çün ilâhiyyât maḳûlesinde ḥüsnü'l-ḥâl ve naḡamât bâ'îş-i mezîd-i tergîbdür, şer'an münker nesne degüldür. Şöyle kim semâ'-ı naḡamât-ı ilâhiyyât a'mâlden ḥasenât cânibinde olmaḳ mercûdur ki, gerçi İbn Cureyh-nâm şeyḥ-i 'azîz ~raḥimehullâh~ eydür: "Semâ'-ı naḡamât ne ḥasenâtdandur ve ne seyyi'âtdandur, belki münâcâtdandur." "**Yezîdu fi'l-ḥalkı**

²⁰³ "...kullarımı müjdele! İşte Allah'ın doğru yolu buldurduğu kimseler onlardır..." ez-Zümer 39/17-18.

²⁰⁴ "Kurân'ı seslerinle güzelleştirin..." Hâkim, *Müstedrek*, 1/505; Dârimî, *Fezâilü'l-Kur'an*, 34.

²⁰⁵ "...Hiç şüphesiz güzel ses Kur'an'ın güzelliğini artırır." Hâkim, *Müstedrek*, 1/505; Dârimî, *Fezâilü'l-Kur'an*, 34.

²⁰⁶ "Bizler dünyada kaldığımız sürece cihada devam edeceğimiz hususunda Hz. Muhammed'e biat eden kimseleriz."

²⁰⁷ "Allah'ım! Hayat ancak ahiret hayatıdır. Sen ensar ve muhacire ikramda bulun!" Buhârî, Cihâd, 33; *Menâkıbü'l-Ensâr*, 9; Müslim, Cihâd, 126,129; Tirmizî, Menâkıb, 55. (Hz. Peygamberin recez olarak söylediğı bu dua kanaklarda "fe-ekrim" olarak da "fe'ğfir" olarak da geçmektedir.)

mā-yeṣā'u²⁰⁸ buyurulduğunda ziyāde ḥüsn-i şavta işāretdür, dinilir. “**Şavtāni mel‘ūnāni**”²⁰⁹ iki dürlü şavt mel‘ūnlardur, “**şavt-ı veyl ve şavt-ı mizmār**”²¹⁰, birisi şavt-ı figāndur ve birisi şavt-ı lehvdür, buyurulduğu işāreti oldur ki qavl-i ḥaḳ şavtı ve semā‘ ı mübāḥ ola. Naḡamāt-ı tayyibe ve eşvāt-ı ḥasene nev‘ an maḥabbet veyā ḥaṣyet mevḳı‘ i ḳalbi taḥrīk kılrur-duğı maḥall-i iştibāḥ degüldür ve lā-büd vaḳt-i semā‘ ve vaḳt-i ḥuzūr u ḥulūṣ olmaḳ gerekdür ki, ol vaḳt gönüilde ḡayrullāḥ olmaḳ, zāhir bu nā-revādur.

Zünnün el-Mısrī ~raḥimehullāḥ~ eydür: “Şol kim ḥaḳḳānī istimā‘ ide, bi-mā-huve’l-ḥaḳ taḥḳīḳ ide ve şol kim nefṣānī istimā‘ ide, lā-büd ol tezenduḳ ide.” Cüneyd-i Bağdādī ~raḥimehullāḥ~ buyurduğu gibi fuḳarā’-i şūfiyye üzere raḥmet-i Ḥaḳ üç vaḳt nüzül kılrurdur. Birisi zarūretle ta‘āmlarında ve birisi müzākerelerinde ki ṭarīḳ-ı ḥaḳ ola ve ehl-i ṭarīḳ ḥaḳ ve ḳudret ve ḥikmet söyleşürlerkendür, ve birisi semā‘ larında ki ḥaḳḳānī semā‘ kırlurdur, anuñ-çün aşḫāb-ı vecd olurlardur. Ve buyurduğu gibi zemān [ve] meḳān ve iḥvān şurūṭ-ı şıḥḥat-i semā‘ dur. Ve dinilmiş ki envār-ı muvāfaḳatla ḳalb-i ḥay ve süyūf-ı mücāhede birle nefṣ-i meyyite bulmayan, semā‘ a ṣāliḥ olmazdur. Pes bizüm zemānumuz ehl-i semā‘ ına fi’l-ḥaḳīḳa semā‘ -ı şūfiyye ḳandan müyesser olur ki, ḡāliben gönüllerinde olan ḳaşd-ı semā‘ dur [80a] ve nev‘ -i ḡaraż-ı nefṣāniyyedür. Heyhāt heyhāt ki semā‘ -ı ḡayr-i ḥaḳḳānīde vecd-i ḥaḳḳānī ola ki, ol ba‘ de’s-semā‘ müşāhede olınurdur, mülāḥaza olına!

Ruveym ~raḥimehullāḥ~ buyurduğu gibi fuḳarā’-i şūfiyye semā‘ larında çok me‘āniyy-i ḥafıyye müşāhede kırlurlar, tā ki ḥattā Cenāb-ı Ḥaḳret’den “**İleyye ileyye**”²¹¹ diyü maḳām-ı vuṣlata işāret olınurlar, anuñ-çün mütena‘‘im olup ferāḥ-nāḳ olurlar ve ba‘ de-hāzā ḥicāb olıcaḳ bükā ve feryāda ve taḥvīḳ-ı şiyāb ıztırārına düşerler. Ḥudrī ~raḥimehullāḥ~ eydür: “Ehl-i ṭarīḳ ḳamā’-i dā’im ve şürb-i dā’im ehlidür ki ṭālib-i Ḥaḳ dervīşüñ şusızlığı geçmezdür, şöyle kim içdükçe daḡı arturur.”

Ebū ‘Oṣmān-ı Maḡribī ~raḥimehullāḥ~ eydür: “Çün her şey’ şun‘ -ı Ḥaḳ’dur, gerekdür ki müstemī‘ -i Ḥaḳ eşvāt-ı ḥayevānātı ve eşvāt-ı cemādātı ve muṭlaḳ eşvātı Ḥaḳ’dan istima‘ ide, şöyle ki her bir şavt-ı zāhir tesbīḥ-i Ḥaḳ olduğın taḥḳīḳ ide. Anuñ-çün dinilmiş ki semā‘ -ı mu‘teber semā‘ -ı lā-yunḳaṭı’ dur ki ol semā‘ -ı ḥaḳdur. Ve dinilmiş ki ehl-i semā‘ üç ṭabaḳa ṭā’ifedür. Birisi semā‘ larında Rabbü’l-‘izzet’den ḥiṭābāta ve işārāta mürāca‘at kırlurlar ve birisi semā‘ larında Cenāb-ı ‘İzzet’e ḥiṭābāt-ı münācāt kırlurlar ve birisi

²⁰⁸ “... *O dilediği kadar fazlasını da yaratır...*” Fâtır 35/1.

²⁰⁹ “İki ses vardır ki lanetlenmiştir...” Bezzâr, *Müsned*, 795; Heysemî, *ez-Zevâid*, 3/17; Münzirî, *et-Terğîb*, 5179.

²¹⁰ “...vâveylâ sesi ve mizmâr sesi” Bezzâr, *Müsned*, 795; Heysemî, *ez-Zevâid*, 3/17; Münzirî, *et-Terğîb*, 5179.

²¹¹ “Bana gel, bana gel!”

semâ'larında ancak dünyeviyye ve nefsâniyye 'alâ'îkdan ve 'avâyîkdan munkaṭı' lardur ki muḥliṣâne müstemi' lerdür.

Ve bir dürlü daḥı dinilmiş ki, ehl-i semâ' üç ṭabaḳa ṭâ'ifedür. Birisi oldur ki anlarıñ semâ'ları mücerred semâ'-ı tab' dur ki cibilliyet-i beşeriyyet muḳteżâsınca muḥârrikleri naḡamât-ı ṭayyibeden iltizâzlarıdur ve birisi oldur ki anlarıñ semâ'ları ḥâldür ki ḥîn-i semâ'larında ḥâlleri ḥâl-i te'atṭuş u iştîyâḳ veyâ ḥâl-i te'essüf ü iftirâḳ maḳûlesi olmaḳdan ḥâlî degüldür ve birisi daḥı oldur ki anlarıñ semâ'ları semâ'-ı ḥaḳdır, şöyle kim şafâ'-i tevḥîd birle semâ'ları ḥaḳḳânî olup ḥuḫûz-ı beşeriyyetden ḥiçbir ḥaz ile imtizâcdan 'arîlerdür.

Aḥmed bin Muḳâtil ~raḥimehullâh~nâm kimesne eydür: "Leyâlî-yi Ramazân'dan bir gice mescide varup terâvîḥi Şeyḫ Şiblî yanında kıldum. Nâ-gâḥ imâm "Ve le'in şî'nâ le-nezhebenne bi'illezî evḫaynâ ileyke"²¹² okuduḳda Şiblî ḳarâr itmeyüp şöyle fiḡân idüp na'ra urdı kim teslim-i rûḫ ideydi ve ol vaḳt^[80b] "bi-mişli ḥâzâ yuḫâṭibu'l-aḥbâbu"²¹³ diyü tekrâr ve tekrâr söylerdi. Ruveym ~raḥimehullâh~ eydür: "Meşâyıḫ-ı selef semâ'larından şol ḳurd girmiş ḳaṭî'-i ḡanem gibi serâsime ve perîşân olurlardı." Pes semâ'-ı âyâtdan veyâ semâ'-ı ebyâtdan vaḳt vaḳt, dürlü dürlü ḥarekât-ı vecd şâyi' adur ki ol şürûḳ-ı işârât-ı Ḥaḳ ve bürûḳ-ı bişârât-ı Ḥaḳ in'ikâsıdur. Nitekim Yûsuf bin El-Ḥüseyn ve Zünnûn el-Mısrî ve Ebu'l-Ḥüseyn en-Nürî maḳûlesi ekâbirden mervîdür, Cüneyd ve Sehl ve Mımşâd maḳûlesi ekâbirden şabr u kitmân rivâyeti şöyle kim, her ne deñlü vârid-i ḳavî olsa 'adem-i izḫâr-ı vecd ḥikâyeti maḳûlesi oldur ki ḳıyâsa maḥmûl olmaya. Anuñ-çün kim emzice ve ṭibâ' mütteḥide degüldür, ne mütteḥide belki iḥtilâfât birle muḥtelifedür. Ve çün Ebû Süleymân-ı Dârânî buyurduḡı gibi mücerred ḥüsn-i şavta meyl 'alâmet-i za'fdur. Fî-zemâninâ ḥâzâ mücerred naḡamât-ı ilâhiyyât semâ'ı semâ'-ı ḥaḳ degüldür, şüret-i ḥaḳda bâṭıldur, ḡaflet olunmaya. Meclis-i semâ' lâ-cerem meclis-i zıkrdür, anuñ-çün ol muḳteżâ-yı kitâb veyâ muḳteżâ-yı sünnet veyâ muḳteżâ-yı icmâ' gerekdür. Anuñ-çün ol mülâḥaza-i ḡayrîden nezîḥ [ü] aḳdes gerekdür, anuñ-çün ol vaḳt ḳalb-i ḳâ'il ve ḳalb-i sâmi' mâ-sivâdan aşfâ ve aḥlaş gerekdür.

Faṣl fi'l-Aḥvâlî'l-Mevtâ

Ehl-i imân olup etḳıyâ-yı 'ibâd olanlar ḥîn-i vefâtlarında melâ'ike-i raḥmet eṭyab u ṭayyib ḥalde teveffî ideler diyü vaşf olunupdur. Nitekim "Ellezîne teveffâḫumu'l-melâ'iketü tayyibîne"²¹⁴ buyurılıpdur. Şaḫabeden bir kimesnenüñ ḥâlet-i nez'ine Resûl ḥazret[i] ḥâzır olup: "İşbu ḥâlde sen seni nice bulursın?" didükde: "Beyne'l-ḥavf ve'r-recâ buluram" didüḡi

²¹² "Gerçek şu ki, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırıruz..." el-İsrâ 17/86.

²¹³ "Sevilen kimselere bu şekilde hitap edilir."

²¹⁴ "Onlar, meleklerin (...) mutluluk içinde ruhlarını teslim alacağı kimselerdir." en-Nahl 16/32.

birle buyurdu kim: “Fî-hâzihi’l-hâl kişi kendüyi beyne’l-havf ve’r-recâ görse Rabbü’l-‘izzet ~celle şânühû~ anı havfdan emîn idüp recâsın taḥkîk ide.” Fe-emmâ ḥâlet-i nez‘ içre aḥvâl-i aḡsâm meşâyıḡ-ı muḡtelife üzere olupdur ki ba‘zı muḡteżâ-yı havf ziyâde olup ba‘zuñ muḡteżâ-yı recâsı ziyâde olup ba‘zı daḡı kemâ hiye’l-ḡaḡîḡa ḡüsn-i ‘âḡıbeti münkeşif olup her biri ḡesab ḡâlınden ḡaber virmişlerdür.

Cüneyd-i Bağdâdî ~raḡımeḡullah~ [81a] Cum‘a ḡün nez‘ ḡâlınde ḡatm-i Ḳur‘ân itdüḡinde “işbu ḡâlde Ḳur‘ân okursın” didüklerinde buyurmuş kim: “İşbu vaḡt tilâvet ve ‘ibâdet iştiḡâline benden evlâ kim vardur kim ‘ömrüm âḡır olup şimdi şaḡıfe-i a‘ mâlüm tamâm olup dürilürdür.” Şıblî ~raḡımeḡullâḡ~ eydür: Leyle-i vefâtında işbu iki beytleri inşâ kılurdu ki terceme olunur:

(fâilâtün fâilâtün fâilün)

Her maḡâm kim anda sâkin olasın

Senden ayruḡ anda mişbâḡ istemez

Nür-i vechüñ şubḡı pesdür çün bize

Tâ ebed ḡıç ḡayri işbâḡ istemez

Ba‘zı meşâyıḡ ḡın-i vefâtında ıḡmarlamış ki ‘avretlerinden tenḡa ve taḡlıye ideler. Bişr-i Ḥıfî ~raḡımeḡullâḡ~ vaḡt-i ihtizârda nev‘an kerâhet-i mevt ḡösterüp “sen ölmek istemezsin gibi” dinildükde buyurmuş ki: “Rabbü’l-‘izzet üzere ḡudüm ya‘nî liḡâ’-i Ḥaḡ şedîd nesnedür.” Süfyân-ı Sevrî ~raḡımeḡullâḡ~ herḡiz sefere ḡiden aşḡâbına ıḡmarlayup “ḡanda kim mevt şatılır ḡörürsüz baña alup gelesiz” diyü buyururdu. Şol vaḡt kim ḡâlet-i nez‘ a irmişdi, eyitdi kim: “Gerḡi mevti temennî kılurduḡ ve-lâkin mevt şedîd nesnedür.”

‘Abdullâḡ bin Mübârek ~raḡımeḡullâḡ~ ḡın-i vefâtında ḡözin açup ḡüldi ve andan: “**Li-mişli ḡazâ fe-le-ya‘meli’l-‘âmilün**”²¹⁵ buyurdu ki ‘ulüvv-i menziletine işâret idüp ‘ubüdiyyete terḡîb itdi. Mımşâd ~raḡımeḡullâḡ~ ḡâlet-i nez‘ a geldükde “**Ḳul lâ ilâḡe illallâḡ**”²¹⁶ dinilicek yüzün dîvâra ḡutup buyurdu kim:

(mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün)

Baña benden fenâ virdüñ İläḡi çün şühüduñla

Be-küllî maḡv-ı maḡz oldu vücüdüm pes vücüduñla

²¹⁵ “Amel sahipleri böylesi bir kazanç için çalışmalıdır.” es-Sâffât 37/62.

²¹⁶ “De ki: Allah’tan başka ilah yoktur.”

Yahyâ bin Fülân-nâm şeyh-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ hâlet-i ihtizârında ba‘zî huzûzâr-ı meclis şeyhe kelime-i şehâdeti ‘arz idüp “**Ķul eşhedu en lâ ilâhe illallâh**”²¹⁷ didügi birle anda olanlaruñ her birinüñ birer birer ellerine yapuşup “**Ķul eşhedu en lâ ilâhe illallâh**” didi ki: “Kelime-i şehâdete taḥkîkinde benüm işkâlüm yokdur, işkâl sizüñdür” diyü ihâm itdi.

Ebu’l-Ḥasan-ı Müzeyyin ~rahîmehullâh~ eydür: “Ebû Ya‘kûb-ı Nehrecûrî ~rahîmehullâh~ teslîm-i rûḥ vaktinde ittifâkan bile bulınup “**Ķul lâ ilâhe illallâh**” didügüm birle tebessüm idüp ‘beni disün mi dirsiz?’ diyüp ‘benümle Rabbü’l-‘izzet arasında ancak hicâb-ı ‘izzet ḳalupdur’ didükde fi’l-hâl teslîm-i rûḥ itdi.” Pes ol ^[81b] hâli görüp Müzeyyin, “ben ne ebleh oldum ki, evliyâullâhdan kişîye şehâdet ‘arz idem”, diyü ağladı. Ve her añduḳça elem çeküp ağlardı.

Şeyh-i Şibliyy-i ‘Azîz ~rahîmehullâh~ ḳurb-ı vefâtında eyitdi: “Bir kimesnenüñ bende bir aḳça mazlemesi ḳalupdur, gerçi ol bir aḳça şâhibi içün niçe biñ aḳça şadaḳât itdüm ve-lâkin hâlâ ḳalbümde andan a‘zam şuglüm yokdur” diyüp âbdest almak istedikde ibriḳ getirüp ben âbdestin alıyordum ve-lâkin taḥlîl-i liḥye itmeyüp unutduḳum göricek şöyle kim tākâti olmayup elüme yapışup şaḳâlin taḥlîl itdürdi. Şöyle kim tâ ki ḥattâ hâlet-i ihtizârda âdâb-ı şerî‘atdan hiçbir edeb ḳalduḳına rızâ virmedi. Cüneyd-i Bağdâdî’ye ḥîn-i vefâtında “**Ķul lâ ilâhe illallâh**” dinildükde: “Unuttum mı ki zıkr idem?” didügi bu maḳûle söz ḥükm-i i galebe-i kuvve-i bâṭındandır, yoḫşa ḥâşâ kelime-i şehâdetden i‘raz ve istiḡnâ degüldür.

Ḥayru’n-Nessâc-ı Kebîr niçe ve niçe mükâşif-i selef-i şâlihden vakt-i mevte ittılâ‘ ve tedârük şâyî‘dür, nitekim ba‘de’l-mevt ḥayât ve tekellüm şâyî‘dür. Zünnün el-Mısrî’ye ~rahîmehullâh~ ḥîn-i nez‘inde, “bize vaşîyyet it” dinildükde buyurmuş ki: “Şimdi meḥâsin-i lafz-ı İlâhî ta‘accübündeyem, beni işḡâl ḳılmañuz.” Ebû Ḥafşa’ya ḥîn-i nez‘inde “bize vaşîyyet ḳıl” dinildükde buyurmuş ki: “İnkisâr ‘ale’t-taḳşîr vaşîyyet yeterdür.”

Faṣl fi’l-Menâmât

Rü’yâ-yı ḥasene kim dinilür, mü’mîn kimesne anı kendü görür veyâ anuñ-çün bir ḡayr görür. Nitekim “**Lehumu’l-buṣrâ**”²¹⁸ fi’l-ḥayâti’d-dunyâ”²¹⁹ dan murâd oldur diyü ḥadîş-i Resûl rivâyet olurdur. Ve “şol kim beni rü’yâsında görür, taḥkîḳ ol beni görür ki, şeytân benüm şüretüme mütemeṣṣil olmaz” diyü buyurıldıḳı ol vâḳı‘a-i rü’yâ-yı şâlihâdur ki anda ḥilâf yokdur, dimekdür. Dâvûd’a ~‘aleyhi’s-selâm~ vahy olunmuş ki: “Benüm muḥabbetüm iddi‘â idüp bî-zarûret uyḡuya varupistirâḥat iden yalancıdur.” Anuñ-çün dinilmiş ki, tâlîb-i Ḥaḳ kimesnenüñ ekli zarûret ve kelâmı zarûret ve nevmi zarûret gerekdür. Şibli’ye ḥâtîfden

²¹⁷ “De ki: Allah’tan başka ilah olmadığına şahitlik ederim.”

²¹⁸ Lehumu’l-buṣrâ: ṭu‘mu’l-buṣrâ?

²¹⁹ “...onlara hem bu dünya hayatında hem de âhirette müjdeler olsun...” Yûnus 10/64.

āvāz gelüp, “şol kim uyur, ġāfildür ve ġāfil maħcūbdur”, dinilüp, ayruķ uyħuyı terk idem, diyü gözlerine tuz çekerdi, buyurdi: “Biñ yılda bir kerre uyħu faẓiħatdur ve ħasāretdür.” Anuñ-çün dinilmiş:

Nazm:

(fe’ilātün mefā’ilün fe’ilün)

‘Acaben li’l-muħibbi keyfe yenām ^[82a]

Kulli nevmin ‘ale’l-muħibbi ħarām ²²⁰

Ve dinilmiş ki, çün her vaķt ħuzūr-ı Ĥazret’den ħālī degüldür, eyle olsa uyħuyı terk idüpdür. Eger mülāħaza-i Ĥazret vaķti olmayup ġaybet vaķti olursa ġaybet nev’-i muşibetdür, vaķti māni’-i istirāħatdür. Fe-emmā ehl-i mücāhedāt ki lā-büd uyħusız olmazlar ki mukteẓā-yı beşeriyyetdür, anlarıñ uyħuları vaķt-i iştiğālde ġālebe-i żarūretde olmağın buyurıldı: “Unẓurū ilā ‘abdī rūħuhū ‘indī ve ceseduhū beyne yedeyye” ²²¹. “Yā melā’iketī! Benüm ħuluma naẓar idiñ, rūħı benüm ħazretümde münācātdadur ve cesedi benüm dergāhumda ‘ibādetdedür”, diyü ħadīs-i ħudsi buyurılıpdur. Ve dinilmiş ki, taħāret ve ‘ibādāt ħālinde uyħu cā’izdür ki bā’ iş-i tavāf-ı ‘arş-ı kerīm ola.

‘Abdullāh bin Ĥafif ~raħimehullāh~ eydür. “Faħr-i ‘ālem ħazretin vāķı’ amda görüp buyurdi: ‘Her kim tarīķ-i Ĥaķķ’a birez sālīk ola, ba’ dehū ħāşā rücu’ ide, Rabbü’l-‘izzet aña bir dürlü ‘azāb ide ki ġayra anuñ gibi ‘azāb itmeye.’ Ebū Bekr Reşid-i Faķih ~raħimehullāh~ eydür: “Bir def’a ‘ālem-i vāķı’ ada Resül ħazreti ve ba’ zı fuķarā gözüme düş olduğı birle semādan iki melek nüzül idüp birisi taşt ve ibriķ tıttup Resül ħazreti ve fuķarā hep ellerin yuyup öñüme dağı taşt konulduķda ibriķ tutan melek ‘ol fuķarādan degüldür, anuñ elin yuma’ diyü men’ idicek, ‘Yā Resülallāh! Çün “El-mer’u me’ a men eħabbe” ²²² buyurdıñ pes ben sizi ve fuķarāyı severem’ didüğüm birle ‘anuñ dağı elin yuñ, ol dağı fuķarādandur’ diyü buyurdi.” Ba’ zı meşāyılı eydür: Faħr-i ‘ālem ħazretin vāķı’ amda görüp: “Yā Resülallāh! Baña bir du’ā ta’līm kıl ki ħalbüm ħayāt bula” didüm. “Yā Ĥayyu yā Ĥayyüm, yā Ze’l-Celāli ve’l-İkrām, yā lā ilāhe illā ente” ²²³ di, diyü buyurdi. Pes gerçi yaķaza nevmden ħayırlıdur ki ‘ibādāt vaķtidür, ve-lākin nevm yaķazadan ħayrlıdur ki muħālefāt vaķti degüldür, müşāhedāt vaķtidür.

²²⁰ “Âşığın nasıl uyuduğuna şaşarım. Seven için bütün uykular haramdır.”

²²¹ “Kuluma bakın! Ruh benim katımda, bedeni de önümde.”

²²² “Kişi sevdiği ile beraberdir.” Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 165.

²²³ “Ey Hay ve Kayyum! Ey Celal ve ikram sahibi! Ey kendisinden başka ilah olmayan!”

Enbiyâdan ve evliyâdan niçelerle mülâkât olunur, tâ ki hattâ Rabbü'l-‘izzet’le mülâkât olunur. Şâh-ı Kirmânî ~rahîmehullâh~ müddet-i tavîle hergiz uyğusızlığa mu‘ tād olup ittifâkan bir def‘a uyğu galebe idüp müşâhede-i Hâzret bî-hicâb olup tecelliyy-i Zât-ı Kuds münkeşif olıcağ [82b] uyğuya tekellûf ider oldu.

Nazm:

(?)

Ra’eytu surûra kalbî fi menâmî

Fe-aḥbebtu’t-tena‘use ve’l-menāmā²²⁴

Ebû Bekr-nâm şeyḥ-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Bir def‘a Rabbü’l-‘izzet’i vâkı‘amda gördüğümde, ‘ḥâcetüñ nedür, iste’ diyü buyurıldı. ‘Ḥâcetüm ümmet-i Muḥammed ‘uşâtına mağfîret olmağdur’ didüm. ‘Ol benüm ḥâcetümdür ki ‘âşî kullarum yarlıgamağ murâdumdur. Sen kendü ḥâcetüñ iste’ diyü buyurıldı.” Cüneyd-i Bağdâdî ~rahîmehullâh~ eydür: “Bir def‘a vâkı‘amda kendimi ḥuzûr-ı Hâzret’de vâkıf gördüm. ‘Yâ Ebe’l-Kâsım! Hoş va‘z u naşîhat söylersin’ dinilüp ‘Yâ Rab! Her söz kim söylerem, hağ söylerem’ didüm.” Aḥmed bin Hâdraveyh rü’yâda Hâzret’i gördükde buyurılmış ki: “Cümle ḥalğ benden murâd ister, Bâyezîd beni murâd ister.”

Yahyâ bin Sa‘îd-nâm şeyḥ-i ‘azîz ~rahîmehullâh~ eydür: “Bir gice Hâzret’i rü’yâmda görüp: ‘İlâhî! Ne zamândan berü du‘â iderem, icâbet kılmazsın’ didüğüm birle: ‘Yâ Yahyâ! Senüñ du‘âñ ve tazarru‘uñ severem’ diyü buyurdu.” Enes bin Mâlik ~raḍiyallâhu ‘anh~ vâkı‘ada görölüp “Tañr[ı] te‘âlâ saña ne kıldı?” dinildükde eyitdi: “Yarlıgadı, ‘Subḥâne’l-ḥayyi’llezî lâ yemûtu ve lâ yenâm²²⁵ mu‘ tādum olan tesbîḥ birle kim ‘Oşmân ~raḍiyallâhu ‘anh~ her cenâze gördükçe aña mu‘ tād idi.”

‘Aṭâ-i Sülemî ~rahîmehullâh~ vâkı‘ada görölüp: “Sen tavîlü’l-ḥüzn idiñ, Tañr[ı] te‘âlâ saña ne kıldı?” dinildükde eyitdi: “Âkıbet ḥüzn-i tavîlüm bi-ḥamdî’llâh râḥat-ı tavîle dâ‘im ve feraḥ-ı dâ‘im oldu ki, ‘Fe-ulâ’ike me‘allezîne en‘amallâhu ‘aleyhim mine’n-nebiyyîne ve’s-şiddikîne ve’s-şuhedâ’i ve’s-sâlihîn²²⁶ buyurılan nazm, ehl-i tâ‘at zümresinden oldum.” Süfyân-ı Şevrî ~rahîmehullâh~ vâkı‘ada görölüp: “Tañrı te‘âlâ saña ne kıldı?” dinildükde eyitdi: “Bir ayağum şırât üzere kuduğum birle bir ayağum dağı

²²⁴ “Kalbimin sevincini rüyamda gördüm. Bunun için uyuklamayı ve uyumayı sevdim.”

²²⁵ “Hiç uyumayan ve ölümsüz olan diri, eksikliklerden münezzehtir.”

²²⁶ “...işte onlar, Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler...” en-Nisâ 4/69.

cennetde kodum.” Evzā’i ~rahimehullāh~ vāqı‘ada görüldükde eyitdi: “Erfa‘-i derecāt ‘ulemā derecesidür ve andan maḥzūnlar derecesidür, andayam.” Bu maḥūle niçe ve niçe selef-i şālîhden şeyḥ-i ‘azîzleriñ bişâretleri ve işâretleri ḥaberlerin istimā‘ ḥüsn-i ‘âkıbet tama‘ına taḥrîk itdig[i] oldur ki ḥüsn-i tâ‘at tama‘ına taḥrîk ide ki tarîk oldur.

Faṣl fî Ahkâmi’s-Sefer

Meşâyıḥdan niçeler ibtidâda ^[83a] ve niçeler intihâda ve niçeler muṭlaqâ seyr [ü] sefer ihtiyâr itmişlerdür ki, “Eyyuhe’n-nâs! Rabbü’l-‘izzet ~celle şânühû~ oldur ki, berde ve baḥrde sizi seyr [ü] sefere taḥrîk kıılır” diyü “**Huvellezî yuseyyirukum fi’l-berri ve’l-baḥr**”²²⁷ buyurılan ma‘nâ şüretin taḥkîk itmişlerdür. Cüneyd-i Bağdādî ve Sehl ve Bâyezîd ve bunlarıñ aḳrânı niçeler ikâmet ihtiyâr itdiler, tâ meger muḳteżâ-yı dîn lâzım gelüp hicce-i İslâm murâd ola. “**Celsetun vâḥidetun ḥayrun min elfi ḥiccetin**”²²⁸ dinildügi oldur ki mücâhede-i nefis ve müşâhede-i Ḥaḳ birle sâ‘at-i yesîr bir laḥza yirde oturmak şöyle ḥâlî ancak şûrî biñ hacdan ḥayırlu ve fazîletlü ola.

Meşâyıḥ-ı Nisâbü’r-dan tarîkat-ı şüfiyyeden niçe teşânîf şâhibi bir şeyḥ-i ‘azîze, “**Eyyuhe’ş-şeyḥ! Hel seferte?**”²²⁹ diyü sü’âl olındukda buyurmuş ki: “Sefer-i arz mı şorarsın yohşâ sefer-i semâ mı şorarsız?” didügi sefer-i ḳalbdür ki, ḳalbün merâtib-i rûḥâniyyeden bir mertebeden bir mertebeye intikâli seferdür ki, ba‘zı meşâyıḥ ki tâ ile’l-mevt sefer-i dâ‘im ihtiyâr itdiler. Ebû Süleymân-ı Dārânî ~rahimehullāh~ rivâyet kıılır ki, Mūsā’ya ~‘aleyhi’s-selām~ vahy-i İlâhî nâzil olup: “Yâ Mūsâ! Timürden babuc ve demürden ‘aşâ ittiḥâz idüp tâ ki ol timürden babuc ve demürden ‘aşâ eskiyüp pârelenüp hiç ḳalmayınca sefer ihtiyâr kııl ki bî-had âşâr-ı ḳudret ve bî-şümâr ‘ibret temâşâ idesin” diyü emr olupdur. Şeyḥ Ruveym ~rahimehullāh~ eydür: “Tâlib-i Ḥaḳ müsâfiriñ edebi oldur ki ḳademi himmetin geçmeye ve ne maḳâmını²³⁰ göñli; anda vâḳıf ola, anı menzil ittiḥâz ide.”

Şeyḥ Kettânî ~rahimehullāh~ fuḳarâsına vaşıyyet idüp eydür: “Lâyıḳ oldur ki her gice mescide ḳonuk olasın tâ ki ḥattâ hiç seferden fâriğ [u] ḳâ‘id olmayup sa‘y idesin ki beyne’l-menzileteyn vefât idesin. Ebû ‘Abdullāh-ı Mağribî ve Ebû ‘Osmân-ı Ḥarîrî ve İbrâhîm bin Edhem ve Şiblî ~rahimehumullāh~ maḳûlesi kibâr-ı selef evâ’il-i sülûkde ‘âlem-i şebâblarında müddet-i tavîl esfâr-ı keşîr ihtiyâr itdiler ki şıdḳ-ı ‘azîmete ve ḥüsn-i tâ‘ate bâ‘iş olduğı gibi ḳuvvet-i riyâzata bâ‘iş ola. Şöyle kim dost biliş âşinâdan kesilüp göñül ḳût-ı ma‘lûm tama‘ından ḳurtulup bî-vâşıta ve bî-‘alâḳa ma‘âyiş-i fütûḥât-ı İlâhiyye

²²⁷ “*Karada ve denizde yol alıp ilerlemenizi sağlayan O’dur...*” Yûnus 10/22.

²²⁸ “Bir defa aynı ortamda bulunmak, bin hacdan daha hayırlıdır.”

²²⁹ “Ey şeyḥ! Hiç yolculuk yaptın mı?”

²³⁰ maḳâmını: maḳâmını

iklimine ireler. ^[83b] Nitekim Şeyh Şibli silsilesinden ‘ Abdülkâdir-i Geylânî tarîķi oldur ki, şariḥ kitāba ve şariḥ sünnete ve icma‘ -ı ümmete muḥālif degül ḥuşuşlarda niçe re’y-i müstaķil meşâyıḥdan mervîdür.

Meşâyıḥdan Muḥammed bin İsmā‘ il-i Fergānî ~raḥimehullāh~ eydür: “Ben ve Şeyh Ebū Bekr-i Verrāk ~raḥimehullāh~ ve Şeyh Kettānî ~raḥimehullāh~ yigirmi yıla ḳarib müsāferet ḳılduḳ, hergiz ḥulṭa ve mu‘ āşeret ḳılmaduḳ. Şol belde ve şol ḳarye ki anda bir şeyḥ-i ‘ aziz ola, anuñla aḥşama deḡin mülākāt idüp ba‘ dehū gice bir mescide varup Ebū Bekr-i Verrāk şabāḥa deḡin namāz ve tilāvet-i Ḳur‘ān şuḡlinde olurdu, ve Kettānî şabāḥa deḡin yatmayup virdine meşḡul olurdu; fe-emma ben kendüm şabāḥa deḡin kisveme bürünüp bir köşede mütefekkir olurdum, şöyle kim şabāḥ namāzın yatsu ābdestiyle ḳılurduḳ. Bizümle ol gice bir kimesne bile bulınup şabāḥa deḡin uyur olsa anı kendümüzden eḡḡal görürüdüḳ.” “İz yeḡūlu li-şāḥibihî lā taḥzen inna’llāhe me‘ anā”²³¹ buyurılan nazm-ı kerim min ciheti’ d-din mütāba‘ ata ve müsāferete ve müşāḥabete ve ma‘ ūnete ve şefḳate delil-i şariḥdür.

Ebu ‘ Aliyy-i Dekḳāk ~raḥimehullāh~ eydür: “Kimesne kim kendüden a‘ lā kişiyе tarîķ-i Ḥaḳ’ dan mütāba‘ at ide, tābi‘ a lāyık oldur ki, metbū‘ a ḥürmet ide, ḥizmet ide ve terk-i i‘ tirāz ide ve her ne kim zellātdan görürse vech-i cemile ḥaml ide. Ve metbū‘ a lāyık oldur ki, tābi‘ a naşihat idüp şefḳat ide ve merḥamet ide ve taḳşirin ‘ afv ide ve aḳrān maḳūlesi kişiyе müsāferet ve müşāḥabet ide ve gerek kim andan nesnesin şaḳınmaya, bezl ve işār ve fütüvvet ide.” Anuñ-çün dinilmiş ki, benüm na‘ lüm ve benüm izārum ve benüm fülān metā‘ um diyü başḳalık ve benlik iden şöḡbete lāyık degüldür. Ebū Bekr-i Ṭamestānî ~raḥimehullāh~ buyurmuş ki: “Şoḡbet ma‘ allāḥ ṭama‘ ında olasız ve illā şöḡbet ma‘ allāḥ ehli şöḡbetinde olasız, anlaruñla şöḡbet bereḳatı sizi şöḡbet ma‘ allāḥ menziline tenzil ide.”

Faṣl fi’l-Veşāyā

Kişi bî-şek mürîd-i ṭalib-i Ḥaḳ olıcaḳ, gerçi kitāb ve sünnet ve icmā‘ -ı ümmet eṭvārından çıḳmayup zühd ü taḳvā semtin ḳomayup mecmū‘ -ı meḥāsın-i ef‘ ālde ve meḳārim-i aḥlāḳda Resūl-i Kibriyā’ ya mütāba‘ at ḳılsa irādeti şıḥḥat bulur. Ve-lākin şūfiyye-nām ṭā’ ife ki iklim-i velāyet-i ḥāşşa ehlidür, ^[84a] velāyet-i Ḥaḳ ve ihtişāş-ı Ḥaḳ silkine anlar gibi sālîk olup ‘ ālem-i ḳalb içre esrār-ı mu‘ āmelāt-ı rûḥāniyyeden ve tecelliyāt-ı envār-ı vaḥdet-i Zāt’ dan anlar müşāhede ḳılduḳların ol müşāhede ḳılmazdur, tā meger bir ehl-i tarîķ ehl-i ‘ ilm müteselsil mu‘ an‘ an şeyḥ-i ‘ azize göñül baḡlayup ḳadr-i tāḳāt iḳāmet-i din üzere ‘ ahdleşüp bey‘ at-ı rıdvān ehli aşḥāb-ı Resūl bey‘ atı gibi el alışup bey‘ at ide. Şöyle kim tā tekmil-i tarîķ idince şādıḳāne ve muḥlişāne bi-ḳadri’ l-vüs‘ ḥizmetinde ola.

²³¹ “..arkadaşına ‘tasalanma! Allah bizimle beraberdir’...diyordu.” et-Tevbe 9/40.

Ve çün aḥkām-ı şerī‘ atda ve ādāb-ı tarīkatda mürīdūñ mezhebi şeyḥuñ mezhebidür, pes lā-būd gerek kim şeyḥ-i ‘azīz selef gibi sünneti müteşerri‘ olup nev‘ an ḥilāf-ı sünnet bid‘at vaz‘ ider olmaya. Ve çün Ḥabīb-i ‘Acemī ve Şeybān-ı Rā‘ī maḳūlesi selefden ve ḥalefden ba‘zı meşāyih-ı kibār-ı ümmīlerden şeyḥ-i ‘azīz mütemessik bi’ş-şer‘ī olıcaḳ ümmī olduğu kayırmazdur. Fe-emmā mürīd ümmī olıcaḳ gerekdür ki, ibtidā‘ ilm-i ‘aḳā‘id ve ‘ilm-i fikh mesā’ilinden ve Ḳur‘ān-ı ‘Azīm’den ḳadr-i ḥācet ta‘allüm ide ve hergāḥ ki bir dürlü mes‘elede eşḳāl ve iştibāḥ ola, lā-būd ‘ulemāya mürāca‘at idüp istimā‘dan ittibā‘dan ḥālī olmaya.

Ve gerek kim re’s-i mālī şıdk-ı ‘ahde mülāzemet ve ḥüsn-i ‘azīmet ve sekīnet ve inḳitā‘ ve ḥalvet ve devām-ı zıkr ve ḳillet-i ta‘ām ve tetābu‘-ı şıyām ve tūl-i kıyām ve gönülden bi’l-küllīye iḥrāc-ı ḥubb-i dünyā ve mürüvvet ve ḥilm ve ihtimāl-i ezā ola. Ve lāyık olmaz ki mürīd ḥiçbir vāḳt ruḥşata meyl ide ve ḥāşā‘inde’ş-şeyḥ ve tenhā kendüde ‘inde’l-Ḥaḳ terk-i edeb ide ve şoḥbet-i aḥdāş ve mu‘āşeret-i ḥilāf-ı ebnā’-i cins ve de‘āwī ve ḥuşūmāt ve muḥālefāt maḳūlesinden key ihtirāz ide. Ve ba‘zı ḥaṭıyyāt u zellāt kim vāḳı‘ olur ‘ale’l-fevr tecdīd-i tevbe ve inābet ide ve şeyḥde ve ḡayride vāḳtā ki nev‘-i ḥaṭıyye ve zelle göre şaḳlayup ketm ide. Ve cemī‘-i vāḳı‘āt-ı ‘āliyyāt ḥattā ḥavāriḳ-i ‘ādāt ve mükāşefāt ve müşāhedāt olursa ḥiç lāyık olmazdur ki iltifāt ola, tā ki ḥattā “innā veffeḳnāke”²³² veyā “innā ḥaşşaşnāke”²³³ veyā “innā ḳarrabnāke”²³⁴ maḳūlesi ba‘zı ḥiṭābāt-ı İlahiyye vārid olsa dinilmiş ki hergiz i‘tibār olınmaya ki ‘āḳıbet mekr olmaḳ maḥzūrdur. Anuñ-çün kim ehl-i tarīḳden niçeler memkūrdur. Ve Feth-i Mevşilī ~rahimehullāḥ~ didügi gibi ezārr-ı zār genç yaşlu tāzeler şoḥbetidür ve şehvet ve ḡaḳab şıfatıdır ve şöyle kim ḡayrda feyż-i İlāhī [84b] ziyāde zūḥūr ide, anı anda isti‘dād-ı ezel bilüp teslīm gerekdür, inkisār ḥattā i‘tirāz revā degüldür. Ve dinilmiş ki mādām beşeriyyeti ḥükmi zā‘il-i muḳmaḥil olmaduḳça rütbe-i cāḥ ve taşaddur ṭama‘ında olmaya ve hergiz istiḳbāl-i nāsa istinās gerekmezdür ki ve ḡalebe-i ḥāl olmaduḳça ḥareket-i vecd şıḥḥat bulmazdur. Ve kendi menāzilesi degül ḥālden ḥaber virürse ancaḳ ‘ālim dinilür, sālīk dinilmezdür. Ve degül ihtiyārda belki ḥāl-i ıztırārda dāne-i ḥardal maḳūlesi şübhelü nesneyi ḳabūl dervīşlige şıḡmazdur ve ḥāşā ḥiç sālīk şerī‘atdan ḳalmazdur.

Faṣl fī Ḥıfzı Ḳulūbi’l-Meşāyih

Ḥadıṣ-i Resūl vārid olupdur ki mü’mīn-i muvaḥḥid pīr-i fānī kimesneyi ikrām ve Ḳur‘ān ehlini ikrām, Rabbü’l-‘izzet’i ikrāmdandır. Enes bin Mālīk ~raḡıyallāḥu ‘anh~

²³² “Şüphesiz biz seni muvaffak kıldık.”

²³³ “Şüphesiz biz seni seçtik.”

²³⁴ “Şüphesiz biz seni yakınlaştırdık.”

ḥadīş-i Resûl rivāyet kıılır ki “Şol tâze yaşlu yigit kim bir pîr-i ihtiyâr kimesneyi²³⁵ mahzâ pîrligi ḥürmeti-çün ikrām ide, ol kendü pîr olduğında Rabbü’l-‘izzet aña anı ikrām ider kimesne göndere,” diyü buyurılıpdu.

Ebu Sehl-i Şu’lûkî-nām şeyḥ-i ‘azîz ~rahimehullâh~ eydür: “Şol kim üstâdına karşı durup ‘Niçün?’ diye, ayruḡ felâḡ bulmazdu. Ve dinilmiş ki, kimesne kim meşâyîḡ ve ‘ulemâ gönüllerin ri‘âyet itmeye, ‘âkıbet aña ba‘zı müziyât ḡavâle ola.” Ve rivāyet olınur ki, Ebû Turâb ve Şaḡîḡ, Bāyezîd’i ziyārete varup fi’l-hâl ṡa‘âm getürildükde bir yigit “ben şāyimem” didükde Ebû Turâb ve Şaḡîḡ ibrâmlar idüp âḡiru’l-emr söz kâr itmeyüp “ben şāyimem” diyü yimeyüp Bāyezîd “ḡoñ n’eylersiz ol Rabbü’l-‘izzet nazarından düşdi” didüğinden soñra ‘an-ḡarîb anlamayup ittifâḡan ḡırsızlıkda bulınup eli kesildi. Ve ittifâḡan meşâyîḡ budur ki, kimesne kim kimesneyi ḡuşuşan şeyḥ-i üstâzı istişḡâr idüp ḡāşâ istiḡḡâr ide, andan ol lâ-büd müntefi‘ ve müstefid olmaya. Pes ḡürmet-i üstâd ḡatm-i lâzımdur, i‘tirâz ve muḡālefet dâ‘i-i sū’-i ‘âkıbetdür, anuñ-çün bā‘i-i tefriḡdür.

Ebû ‘Aliyy-i Dekḡāḡ ~rahimehullâh~ didüḡi gibi her iftirâḡuñ ibtidâsı ihtilâfdur. İttifâḡ ve ḡüsn-i ḡulûḡ ve teslîm, delâ‘il-i ḡüsn-i ‘âkıbetdür.

Faṡl fî İştîlâḡatı’l-Meşâyîḡ

‘Ulemâ’-i zâhirden her bir şınîf mütefennin oldukları ‘ilme müte‘allîḡ elfâz ıştîlâḡ ve isti‘mâl itdükleri gibi^[85a] kezâlik ‘ulemâ’-i şüfiyye daḡı taşavvufa müte‘allîḡ elfâz ıştîlâḡ ve isti‘mâl itdiler ki mâbeynlerinde ba‘zı ma‘āniyy-i ḡafâyāya rumûz ola. Cümleden “vaḡt” kim dinilür mażî ve müstaḡbel arasında müteḡaḡḡıḡ vaḡtdür ki, bir şey-i mütevehhim anuñla mevḡûtdur. Pes fi’l-hâl kişiyeye ne vaşḡ ḡâlib ise ol vaḡt anuñ vaḡtidür, anuñ-çün meşelâ vaḡt-i iştiḡâl vaḡt-i ferâḡ vaḡt-i ḡüzn vaḡt-i sürür dinilür. “Fulānun bi-ḡukmi’l-vaḡt”²³⁶ dinildüḡi mücerred ḡazâ’-i sâbıḡdan muḡtezâ-yı vaḡte istislâmdur. Eyle olsa vaḡt-i şaḡv-ise kişî lâ-büd ḡükm-i şerî‘ atle ḡā’imdür, vaḡt-i sekr ise ḡâliben ḡükm-i ḡaḡîḡatle ḡā’imdür.

Ve “maḡām” kim dinilür kişî niḡe müddet mücāhedât birle derecesin taḡḡîḡ idüp ba’deḡ bir derece daḡı teraḡḡî kılduḡı maḡaldür. Tevbe ve inābet gibi ve ḡanā‘at gibi ve tevekkül gibi ve ḡamm-ı mîm-ile “muḡām” Rabbü’l-‘izzet ~celle şānühü~ iḡāmet kılduḡı ḡālet-i müstemirredür ki andan taḡalluşa mecāl yoḡdu, illâ bi-izni’llāhi ~‘azze ve celle~. Ve “ḡāl” kim dinilür bî-ḡaşd bî-ihtiyâr ḡalbe vārid olan ḡāletdür, ḡabz ve inbisāt gibi ve şevḡ ve inzi‘âc gibi. Anuñ-çün vaḡit vaḡit ba‘zı aḡvâl-i mâ-cerâ ‘ayn-i cüd olurdur, ve-lâkin hep

²³⁵ Belirtme hâli eki hemze ile gösterilmiştir:

²³⁶ “Vaktin ḡükmüne uyan kişî”

maḳāmāt muḳteẓā-yı bezl-i meḥūd olurdur. Pes ma‘lūm olur ki nihāyāt-ı aḥvāle maḳāmāt dinilürdür ve bidāyāt-ı aḥvāl vāridātdur ve tiz gelür gider levvāḥdur ve ṭavāriḳdur.

Şi‘r:

(?)

Lev lem teḥul mā-summiyet ḥālā

Ve kullu mā-ḥāle feḳad zālā

Unzur ile‘l-fey‘i izā intehā

Ye‘ḥuzu fi‘n-naḳşı izā ṭālā ²³⁷

Meşhūr söz ki, “Ḥasenātu‘l-ebrār seyyi‘ātu‘l-muḳarrabīn”²³⁸ dinilür. “Ḥaḳīḳat” ne dimekdür, [diyü] Cüneyd-i Bağdādī‘ye sü‘âlde, “Ṭavāriḳu envārin telūḥu izā bedet fe-tuẓhiru kitmānen ve tuḥbiru”²³⁹ ‘an cemī‘i”²⁴⁰ buyurduḡı aḥvāle işaretdür ki galebe-i ḥâlde tevḥid-i şırf ġālib olup ‘ārife ḥasenāt seyyi‘āt görünürdür ki vaḥdet-i cāmī‘ada te‘addüd görünmezdir. Nitekim “İnnehū le-yuḡānu ‘alā ḳalbī ve innehū le-estaḡfirullāhe fi‘l-yevmi seb‘ine merraten”²⁴¹ buyurılan ḥadiş-i Resūl aḥvālinden aḥvāle ilā mā-lā-yetānāhī teraḳḳiyāta işaretdür. Ve “ḳabẓ” ve “bast” kim dinilür mübtedī ṭālibe ḥavf ve recā nice ḥāletler ise kezālik ‘ārife ḳabẓ ve bast ancılayın ḥāletlerdür. Fe-emmā ḥavf ve recā sebebi mā-fi‘l-istiḳbāl ve mā-fi‘l-ācildür²⁴², ve-lākin ḳabẓ ve bast sebebi ^[85b] mā-fi‘l-ḥāldür ve mā-fi‘l-ācildür. Ve çün ḥāl-i ḳabẓ u bast ḥāl-i temkīn degüldür, anuñ-çün isti‘āze olunurdur ve anuñ-çün “Ḳıf ‘ale‘l-bisāṭi ve iyyāke ve‘l-inbisāṭu”²⁴³ dinilürdür. Pes fi‘l-ḥāl nev‘-i ḥālet istiḥḳāḳ-ı te‘dīb ve ḥicāb-ı ḳabẓdur ve nev‘-i ḥālet istiḥḳāḳ-ı taḳrīb ve ref‘-i ḥicāb-ı bastdur. Eyle olsa muḳteẓā-yı ḳabẓ rehbedür ve muḳteẓā-yı bast raḥmetdür. Ve “heybet” ve “üns” kim dinilür ḳabẓ ve bast ḥāletlerinin ḥavfinadur ve ehl-i heybet ehl-i ḡaybedür ve ehl-i üns lā-cerem ehl-i ḥaḳīḳatdür.

Ve “tevācüd” kim dinilür “Ubkū fe-in lem tebkū fe-tebākū”²⁴⁴ ya‘nī “cürmüñüz ve taḳşiruñuz aḡup aḡlayup gözyaşı döküñ ve eger aḡlayumazsañuz ‘özr izḥār idüp bükā idüñ”,

²³⁷ “Eğer değişmeseydi ona hâl denmezdi/ Ve her değişen yok olucudur/ Şu gölgeye bak ki nihayete ulaşınca / Uzun hâle gelince kısaltmaya başlar.”

²³⁸ “Ebrârın iyilikleri, muḳarrabînin kötülükleridir.”

²³⁹ tuḥbiru: tuḥayyiru?

²⁴⁰ “Kalbe gelen nurlar bazı parıltılar hâlinde tecelli eder, sonra gizli olan şeyleri ortaya çıkarıp bunları herkese bildirir.”

²⁴¹ “Muhakkak kalbime perde çekilir ve bu nedenle günde yetmiş kez istiḡfar ederim.” Buhârî, Daavât, 3.

²⁴² ācil: ecel

²⁴³ “Bast hâli üzere ol, gevşeklikten de sakın!”

²⁴⁴ “Aḡlayın! Aḡlayamazsanız da aḡlar gibi yapın! İbn Mâce, İḳâmetü’s-Salâh, 176.

diyü buyurılan hadîş-i Resûl mazmûnınca izhâr-ı vecd itmekdür ki gönülden bir dürlü ıztırâb veyâ incizâb göstermekdür ki anuñ ‘ale’t-tahkîk vukû‘ı vecd olur ki bî-kaşd bî-ihtiyâr vâkı‘ olur. Kibâr-ı selef Ebû Muhammed ve Ebû ‘Aliyy-i Dekkâk ve Cüneyd ~rahimehumullâh~ mañûlesi rivâyet olunur ki, mürîd-i tâlib-i Hâk hüsn-i hâl isteyü, kendüye cebr idüp tevâcüd etmek ‘inde’ş-şüfiyye münker nesne degüldür. Pes mevâc[î]d ya‘nî vecdler şemerât-ı evrâd olur, şöyle kim evrâd izdiyâd buldukça letâ’if-i İlâhiyye’den mevâcîd izdiyâd bulur. Velâkin mevâcîd kim dinilür hâlâvât-ı tã‘ât birle netâyic-i menâzilâtıdır, fe’fhem! Ve bidâyet-i vecd tevâcüd ıstılâh olındığı gibi nihâyet-i vecd vücüd ıstılâh olunur ki ba‘de’l-vecd vücüd-ı Hâk mülâhaza olunur. Şol mañal kim beşeriyet muẓmañil [olur] kim hükm-i beşeriyet muẓmañil olur, ve ol hâl-i vücüd hâl-i mañıvdur ki fenâ bi’l-Hâk hâlidür veyâ hâl-i şağıvdur, beķa bi’l-Hâk hâlidür. Anuñ-çün Cüneyd ~rahimehumullâh~ buyurur ki: “İlm-i tevñid vücüd[a] mebnânidür, vücüd ‘ilme mebnânidür, nitekim şağv ve mañv mebnânilerdür ve işbu iki hâletler ebed müte‘âķibelerdür ve mütenâvibelerdür.” Ve dinilür ki, “tevâcüd ihâtadır, vecd istiğrâkdur, vücüd istihlâkdur.” Ebu’l-Hüseyn ~rahimehumullâh~ eydür kim: “Rabbüm bulsam kendüm bulmam; kendüm bulsam Rabbüm bulmam.”

Ve “cem‘” ve “farķ” kim dinilür, mülâhaza-i ‘ubûdiyyet farķ olur, “**ıyyâke na‘budu**”²⁴⁵ gibi ve mülâhaza-i Rubûbiyyet cem‘ olur, ^[86a] “**ve ıyyâke neste‘în**”²⁴⁶ gibi. Pes anuñ-çün mu‘âmelât-ı şühûdî cem‘ olur. Eyle olsa şühûd mañz-ı keşret-i farķdır; keşret ile şühûd cem‘dür ve mañz-ı şühûd vañdet-i bî-keşret-i cem‘dür. Ve “fenâ” ve “beķa” kim dinilür, fenâ didükleri şıfat-ı nefsdan fenâdur, belki mañz-ı nefsdan fenâdur. Beķa didükleri şıfat-ı Hâk birle beķâdur, belki mañz-ı Hâk birle beķâdur. Fenâ-ender-fenâ, beķa-ender-beķa bu ma‘nâya mülâhaza olunur, fe’fhem!

Ve “ğaybet” kim dinilür gâh olur vârid-i İlâhî ğalebesiyle idrâk-i hüsn mağlûb olup aħvâl-i hulķı mülâhazadan gönül gâ’ib olur, tâ ki hattâ kendüyi kendü mülâhazadan gâ’ib olur, vârid-i İlâhî gerek, vârid-i cemâlî gerek, vârid-i celâlî gerek. Nitekim Rabî‘-nâm şağbî, bir demürci dükkânına uğrayup ocağ içre kızmış kızıl demüri gördükde gönline nâr-ı cehennem içre ehl-i nâr mülâhazası düşüp ırte olunca kendüden geçüp ğaybet, ğaşyet heybete düşdi. Nitekim Ebû Hafş-ı Haddâdiyy-i Nisâbüri ~rahimehumullâh~ dağı dükkânında otururken bir gün ittifâķ bir kimesneden bir âyet-i kerîme istimâ‘ itdi, anuñ dehşetinden kendüden ğâfil olup ocağa el şokup kızgın demüri çıkardı. Ve bir def‘a ‘Alî bin el-Hüseyn ~rahimehumullâh~ namâza тұrup ittifâķî evine âteş düşdükde hiç idrâk itmeyüp namâzdan çıkmadı. Ve bir def‘a Şiblî ~rahimehumullâh~ Cüneyd ~rahimehumullâh~ evine girüp hâtûnı hicâb çeküp istitâr murâd

²⁴⁵ “(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz...” el-Fâtiha 1/5.

²⁴⁶ “...ve yalnız senden yardım dileriz.” el-Fâtiha 1/5.

itdükde Cüneyd ~rahimehullāh~ buyurdi kim: “Şiblî senden bî-ḥaberdür, istitâr lâzım degüldür.” Ebû Naşr-nām kimesne Ebû ‘Aliyy-i Dekḳāk meclisine niçe müddet ḥâzır olup ḥuzûrında Qur’ân-ı ‘Azîm okumışken rızq mâlın yolına bezl idüp bu deñlü ‘alâḳa kılmışken bir kerre tarîḳ-i ḥacda rast geldükde ḥaylî yüzine bakup “Seni bir kerre gördüğüm var, kimsin?” didi. Ve Bâyezîd-i Bistâmî ~rahimehullāh~ bir def’a ızhâr-ı ḥâl-i ḡaybet idüp “Bâyezîd kimdür? Benem. Ben de Bâyezîd talebindeyem” diyü buyurdi. Ve ḥâl-i ḡaybet şâhibine göre miḳdâr-ı vecde göre gâh olur birez imtidād bulur, gâh olur tîz geçer.

Ve “ḥuzûr” kim dinilür dervîş-i sâlik-i ‘ârif-billāh kaçan kim ḡâ’ib ‘âni’l-Haḳ ola, lâ-büd ol vaḳt ḥâzır bi’l-Haḳ olurdur. Ve mertebe-i ḥuzûr mertebe-i ḡaybete tâbi‘adur ve mükāşefât daḡı ^[86b] aña tâbi‘adur, anuñ-çün kim merâtib ve aḥvâl muḥtelifedür. Ve ḥâl-i ḡaybetden kendüligine rücû‘ına daḡı ḥuzûr dinilür ki evvel ḥuzûr bi’l-Haḳ’dur ve sâni ḥuzûr bi’l-ḡaḳdur, fe’fhem!

Ve “sekr” kim dinilür ḡaybetden bir taraıdır ki anda muḥabbet şartdur, anuñ-çün aşḥâb-ı mevâcîd hattâ erbâb-ı mükāşefâta maḡşûşdur. Ve “şahv” kim dinilür ‘aḳîb-i ḥâl-i sekrdür ki ol ḥâl-i iḡsâsdur. Ve sekr ve şahv teferruka işâretlerdür, anuñ-çün kim şühûd-ı ḥâl muḡmaḡil degüldür. Ve “zevḳ” ve “şûrb” ve “rayy” kim dinilür lema‘ât-ı vâridât ve zuḡurât-ı küşûfât ve sübüḡât-ı tecelliyât aḡvâlidür ki zevḳ ya‘nî tatmak ḡüsn-i mu‘âmelât ‘aksidür ve şûrb ya‘nî içmek ḡüsn-i menâzilât ‘aksidür ve rayy ya‘nî ḳanmak ḡüsn-i muvâşalât ‘aksidür. Pes şâhibü’z-zevḳ mütesâkirdür ya‘nî sekrânlardur ve şâhibü’s-şûrb sekrândur ve şâhibü’r-rayy şâhidür ya‘nî ayıḳdur. Ve şol aḳall-i ḳalil e‘azz-ı ‘azîz tâlib-i Haḳ muḡibb-i Haḳ ki maḡabbeti ber-kemâl-i lâ-yezâl müteserrimdür çün ol dâ’imetü’l-ḡâldür ebeden şâhi bi’l-Haḳ’dur, fânî ‘an-küllî şey’dür.

Şi‘r:

(?)

İnneme’s-sekkâru şâḡa beynenâ

Fe-izâ lem tezūḡhâ lem ye‘iş²⁴⁷

Ve “maḡv” ve “işbât”: Terk-i evşâf-ı ‘âdet maḡvdur ve iḳâmet-i aḡkâm-ı ‘ibâdet işbâtdur. Ebû ‘Aliyy-i Dekḳāk ~rahimehullāh~ didügi gibi dervîşde lâ-büd maḡv ve işbât gerekdür ve eger²⁴⁸ zavâhirden maḡv-ı zellât olursa işbât-ı menâzilâtdur. Eger serâ’irden maḡv-ı ta‘alluḳât olursa işbât-ı muvâşalâtdur. Pes maḡâm-ı maḡv u işbât maḡâm-ı

²⁴⁷ “Sokr hâlinde olanlar aramızda şöyle seslendi / Bunu tatmayan kişi yaşamamış demektir.”

²⁴⁸ eger: eger maḡv

‘ubūdiyyet olıcağ mütelâzımlardur, ayrılmazlardur. Ve çün fi’l-ḥaḳīka maḥv ve işbât meşîyyetu’llâh üzere maḳşûrlardur. Pes her maḥv ve işbât liyâḳate ve istiḥḳâka göre olurdur, tâ ki ḥattâ maḥv-‘ani’l-ḥayr ve işbât-bi’l-Ḥaḳ olurdur.

Ve “setr” kim dinilür ḥâl-i ğaybûbe nûr-ı tecellîdür ki ol şūfiyyeden ‘avâma ‘uḳûbetdür; ḥavâşşa raḥmetdür ki vaḳt-i ‘ulûm-ı mükâşefetdür. Anuñ-çün kim vaḳt-i nüzûl-i sulṭân-ı ḥaḳīkat, vaḳt-i telâşîdür. Pes ḥazẓ-ı devâm-ı tecellî ḥazẓ-ı ‘avâmdur, ḥazẓ-ı ḥavâş degüldür, anuñ-çün kim ‘ubūdiyyet ve ikâmet-i dîn ve ḥazẓ-ı ‘ilm ü belâğ setr-i demdür. Ve “muḥâzara” kim dinilür zıkr-i ḥaḳḳânî istilâsından nev‘-i istitâr birle nev‘-i ḥuzûr ḥâlidür ki ol tevâtür-i bürhân vaḳtidür. [87a] Ve “mükâşefe” kim dinilür kuvvet-i ḥuzûr ve nev‘-i taḥḳîḳ ḥâlidür ki anda istidlâle ḥâcet yokdur. Ve “müşâhede” kim dinilür maḥẓ-ı şühûd-ı vücûd-ı Hazret ḥâlidür ki anda nûr-i tecellî-i İlâhî müteḥaḳḳıḳ olup nev‘-i setr müteḥallil degüldür.

Şi‘r:

(?)

Leylî bi-vechike meşrîḳun

Ve ḫalâmuhû fi’n-nâsi sârî

Fe’n-nâsu fi’z-ẓulmi’l-leyâlî

Ve naḥnu fi ḍav’i’n-nehârî²⁴⁹

Ve lafẓ-ı müşâhede vezn-i müfâ‘ale olıcağ ḥâl-i müşâhede nev‘-i tefriḳadan ḥâlî degüldür demek ğalaṭdur. Her vezn-i müfâ‘ale beyn-i işneyn olmazdur, sāferat ve tāḳarat gibi.

“Levā’ih” ve “levāmi‘” ve “ṭavālî” kim dinilür “lehum rizḳuhum fihā bukraten ve ‘aşıyyen”²⁵⁰ buyurıldığı gibi sem‘-i ḳalbden envâr-ı İlâhiyye lâ-cerem işrâḳ ḳılurdur, ibtidâ’ zuḥûr ide levāyiḥdür ki serî‘atü’z-zevâldür ve bu bir miḳdâr tevaḳḳuf iden levāmi‘dür ki baṭî‘atü’z-zevâldür ve birez müddet eglenüp kuvvet bulup ğalebe iden ṭavālî‘dür ki müterâḥiyetü’z-zevâldür. Ve kezâlik muḳteẓayât-ı feraḥ za‘f üzere zuḥûr idenlere “bevâdih”, kuvvetle zuḥûr idenlere “hevâcim” dinilürdür.

Ve “telvîn” kim dinilür aḥvâlden aḥvâle ve evşâfdan evşâfa taḥavvül ve intikâl ḥâlidür ki ğâliben ol ibtidâ’-i sülûkdür. Gâh olur bâ‘iş-i ḥareket ve dâ‘î-i tağayyur-ı kuvvet vârid olur gâh za‘f vârid olur. Ve “temkîn” kim dinilür müddet-i ṭavîle mücâhedât u riyâzât tekellüfâtında mecmû‘-ı ‘avâ’iḳdan ve ‘alâyiḳdan geçüp tâ ki ḥattâ ḥükm-i beşeriyyet zâ’il-

²⁴⁹ “Gecem sayende gündeğümü olmuştur/ Karanlığı insanları kaplamışken/ İnsanlar gecenin karanlığındadır/ Biz gündüzün aydınlığında iken”

²⁵⁰ “...Orada, sabah akşam rızıkları hazırdır.” Meryem 19/62.

i muẓmaḥil olup sultān-ı sırr-ı ḥaḳīḳat ve ‘ unvān-ı nūr-ı Ḥaẓret istilā kılduğı ḥāldür ki ayruḳ telvīn olmazdur, meger kim vaḳten fe-vaḳten elṭāf-ı İlāhiyye’den tenevvü’ āt-ı tenezzülāt ola ki maḳdūrāt-ı faẓl-ı ḳudrete ğāyet yoḳdur. Ve ḥükm-i beşeriyyet kim bi’l-külliiyye maḥv-ı maḥẓ ola, pes lā-büd ol vaḳt teslīm-i küllī ve bī-iḥtiyārılık tūlū’ idüp “**ve taḥsebum eyḳāzan ve hum ruḳūb ve nuḳallibuhum zāte’l-yemīni ve zāte’ş-şimāl**”²⁵¹ diyü buyurılan Aşḥāb-ı Kehf ḥālī zḥūr ide. Ve “ḥavāṭır” kim dinilür eger ḥāṭır-ı melek ki her biri vārid-i ḥayrdur anuñ-çün ilhām tesmiye olunur; ‘ ilm-i zāhir birle meşrūṭdur ki ḥilāf-ı ‘ ilm-i zāhir ḥāṭır-ı ma’ mülün-bih degüldür. Ḥāṭır-ı melekde cā’iz olur ki tereddüd ola ve cā’iz olur ki muḥālefet ola. Fe-emmā ḥāṭır-ı Ḥaḳ lā-cerem ḥaḳḳānīdür ki anda tereddüd ü muḥālefet olmazdur. [87b] Ve ḥāṭır-ı nefis eger ḥāṭır-ı şeytān ise lā-büd füsūḳa ve ‘ işyāna dā’idür, ḥāṭır-ı nefsanī çün şehvānīdür ğāliben ḥāṭıra müntaḳil olmayup müstemirr-i dā’im olurdur. Fe-emmā ḥāṭır-ı şeytānī ğayri ḥāṭıra müntaḳil olmaḳ vardur, anuñ-çün kim ğaraẓ ancaḳ iğvādur.

Ve “şāhid-i ḳalb” kim dinilür ḳalb içre olan melḥūz-ı ğālibdür ki hergiz anda ḥāzır olmağla vaḳt geçmez ki anuñ ḥayālī mülāḥaza olınmaya, anuñ-çün kim ol bī-te’ ayyün bī-temekkün bī-cihet maḥẓ-ı sırr-ı ḥāl sırr-ı Ḥaḳ’dur. Ve “nefs” kim dinilür nefis-i insān olursa bāṭın-ı bedende bir cevher-i laṭīfdür ki anuñ evṣāfī evṣāf-ı mezmūmedür; nefis-i Ḥaḳ olursa min-ciheti’l-‘ ilm ma’ lūm olduğıdur ve min-ciheti’l-vaşf mevşūf olduğıdur, ğayr degüldür. Ve “rūḥ” kim dinilür nefis gibi bāṭın-ı bedende bir cevher-i laṭīfdür ki medār-ı ḥayāt oldur ve ol emr-i Rabbānīdür ki aña idrāk-i ḥasen irmezdir ve ḥavāşş-ı ḥamīde aña rāci’ adur, anuñ-çün insān rūḥānīdür, nitekim cismānīdür. Ve “ḳurb” ve “bu’ d” kim dinilür ibtidā’-i ḳurb-ı Ḥaḳ ḳurb-ı ṭā’ atdur, ve ḳurb-ı ṭā’ at ḳurb-ı ferāyız ise ḳurb-ı imāndur, ḳurb-ı nevāfil ise ḳurb-ı iḥsāndur. Ve ḳurb-ı ḥaḳīḳi rūz [u] şeb zıkr-i ḥaḳḳānīdür. Mecmū’ -ı şehevātadan ve lezzātadan ve cümle-i kā’inātadan tā ki ḥattā enāniyyetden geçüp bī-vücūd olmaḳdur ki vücūd-ı muṭlaḳ birle ḳā’im olup vaḥdāniyyet ve ferdāniyyet bulmaḳdur ki āşār-ı üns andadur ve envār-ı ḳuds andadur. Fe-emmā ḳurb-ı zāt-ı Ḥaḳ dā’ire-i ‘ aḳldan ḥāricdür ki vücūd-ı Bārī ezeli, sermedī, sırr-ı maḥẓ, bī-cihet olıcaḳ hīç bir vech-ile vaşl ve faşl ḳabūl ider degüldür, anuñ-çün Ḥaḳ’ın ḳulına ḳurbı ancaḳ luṭfdur. Ve ḳurb tecellīdür ki hergiz vehme ve ‘ aḳla şıgmazdur, bir dürlü şekl olmaḳ muḥāldür.

Ve “ilme’l-yaḳīn” kim dinilür ḥāl-i ḳuvvet-i burhāndur ve “ayne’l-yaḳīn” kim dinilür ḥāl-i ḳuvvet-i beyāndur ve “ḥaḳḳa’l-yaḳīn” kim dinilür ḥāl-i ḳuvvet-i ‘ ayāndur. Ve “enfās” kim dinilür laḫẓāt-ı teneffūsātdur ki maḳāmāt-ı mücāhedātadan dürlü elṭāf-ı İlāhiyye birle istirāḥātdür. Anuñ-çün ibtidā’-i sülūkda şāḥibü’l-vaḳt dinilür, [88a] ba’ dehū şāḥibü’l-ḥāl

²⁵¹ “Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çeviriyorduk...” el-Kehf 18/18.

dinilür, ba‘dehü şāhibü’n-nefes dinilür ki ol müntehādur. Ebū ‘Aliyy-i Dekkāk ~raḥimehullāh~ eydür: “Birez birez teneffüs olmasa tākāt getürilmezdi”.

Ve “şerī‘ at” kim dinilür ‘ubūdiyyetdür ve ḥaḳīḳat-i rubūbiyyetdür ve iltizām-ı şerī‘ at kim anda müşāhede-i rubūbiyyet olmaya, nokşān olur ve müşāhede-i rubūbiyyet ki anda iltizām-ı ‘ubūdiyyet olmaya, ḥusrān olur. Ebū Bekr-i Verrāk ~raḥimehullāh~ eydür: “Bir def‘ a ḥāṭıruma geldi kim ḥaḳīḳat şerī‘ atden ayru ola”. Fi’l-ḥāl hātifden āvāz gelüp ‘ḥaḳīḳat kim aña şerī‘ at tābi‘ a olmaya, ol küfrdür’ diyü buyurıldı. Ma‘ āza’llāhu min-zālik.

Ḥātimetü’l-kitāb²⁵²: Muḥtaşar vecīz nev‘-i naşīhat söylerem ki, kişi dervīş-i tālīb-i Ḥaḳ olıcak bir mu‘an‘an müteselsil şeyḫ-i ‘azīze mutāba‘at itmek gerekdür ki meşāyīḫ-ı ‘ulemādan ola. Şeyḫ-i ehl-i ‘ilm bulunmayup şeyḫ-i ümmī bulunursa gerekdür ki ‘ilm-i zāhire mu‘taşım-ı mütemessik müteşerri‘-i müteverri‘ mücāhid-i murtāz ola. Anuñ-çün kim dervīş-i tālīb-i Ḥaḳ tekml-i ṭarīḳ itdükde ya‘nī Cenāb-ı Ḥaḳret’den vāridāta ve işārata irdükde tevḥīd ve ma‘rifet ve feyz-i Ḥaḳ galebesiyle sekr-i ḥāl galebe idüp yaḥtemildür ḥāşā ilḥād ve zendeḳa semtin tuta. Pes anuñ-çün tā rüz-ı kıyāmete degin nev‘-i irşād ola diyü ṭarīḳa müte‘allık ‘ulemā’-i meşāyīḫ-ı selef taşnīfler itmişler, pes anuñ-çün bu faḳīr-i ḥaḳīr tercemeler idüp tekellüfler itmişemdür ki, Kitābu’llāh ve kütüb-i eḥādīs gibi kütüb-i şerī‘ at eger kütüb-i ṭarīḳat kütüb-i ‘ulemādan ḥāşā istiḡnā olunmazdur ki esās-ı dīn ‘ilm-i zāhirdür ve ta‘līm bi’l-lisāndur ve ta‘līm bi’l-ḳalemdür.

Temmeti’r-risāletu bi-‘avni’llāhi te‘ālā ve tevḥīḳihī ve-ḳad vaḳa‘a’l-ferāḡu min-taḥrīrihā ‘an-yedi Muḥammed bin Maḥmūd es-Selānikī fī-şehri Şa‘bāni’l-mu‘azzami, senete sittetin ve seb‘ine ve elfin min hicreti men lehu’l-‘izzu ve’ş-şerefu. Raḥima’llāhu li-men nazara ve de‘ā li-mü’ellifihī li-kātibihi’l-faḳīri.²⁵³

²⁵² Ḥātimetü’l-kitāb: Ḥātemü’l-kitāb

²⁵³ “Bu kitap Allah’ın yardımı ve desteği ile bitti. Kitabın yazımı Selanikli Mahmud oğlu Muhammed tarafından izzet ve şeref sahibi Peygamber’in hicretinin 1076 yılının mübarek Şaban ayında tamamlandı. Allah kitaba nazar edene, müellifine ve zavallı katibine dua edene rahmetiyle muamele etsin!”

SONUÇ

Şeyh Sinân Efendi uzun yıllar Gelibolu'ya bağlı Bolayır'da yaşamış, tasavvuf yolu olarak Uşşakîliği seçmiş bir Osmanlı âlimi ve mutasavvıftır. Kaleme aldığı eserlerinin çoğunluğu tercümelerden oluşmaktadır. Bunlardan biri de Arapça'dan Türkçe'ye muhtasar olarak çevrilen *Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi*'dir. Bu eserin kaynak metne göre farklı bir şekilde yeniden tertip edilmesi dikkat çekici bir özelliktir. *Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi* üzerinde yaptığımız çalışma esnasında mütercim ve tercümesi hakkında ulaşılan sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

Sinân Efendi'nin yaşadığı bölgedeki tasavvuf anlayışının bozulmaya yüz tuttuğu düşüncesiyle doğru bilgi ve inancı öğretmek ve tasavvufun temel bakış açısını ilk dönem sûfilerinin dilinden anlatmak amacıyla *er-Risâle*'yi tercüme için seçmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Konu başlıklarını büyük oranda korumakla birlikte kaynak eseri özetleyen mütercim bazı yerleri tercüme etmeyerek önemli olduğunu düşündüğü bilgi ve menkıbeleri tercümesine dahil etmiştir. Gerekli gördüğü yerlerde ise kendi düşüncelerine ya da başka kaynaklardan edindiği bilgilere tercümesinde yer vermiştir. Böylece ilmî birikimini de tercümesine yansıtmıştır.

Ön plana çıkarmak istediği hususlar başta olmak üzere kaynak eserde kısa cümlelerle anlatılan bir konuyu daha kapsamlı ifade ederek genişletme yoluna gitmiştir. Kaynak eserde her bâba bir ayetle başlanırken mütercimin bazen kısa bir izahta bulunarak konuya başladığı bazen de kaynak metinde verilen ayet ya da hadisleri almayarak aynı konuyla ilgili başka ayet ya da hadis seçtiği görülmektedir. Seçilen hadislerin gerekli görülen durumlarda şerhedilmesi de dikkat çekicidir. Bu yönleriyle tercüme, yer yer telif özelliği de taşıyarak özgün bir hüviyet kazanmıştır.

Sinân Efendi bazı fasılların sonunda kendi dönemindeki tasavvuf anlayışına dair eleştirilerde bulunmuştur. İlk dönem sûfilerinin hâllerinden uzaklaşılması ve onların yolundan gidenlerin oldukça azalması bu eleştiriler arasında özellikle belirtilmiştir. Gerçek sûfiler için caiz olan sema gibi bazı uygulamaların kendi zamanında batıla meylettiğini belirten Sinân Efendi okuyucuyu dikkatli olması hususunda uyarmaktan da geri durmamıştır.

Mütercimin ehl-i sünnet düşüncesine son derece bağlı olduğu ve bunu zedeleyecek her türlü görüşten titizlikle kaçındığı görülmektedir. Farklı görüşleri sebebiyle bazı âlimler

tarafından eleştirilen Melamilik akımının kurucusu Hamdun el-Kassar'ın kaynak eserde yer alan bazı sözlerini tercümeyle alırken ismine yer vermemesi ve Zemahşeri'nin tefsirinden yararlanırken ehl-i sünnet çizgisindeki görüşlerini seçmesi bu hassasiyetten kaynaklanmış olmalıdır.

Eserin tamamında Kur'an ve sünnete bağlı yaşamının gerekliliği vurgulanmış, şer'î ilimlerin önemi her fırsatta dile getirilmiştir. Tasavvufun şariat ile temellendirilmesinin ilk şart olduğu söylenerek kaynak eserde bu düşüncenin yer aldığı bilgi ve menkıbeler öncelikli olarak tercih edilmiştir. Ekleme yapmanın gerekli görüldüğü fasıllarda eklenen bilgi genellikle şariat vurgusu taşıyan özellikte olmuştur.

Aynı zamanda şair olan Sinân Efendi'nin bu yönünün yansıması olarak tercümesinde sanatlı bir üslup kullandığı, şiir alanındaki bilgisini tercümesine de yansıttığı görülmektedir. Arapça ve Farsça terkipleri kullanmada oldukça başarılı olan mütercim anlatımda akıcılığı yakalamış, metni ahenkli ve estetik hâle getirmiştir. Asıl gayesinin topluma faydalı bir eser bırakmak ve Türkçe konuşan insanların istifadesini sağlamak olduğunu belirten mütercim daha çok belirli bir eğitim seviyesine sahip olanların anlayabileceği edebî yönü yüksek bir eser ortaya koymuştur.

Mütercimin bazen kendi fikri olarak ifade ettiği bazen de isim belirtmeden başka bir kaynaktan aldığı düşünülen bilgiler ya da kaynak metindekinden farklı ayet ve hadis tercihleri, konuyla oldukça uyumlu niteliktedir. Bu tercihler tercüme metin kaynak metinle karşılaştırılmadığında eserin aslında bulunduğu sanılabilecek seviyede bir başarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu durum da Sinân Efendi'nin ilmî şahsiyetini ve tercüme faaliyetinde bulunduğu alana vukufunu ayrıca gösteren bir özelliktir.

Çalışma esnasında mütercimin hayat görüşü ve ilmî düzeyinin yanı sıra yaşadığı dönem ve mevcut toplumsal sorunların da tercümede öne çıkarılan konular ile eserin dil ve üslubu üzerinde son derece etkili olduğu görülmüştür. Bu durum herhangi bir tercüme eser üzerinde çalışma yapılırken öncelikle mütercim, onun içinde yaşadığı toplum ve kültürü tanımanın gereğini bir kez daha ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Akkuş, Süleyman. *Kuşeyrî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelâmî Görüşleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.

Âlim Sinân b. Hüsameddin Fakih el-Muğlavî el-Gelibovî el-Halvetî, *Terceme-i Akâid*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa nr: 613.

Âlim Sinân Efendi. *Tercüme-i Mesâbihü's-Sünne*, Manisa İl Halk Ktp., Arşiv No: 45 Ak Ze, 149b.

Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M. A. Yekta Saraç, Ankara: TÜBA, 2016.

Demircioğlu, Cemal. “Osmanlı çeviri tarihi araştırmaları açısından “terceme” ve “çeviri” kavramlarını yeniden düşünmek”. *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)* 33/1 (2009), 159-177.

DİA, “Melâmiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/25. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Güler, Mehmet. “Şeyh Sinân Efendi'nin Manzum Tecvid Tercümesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/52 (2017), 146-171.

Gündoğdu, Mehmed. *Ebû İshak el-İsferâyini ve Akâid Risalesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi/Master's Thesis, 1990.

Gürbüz, Mehmet. “Bir Cönkte Yer Alan Şeyh Sinan Adına Kayıtlı Şiirler”, V. *International European Conference On Social Sciences*, (July 2020), 463- 471.

İnalcık, Halil. “Rumeli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/232-233. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Kur'ân Yolu Meâli, çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2020.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand, 2005.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. trc. Abdünnâfi, İstanbul: 63 nolu Matbaa, 1890.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. trc. Ali Arslan, İstanbul: Arslan Yayınları, 1978.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. trc. Mehmed Tevfik, Beyazıt ktp. n. 3303.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. trc. Tahsin Yazıcı, Ankara: MEB yay., 1966.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Kuşeyrî Risâlesi*. çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yay., 1991.

Levend, Ağâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.

Özçelik, Kenan. *Âşık Çelebi Ravzatü's-Şühedâ Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022.

Paker, Saliha. (2014). “*Terceme, Te'lîf ve Özgünlük Meselesi. Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*”. (2014) 36-71.

Recep Uslu, "Ebû Ali Dekkâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/112. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Şeyh Hacı İlyas, *Dîvân-ı Mesâbih*. Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi, nr:43 Ze 362.

Şeyh Sinân Efendi, *Burhân-ı Sûfiyye ve Burhân-ı Halvetiyye*. Almanya Milli Ktp., nr: Ms. Or. Oct. 2912, 19a-47b.

Şeyh Sinân Efendi, *Etvâr-ı Seb'a-i Manzûme*. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Koleksiyonu, nr. 1604, 6b-11a.

Şeyh Sinân Efendi, *Mecmû'a-i İlâhiyyât*, Almanya Milli Ktp., nr: Ms. Or. Oct. 2912, 91b-112a.

Şeyh Sinân Efendi, *Nazm-ı Terceme-i Manzûme'-i Cezerî*, Almanya Milli Ktp., nr: Ms. Or. Oct. 2912, 6b-11b.

Şeyh Sinân Efendi, *Silsile-i Meşâyih-i Kirâm*, Almanya Milli Ktp., nr: Ms. Or. Oct. 2912, 12b-18a.

Şeyh Sinân Efendi, *Terceme-i Menâzilü's-Sâ'irîn*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Arabi, nr: 4332, 99a-115b.

Şeyh Sinân Efendi, *Terceme-i Risâle-i Kuşeyriyye*, Haz. Bedüzzaman Fûrûzanfer, Tahran. Nüsha için bk. Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 120.

Şeyh Sinân Efendi, *Tercüme-i Mesâbih*, Manisa İl Halk Ktp., nr: 45 Ak Ze, 333a.

Şeyh Sinân Efendi, *Tercüme-i Risâle-i Kuşeyrî*, Almanya Milli Kütüphanesi'nde Ms. Or. Oct. 2912, 47b-88a.

Şeyh Sinân Efendi, *Tercüme-i Tefsîr-i Amme*, Almanya Milli Kütüphanesi'nde Ms. Or. Oct. 2912, 1b-5b.

Şeyh Sinân, *Risâle fî Tahkîki Cevâzi'n-Nazmi'l-Îlâhî*, Almanya Milli Kütüphanesi'nde Ms. Or. Oct. 2912, 88b-90a.

Şeyh Sinân, *Tercüme-i Mesâbîhu's-Sünne*, Süleymaniye Ktp. H. Hüsnü Paşa nr: 239.

Şeyh Sinân, *Tercüme-i Mesâbîhu's-Sünne*, Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi nr: 126.

Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi, *Kuşeyrî Risâlesi*. çev. Mehmet Günyüzlü. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2005.

Şimşek, Selami. “Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu’da Tarikatlar ve Tekkeler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 22 (2007), 251-310.

Taş, Bünyamin. *Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas Bağ-ı Behişt* (İnceleme-Tenkitli Metin). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

Uludağ, Süleyman. “er-Risâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/122. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Uludağ, Süleyman. "Kuşeyrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/473. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Yavuz, Yusuf Şevki. "İbn Fûrek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 19/495. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Yazar, Sadık. “Uşşâkî Şeyhi Bolayırılı Şeyh Sinân Efendi’nin Külliyyâtına Dair”, *Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi* / Prof. Dr. M. Orhan Okay Özel Sayısı (Aralık 2020), 598-625.

Yazar, Sadık. *Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

EK: NÜSHA GÖRÜNTÜLERİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِاسْتَعِينِ
 لخدمته الهادي سبيل رشاده الذي مرشاه هدى ومرشاه اضل وهو القاهر
 فوق عباده الذي مرشاه اعز ومرشاه اذل فقرت اليه مرهدي واعز واتصل
 وتخرج عنه مراضل واذل وانفصل يفصل الله ما يشاء ولا يشعل عما يفعل
 ومن يعترض على الله في شئ الا من جهل والصلوة والسلام على محمد وما اعز شأنه
 وما اجل سيد سادات هداة الخلق الى الحق عز وجل ورضوان الله على آله
 واصحابه المطهرين عز الزنج والزلال خيراته اخرجت للناس يا ارفق بخيرات
 خير المثل **وبعد** فانه هذه الرسالة المجموعة المختصرة خلاصة رسائل
 الدمام العشيرة المشهورة المعتبرة جعته وانجته لبعضها ولادى الطلاب ليتولوا
 الى الحقائق المتمسكة بالسلف الصالح ويتوصلوا فلا يضلوا عن جادة الهدى
 ولا يفتنوا عن سوا الطريق وفي المشبهة بهؤلاء من اهل الفتنة والضلال فربى
 وما اولئك سبحانه الله الاله الواحد بالسنه والكتاب المبين وبالاجماع المنعقد
 على نصوص الشرع القويم الثابت المتين حسنا الله ونعم الوكيل وهو الهادي ^{السبيل}
 محروسه كلبولية تابعة قصبة بولبودن قرية قاضيه هجرته بعد الدلف
 والعشرين تسويدا تمذ سنة خامسة محمده اشبه تسويدا تذكرة الدوليا
 مقوله سي بكلك تالكه حق عوارف المعارف مقوله سي فتوحات ملكية دن واحياء علو
 نشان وبرور تبيان اطوار طريقت وعنوان انوار حقيقت اولدغي بدري بيد
 شويلايم قدوة علماء دين اسوة مشايخ اهل يقين امام قشيري طاب ثراه حضرتك
 رساله سين هيج كسسه بو مقوله ترجمه قلدغي نامعلوم بدر منه كيم دراي عجمان
 معرفت وهماي ديوان حضرت صدر الوفاصل بدر الفضائل شيخ عزيز شيخ
 عبدالله انصاري قدس سره حضرتك مناظرل سائر بن نام مقامات سلوكن ترجمه

ونظم

ونظم قلندغم منظومه تک نظیری اولدغی نامعلوم در که هر بری علل خلادند شفا
 صدور و پرورش اخیلرود و علوم طریقند کفایه و پرور کافیه لودر جانز که
 افاده عامه واستفاده تامه اوله دیو ترکی دلی ترجیه قلندغم و چون مراد داعی
 سنت سید و سلین و داعی سیرت سلف صالحین و اقلقدرا نو کجی مسئول مأمول
 اولدن ملحوظ اولدر که رب العزیز جل شانہ اظہار لطف ایدب نوع عنایت اید
 واعانت اید که بوضیع بدیم نوع رابطه قرب حضرت اید و نوع واسطه
 ذخیرت اید و بحمد الله تعالی انا مرون الناس بالبر و تنسون انفسکم خطاب
 عمومند دخول مانع بلوغ دکلده نته یم حسن بصیر مقول سی ثقات سلف صالحین
مروا بالخیر وان لم تفعلوا مرویدر بین نتیجنا استخارم انو کون قل حسب الله اولو
 بوجیه و نور قصورمه بقیوب خیزد الا ان شروع متصدی اولدم و لکن صحیح
 املا دن و استخارج معنادن و فصاحت ادا دن و سیر سلوک طریق اهل صفای
 خالی طالب مستفید نصیحت اولدر که محو کند و بکوسنه اعتمادن قویب لایب
 قند بولور سه بر اهل دل اهل علم اهل طریق شیخ عزیزه مراجعتدن و متابعتدن
 و عرض حاجتدن مستغنی اولیه و جمله دن اعظم معظم باعث تسوید اتم
 مزول علی خیر قلله مثل اجر فاعله بیور لن حدیث رسولدر که علی الاطلاق خیر
دلائل داعیه اجر فاعلیت اولدغن امضا بر له بوجیه ما دلیل علی الخیر و لغه
ترغیب نبوی وارد اولوبدر و چون کتب علوم دینیته لسانی جمیعاً لسان عزیز
 بود یار لوده اکثر خلقک لسانی الحق لسان ترکیدر ایله اولسه بعض کتب دینیته
 ترکی دلی قلندغم معونت اخوان دین اولدغندن غیر ای اصحاب تالیف اولدن علما دینه
 بلکه محض دینه نصره اولدغی ظاهر در نصرت دین نصرت رسول و نصرت الله اولدغی
 کتب شرعیته دن هدایده بیان صریح اوزره ~~بسیار کتب شرعیته دن هدایده بیان صریح اوزره~~

ترجمه سعادای قرآن بلا شک صحیح مرعیدر. وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومہ
 لیسین لهم بیورن نظم کرم مضبوطی تفسیر کشاف و تاویل قاشانی شهادت لریله
 اثبات اول نور که مناسب لسان تبیان اوله دیو ترجمه علم دین مقتضای نفس کتاب
 پس نوکیرن ترجمه تفسیر عم و تبارک و یسین و ترجمه خلاصه مصابیح و نظم
 عقائد و نظم ترجمه منظومه جزری مقوله سی تکلفاً اختیار ایدم که خبر الناس
 من نفع الناس بیور لیدر و ما هو الحق بود که نفع للغير باعث دعاء خیر و لود
 نتکم ان الله و عله تلكه و اهل السموات و الارض یصلون علی معلم الناس الخیر
 روایت اول نور در و الله المستعان و علیه التکلون و بابت التوفیق و منه التحقیق
 فصل فی الاعتصام بالعلم الظاهر فصل فی التوبة فصل فی مخالفة النفس
 فصل فی الجسد فصل فی الغیبة فصل فی الخوف فصل فی الرجاء فصل فی
 فصل فی المجاهدة فصل فی الجمع فصل فی الزهد فصل فی التقوی فصل فی
 فصل فی العزلة فصل فی الضمت فصل فی العبودية فصل فی الوراثة
 فصل فی الاستقامت فصل فی القناعة فصل فی التوکل فصل فی الفقر
 فصل فی الصبر فصل فی الصدق فصل فی الاخلاص فصل فی الخشوع
 فصل فی الادب فصل فی الحیا فصل فی الخلق فصل فی الجود فصل فی الفتوة
 فصل فی الذکر فصل فی فکر فصل فی الدعاء فصل فی الإقبة فصل فی القنایة
 فصل فی الرضا فصل فی الشوق فصل فی المحبة فصل فی المعرفة
 فصل فی الیقین فصل فی التوکید فصل فی الغیبة فصل فی الحرية
 فصل فی الولایة فصل فی الکرامة فصل فی التصوف فصل فی السماع
 فصل فی احوال الموتی فصل فی المنامات فصل فی حکام السفر فصل فی الوصایا
 فصل فی حفظ قلوب المشایخ فصل فی اصطلاحات المشایخ

ایاتنا

و علم اسرار حق اهل اولیاء اخلاق ردیادتند و خواطر سیادتند قلبی تخلیه اید.
اخلاق طلیقات و خواطر حسنات بر له تخلیه اید شویکم قامو ماسوی التهدن ال ^{حکیم}
روز شب طاعتند و ریاضتند بدل طاقت اید و خلوص نیستی و صدق غیری بر کاتند
فراست و الهام و کشف و یقین علومندن حصه دار اوله اکا عارف د نلورد و ^{فیض} و محض
حق اولی علمه معرفت د نلورد و ابو علی د قاق رحمه الله بیور که سکینت و خشیت و ^{هویت}
و حرست علامتی معرفتد باینید بسطای رحمه الله ایدر هب خلق احوال منقلب دین
خالی د کلورد فاما عارف حال منقلب دین خالید که مجموع رسومی محو او شد و تا که حق حق
حقن هویت فنا بولشارد و انوکچون واسطی رحمه الله ایدر مادام کشید استغنا بالله
و یا اقتنار الی الله اوله معرفت صحت بولازد و انوکچون ابو حصص رحمه الله ایدر
رب الغنی معرفت بولدن هرگز کوکمه نه حق و نباطل خطور ایتمزد که انقلد و ^{تغیر} و بول
حال ایدر شول مقام عارف اولی استر لاک فی الوجود و یا استغراق فی الشهود حکمی د کلورد
ذو النون المری رحمه الله ایدر کوی زهاد ملوک آفرند و لکن فقر اعارین درو
نسنگ عقوبتی دارد عارف که عقوبتی ذکر التهدن انقطاع عید و ابو علی زورباری درویدن
نقل ایدر ایدر مریدیک اخلاصند عارف که ریاسی افضلدر که جمل اوقات و حتی ^{منته}
موجودی مقدر و مشهودی مقدر ابو عثمان مغربی رحمه الله ایدر عارف اولد که انوکچون
انوار علم الهی اضافت ایدب عجایب غیبی دراکل اید و لکن دیشک خود معرفتی نور در عین
سویند و میب و ظاهر حکم نقصان و یرمیه نقصان و بر رباطن علم اعتماد ایمی و نه د کلورد
کثرت نعمت حق باعت هتک حرمت حق اولیه و عارف کوزیاشی و کویب بکا قلور می دند که
دیشک رب العزت در احوال و اوقات بکا قلور شول وقت که مقام قربی تحقیق ایدر نزول
اید تا که حق ذوق تر حضرت وصول اید اول وقت بکا اولماز درود دیشک نه ابناء دنیا
و نه ابناء آخرت قند عارف و صف اولماز در که اقلیم عارف اقلیم غسدر عارف که کوزی

اغلیوب

بعد صاحب الحال دلتور بعد صاحب النفس دلتور که اوله مشربیدز ابوقی
 دقان رحمه الله ایدر بوز بوز تنفس اولسه طاقت کتور یزدی و شریعت کم دلتور
 عبودیتند و حقیقت ربوبیتند و التزام شریعت کم اندی مشاهد ربوبیت اولیه
 نقصان اولوز و مشاهد ربوبیت که اندی التزام عبودیت اولیه خسار اولوز
 ابوتکروزان رحمه الله ایدر بوز دفعه خاطر کلدیم حقیقت شریعتند ابوتکروزان
 فی الحال هاتقدن اوار کلوب حقیقت کم اکا شریعت تابعه اولیه اول کفر در ربوبی
 معاذ الله فرنگ خاتم الکتاب مختصر و جیز نوع نصیحت سوبلیم که کشی روشن
 طالب حق اولیجی بر منحنی متسلسل شیخ عزیزه متابعت اندک کرد که مشایخ
 علمادن اوله شیخ اهل علم بولمیب شیخ اتقی بولونر سه کر کرد که علم ظاهر متصم
 متمسک تشریح متواریج مجاهد مناضرا دله انوکونم دروین طالب حق تکلیف طریق
 اندکن یعنی جناب حضرتین وارداته و اشاراته ایردکن توحید و معرفت فیض
 حق غلبه سیله سکر حال غلبه ایدب بختلدر حاشا الحاد و زندقه سمتن طوبه پس
 انوکون تا ووز قیامت دکن نوع اوله دیو طریق متعلق علما مشایخ سلف
 تصنیف ایشلر بی انوکون بوفقیو حقیر ترجمه لرایدوب تکلفلر
 ایتمشدر که کتاب الله و کتب احادیث کتب شریعت اگر کتب طریقت
 کتب علمادن حاشا استغنا اولنمزد که اساس دین
 علم ظاهر دور و تعلیم باللسان در و تعلیم
 بالقلم در
 تمت الرسالة بعون الله تعالی و توفیقه و قد وقع الفراغ من ترجمه
 عن محمد بن محمود السلاطینی فی شهر شعبان العظم سنه ست
 و سبعین و الف و مئیه و مائه الخ و الشرف الهم بالنظر و دعا